Ştiinţe juridice

Valerius M. Ciucă

PROCEDURA PARTAJULUI SUCCESORAL

Collegium

POLIROM

Ştiinţe juridice

Valerius M. Ciucă

PROCEDURA PARTAJULUI SUCCESORAL

În cadrul procedurilor civile speciale, procedura partajului succesoral ocupă un loc deosebit de important, detaşându-se prin semnificaţia aparte. În această monografie regăsim, tratate exhaustiv, aproape toate problemele legate de tema abordată, o riguroasă selecţie a celor mai reprezentative cărţi, manuale şi articole din literatura juridică şi prezentarea, în final, a întregii jurisprudenţe folosite (novatoare pe plan metodologic).

Preocuparea pentru o exprimare aleasă, respectarea terminologiei de specialitate şi frecventele trimiteri la conceptele şi expresiile juridice în forma lor originară (latină) definesc stilul inconfundabil al autorului, cunoscut deja din volumele – de drept roman, sociologie juridică, drept privat comparat – publicate anterior.

27 Collegium

Editura POLIROM
ISBN 973-683-007-1

Ştiinţe juridice

Valerius M. Ciucă

PROCEDURA PARTAJULUI SUCCESORAL

În cadrul procedurilor civile speciale, procedura partajului succesoral ocupă un loc deosebit de important, detaşându-se prin semnificaţia aparte. În această monografie regăsim, tratate exhaustiv, aproape toate problemele legate de tema abordată, o riguroasă selecţie a celor mai reprezentative cărţi, manuale şi articole din literatura juridică şi prezentarea, în final, a întregii jurisprudenţe folosite (novatoare pe plan metodologic).

Preocuparea pentru o exprimare aleasă, respectarea terminologiei de specialitate şi frecventele trimiteri la conceptele şi expresiile juridice în forma lor originară (latină) definesc stilul inconfundabil al autorului, cunoscut deja din volumele – de drept roman, sociologie juridică, drept privat comparat – publicate anterior.

27 Collegium

Editura POLIROM
ISBN 973-683-007-1

VALERIUS M. CIUCĂ (n. 1960) – cadru didactic la Facultatea de Drept a Universităţii „Al.I. Cuza" Iaşi, desfăşurând în acelaşi timp o bogată activitate ştiinţifică. A publicat cursuri universitare şi manuale (*Note din prelegeri de drept privat roman*, 1991; *Sociologie juridică generală*, 1993, reeditată în 1994 şi 1995; *Lecţii de drept roman privat*, 1994; *Drept roman,*1996), a contribuit la volume colective şi monografii (*Şedinţa de judecată – model de educare moral-juridică a tinerilor*, în „Buletinul Centrului de Cercetări pentru Problemele Tineretului", 1988; *O posibilă paradigmă juridică pentru minorităţile religioase din România, operă a unei aculturaţii juridice,* în Actele celui de-al III-lea Congres „Cultura Europea", 1994; *Leziunea în contractul de vânzare-cumpărare. O aplicaţie romanist comparatistă*, în *Studii de drept*, vol. I, 1995, *Despre subscrierea bunurilor sau valorilor codevălmaşe la capitalul social al firmei*, în *Studii de Drept*, vol. II, 1995, în colaborare; *Teoria criteriilor identitare relaţionale*, în *Conflictul şi rezolvarea lui. Perspective multidisciplinare*, în curs de apariţie). Este cunoscut specialiştilor şi publicului graţie numeroaselor articole apărute în „Revista Română de Drept", „Dreptul", „22", „Anuarul Fundaţiei Academice «Petre Andrei»", „Analele ştiinţifice ale Universităţii «Al.I. Cuza»", „Astre". A participat la conferinţe, congrese, simpozioane şi reuniuni ştiinţifice în România, Spania, Franţa, Belgia şi Polonia, fiind membru al unor societăţi române şi străine, deţinător al unor funcţii de conducere în comisii universitare şi în cadrul programului Phare.

Copyright © 1997 by POLIROM Co S.A. Iaşi
Editura POLIROM, B-dul Copou nr. 3
P.O. BOX 266, 6600, Iaşi, ROMÂNIA
ISBN: 973-683-007-1
Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale
Procedura partajului succesoral / Valerius M. Ciucă – Iaşi, POLIROM, 1997
224 p.; 20,6 cm. – (Collegium, Ştiinţe juridice)
CIP: 347.65(498)
Printed in ROMANIA

Valerius M. Ciucă

Procedura partajului succesoral

Cuvânt înainte de prof. univ. dr. Ioan Leş

POLIROM
Iaşi, 1997

Maeştrilor mei bucovineni, cu gratitudine pentru iniţierea-mi în jurisprudenţe şi în sapiente judecăţi.

Într-o demnă de evocat măsură, această carte este un vademecum în care un Moise colectiv s-a întrupat pentru mine din fascinantul sens al preciziei oferit de domnul prof. dr. Dumitru Radu, din sacristia unei catedrale de amiciţie şi înţelepciune, de spirituală tutelă, întruchipată de domnul prof. dr. doc. Marţian Cotrău, din generosul îndemn al domnului prof. dr. Ioan Leş şi din sublimul model de omenie, ancorat în spaţiul iradiind de spirit al doamnei profesor Maria Zolyneak, la care s-au alăturat fermentul de încurajări ardente şi cordiale, sensibilele emoţii şi cuvintele clare cu care maestrul european al Dreptului, Jean Carbonnier m-a chemat din crisalidă în zbor, după cum sensul consecvenţei întru căutare semper altius *mi l-a configurat domnul prof. dr. Mihai V. Jakotă şi pe acela al intransigentei şi cartezienei oglindiri în mine însumi mi l-au inspirat profund devotaţii specialişti ai dreptului, prof. univ. dr. Dumitru Macovei şi conf. dr. Dan Chirică, pentru ca sensul construcţiei şi acela al stoicei aşteptări să-mi fie inculcate de patriarhul zidirii de şcoală, profesorul Petru P. Andrei.*

V.M.C.

Cuvânt înainte

În cadrul procedurilor civile speciale, procedura partajului ocupă un loc deosebit de important şi, în cadrul acesteia din urmă, procedura partajului succesoral se detaşează prin semnificaţia sa aparte. Aceşti factori justifică, prin ei înşişi, inspirata alegere a autorului de a trata tema pe care ne-o propune în cuprinsul unei vaste lucrări cu caracter monografic.

În recomandarea studierii prezentei lucrări am în vedere, mai cu seamă, elementele inedite pe care autorul le dezvoltă, între care unele se constituie în veritabile propuneri de „lege ferenda", după cum urmează: susţinerea nevoii de reglementare, printr-o lege specială, sau în viitorul Cod civil al României, a petiţiei de ereditate şi a regimului juridic al fructelor bunurilor succesorale; transformarea procedurii împărţelilor judiciare dintr-o procedură specială într-una comună, în vederea asigurării unei mai augmente celerităţi în rezolvarea cauzelor succesorale şi, mai cu seamă, în vederea ieftinirii actului de justiţie în acest domeniu, cu atât mai mult cu cât procesele de partaj succesoral presupun, deseori, preţuri exorbitante din cauza numeroaselor şi dificilelor probatorii, ceea ce descurajează nenumărate categorii paupere să-şi valorifice drepturile succesorale aşa cum s-ar cuveni; susţinerea necesităţii de prelungire, *ex lege*, a termenului de cinci ani prevăzut de art. 728 alin. 2 C. civ. până la limita inferioară a uzucapiunii imobiliare de 10 ani, pentru a fi mai eficientă convenţia de menţinere a coproprietăţii, convenţie benefică, mai ales, în cazul coproprietăţilor funciare agricole, unde pot fi, astfel, asigurate recolte superioare celor obţinute de pe terenuri extrem de fragmentate; în sfârşit, deşi, controversată, propunerea de precizare prin lege, *expressis-verbis*, a faptului că termenul de acceptare a succesiunii, termen prevăzut de art. 700 C. civ., constituie un termen de prescripţie, supus, deci, regimului juridic al prescripţiei extinctive, cu toate consecinţele care decurg de aici.

Propunerile esenţiale pe care autorul acestei monografii le-a făcut şi pe care le-a argumentat în mod convingător şi cu pertinenţă, propuneri pe care le-am evidenţiat mai sus, califică în mod deosebit această carte ca fiind una valoroasă şi, ca atare, poate fi primită de confraţii noştri jurişti ca o contribuţie serioasă în domeniul dreptului procesual civil.

Structura lucrării, în care regăsim quasi-totalitatea problemelor care interesează tema abordată (dezvoltată în capitole precum: indiviziunea succesorală şi regimul ei juridic; procedura succesorală notarială şi petiţia de ereditate; condiţiile generale ale partajului succesoral; determinarea, în cadrul partajului succesoral, a pretenţiilor şi apărărilor părţilor; acţiunile care izvorăsc din partajul succesoral, nevaliditatea partajului şi împărţeala bunurilor comune ale soţilor) răspunde, la rându-i, exigenţelor unei bune monografii.

Din analiza materialului bibliografic folosit, observ o foarte riguroasă selecţie a celor mai reprezentative cărţi, manuale şi articole ştiinţifice din literatura juridică de specialitate românească, la care se adaugă interesante şi inedite creaţii juridice din alte ţări, într-o echilibrată proporţie, ceea ce conferă cărţii mai multă credibilitate, fiind folosită metoda comparativă în susţinerea argumentată a propunerilor autorului. Prezentarea finală a întregii jurisprudenţe folosite (pe care o consider novatoare pe plan metodologic) şi echilibrata selecţie din punct de vedere istoric a respectivei jurisprudenţe sunt, de asemenea, demne de evidenţiat.

Folosirea unui limbaj ales, respectarea cu stricteţe a terminologiei de specialitate şi desele trimiteri la conceptele şi expresiile juridice în forma lor originară, latină contribuie în mod deosebit la configurarea unui stil propriu autorului, stil care transpare şi din celelalte lucrări pe care le-a publicat în domenii precum dreptul roman, sociologia juridică şi dreptul privat comparat.

Pentru toate acestea, salut unitatea de stil şi de concepţie, ce se degajă din susţinerea argumentată a ideilor juridice, pe care Valeriu M. Ciucă o probează ca pe o veritabilă auto-exigenţă.

Prof. univ. dr. Ioan Leş

*Judicis officium est non tantum res, sed et tempora perscrutari, quo peracto tutus erit.**

* „Îndatorirea judecătorului este să ia în considerare nu numai faptele, ci şi timpul, deoarece cu trecerea lui, el va putea fi sigur."
(Publius Ovidius Naso, I. 1. *de Tristibus*, *apud* Ioan Inocenţiu Micu-Klein, *Illustrium poetarum flores*, ediţie de Florea Firan şi Bogdan Hâncu, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1992.)

CAPITOLUL I

Indiviziunea succesorală şi regimul ei juridic

Secţiunea I. Privire generală asupra modalităţilor juridice ale dreptului de proprietate

§1. Noţiunea de modalitate juridică a dreptului de proprietate

Dreptul de proprietate este, în general, definit avându-se în vedere conţinutul său economic sau, cu alte cuvinte, prerogativele esenţiale conferite titularului său (*usus*, *fructus* şi *abusus*, sau *jus utendi*, *jus fruendi* şi *jus abutendi*) ca fiind dreptul care asigură respectivului titular posesia unui bun (înţeleasă ca reprezentând o stăpânire *de facto*), folosinţa bunului (care rezidă din posibilitatea aproprierii fructelor produse de bunul frugifer – *jus fruendi*) şi dispoziţia asupra bunului (sub ambele sale ipostaze : dispoziţia juridică, constând în posibilitatea ca bunul să facă obiectul oricărui act juridic civil – inclusiv de înstrăinare a sa – şi, în al doilea rând, dispoziţia materială – constând în consumul sau chiar distrugerea însăşi a substanţei bunului).

Drepturile patrimoniale îşi află, de regulă, fundamentele în dreptul de proprietate. Însuşi patrimoniul (definit ca totalitate a drepturilor şi obligaţiilor evaluabile în bani) având ca obiect bunuri, pe lângă creanţe şi debite, bunuri materiale care aparţin unei persoane determinate, îşi găseşte fundamentul în dreptul de proprietate. Este o consecinţă logică a dispoziţiei de principiu din cuprinsul art. 480 Cod civil care (în termeni asemănători art. 544 Cod civil napoleonian) defineşte proprietatea ca fiind „dreptul ce-l are cineva de a se bucura şi dispune de un lucru, în mod exclusiv şi absolut", însă în limitele determinate de lege.

Caracterele actuale recunoscute dreptului de proprietate nu le evocă, doar pe acelea avute în vedere de către redactorii Codului civil, ci chiar şi pe acelea preconizate de către înşişi fondatorii dreptului roman scris (*jus scriptum*) prin faimoasa Lege a celor XII table (*Lex duodecim tabularum*), 450 î. Cr.

În raport cu cele precizate mai sus, ne referim, în primul rând, la caracterul absolut care se degajă atât din principiul opozabilităţii dreptului de proprietate faţă de toţi (*erga omnes*), dar şi din faptul că este un drept exclusiv (în principiu, titularul său este singurul care poate exercita atributele recunoscute proprietăţii) şi la caracterul individual (ideea de coproprietate a fost, încă din antichitatea romană, asociată stării de „slăbiciune" a dreptului şi, ca atare, a fost tratată ca fiind o situaţie tranzitorie).

La caracterele de mai sus (care-l privesc, esenţialmente, pe titularul dreptului de proprietate) se pot adăuga altele referitoare, mai ales, la terţele persoane. Astfel, dreptul de proprietate este suveran (în general, se exercită independent de voinţa

celorlalţi titulari de drepturi reale) şi total (conferă concomitent şi fără restricţii – cu excepţia cazului abuzului de drept – cele mai largi prerogative posibil a fi recunoscute vreunei persoane în raport cu toate drepturile reale).

În sfârşit, din perspectiva temporalităţii, dreptul de proprietate este un drept perpetuu, în sensul că durează atât timp cât există obiectul proprietăţii iar acţiunea care-l valorifică (dacă este cazul) – acţiunea în revendicare (*rei vindicatio*) – este imprescriptibilă. Cu alte cuvinte, dreptul de proprietate nu se stinge prin neuz. Totuşi, în condiţiile legii, prin sancţiunea uzucapiunii (prescripţiei achizitive, *usucapio*) de către un terţ, exerciţiul dreptului de proprietate poate fi pierdut de către titularul iniţial al lui (proprietarul indolent care n-a păstrat bunul în posesie într-o perioadă de timp determinată de lege).

Între caracterele dreptului de proprietate, acela care ne interesează pe noi în mod deosebit din perspectiva acestei lucrări este caracterul individual (caracter care reprezintă, în opinia unor autori, o consecinţă directă a „absolutismului" dreptului de proprietate)[1].

Caracterul individual al proprietăţii, pe de o parte şi multiplicarea titularilor dreptului de proprietate (ca rezultat al succesiunii – *consortium fratrum,* ori al apariţiei şi recunoaşterii persoanelor juridice sau morale – *collegia opificum*, *universitas*, *corpora*, *societates publicanorum*, *universitates personarum*, *universitates rerum* etc.), pe de altă parte, au condus la recunoaşterea proprietăţii colective. Scopul vădit al acestei recunoaşteri îl reprezintă evitarea fragmentării exagerate a obiectului material al proprietăţii şi, în consecinţă, evitarea compromiterii intereselor economice legitime ale titularilor dreptului de proprietate. Astfel, pe baze juridice romaniste, a apărut, ca o modalitate a dreptului de proprietate, aşa-numita indiviziune sau coproprietate. În cadrul acesteia, titularii ei au fost, generic, desemnaţi cu denominaţiuni precum: indivizari, coproprietari, coindivizari ş. a.

După cum am observat, bunurile care fac obiectul drepturilor patrimoniale subiective pot fi, la un moment dat, cuprinse în mai multe patrimonii (este vorba de patrimoniile distincte ale coindivizarilor). Ne referim deci, în acest context, la noţiunea de patrimoniu ca la o universalitate juridică sau un ansamblu de drepturi şi obligaţii evaluabile în bani şi care, în integralitatea lor, aparţin unei persoane (fizice sau morale).

Principiul individualităţii este valabil şi în raport cu patrimoniul. Unicitatea şi individualitatea patrimoniului decurg, „în mod necesar", din individualitatea şi unicitatea subiectului care îi este titular. Cu toate acestea, nu este nicidecum afectată „divizibilitatea patrimoniului în mai multe drepturi şi obligaţii, având, fiecare, un regim propriu"[2]. În această situaţie, subiecţii activi ai drepturilor patrimoniale pot exercita cu privire la acelaşi bun atributele specifice conferite de dreptul lor subiectiv.

1. Henri Léon, Jean Mazeaud, *Leçons de droit civil,* vol. II, ed. a IV-a, Ed. Montchrestien, Paris, 1969, p. 27.
2. În acest sens, a se vedea Mircea Costin în Mircea Costin, Mircea Mureşan, Victor Ursa, *Dicţionar de drept civil,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1980, p. 378.

§2. Dreptul de proprietate comună. Indiviziunea

Pornind de la realitatea prezentată în paragraful precedent (existenţa mai multor titulari ai dreptului de proprietate cu privire la acelaşi grup de bunuri care formează un patrimoniu comun), în teoria drepturilor reale s-a configurat, ca modalitate sau ca formă a dreptului de proprietate, aşa-numita proprietate comună pe cote-părţi.

Proprietatea comună pe cote-părţi se distinge, în principal, prin faptul că obiectul ei material „rămâne nefracţionat în materialitatea sa, în timp ce dreptul de proprietate se fracţionează în cote-părţi aritmetice ideale" (egale sau inegale)[3].

Pornind de la cele de mai sus, putem identifica o corelaţie între bunuri şi patrimoniu, indiferent sub ce accepţiune am folosi noţiunea de „bun". Dacă bunurile sunt privite în mod „global, se foloseşte noţiunea de patrimoniu, care este altceva decât o totalitate de drepturi şi obligaţii patrimoniale", cu alte cuvinte, o universalitate juridică...[4]

Proprietatea comună reprezintă o modalitate care poate îmbrăca două aspecte sau forme particulare: forma coproprietăţii (sau aşa-numita proprietate comună pe cote-părţi), în cadrul căreia dreptul de proprietate este divizat în cote-părţi ori în fracţiuni (în funcţie de întinderea dreptului subiectiv al fiecărui coproprietar) şi forma proprietăţii codevălmaşe, formă care consacră un drept nefracţionat sau, altfel spus, nelimitat, *ab initio*, cu privire la cota-parte din bunurile care fac obiectul său.

Coproprietatea, la rândul ei, se divide în funcţie de cauzele constituirii sale, în coproprietate ordinară sau indiviziune pe de o parte, şi coproprietate cu indiviziune forţată (aceasta din urmă fiind inclusă, de către redactorii Codului civil, în capitolul consacrat servituţilor), pe de altă parte. Indiviziunea forţată este, *de facto*, o servitute.

Coproprietatea ordinară sau indiviziunea, tratată, după cum am văzut, chiar de către jurisprudenţii romani, ca fiind o situaţie excepţională, indezirabilă în general (datorită atingerii aduse caracterului exclusiv al dreptului de proprietate), a fost supusă unor reguli prin care redactorii Codului civil napoleonian şi legislatorii ţărilor care fac parte din marea familie de drept romano-germanic sau continental-european au încercat a concilia interesele individuale ale titularilor dreptului de proprietate cu interesele colective ale coindivizarilor.

Regulile indiviziunii sunt următoarele:

- fiecare coproprietar are un drept individual la o cotă-parte indiviză şi abstractă;
- asupra bunului indiviz coproprietarii exercită un drept colectiv;
- nimeni nu poate fi obligat să rămână în indiviziune.

1) Regula după care fiecare coproprietar are un drept individual la o cotă-parte indiviză şi abstractă produce efecte atât în raporturile dintre coindivizari, cât şi în relaţiile dintre aceştia şi terţele persoane.

3. În acest sens, a se vedea Mircea N. Costin, *Marile instituţii ale dreptului civil român,* vol. I *(Dreptul de proprietate şi celelalte drepturi reale principale),* Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1982, p. 249; în acelaşi sens, a se vedea M. Costin ş. a., *op. cit.*, p. 210.
4. În acest sens, a se vedea Stanciu Cărpenaru, Paul Cosmovici ş. a., *Tratat de drept civil,* Editura Academiei, Bucureşti, 1989, p. 80.

Dacă în patrimoniul comun există şi bunuri frugifere, acestea vor profita (în raport cu cota-parte ideală a fiecărui coindivizar), în mod nediscriminatoriu, tuturor, până la momentul partajului sau, cu alte cuvinte, până în momentul stabilirii irevocabile a cotelor-părţi reale.

De asemenea, profită tuturor coindivizarilor faptul unui coproprietar de a investi în bunul comun pentru întreţinerea sau conservarea respectivului bun. Acest fapt nu va atrage consecinţa aproprierii, asumării exclusive a proprietăţii de către acela care a făcut investiţia necesară (cât timp nu a avut loc lichidarea coproprietăţii prin operaţiunea de partaj). Numai atunci când coproprietatea îşi are izvorul în convenţia părţilor, soluţia poate fi contrară. În acest din urmă caz, deci, investirea de către un coproprietar în bunurile comune a unor mijloace băneşti sau de altă natură nu-i dă dreptul, după cum argumentează un autor, „de a pretinde o altă întindere a cotei-sale-părţi stabilită iniţial, ci el are doar un drept de creanţă faţă de ceilalţi coproprietari, drept direct proporţional cu cotele-lor-părţi din bunul comun "[5].

În toate celelalte cazuri, însă, după cum precizează acelaşi autor, citat mai sus, „investirea de către coproprietar a unor mijloace băneşti sau de altă natură poate avea ca efect modificarea întinderii cotelor-părţi stabilite iniţial, corespunzător valorii muncii sau mijloacelor investite"[6].

Printr-o decizie de speţă instanţa noastră supremă a statuat, de principiu, că dreptul fiecărui coindivizar, fiind un drept real, iar nu un drept de creanţă, cu ocazia împărţirii bunurilor, instanţele vor trebui să stabilească partea cuvenită fiecăruia în raport cu contribuţia sa efectivă la dobândirea bunului şi nu să oblige la restituirea contribuţiei celuilalt sau celorlalţi coindivizari de către cel care deţine bunul. Deosebit, în cazul în care valoarea bunului a cărui împărţire se cere a crescut ulterior dobândirii lui, diferenţa de valoare se atribuie sub forma măririi cotei-părţi a coindivizarului care a făcut-o, fără însă ca această diferenţă de valoare „să poată depăşi suma contribuţiilor tuturor coindivizarilor"[7].

Împărtăşim în context opinia autorului, opinie după care investiţiile făcute de către un coindivizar n-ar trebui să depăşească valoarea cotei-sale-părţi din proprietatea comună. Dacă s-ar admite contrariul, ar însemna că prin avansarea unor astfel de investiţii suplimentare, coproprietarul investitor ar putea deveni, în defavoarea celorlalţi coindivizari, un proprietar exclusiv. Ca atare, tot ceea ce ar depăşi valoarea cotităţii sale ar putea constitui obiect al pretenţiei de a cere restituirea cheltuielilor de la ceilalţi coproprietari, fără a i se mări, deci, cota-parte.

Soluţia preconizată de către acelaşi autor şi la care noi achiesăm nu este de natură să afecteze întinderea cotelor-părţi ale coindivizarilor neinvestitori din cauza

5. În acest sens, a se vedea Dumitru Lupulescu, *Dreptul de proprietate personală,* Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1967, p. 81.
6. *Idem,* p. 81. În acest sens, este citată decizia nr. 733/1956 a Col. civ. al Trib. Supr., decizie conform căreia cota respectivă de proprietate asupra construcţiilor depinde „exclusiv de contribuţia efectivă a părţilor la ridicarea lor".
7. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., Col. civ., dec. nr. 1415/1963, în „Justiţia Nouă", nr. 10/1964, p. 192.

faptului că, printr-o investiţie unilaterală s-ar dezvolta valoarea intrinsecă a bunului comun; pe de altă parte, stabilirea cotelor-părţi, în raport cu valoarea crescută a bunului s-ar face, în continuare, „ţinându-se seama, în mod exclusiv, de contribuţia coproprietarilor"[8].

Ca prim efect, reţinut şi de autorul la care ne-am referit, ridicarea valorii bunului va atrage, indirect, dezvoltarea cotei-părţi a respectivului coindivizar care a realizat investiţia de natură a mări valoarea bunului comun (efect reţinut, de altfel şi de practica noastră judiciară)[9].

Un al doilea efect benefic, ce nu poate fi neglijat, se deduce din faptul că soluţia preconizată de autorul avut în vedere este de natură a determina, a stimula adoptarea de către coindivizari a unor măsuri în vederea extinderii „utilităţii economice a bunului comun, obiect al coproprietăţii", efect de care, aşa cum am precizat deja, vor profita toţi ceilalţi coindivizari[10].

Soluţia de mai sus a fost, indirect, consacrată şi de instanţa noastră supremă atunci când a statuat că stabilirea contribuţiei la plata impozitului şi la întreţinerea imobilului se face în mod proporţional cu cota indiviză a fiecăruia dintre coproprietari[11].

În raporturile cu terţii, regula cotei-părţi indivize şi abstracte (matematice sau intelectuale – cum a mai fost denumită), produce consecinţe complexe.

Părţile coproprietarilor, nefiind divizate în concret (asupra unor bunuri identificate în natura lor) până în momentul lichidării coproprietăţii, ele nu pot fi înstrăinate de către nici unul dintre coproprietari. Ei, coindivizarii, pot doar înstrăina părţile lor ideale, abstracte. Consecinţa acestei înstrăinări este subrogarea personală a subdobânditorilor cotelor-părţi ideale şi indivize în locul şi în drepturile autorilor lor.

Ipoteca este, prin definiţie, exclusă deoarece, prin art. 1746 alin. 2 C. civ., se statuează că este, prin propria sa natură, indivizibilă şi subzistă, în integralitatea ei, asupra tuturor imobilelor afectate, asupra fiecărui imobil în parte şi asupra fiecărei porţiuni din imobilele afectate.

Riscul pe care îl comportă înstrăinarea unui bun din indiviziune de către unul dintre coproprietari, mai înainte ca respectiva indiviziune să fi încetat (ca efect al partajului), este mai mare pentru subdobânditorul respectivului bun.

Partajul are efect declarativ, deci, retroactiv. Ca atare, fiecare dintre coproprietari este considerat a fi proprietar exclusiv, chiar, din momentul începutului indiviziunii (limitat, însă, la bunurile care-i sunt atribuite în lot); iată, în dreptul francez, în baza art. 1599 C. civ., atunci când bunul dintr-o cotă-parte indiviză care a fost înstrăinată (cedată) „este atribuit altui lot decât acela al înstrăinătorului (vânzătorului,

8. În acest sens, a se vedea Dumitru Lupulescu, *op. cit.*, p. 82.
9. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., Col. civ., dec. nr. 1415/1963, în „Justiţia Nouă", nr. 10/1964, p. 192.
10. A se vedea, în acest sens, Dumitru Lupulescu, *op. cit.*, p. 82.
11. În acest sens, a se vedea Trib. Supr., Col. civ., dec. nr. 428/1952, în „Justiţia Nouă", nr. 2 /1953, p. 125 şi în *Culegere de decizii 1952-1954*, p. 44, precum şi în *Repertoriu alfabetic de practică judiciară,* Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1958, p. 77.

în general, n. n.), acesta din urmă este considerat ca fiind străin de proprietatea exclusivă asupra respectivului bun şi de a fi vândut (înstrăinat, n. n.) bunul altuia. Această înstrăinare fiind nulă, dobânditorul nu va avea decât un recurs împotriva vânzătorului (înstrăinătorului, n. n.)" [12]; în ţara noastră, însă, atât doctrina, cât şi jurisprudenţa converg spre teza rezolubilităţii vânzării bunului indiviz fără acordul celorlalţi coproprietari; în acest sens, unii autori precizează: „... în practica judiciară s-au pronunţat în mod constant hotărâri prin care vânzarea a fost recunoscută ca valabilă, dar nu pur şi simplu (neafectată de modalităţi), ci sub condiţia rezolutorie ca bunul să cadă la partaj în lotul altui coindivizar decât vânzătorul" [13]. Achiesăm la soluţia jurisprudenţei şi doctrinei româneşti care asigură o mai bună stabilitate raporturilor juridice contractuale, coindivizarilor neînstrăinători recunoscându-li-se doar dreptul de-a cere împărţeala pentru determinarea loturilor şi eventuala rezoluţiune a contractului.

2) Atât în ceea ce priveşte folosinţa, administrarea, cât şi dispoziţia, coindivizarii au un drept colectiv asupra indiviziunii, alături de dreptul pe care-l au asupra cotelor-părţi indivize şi abstracte.

Coproprietarii folosesc bunul imobil în comun. Se pot înţelege, însă, fie în mod expres, fie în mod tacit, ca bunul imobil să fie posedat şi folosit doar de către unii sau unul dintre ei. În orice caz, atât cu privire la folosinţă, cât şi cu privire la administrare, respectiv dispoziţie, coproprietarii hotărăsc în conformitate cu regula unanimităţii. Nu este acceptată regula majorităţii. Neîntrunirea unanimităţii duce de la sine, la ieşirea din indiviziune, la partaj.

S-a pus problema, în practica judiciară, dacă posesia exercitată de către unul dintre comoştenitori asupra unui bun succesoral poate duce la dobândirea dreptului de proprietate asupra bunului respectiv prin uzucapiune de către moştenitorul posesor sau moştenitorul sezinar.

Soluţia de principiu (soluţie pe care instanţa noastră supremă a preconizat-o pentru această chestiune), pornind de la caracterul echivoc sau, dimpotrivă, util al posesiei exercitate de către moştenitor, consacră dreptul acestuia din urmă de-a dobândi, prin efectul prescripţiei achizitive, însăşi proprietatea exclusivă asupra respectivului bun dar *(Nota bene!)*, numai în condiţiile în care moştenitorul şi-a

12. În acest sens, a se vedea Henri, Léon şi Jean Mazeaud, *op. cit.*, p. 29.
13. A se vedea, în acest sens, Dan Chirică, *Drept civil. Contracte speciale*, Ed. Lumina Lex, Bucureşti, 1997, p. 64. În susţinerea acestei teze, autorul indică (în cuprinsul notei 1) următoarea jurisprudenţă: Cas. I, dec. nr. 70/1946, în „Justiţia Nouă" nr. 4-6/1946, p. 123; Trib. Suprem, Col. civ., dec. nr. 1325/1956, în C.D. 1956, p. 361; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 491/1964, în Repertoriu alfabetic de practică judiciară pe anii 1952-1969, p. 207; Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 2207/1967, în C.D. 1967, pp. 83-84; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1274/1971, în Repertoriu... pe anii 1969-1975, pp.125-126; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1195/1981, în Repertoriu... pe anii 1980-1985, p. 87; C.S.J., s. civ., dec. nr. 1199/1991, în „Dreptul" nr. 1/1992, p. 107; C.S.J., dec. nr. 1336/1992, în „Dreptul" nr. 2/1993, p. 71; C.S.J., s. civ., dec. nr. 2603/1993, în C.S.J. Buletinul jurisprudenţei. Culegere de decizii pe anul 1993, pp. 39-41.

manifestat voinţa de-o manieră explicită în sensul transformării posesiunii dintr-o posesie „comună", într-una cu caracter „exclusiv" [14].

Soluţia de mai sus este motivată pornindu-se de la regula de principiu după care succesorii sunt presupuşi a stăpâni bunul moştenit în stare de indiviziune, fiecare, asupra unei părţi determinate (*pars certa*), întrucât nimeni n-ar putea poseda o cotă-parte incertă (*incertam partem nemo possidere potest*).Cu alte cuvinte, coposesiunea este presupusă, după cum sunt presupuse elementele sale fundamentale, elemente care, reunite, în sensul art. 1847 C. civ., conduc la efectul uzucapiunii: *animus condomini* (exercitarea coposesiunii cu intenţia de a deveni coproprietari), respectiv exerciţiul util (în sensul de neviciat, conform aceluiaşi text de lege) [15]. În context, principiul de la care pornim semnifică o stăpânire a unuia pentru ceilalţi, de unde rezultă că posesiunea comoştenitorului are un caracter echivoc, ceea ce afectează posibilitatea producerii efectului prescripţiei achizitive, a uzucapiunii în mod automat. Posesiunea exercitată de el nu este una exclusivă, nu este utilă de principiu.

În cuprinsul art. 729 C. civ. se stipulează că diviziunea poate fi cerută chiar dacă unul sau mai mulţi dintre erezi au posedat părţi separate din succesiune. Este vorba de existenţa unui act de împărţeală şi de eventualitatea opunerii prescripţiei achizitive (pentru că este exclusă impunitatea veritabililor proprietari din moment ce, de principiu, se acceptă că prescripţia achizitivă – *usucapio* – reprezintă şi o „sancţiune împotriva vechiului proprietar care, dând dovadă de lipsă de diligenţă, a delăsat vreme îndelungată bunul său în mâna altor persoane") [16]. Ca atare, având în vedere a doua ipoteză excepţională, în care unul dintre coproprietarii moştenitori stăpâneşte, cu titlu de proprietar exclusiv, un bun care face parte din masa succesorală, în condiţiile unei posesiuni utile (în numele său şi pentru sine), acel comoştenitor va putea obţine (ca efect al uzucapiunii) dreptul exclusiv de proprietate cu privire la bunul posedat. Este necesară, desigur, şi respectarea condiţiei temporale (posesiunea să fi durat cel puţin 30 de ani) [17].

În sfârşit, legat de aceeaşi chestiune, posesia utilă s-ar putea dovedi prin însuşi faptul manifestării explicite a voinţei de-a transforma posesia comună (sub aspectul lui *animus condomini*), colectivă, într-o posesie utilă, exclusivă, astfel încât, *de facto*, asistăm la o „intervertire a posesiunii" [18].

14. În acest sens, a se vedea Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 786/1977, în Savelly Zilberstein, Corneliu Bârsan, Francisk Deak, Viorel Ciobanu, Ada Petrescu, Lucian Mihai, *Îndreptar interdisciplinar de practică judiciară*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1983, p. 118.
15. În acest sens, a se vedea Dimitrie Gherasim, *Teoria generală a posesiei în dreptul civil român*, Editura Academiei, Bucureşti, 1986, pp. 60-70.
16. A se vedea, în acest sens, Constantin Stătescu, Corneliu Bârsan, *Drept civil. Drepturile reale*, Universitatea Bucureşti, 1988, p. 276.
17. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 786/1977, în S. Zilberstern ş. a., *op. cit.*, p. 118.
18. *Idem*, p. 118.

Se pot reţine, cu titlu de exemple, ca acte de intervertire a posesiei, în aceeaşi viziune a instanţei noastre supreme, următoarele:

- efectuarea unor lucrări de construcţii sau de reparaţii în regie proprie;
- culegerea fructelor bunului frugifer în nume şi în interes propriu;
- încheierea unui contract de locaţiune (*locatio – conductio rei)* cu privire la bunul moştenit, de asemenea, în nume şi în propriu interes ş. a.

Toate aceste acte care exprimă voinţa realizării unei posesiuni utile nu pot fi, aşa cum am mai precizat, decât explicite, adică, de natură a fi cunoscute de către ceilalţi coindivizari. De fapt, a doua regulă a coproprietăţii răspunde negativ şi chestiunii dacă un coindivizar poate să transforme modul de folosinţă a bunului aflat în stare de indiviziune sau să facă acte de administrare fără acordul tuturor celorlalţi coproprietari. Acţionează, deci, şi-n aceste situaţii, acelaşi principiu al unanimităţii.

Practica noastră judiciară a fost tranşantă în raport cu problematica de mai sus situându-se, constant, pe aceeaşi poziţie. S-a precizat, astfel, printr-o decizie a instanţei supreme, că un coindivizar nu are, ca prerogativă, pe aceea de-a schimba modul de folosinţă cu privire la un bun din masa succesorală şi nici prerogativa administrării, chiar, în interesul colectiv, decât cu acordul unanim al comoştenitorilor indivizari. S-a motivat că, prin executarea unor manopere contrare, s-ar putea aduce „ştirbire dreptului de proprietate" recunoscut tuturor celorlalţi comoştenitori aflaţi în indiviziune [19].

Se reia, prin sus-menţionata decizie, argumentul dedus din compararea proprietăţii exclusive cu proprietatea indiviză. Dacă, pe de o parte, potrivit art. 480 C. civ., proprietatea exclusivă este, în limitele prescrise de actele normative, un drept conferit unei persoane de-a dispune de un bun în mod exclusiv şi absolut, indiviziunea, pe de altă parte, conferind doar o cotă-parte abstractă, ideală, din bun, unui coindivizar, dreptul acestuia din urmă afectează integralitatea bunului material. Ca atare, dacă respectivul coproprietar are dreptul neştirbit de-a dispune de cota-sa-parte în mod exclusiv şi absolut, nu-i mai puţin adevărat că el este ţinut de regula unanimităţii celorlalţi coproprietari în ceea ce priveşte actele de administrare, modul de folosinţă ori, graţie unor lucrări, eventuala transformare a bunului material în integralitatea sa ori, chiar, parţial.

Este, considerăm, demn de reţinut că, în această materie, interesul comun nu este presupus, tocmai, pentru a nu se aduce ştirbire dreptului de proprietate cuvenit celorlalţi coindivizari.

Dintr-o altă perspectivă (făcându-se, principial, aplicarea dispoziţiilor art. 46 din Legea nr. 4/1973 – lege pe care o evocăm în text din interes istoric-), instanţa supremă a decis că, în situaţia în care, în cadrul unui imobil, spaţiile (fie de locuit, fie cu altă destinaţie distinctă) aparţin unor diferiţi titulari, aceştia din urmă dobândesc asupra utilităţilor şi dotărilor comune, asupra bunurilor accesorii (precum instalaţiile auxiliare), ori asupra terenului aferent (categorii de bunuri care, în mod natural, nu

19. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 549/1978, în S. Zilberstern ş. a., *op. cit.*, p. 116.

pot fi folosite decât în comun) un drept de folosinţă pe o durată egală cu aceea a existenţei construcţiei comune. Astfel, între dreptul de proprietate, drept exclusiv asupra unor părţi din clădire şi dreptul de folosinţă asupra părţilor comune este o legătură directă, indisolubilă [20].

Ce se întâmplă, însă, dacă între coindivizari nu există o înţelegere cu privire la folosinţa comună a bunului succedat? Cu alte cuvinte, poate instanţa de judecată să răspundă favorabil unei acţiuni de partaj de folosinţă între coindivizari cu privire la un bun aflat în coproprietate?

La fel ca în chestiunile abordate mai sus şi în această problemă răspunsul nu poate fi decât negativ. Respectivii coindivizari au, doar, deschisă calea unei acţiuni de partajare definitivă a bunului comun, sens în care s-a pronunţat şi fosta noastră instanţă supremă. Deci, coeredele care refuză partajul folosinţei are posibilitatea de-a cere ieşirea din indiviziune. Apoi, este ştiut, împărţeala convenţională de folosinţă este temporară, pe când, ieşirea din indiviziune este definitivă [21].

Cum ar putea fi motivată sus-menţionata soluţie? Este ştiut că împărţeala folosinţei unui bun indiviz nu este reglementată de vreun act normativ şi, deci, se bazează exclusiv pe înţelegerea dintre părţi, producând acele efecte avute în vedere exclusiv de convenţia lor. Ca atare, pe de o parte, partajul folosinţei (reprezentând o facultate a coindivizarilor) nu poate atrage calificarea ca fiind abuz de drept refuzul unuia ori al unora de-a proceda la această partajare. Pe de altă parte, nu poate fi dedus, pe cale analogică, din cuprinsul dispoziţiilor art. 786 C. civ., argumentul referitor la efectele împărţelii, argument după care fiecare coerede este prezumat că a moştenit singur şi imediat toate bunurile care compun partea sa, ori pe acelea care i-au căzut în lot în urma licitaţiei şi că n-a fost niciodată proprietar pe celelalte bunuri ale succesiunii. Este consacrat, prin această prevedere legală, doar ceea ce este definit a fi „efectul declarativ al partajului definitiv", efect contrar celui produs de partajul de folosinţă. Deci, partajul de folosinţă nu poate avea un efect declarativ sau retroactiv. Este adevărat că, din raţiuni de ordin practic, s-a manifestat, recent, „o tendinţă în sensul recunoaşterii acestui partaj" [22]. Este de observat, însă, că respectiva „folosinţă" izvorăşte, nu din coproprietate, ci dintr-un „drept real de tip nou", cum ar fi „dreptul de folosinţă acordat de organul administrativ proprietarilor unei construcţii" [23]; şi în literatura juridică de specialitate s-a

20. În acest sens, a se vedea Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 549/1978, în S. Zilberstern ş. a., *op. cit.*, p. 116. Precizăm că în speţă se oferă, cu titlu de exemplu, cazul în care un coproprietar nu poate construi o poartă şi un gard prin care să se separe în două părţi curtea care constituie obiect al proprietăţii indivize, în afara consimţământului expres din partea celorlalţi coindivizari.
21. În acest sens, a se vedea Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 784/1977, în Savelly Zilberstern ş. a., *op. cit.*, p. 117.
22. A se vedea, în acest sens, Dan Chirică, *Drept civil. Succesiuni*, Ed. Lumina Lex, Bucureşti, 1996, p. 292.
23. În acest sens, a se vedea Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2626/1985, în RRD, Tabla de materii 1986, p. 113.; în acelaşi sens Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1119/1987, în R.R.D. nr. 3/1988, p. 67.

subliniat această excepţionalitate creată de dreptul socialist (consecinţă a art. 46 din Legea nr. 4/1973) şi care a fost denumită „drept real de tip nou" sau „cofolosinţă forţată", chiar dacă, în condiţii deosebit de restrictive (partajarea doar a folosinţei imobilelor, lipsa opoziţiei vreunui coproprietar la partajul de folosinţă ori caducitatea partajului de folosinţă în ipoteza partajării coproprietăţii) partajul de folosinţă ar putea fi sancţionat printr-o viitoare reglementare, din raţiuni practice [24].

Deosebit, nici din dispoziţiile art. 741 C. civ., după cum s-a reţinut în practica judiciară, nu poate fi extras un argument favorabil tezei contrare întrucât acest text de lege vizează egalitatea loturilor în cadrul partajului definitiv şi nu în cadrul partajului de folosinţă.

De asemenea, nici prin prisma art. 1060 C. civ., text care se referă la principiul divizibilităţii obligaţiilor succesorale, nu se poate deduce argumentul contrar tezei la care noi achiesăm [25].

Partajul de folosinţă are ca obiect doar uzul bunurilor care fac parte din masa indiviză, fără să evoce fondul dreptului de proprietate al coindivizarilor, ceea ce constituie contrariul împărţelii definitive (care, prin efectul ei declarativ, are drept consecinţă încetarea stării de indiviziune). Fiind posesori precari, comoştenitorii nu vor putea uzucapa.

Temeiul juridic al partajului de folosinţă nu izvorăşte, deci, din coproprietate (ca o modalitate a dreptului de proprietate), ci din art. 969 şi urm. C. civ. Ca atare, se aplică regulile în materie convenţională care îngăduie (atunci când nu aduc atingere ordinii publice şi bunelor moravuri) orice formă de înţelegere cu privire la posesia şi perceperea fructelor (spre deosebire, de exemplu, de tratamentul juridic pe care Codul civil francez, prin art. 815 şi urm. îl statuează). Ca atare, se impune ca toţi coproprietarii să aibă capacitate de exerciţiu şi să-şi exprime liber consimţământul la încheierea unei astfel de convenţii de partajare a folosinţei bunurilor indivize, pentru că o atare convenţie nu le este opozabilă „celor care nu au participat la ea sau nu au avut capacitate" [26].

O problemă pe care jurisprudenţa a trebuit să o soluţioneze, pornind de la caracterul convenţional al partajului de folosinţă (caracter pe care dreptul nostru civil i-l recunoaşte), a fost aceea dacă poate fi criteriul folosinţei valabil şi pentru stabilirea modalităţii de partaj definitiv (în cazul absenţei unui acord, în acest sens) între părţi.

24. A se vedea, în acest sens, Despina Maria Fruth-Oprişan, Examen teoretic al practicii tribunalului Suprem în materia partajului (I), în R.R.D. nr. 5/1988, p. 39.
25. În acest sens, a se vedea Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 784/1977, în S. Zilberstern ş. a., *op. cit.*, p. 117.
26. În acest sens, a se vedea Trib. Supr., s. civ., dec., nr. 784/1977, în S. Zilberstern ş. a., *op. cit.*, p. 117. Se precizează, în context, că atunci când sunt satisfăcute exigenţele legii, „fiecărui coindivizat i se atribuie cota respectivă din bunurile supuse împărţelii în măsura stabilită prin învoială, fiecare copărtaş devine proprietarul anticipat asupra porţiunii de folosinţă cuvenită, fără ca la împărţirea definitivă să se procedeze la o restituire a fructelor, fără a se da socoteală pentru cele culese, cu excepţia fructelor produse înainte de încheierea convenţiei, care se vor împărţi potrivit normelor prevăzute de lege, pentru că această împărţeală nu are efecte retroactive."

Instanţa noastră supremă a statuat că, în cazul în care părţile nu sunt de acord asupra modalităţii de partajare a bunurilor, instanţa nu poate să atribuie toate bunurile unui copartajant (cu obligaţia corelativă a acestuia din urmă de a plăti celorlalţi copărtaşi echivalentul în bani al cotelor respective la care au dreptul), chiar dacă, până atunci, au fost folosite de el [27].

Este adevărat, criteriul „folosinţei" justifică (în viziunea instanţei noastre supreme), uneori, formarea într-un anumit mod a loturilor dar, în principal şi, pe cât posibil, tot cu bunuri în natură.

Se subliniază, în motivarea soluţiei de mai sus, că acest criteriu (al folosinţei) nu trebuie absolutizat. A admite contrariul, conchide aceeaşi instanţă, făcând trimitere la dispoziţiile art. 741 C. civ., ar însemna să fie favorizat copartajantul care, din motive de ordin subiectiv, nu doreşte să aibă în patrimoniul său anumite bunuri şi, în schimb, să fie dezavantajat copartajantul care le-a posedat, uneori, independent, chiar, de voinţa sa [28].

3) Dispoziţiile art. 728 C. civ. proclamă că nimeni nu poate fi constrâns să rămână în indiviziune.

Există mai multe cauze care pot determina apariţia coproprietăţii, modalitate care interesează, în mod deosebit, prezentul studiu. Cea mai frecventă cauză care conduce la apariţia (fie şi vremelnică) a coproprietăţii este deschiderea unei succesiuni, deoarece fiecare coerede nu dobândeşte decât o „fracţiune corespunzătoare părţii sale succesorale" din bunurile care compun masa indiviză. Acest fapt determină ca succesibilii să se găsească, în raport cu întreaga masă de împărţit (şi care reprezintă o „universalitate de bunuri ce se alcătuieşte atât din bunuri materiale cât şi din creanţe"), în stare de indiviziune [29].

Coproprietatea rezultată dintr-un raport succesoral este, în principiu, vremelnică.

Redactorii Codului civil napoleonian au considerat indiviziunea ca fiind o situaţie nefirească în raport cu dreptul de proprietate exclusiv, absolut şi, ca atare, nu numai că au lipsit indiviziunea de un tratament juridic distinct şi unitar dar, mai mult, din textele art. 815 C. civ. francez (corespunzând art. 728 C. civ. român) se degajă concepţia că indiviziunii trebuie să-i fie pus capăt cât mai repede. Este o concepţie liberală care trădează, firesc, spiritul dominant al acelei epoci istorice [30].

Făcând aplicaţie la împărţirea succesiunii, art. 728 C. civ. precizează că nimeni nu poate fi obligat să rămână în indiviziune. Mai mult decât atât, lichidarea indiviziunii poate fi cerută chiar şi atunci când ar exista convenţii contrare sau prohibiţii, precum şi atunci când unul sau mai mulţi comoştenitori au posedat părţi

27. A se vedea în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 23 din 9 ianuarie 1979, în „Revista Română de Drept", nr. 5/1979, p. 54.
28. A se vedea în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 23 din 9 ianuarie 1979, în R.R.D., nr. 5/1979, p. 54.
29. În acest sens, a se vedea Traian Ionaşcu, Salvador Brădeanu, *Drepturile reale principale*, Editura Academiei, Bucureşti, 1978, p. 156.
30. A se vedea, în acest sens, Henri Léon, Jean Mazeaud, *op. cit.*, p. 31.

separate din succesiune (dacă nu a fost, între timp, între ei, vreun act de partajare sau dacă nu se poate opune prescripţia achizitivă, după cum stipulează acelaşi text de lege).

Există însă, cum vom observa, în raport cu regula mai-sus citată, o excepţie (cu caracter temporar) consacrată de alin. 2 al aceluiaşi articol, excepţie conform căreia se poate încheia o convenţie pentru suspendarea împărţelii pe termen de cinci ani (cu posibilitatea reînnoirii acestei convenţii). De fapt, nu ne aflăm în prezenţa unei „excepţii", ci a unei norme completive în cadrul normativ care sancţionează imprescriptibilitatea cererii de ieşire din indiviziune.

S-ar putea pune problema validităţii sau, dimpotrivă, a nevalabilităţii convenţiei prin care s-ar depăşi acest termen de cinci ani prevăzut de art. 728 alin. 2 C. civ.

Suntem de părere că respectiva convenţie este pe deplin valabilă în limita termenului legalmente prescris, consecinţa firească fiind reducerea, *ope judiciis*, în această limită, a termenului convenţional.

Pe de altă parte, pentru a da eficienţă convenţiei părţilor (în dimensiunea exactă a înţelegerii lor şi în legătură cu clauza temporală) propunem, *„de lege ferenda"*, ca acest termen să fie extins până la limita temporală minimă a uzucapiunii (respectiv până la 10 ani). Şi în acest din urmă caz principiul posibilităţii ieşirii din indiviziune (aşa cum a fost consacrat şi de Legea nr. 603/1943 pentru simplificarea procedurii împărţelilor judiciare) ar rămâne în afara oricărei discuţii.

Proprietatea comună pe cote-părţi izvorâtă din succesiune poate înceta prin diverse modalităţi, după cum urmează :

- vânzarea, de către coindivizar, a cotei-părţi care-i revine, fie unuia, fie tuturor celorlalţi comoştenitori (atunci când cumpărătorul sau cumpărătorii solicită ieşirea din indiviziune) ;
- transmiterea cotei-părţi care-i revine unei alte persoane, ca efect al altei succesiuni, donaţii, înstrăinări în general (atunci când succesorul în drepturi al coindivizarului transmiţător solicită ieşirea din indiviziune) ;
- renunţarea la dreptul său ş. a.

Cea mai frecventă modalitate de încetare a stării de indiviziune este aceea a împărţelii, fie că aceasta are loc pe cale amiabilă (printr-o tranzacţie), fie pe cale judiciară (contencioasă). Mai mult decât atât, „regula scrisă în materie succesorală este valabilă pentru toate indiviziunile – mai puţin pentru comunitatea dintre soţi (codevălmaşă, n. n.). Prin partaj, fiecare schimbă cota-sa-parte ideală contra unei părţi divize, concrete a bunului" [31].

Dacă, în general, regula ieşirii din indiviziune în orice moment este benefică în cazul în care masa de bunuri partajabile se compune din bunuri mobile sau (din categoria imobilelor) din spaţii de locuit, nu acelaşi lucru se poate spune despre împărţirea terenurilor.

În raport cu partajarea terenurilor, suntem adepţii tezei după care o întârziere a împărţelilor prin fragmentare în natură ar putea fi avantajoasă pentru atingerea unor scopuri economice profitabile tuturor coindivizarilor.

31. În acest sens, a se vedea Henri Léon, Jean Mazeaud, *op. cit.*, p. 31.

Ideea prelungirii coproprietăţii asupra terenurilor ereditare i-a preocupat şi pe legislatorii antici. Este suficient, credem, să evocăm în context apariţia formelor embrionare ale persoanelor juridice sau morale constând în acele asociaţii familiale – *consortium fratrum* – în jurul interesului comun de evitare a fragmentării excesive *heredium*-ului şi *fundus*-ului (coproprietăţi funciare urbane, respectiv, rurale – *intra et extra muros* – dobândite pe cale succesorală şi necesare perpetuării economiei familiale sedentare agrare romane).

Unii dintre legislatorii străini contemporani au avut, la rândul lor, în vedere găsirea acelor modalităţi optime de asigurare, pe de o parte, a dreptului exclusiv de proprietate şi, pe de altă parte, a încurajării formelor colective de exploatare a terenurilor aflate în indiviziune. Deci, finalitatea ajungerii fiecăruia la obţinerea unei proprietăţi imobiliare exclusive nu trebuie contrapusă unui interes economic exclusiv [32].

Este teza de mai sus o formă de afectare a absolutismului proprietăţii individuale prin intermediul socializării dreptului de proprietate sau, mai grav, de întoarcere la proprietatea colectivă ? Înclinăm să credem că nu, atât timp cât respectivele forme colective de proprietate funciară sunt doar încurajate şi nu impuse prin mijloace etatice. Aceasta este, de fapt, ideea centrală care domină şi literatura juridică de specialitate din unele state europene [33].

Se reţine, de regulă, în literatura juridică de specialitate din unele state europene şi faptul că împărţirea terenurilor prezintă şi inconvenientul rezultat din situarea acestora geografică la mari distanţe, astfel încât, proprietarul lor nu are facilităţi de cultivare a acestora cu anumite plante (ceea ce poate afecta randamentul agricol), motiv pentru care eforturile legislatorilor europeni trebuie să se îndrepte, deopotrivă şi spre încurajarea reunificării voluntare a proprietăţilor funciare [34].

Raţiunile economice expuse mai sus au fost reliefate şi-n unele dispoziţii legale statuate în regimul politic anterior din România, deseori într-o manieră abuzivă, cu depăşirea minimului voluntarism specific raporturilor juridice civile sau de drept privat, în general. O scurtă tratare istorică ar fi, în acest sens, ilustrativă [35]. Astfel, în cuprinsul art. 31 din Legea nr. 58/1974 (abrogată prin Decretul-Lege nr. 1/1989),

32. Ideea a fost, cu titlu de exemplu, dezvoltată de un colectiv de autori sub coordonarea profesorului francez Jean Carbonnier şi exprimată în „L'immeuble urbain à l'usage d'habitation", *Études de droit privé*, Paris, 1963.
33. În acest sens a se vedea : Ourliac et de Juglart, *Les structures agraires : SAFER et Cumuls, Sem. jur.* 1963, I. 1797 ; de Juglart, *Traité de droit rural*, 1950, t. I, p. 191 şi urm. ; A.M. Bourgeois, *L'exploitations agricoles dans la législation récente*, 1967, p. 63 şi urm. ; Bour, *Les bénéficiaires de l'attribution préférentielle*, Paris, 1967 ; de Juglart et de Ourliac, *Orientation agricole et statut du fermage (loi de 31 décembre 1968)*, Sem. jur. 1969, I. 2249 ; Ripert, *Forces créatrices du droit*, 1955, p. 90 şi urm., *apud* Henri Léon, Jean Mazeaud, *op. cit.*, p. 14.
34. A se vedea, în acest sens, Henri Léon şi Jean Mazeaud, *op. cit.*, p. 14.
35. A se vedea, în acest sens, Ion C. Vurdea, Corneliu Bârsan, Valeriu Stoica, *Evoluţia legislaţiei privind circulaţia imobilelor*, în „Dreptul", nr. 6/1990, pp. 33-52.

era prevăzută necesitatea obţinerii autorizaţiei de împărţeală a terenurilor [36]. Desigur, când terenul era atribuit unui copărtaş în întregime (neparcelat), o astfel de autorizaţie nu mai era necesară. Autorizaţia era cerută numai în cazurile în care, prin ieşirea din indiviziune, se ajungea la împărţirea efectivă (parcelarea, lotizarea) unor terenuri întrucât doar printr-o asemenea operaţiune tehnică şi juridică se puteau „afecta lucrările de sistematizare avute în vedere şi menţionate de lege", după cum preciza instanţa supremă [37].

Autorizaţia de împărţeală şi de preluare era deci necesară pentru ca partajarea terenurilor să nu se facă într-un mod care să contravină planurilor de sistematizare şi folosirii raţionale a fondului funciar [38]. Deosebit, prin aceeaşi Lege nr. 58/1974 (art. 47), se prevedea şi o a doua autorizaţie, eliberată tot de consiliul local al administraţiei de stat (comunal sau judeţean – după cum terenul se afla în perimetrul construibil sau nu al localităţii de referinţă), autorizaţie denumită „de preluare" şi care privea asigurarea continuării muncii agricole de către moştenitorul legal, având astfel caracterul unei operaţiuni juridice distincte [39]. Trebuie să precizăm că, sub aspectul tehnicii juridice, cerinţa dublei autorizaţii subzista ca *„instrumentum"*, chiar dacă ambele autorizaţii se aflau în acelaşi *corpus* juridic *(negotium)* [40]. Mai mult decât atât, necesitatea autorizaţiei de preluare era menţinută chiar în cazul în care moştenitorii se aflau, în fapt, în posesia terenurilor, ca o cerinţă dedusă din cuprinsul art. 46 din Legea nr. 59/1974 [41].

Am precizat că autorizaţia de preluare impusă de art. 46 din Legea nr. 59/1974 era cerută numai în măsura în care intervenea o împărţeală efectivă a terenurilor (parcelare). Pe plan procesual, consecinţa consta în faptul că instanţele erau datoare a pretinde părţilor litigante să înfăţişeze autorizaţia de preluare prevăzută de textul de lege menţionat şi nu să le îndrume la un alt proces după obţinerea acesteia [42].

36. În acest sens, a se vedea Dan Chirică, *Consecinţele modificărilor legislative postrevoluţionare asupra circulaţiei imobilelor proprietate particulară*, în „Dreptul", nr. 4-5/1991, p. 22.
37. În acest sens, a se vedea Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2193 din 29 noiembrie 1979, în R.R.D. nr. 4/1980, p. 62.
38. A se vedea, în acest sens şi Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 450 din 29 februarie 1980, în R.R.D. nr. 10/1980, p. 67.
39. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 403/1984, în R.R.D. nr. 1/1985, p. 64; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 476/1984, în R.R.D. nr. 2/1985, p. 71; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2633/1985, în R.R.D. nr. 1/1986, p. 64 şi în R.R.D. (supliment) Tabla de materii, 1986, p. 114; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1780 din 14 septembrie 1985, în R.R.D. nr. 6/1986, p. 73.
40. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2491 din 3 decembrie 1985, în R.R.D. nr. 9/1986, p. 66.
41. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 60 din 14 ianuarie 1986: Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 476/1984, în R.R.D. nr. 2/1985, p. 71 şi în *Culegere de decizii, 1984*, pp. 24-26; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1411/1984, în C.D. 1984, pp. 36-38 şi Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2495/1984, în R.R.D. nr. 9/1985, p. 75.
42. În acest sens, a se vedea Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 79 din 15 ianuarie 1987, în R.R.D. nr. 11/1987, p. 71.

O soluţie justă, în contextul analizei noastre, părea a fi aceea a neimpunerii eliberării autorizaţiei de împărţeală şi a aceleia de preluare în cazul soluţionării, doar a partajului de folosinţă cu privire la terenuri [43]. Cu toate acestea, instanţa supremă a revenit asupra acestei permisivităţi, în sensul că a interpretat textul de lege ce face obiectul analizei ca fiind necesar şi suficient pentru ca obligativitatea înfăţişării autorizaţiei de împărţeală şi preluare să fie, prin extrapolare, impusă şi-n cazul partajului de folosinţă (când acest partaj avea drept obiect terenuri), ceea ce dovedeşte o evidentă inconsecvenţă a instanţei supreme în această materie (prin revenirea de la soluţia contrară a neimpunerii autorizaţiei, aşa cum am arătat mai înainte) [44].

Tot din perspectivă procesuală, este demn de menţionat că autorizaţia de împărţeală şi de preluare era necesară şi-n cazul ieşirii din indiviziune cu statul [45]. În acest din urmă caz, la fel ca şi în celelalte (când în masa succesorală sau indiviză se aflau terenuri), în proces trebuia să fie, la fiecare termen, citată şi autoritatea administrativă locală (dintre cele deja precizate) [46].

În finalul acestei analize cu caracter istoric, mai trebuie să precizăm că Legea nr. 58/1974 a produs consecinţe şi asupra instituţiei uzucapiunii, în sensul că dobândirea terenurilor cuprinse în perimetrul construibil al localităţilor urbane şi rurale se putea face numai prin moştenire legală, fiind interzisă dobândirea ori înstrăinarea lor prin acte juridice *inter vivos*, astfel încât, în vederea constatării de către instanţa de judecată a dobândirii de către o parte aflată în proces a dreptului de proprietate prin uzucapiune, instanţa supremă a apreciat că termenul de 30 de ani trebuia să fi fost împlinit la data intrării în vigoare a respectivei legi. Practic, posibilitatea de-a fi uzucapate terenuri aparţinând persoanelor fizice nu era recunoscută de dispoziţiile legilor nr. 58 şi 59/1974 [47]. Apoi, aceleaşi avataruri se regăseau în prevederile şi interpretările cu privire la regimul juridic al terenurilor şi în cazul suprafeţelor situate în localităţile supuse regimului de publicitate imobiliară prin cartea funciară [48].

Multe dintre concepţiile juridice referitoare la concilierea intereselor economice ale copărtaşilor cu cele derivând din caracterul exclusiv al dreptului de proprietate şi-au

43. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1119/1987, în R.R.D. nr. 3/1988, p. 70 şi în C.D. 1987, p. 125.
44. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1189/1987, în R.R.D. nr. 3/1988, p. 67.
45. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1699 din 13 august 1988, în R.R.D. nr. 5/1989, p. 69.
46. În acest sens, a se vedea Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2263 din 25 octombrie 1988, în R.R.D. nr. 7/1989, p. 70.
47. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2591 din 19 decembrie 1985, în R.R.D. nr. 9/1986, p. 73; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 11/1976, cu nota I (aprobativă) de Raul Petrescu şi nota II (aprobativă) de Salvator Brădeanu, în R.R.D. nr. 7/1976, pp. 44-48; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 49/1980, în R.R.D. nr. 6/1981, p. 84 şi în C.D. 1980, pp. 40-47; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 61/1985, în R.R.D. nr. 1/1986, pp. 63-64.
48. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2159/1980, în R.R.D. nr. 7/1981 şi în C.D. 1980, pp. 47-49.

găsit formule legislative comune în unele state europene însă, spre deosebire de modalităţile avute în vedere de legislaţia românească la care ne-am referit, acele formule au avut calitatea esenţială de-a proteguí autonomia de voinţă *(voluntas)*, respectiv, interesele individuale ale celor vizaţi.

Cu scop pur exemplificativ, iată, aceleaşi raţiuni se întâlnesc şi în legislaţia franceză recentă care nu doar că a încercat să întârzie, dar chiar să şi împiedice partajul. Ne referim la Legea din 19 decembrie 1961 privitoare la exploatările agricole şi la localurile cu destinaţie de locuinţă ori de serviciu, lege care permite menţinerea indiviziunii (în ciuda opoziţiei unuia sau a mai multor coproprietari) şi ale cărei dispoziţii reluate în Legea nr. 76-1286 din 31 decembrie 1976 (lege prin care, pentru prima dată în legislaţia continental-europeană, sau în sistemul romano-germanic, cum mai este denumit, se organizează indiviziunea) au fost incluse în Codul civil francez, ca părţi integrante, componente ale articolelor 815-1 - 815-18.

Finalmente, putem aprecia că, în practica noastră judiciară, preocuparea pentru a se menţine utilitatea economică a terenurilor care fac parte din masa indiviză a comoştenitorilor a fost constantă (chiar şi în afara exceselor colectiviste din perioada regimului politic comunist).

S-a reţinut, într-o soluţie a instanţei noastre supreme, că art. 741 C. civ., referindu-se la partajarea bunurilor, cuprinde dispoziţia de a se da fiecărei părţi, pe cât posibil, aceeaşi cantitate de mobile şi imobile, de drepturi sau de creanţe de aceeaşi natură pentru ca, în conformitate cu alineatul al doilea al aceluiaşi text de lege, să se evite, de asemenea, în limita posibilităţilor, fărâmiţarea peste măsură a bunurilor imobile (mai cu seamă, a terenurilor) [49].

În motivarea soluţiei de principiu de mai sus, se reţine că reglementarea urmăreşte realizarea echităţii în efectuarea partajului şi trebuie înţeleasă în sensul că, în cazul în care este posibilă împărţirea în natură a bunurilor indivize, fără a se ajunge la o fărâmiţare excesivă a respectivelor bunuri, cu consecinţe asupra utilizării lor, drepturile fiecărui coindivizar să fie acoperite prin preluarea de bunuri, creanţe etc.

Instanţa supremă dezvoltă, ca atare, ideea de echitate în cadrul partajului în armonie cu ideea de eficienţă şi, referindu-se la dispoziţiile art. 7 din Decretul-Lege nr. 603/1943, precizează că, dacă nu se poate realiza o împărţire care să acopere integral drepturile fiecăruia, inegalitatea între dreptul cuvenit şi bunurile primite să se completeze prin bani, sub formă de sultă.

§3. Alte forme ale dreptului de proprietate comună

Proprietatea comună ordinară sau indiviză nu este singura modalitate a dreptului de proprietate. În legislaţia noastră sunt reglementate, în egală măsură, coproprietatea forţată sau perpetuă, precum şi proprietatea comună a soţilor sau coproprietatea în devălmăşie, ambele ca modalităţi ale dreptului de proprietate.

49. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 418 din 18 februarie 1989, în „Dreptul", Anul I, Seria a III-a, nr. 1-2/1990, p. 134.

A) Coproprietatea forţată sau perpetuă

În capitolul consacrat servituţilor reale legale, Codul civil rezervă prima secţiune „zidului şi şanţului în comun", secţiune destul de dezvoltată sub raportul numărului de articole ce sunt cuprinse în cadrul ei (art. 590 - art. 610).

De o manieră asemănătoare, detaliată, reglementează materia coproprietăţii forţate şi perpetue şi Codul civil napoleonian (art. 653-670), criticat însă, pentru lipsa prevederilor asupra dezvoltării fondului locativ şi, în consecinţă, a dispoziţiilor speciale cu privire la folosirea părţilor comune din apartamente (atât pe orizontală, cât şi pe verticală), ceea ce a impus în unele ţări, precum Franţa, Italia, Elveţia ş. a., apariţia unor legi speciale în acest domeniu.

Dacă starea de coproprietate ordinară, obişnuită, poate oricând înceta ca urmare a ieşirii din indiviziune, fiind o modalitate a dreptului de proprietate ce rezultă dintr-un act ori dintr-un fapt juridic civil, nu acelaşi lucru se poate afirma în legătură cu indiviziunea forţată care rezultă din chiar natura bunului comun (zidul, peretele sau gardul despărţitor, curţile, cărările, spaţiile deservente pentru imobile în general).

Drepturile de proprietate ale celor interesaţi de folosinţa în comun a unor bunuri, derivă din însăşi destinaţia respectivelor bunuri, iar durata acestor drepturi este determinată de însăşi existenţa bunului comun. Într-un astfel de caz, regulile de la coproprietatea indiviză obişnuită nu mai sunt aplicabile. Cu privire la coproprietatea forţată este posibil doar un partaj de folosinţă temporar (prin excelenţă). În acest sens, referindu-se la situaţia în care poate să înceteze coproprietatea forţată, instanţa noastră supremă a decis, în mai multe cauze, că ea nu poate interveni decât dacă există acordul tuturor coproprietarilor, deci, nu împotriva voinţei lor. Refuzul unui coproprietar nu poate fi interpretat deci, ca fiind o exercitare abuzivă a dreptului său [50].

Fosta Curte de Casaţie, a decis la rândul ei, deşi pornind de la premise teoretice diferite, în mod similar. Astfel, conform interpretărilor acesteia, deşi art. 728 C. civ. are o aplicabilitate generală, se admite că ea se întinde numai asupra bunurilor care formează principalul obiect al coproprietăţii ; ori de câte ori însă, este vorba de bunuri accesorii sau de dependinţe care sunt destinate a servi uzului comun şi indispensabil al unor proprietari diferiţi, partajarea lor este imposibilă. Acest raport factice al accesoriului faţă de principal *(accessorium sequitur principale)* creează, pe cale de consecinţă, „o stare de indiviziune silită cu caracter de durată nelimitată, astfel că ei, coproprietarii unor astfel de bunuri accesorii, nu pot fi primiţi a cere în justiţie împărţirea lor " [51].

50. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1095 din 19 iunie 1982 ; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 31/1977, în *Repertoriul de practică judiciară în materie civilă pe anii 1975-1980,* p. 65 şi urm. În acelaşi sens, a se vedea şi Ioan G. Mihuţă, *Repertoriu de practică judiciară în materie civilă pe anii 1980-1985*, p. 68, nr. 14.

51. A se vedea, în acest sens, Cas. I, dec. nr. 641/1947, în „Justiţia Nouă", nr. 1/1948, p. 25.

De la riguroasele interpretări de mai sus, instanţa noastră supremă a derogat atunci când a considerat că, totuşi, în cazul în care nu sunt de o manieră vădită lezate interesele vreunui copărtaş, starea de indiviziune forţată poate înceta sub aspectul folosinţei, optică pe care ne-o însuşim [52].

Este un principiu al coproprietăţii cu indiviziune forţată, acela după care dreptul de dispoziţie al coproprietarului este diminuat.

Prin sus-menţionatul principiu, după cum s-a accentuat în literatura juridică de specialitate, „indiviziunea forţată se apropie de servitute. Dar, servitutea consistă în folosinţa bunului altuia, în timp ce coproprietarul uzează de un bun al său. Rezultă de aici diferenţe, mai ales pe planul prescripţiei achizitive: uzucapiunea permite dobândirea proprietăţii, dar nu şi a anumitor servituţi, ceea ce este esenţial " [53].

Considerăm că susţinerile de mai sus sunt rezonabile şi ca atare, demne de a fi apreciate, dar nu în integralitatea lor. Firește, chiar normele de drept privat roman au permis dobândirea, prin uzucapiune (*usucapio*) a servituţilor [54]. Aceasta s-a întâmplat însă, numai până la votarea faimoasei *Lex Scribonia* şi doar cu privire la aşa-numitele servituţi prediale (reale) rustice (cu excluderea, deci, a acelora prediale urbane), servituţi considerate a fi discontinui şi ipotecabile şi care erau percepute (desigur, eronat) a fi bunuri corporale (de exemplu, servitutea de trecere – *iter, via, actus* – era confundată cu însăşi fâşia de teren afectată trecerii de pe fondul aservit). Aceasta era doar una dintre consecinţele juridice ale confundării, în general, a dreptului subiectiv cu însuşi obiectul material al dreptului real şi nu doar în materie de servituţi prediale rustice (*...jura in re aliena...*). Parţial însă, şi unele coduri civile moderne, pornind de la aceleaşi premise teoretice, le-au recunoscut calitatea de obiect al uzucapiunii.

În revanşă, în cadrul proprietăţii comune forţate şi perpetue, dreptul de folosinţă şi de administrare cunoaşte, în fapt, un mai larg exerciţiu decât în cazul coproprietăţii obişnuite. Dacă indiviziunii obişnuite i se aplică regulile gestiunii de afaceri în legătură cu drepturile de folosinţă şi de administrare, în cazul coproprietăţii forţate fiecare titular poate, în mod neîngrădit, să execute lucrările utile indiviziunii în ansamblu, chiar în prezenţa unei opoziţii din partea celorlalţi coproprietari. Mai mult decât atât, el poate cere compensaţii băneşti pentru partea lor de cheltuieli pe care el le-a efectuat. Deosebit, acelaşi coindivizar poate, pe cont propriu (deci, cu resurse materiale proprii), să efectueze (atunci când nu lezează în mod vădit interesele celorlalţi coindivizari) modificări sau adăugiri la bunul comun, de natură a-i folosi exclusiv lui.

În sus-precizatul sens a decis şi instanţa noastră supremă atunci când, referindu-se la coproprietatea forţată asupra unor părţi ale imobilelor de locuit, a statuat,

52. În acest sens, a se vedea Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 31/1977, în S. Zilberstern ş. a., *op. cit.*, p. 119; deosebit, a se vedea şi „Dreptul", nr. 10-11/1993, p. 116.
53. A se vedea, în acest sens, Jean Goubeaux, *L'indivision forcée et perpétuelle*, Thèse, Nancy, 1910, p. 314.
54. În acest sens, a se vedea C. Nerson, *Observations sur quelques espèces particulières d'indivision*, Mélanges Savatier, 1965, p. 717 şi urm.

de principiu, că oricare dintre coproprietarii unei case divizate pe etaje ori apartamente poate întrebuinţa bunurile ori părţile de imobil „ce sunt destinate uzului colectiv" (desigur, dacă respectiva folosinţă se realizează în conformitate cu destinaţia bunului şi nu este de natură a leza liberul exerciţiu al dreptului de proprietate de către ceilalţi coindivizari ai imobilului) [55].

În viziunea descrisă mai sus, coproprietatea forţată şi perpetuă este asimilată unei consecinţe directe sau unui drept indivizibil decurgând dintr-un drept de proprietate exclusiv (având, *exempli gratia,* ca obiect material, casa scărilor, aleile, acoperişul etc.; cu alte cuvinte, acestea din urmă formează obiect al coproprietăţii forţate ca o consecinţă a proprietăţii exclusive asupra apartamentelor). În acest fel s-ar explica şi consecinţa directă a înstrăinării apartamentelor şi anume, transmiterea dreptului de proprietate şi asupra bunurilor ce fac obiectul coproprietăţii forţate.

Făcând aplicarea art. 50 din Legea nr. 4/1973, instanţa supremă a statuat că, în cazul unei clădiri compusă din locuinţe care aparţin unor diferiţi proprietari, aceştia au dreptul de folosinţă pe durata existenţei construcţiei comune asupra următoarelor categorii de bunuri:

- dotări şi utilităţi comune;
- terenul aferent construcţiei;
- spaţii auxiliare;
- toate celelalte bunuri accesorii în general (sens reţinut şi de fosta Curte de Casaţie) [56] care, prin natura lor, nu pot fi folosite decât în comun.

În ceea ce priveşte modalităţile de folosire a terenului şi a altor spaţii comune, suntem de acord (în consens cu practica instanţei supreme) că proprietarii locuinţelor pot conveni asupra modalităţilor efective de folosire şi, graţie regulii consensului (pe care am evocat-o), înţelegerea lor nu poate fi modificată decât cu acordul celorlalţi coproprietari [57].

Coproprietatea asupra despărţiturilor comune – în exclusivitate – este reglementată în cuprinsul art. 590-609 C. civ. În sfârşit, interpretând extensiv dispoziţia cuprinsă în art. 605 C. civ., după care şanţul comun trebuie întreţinut cu contribuţie comună la cheltuielile ce le presupune respectiva întreţinere, credem că, în general, cheltuielile pe care le presupun întreţinerea şi repararea bunurilor aflate în coproprietate forţată (de natură a profita tuturor coindivizarilor) sunt cheltuieli comune, cheltuieli care, pe cale de consecinţă, urmează a fi partajate în sarcina fiecărui coindivizar. Această împărţire a sarcinii de întreţinere a bunului aflat în coproprietate forţată trebuie să se facă în mod direct proporţional cu valoarea proprietăţii sale exclusive din imobilul comun sau, după regula parităţii, atunci când este vorba doar de vecinătăţi despărţite de un bun comun (gard, zid, şanţ etc.).

55. În acest sens, a se vedea Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 568 din 27 martie 1982, în Ioan G. Mihuţă, *op. cit.*, p. 68.
56. A se vedea, în acest sens, Cas. I, dec. nr. 641/1947, în „Justiţia Nouă", nr. 1/1948, p. 25.
57. În acest sens, a se vedea Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 43 din 12 ianuarie 1980, în C.D. 1980, p. 11.

În sensul de mai sus a decis şi instanţa noastră supremă atunci când s-a referit la cheltuielile necesare pentru repararea unui imobil compus din mai multe apartamente şi care se suportă de fiecare proprietar în ceea ce priveşte reparaţiile necesare la părţile de clădire care reprezintă proprietatea lor exclusivă.

Cât priveşte părţile aflate în indiviziune forţată (coproprietate sau proprietate comună silită şi perpetuă) – a decis aceeaşi instanţă –, contribuţia la costul lucrărilor de întreţinere şi reparaţii se va stabili în mod direct proporţional cu cota-parte de proprietate pe care coproprietarii o au în cadrul respectivului imobil [58].

B) Proprietatea comună a soţilor

O altă varietate a proprietăţii comune, ca modalitate a dreptului de proprietate, este reprezentată de proprietatea codevălmaşă sau comunitară de bunuri a soţilor.

Spre deosebire de dreptul de proprietate pe cote-părţi, ceea ce caracterizează proprietatea dobândită de către soţi în timpul căsătoriei este devălmăşia sau, altfel spus, apartenenţa nefracţionată a acestui patrimoniu comun, devălmaş, ambilor titulari [59].

Caracteristica evidenţiată mai sus reprezintă de fapt criteriul esenţial de definire a proprietăţii devălmaşe, ca formă de proprietate comună reliefată prin aceea că „titularii dreptului de proprietate nu îşi au drepturile determinate şi exprimate printr-o anumită cotă" [60].

Proprietatea în devălmăşie nu şi-a aflat izvorul numai în regimul matrimonial obligatoriu (acela în cadrul căruia, actualmente, operează prezumţia legală absolută – *jura et de jure* – de comunitate de bunuri), aşa cum acesta a fost consacrat de art. 30 din Codul familiei.

A existat, în regimul politic anterior, o proprietate în devălmăşie şi între membrii familiilor de ţărani cooperatori asupra bunurilor dobândite în intervalul de timp în care respectivele familii durau.

De asemenea, trebuie să menţionăm, o astfel de modalitate a dreptului de proprietate (codevălmăşia) poate fi constituită şi pe baze convenţionale.

Prin înţelegerea dintre părţi se poate stabili şi durata devălmăşiei, regulile de funcţionare a dreptului de proprietate fiind identice cu cele aplicabile coproprietăţii. Dacă, însă, părţile la convenţie n-au stabilit durata devălmăşiei (nici cu ocazia

58. În acest sens, a se vedea Trib. Supr. s. civ., dec. nr. 247 din 6 februarie 1980, în C.D. 1980, p. 14.

59. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2171 din 3 noiembrie 1980, în C.D. 1980, p. 108 şi Trib. Supr., Plen, dec. de îndrumare nr. 19 din 8 septembrie 1960 (punctul 2), în C.D. 1960, p. 26, după Ioan Comănescu, Ioan Mihuţă, Raul Petrescu, *Ocrotirea familiei în dreptul socialist român*, Editura Politică, Bucureşti, 1989, p. 42. A se vedea, în acelaşi sens şi Dumitru Lupulescu, *Dreptul de proprietate comună al soţilor*, Casa de editură şi presă „Şansa" SRL, Bucureşti, 1993, p. 44.

60. În acest sens, a se vedea Gheorghe Tomşa, Gheorghe Grigore, Constantin Pîrlea, Doina Şerban, *Dicţionar de dreptul familiei*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984, p. 150.

încheierii convenţiei respective şi nici la o dată ulterioară), instanţa de judecată o poate face (având, bineînţeles în vedere neexecutarea obligaţiilor asumate de către părţi şi care decurg din raporturile de coproprietate devălmaşă).

În alte state (precum, *e. g.*, Franţa) convenţiile asupra devălmăşiei se încheie tot între soţi în cadrul regimului matrimonial alternativ (deosebit, deci, de regimul matrimonial unic, obligatoriu, sancţionat de dreptul românesc).

Proprietatea comună în devălmăşie este o formă de coproprietate *sui-generis*. Absenţa cotelor-părţi stabilite *ab-initio* (odată cu dobândirea calităţii de coproprietar) şi păstrarea, doar, a posibilităţii de delimitare ulterioară a acestor cote-părţi (odată cu efectuarea partajului) reprezintă trăsăturile fundamentale ale acestui gen de coproprietate.

Desigur, o altă importantă caracteristică rezidă din aceea că, în general, coproprietatea devălmaşă reprezintă o comunitate universală care cuprinde, în principiu, toate bunurile soţilor. Excepţiile se referă, firește, la bunurile proprii ale acestora, aşa cum sunt ele reglementate prin dispoziţiile art. 31 din Codul familiei.

Calitatea de comunitate universală, calitate dedusă din conţinutul art. 30 C. fam. este, în cadrul altor legislaţii europene, expres prevăzută în normele care descriu conţinutul regimurilor matrimoniale. Iată, cu titlu de exemplu, în dreptul francez (este vorba de art. 1404 C. civ. francez), soţii pot stabili, prin contractul de căsătorie, ca regimul matrimonial aferent să fie acela al „comunităţii universale de bunuri" [61].

Textul de lege mai sus-citat este însoţit de două decizii de îndrumare ale Camerei civile a Curţii de Casaţie franceză, decizii care au menirea de a completa, sub aspectul interpretării, acest cadru general al „comunităţii universale de bunuri" din regimul matrimonial alternativ al coproprietăţii devălmaşe [62].

Toate sus-menţionatele caracteristici ale coproprietăţii devălmaşe a soţilor au fost reliefate şi-n literatura juridică şi în practica judiciară din ţara noastră [63].

61. Iată, în acest sens, *exempli gratia*, art. 1526 C. civ. francez statuează următoarele: „Les époux peuvent établir par leur contrat de mariage une communauté universelle de leurs biens tant meubles qu'immeubles, présents et à venir. Toutefois, sauf stipulations contraires, les biens que l'article 1404 déclare propres par leur nature ne tombent point dans cette communauté. La communauté universelle supporte définitivement toutes les dettes des époux, présentes et futures."

62. Astfel, „selon l'article 267-1, en cas de divorce aux torts partagés, chacun des époux peut révoquer tout ou en partie des avantages que l'un des époux peut tirer de l'adoption du régime de la communauté universelle" (Camera civilă a Curţii de Casaţie, nr. 1, Recueil Dalloz, 1984, dec. din 19 octombrie 1983, p. 229, cu notă de Massip). În al doilea rând, „lorsqu'un héritier est marié sous le régime de la communauté universelle, son conjoint doit intervenir au partage des biens héréditaires indivis tombés dans la communauté universelle" (Civ. 1-re, 18 juin, 1985, Juris-classeur périodique, 1986, II.20707, note Simler).

63. A se vedea, cu titlu de exemplu, Mihail Eliescu, *Căsătoria în dreptul RPR*, Editura Academiei, Bucureşti, 1964, p. 171 şi urm.; Tudor Popescu, *Dreptul familiei*, vol. I, Bucureşti, 1960, p. 196 şi urm.; Gheorghe Piticari, *Dreptul familiei*, Universitatea „Al.I. Cuza" Iaşi, 1981, p. 170 şi urm.; Dumitru Lupulescu, *Dreptul de proprietate personală*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1967, p. 47. În acelaşi sens, a se vedea Trib. Supr., Col. civ., dec. nr. 497 din 18 martie 1963, în „Justiţia Nouă", nr. 6/1964, p. 160.

Încercând a face o analiză asupra coproprietăţii devălmaşe a ţăranilor cooperatori asupra unor bunuri care alcătuiau obiectul dreptului de proprietate comună în devălmăşie, vom putea extrage câteva interesante observaţii şi pentru studiul nostru.

Potrivit art. 9 alin. 2 şi 3 din Constituţia R.S.R. din 1965, coroborat cu art. 36 din aceeaşi constituţie şi cu dispoziţiile Statutului cooperativei agricole de producţie, făceau obiect al proprietăţii personale exclusive a ţăranilor cooperatori casa de locuit şi construcţiile gospodăreşti anexe, terenul pe care acestea se aflau, la care se adăugau animalele şi economiile realizate prin muncă, precum şi bunurile de uz casnic şi de confort personal. Toate acestea erau delimitate de lotul de pământ lăsat în folosinţa gospodăriilor familiale ale membrilor C.A.P.

Putem aprecia, după cum s-a arătat şi-n literatura juridică de specialitate, că respectivele loturi de pământ făceau obiectul unei „folosinţe devălmaşe". Doar folosinţa efectivă a lotului de pământ dat de C.A.P.-uri gospodăriilor de ţărani cooperatori era devălmaşă, fructele făcând totuşi obiect al unui drept de proprietate comună pe cote-părţi (cote stabilite în funcţie de caracterul alimentar al produselor obţinute de pe loturi şi de prestaţia efectivă a membrilor gospodăriilor familiale) [64].

Proprietatea comună în devălmăşie rămâne însă tipică pentru regimul matrimonial din ţara noastră (reglementat de o manieră asemănătoare atât înainte, cât şi după 1989, prin art. 30 şi 31 din Codul familiei).

În cadrul raporturilor patrimoniale dintre soţi, rolul precumpănitor revine comunităţii de bunuri. Aceasta constituie o prezumţie absolută *ex lege (jura et de jure)*. Separaţia de bunuri reprezintă, din contră, excepţia (cu rol subsidiar şi de manieră expres şi limitativ reglementată de lege). Ca atare, regimul matrimonial al comunităţii de bunuri este un regim legal şi obligatoriu, fiind, conform art. 30 alin. 2 din Codul familiei, nulă orice convenţie contrară (nulitatea aplicându-se atât convenţiilor încheiate între „viitorii soţi, în vederea căsătoriei, cât şi acelora dintre „soţi, în timpul căsătoriei", precum şi convenţiilor încheiate de către „viitorii soţi, de soţi ori de vreunul dintre aceştia cu terţele persoane", de natură a leza regimul matrimonial legal şi unic al comunităţii codevălmaşe) [65]. Practica noastră judiciară a urmat, la rându-i, îndeaproape această teză [66] pe care, din raţiuni sociale şi

64. A se vedea, în acest sens, Traian Ionaşcu, Expunerea făcută la Simpozionul cu tema: „Legea fundamentală a R.S.R.", în „Justiţia Nouă", nr. 7/1965, p. 179; Traian Ionaşcu şi V. Rausser, „Consideraţii asupra Constituţiei R.S.R.", în *Probleme economice*, nr. 8/1965, pp. 15-17; Salvator Brădeanu, *Unele probleme de drept cooperatist-agricol în lumina prevederilor Constituţiei R.S.R. şi a Statutului cooperativei agricole de producţie*, în „Justiţia Nouă", nr. 7/1966, după Dumitru Lupulescu, *op. cit.*, pp. 65-67.

65. În acest sens, a se vedea: Gheorghe Piticari, *op. cit.*, p. 110; Petre Anca, în Ion P. Filipescu (coord.) ş. a., *Încheierea căsătoriei şi efectele ei*, Editura Academiei, Bucureşti, 1981, p. 83 şi urm.; Alexandru Bacaci, *Raporturile juridice patrimoniale în dreptul familiei*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1986, p. 17 şi urm.; Constantin Oprişan, *Situaţia juridică a bunurilor soţilor în timpul căsătoriei*, în „Justiţia Nouă", nr. 5/1954, p. 641; Ion P. Filipescu, *Tratat de dreptul familiei*, Editura Academiei, Bucureşti, 1989, p. 70.

66. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 31 din 11 ianuarie 1960, în C.D. 1960, p. 262; în acelaşi sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 759 din 25 aprilie 1985, în R.R.D. nr. 1/1986, p. 59.

economice noi nu o mai împărtăşim, fiind sprijinitorii tezei introducerii în ordinea legislativă a regimurilor matrimoniale alternative.

Obiect al proprietăţii codevălmaşe a soţilor poate fi orice bun dacă răspunde cumulativ condiţiilor următoare:

- o condiţie temporală: bunul să fie dobândit (de către oricare dintre soţi) în timpul căsătoriei;
- o condiţie negativă, de specificaţiune: bunul să nu facă parte din categoria bunurilor expres prevăzute în cuprinsul art. 31 C. fam. şi care sunt considerate bunuri proprii ale fiecăruia dintre soţi.

Sensul pe care trebuie să-l conferim noţiunii de „bun", aşa cum această noţiune este folosită în Codul familiei, este sensul formal sau accepţiunea pur juridică, adică, „desemnând atât lucrurile care pot fi obiect de drepturi, cât şi obligaţii patrimoniale şi acţiunile privind lucrurile şi drepturile patrimoniale" [67].

De asemenea, o interpretare corectă din punct de vedere juridic a noţiunii de „dobândire" ar putea fi aceea după care, a dobândi înseamnă a deveni „titularul unui drept real sau de creanţă", indiferent care ar fi izvorul acestor drepturi: acte juridice, fapte juridice sau pura şi simpla putere a legii [68].

O altă sintagmă juridică ce se pretează unei riguroase interpretări este aceea de bun dobândit „în timpul căsătoriei".

Timpul căsătoriei este delimitat de anumite acte sau fapte juridice. Astfel, dacă începutul căsătoriei este, invariabil, determinat de momentul încheierii actelor de căsătorie în prezenţa funcţionarului de stare civilă competent să încheie astfel de acte juridice, data desfacerii căsătoriei comportă momente diferite când acest eveniment poate interveni.

Căsătoria încetează, fie la data decesului fizic constatat al unuia dintre soţi ori al ambilor, fie la data fixată prin sentinţa judecătorească declarativă de moarte, în cazul soţului dispărut, în condiţiile legii (*exempli gratia*: Legea nr. 173 din 4 martie 1941 pentru declararea morţii prezumate a celor dispăruţi; Decretul nr. 339 din 23 noiembrie 1948 privitor la declararea morţii prezumate a celor dispăruţi cu ocazia războiului, în afara zonei interioare şi Decretul nr. 31/1954 privitor la persoanele fizice şi persoanele juridice, precum şi Decretul nr. 32 din 31 ianuarie 1954 pentru punerea în aplicare a Codului familiei, acesta din urmă abrogând dispoziţiile art. 98-126 C. civ. referitoare la absenţi).

Pe de altă parte, datorită faptului că, prin nulitate sau anulare, căsătoria este desfiinţată cu efect retroactiv (nulitatea şi anulabilitatea fiind motive de încetare a căsătoriei), deci considerându-se că soţii nu au fost căsătoriţi între ei, nici comunitatea de bunuri nu mai are temei juridic. Excepţie de la această regulă face căsătoria putativă (în cazul în care, bineînţeles, ambii soţi au fost de bună-credinţă – *error communis facit jus*).

67. A se vedea, în acest sens, Gheorghe Piticari, *op. cit.*, p. 27 şi urm.; în acelaşi sens, a se vedea Ion P. Filipescu, *op. cit.*, p. 77.

68. A se vedea, în acest sens, Constantin Oprişan, *Salarul fiecăruia dintre soţi este un bun comun sau un bun propriu?*, în „Legalitatea Populară" nr. 10/1957, p. 1189, după I.P. Filipescu, *op. cit.*, p. 78.

În sfârşit, căsătoria se desface prin divorţ, iar data la care comunitatea de bunuri se stinge este, în viziunea majorităţii autorilor şi a practicii judiciare, aceea a rămânerii definitive a sentinţei de divorţ (cu excepţia cazului în care, în timpul procesului de divorţ şi chiar în apel sau în recurs, ca urmare a decesului uneia dintre părţi, dosarul se închide deoarece, conform art. 37 C. fam., căsătoria a încetat prin decesul unuia dintre soţi).

Tot în legătură cu durata comunităţii devălmaşe de bunuri a soţilor, s-a pus problema dacă perioadele de separaţie în fapt în care eventual soţii s-au aflat, se integrează sau nu în ceea ce noi numim „timpul căsătoriei". Răspunsul pe care literatura juridică de specialitate l-a dat acestei probleme este nuanţat. Astfel, dacă şi perioadele despărţirilor în fapt sunt socotite ca perioade componente în intervalul de timp considerat „al căsătoriei", nu este mai puţin adevărat că împrejurarea în care, în timpul separaţiei factice dintre soţi, ei au dobândit anumite bunuri, trebuie să fie avută în vedere de către instanţa de judecată la soluţionarea cererii de partajare a bunurilor comune (în vederea, firesc, a stabilirii cu exactitate a gradului de contribuţie a fiecăruia la dobândirea patrimoniului comunitar codevălmaş [69]. Practica noastră judiciară este la fel de nuanţată în această chestiune [70].

În opinia noastră, în această din urmă ipoteză, prezumţia de comunitate codevălmaşă poate fi răsturnată.

Din perspectivă pur probatorie, în cadrul procesului de partaj judiciar, răsturnarea prezumţiei de codevălmăşie trebuie să se realizeze „punctual". Cu alte cuvinte, dovedirea achiziţionării fiecărui bun în parte în timpul separaţiei factice, a valorii sale, respectiv a veniturilor din care fiecare bun a fost achiziţionat, trebuie să constituie cauze probatorii pentru instanţe.

Secţiunea a II-a. Indiviziunea succesorală

§1. Noţiunea de indiviziune succesorală

În literatura juridică de specialitate, noţiunea de indiviziune succesorală a fost definită ca fiind acea stare de indiviziune care izvorăşte din faptul „transmiterii moştenirii la doi sau mai mulţi moştenitori (coindivizari) şi care încetează prin împărţeala moştenirii" [71].

69. În acest sens, a se vedea Mihail Eliescu, *op. cit.*, p. 200; Sc. Serbănescu, notă, în „Legalitatea Populară", nr. 2/1959, p. 96.
70. A se vedea, în acelaşi sens, Trib. Supr., Plen, dec. de îndrumare nr. 19 din 8 septembrie 1960, în C.D. 1960, p. 30; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 497 din 15 martie 1963, în „Justiţia Nouă", nr. 6/1964, p. 160; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1241 din 16 septembrie 1970, în R.R.D. nr. 6/1970, p. 150. În sens contrar, a se vedea Trib. Capitalei, col. I civ., dec. nr. 5116/1958, în „Legalitatea Populară", nr. 2/1959, p. 96, cu notă (aprobativă) de Alexandru Gonciulescu, după I.P. Filipescu, *op. cit.*, p. 83.
71. În acest sens, a se vedea Victor Ursa, în Mircea Costin ş. a., *op. cit.*, p. 274.

Cauza apariţiei indiviziunii succesorale rezidă, deci, în transmisiunea succesorală a patrimoniului *de cujus*-ului către moştenitorii acestuia din urmă (indiferent de calitatea pe care aceştia ar avea-o: de moştenitori legali, testamentari, sau convenţionali).

1. Noţiunea de succesiune şi accepţiunile ei

Succesiunea, în înţelesul restrâns al termenului, după cum am precizat, reprezintă instituţia juridică de drept civil care semnifică transmisiunea, *mortis causa,* fie a integralităţii patrimoniului, fie a unei anumite fracţiuni din patrimoniu, fie doar a unor bunuri sau datorii determinate, identificate, transmisiune care operează între persoana fizică ce a decedat (şi căreia toate acestea i-au aparţinut) pe de o parte şi moştenitorii legitimi, legatarii particulari, moştenitorii testamentari, sau donatarii de bunuri viitoare, pe de altă parte.

În literatura noastră juridică de specialitate sunt consacrate două importante sensuri, accepţiuni ale noţiunii de „succesiune".

Sensul obiectiv al „succesiunii" (care se confundă cu accepţiunea materială a indiviziunii succesorale), are în vedere acea masă de bunuri succesorale care fac obiectul transmisiunii către o pluralitate de moştenitori. *In concreto,* sensul obiectiv al „moştenirii" acoperă totalitatea bunurilor şi datoriilor unei persoane decedate, bunuri şi datorii care fac obiectul transmisiunii. Mai mult, tocmai această transmisiune succesorală, în sens obiectiv, „constituie cauza cea mai frecventă a creării stării de indiviziune", în opinia unor autori [72].

Sensul subiectiv al noţiunii de „succesiune" vizează însăşi transmiterea drepturilor succesorale (referitoare la bunuri şi datorii) către moştenitorii chemaţi să le culeagă.

Moştenitorii, determinaţi ca atare, fie prin norme juridice prestabilite, fie de către însuşi autorul transmisiunii, sunt, ori persoane fizice, ori persoane juridice, ori, eventual, chiar statul român.

În accepţiunea sa cea mai largă însă, succesiunea reprezintă transmisiunea de la o persoană către alta, de drepturi şi obligaţii, „fie prin acte între vii *(inter vivos,* n. n.), fie pentru cauză de moarte (*mortis causa,* n. n.)" [73].

Asupra accepţiunilor pe care le-am avut în vedere mai sus, există, putem aprecia, unanimitate de vederi în literatura juridică de specialitate din ţara noastră, după cum, de altfel, regăsim opinii asemănătoare în doctrina romano-germanică sau continental-europeană [74].

72. A se vedea, în acest sens, Victor Ursa, în Mircea Costin ş. a., *op. cit.*, p. 274.
73. În acest sens, a se vedea Julietta Manoliu, *Drept civil* (succesiuni), Universitatea „Al.I. Cuza" Iaşi, Facultatea de Drept, 1970, p. 3.
74. În acest sens, a se vedea Constantin Stătescu, *Drept civil,* Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1967, p. 95; Mircea Costin, Victor Ursa ş. a., *op. cit.*, p. 334; Francisk Deak, Stanciu Cărpenaru, *Drept civil,* Universitatea Bucureşti, 1983, p. 379; Mihail Eliescu, *Moştenirea şi devoluţiunea ei în dreptul R.S.R.*, Editura Academiei, Bucureşti, 1966, p. 19.

2. *Felurile succesiunii*

Calificarea succesiunii se realizează în funcţie de izvorul transmisiunii succesorale. Astfel, atunci când norma juridică este aceea care, sub anumite condiţii, conferă calitatea de succesor unor persoane determinate, aşa-numiţii moştenitori legali, succesiunea este denumită „succesiune legală". Deci, transmisiunea *mortis causa*, în acest caz, se realizează în puterea legii sau *ab intestat* (în absenţa testamentului).

Dimpotrivă, atunci când transmisiunea succesorală se înfăptuieşte în baza actului de ultimă voinţă, de dispoziţie, *mortis causa* al *de cujus*-ului, fie printr-un singur act (denumit „testament"), fie printr-o pluralitate de astfel de acte (denumite „legate testamentare"), succesiunea poartă denumirea de „succesiune testamentară" *(intestati)*. Devoluţiunea este deci, în acest caz, testamentară.

Codul nostru civil reglementează şi o a treia specie *(specie juris)* de succesiune, aşa-numita succesiune contractuală sau convenţională, care rezidă într-o promisiune *(stipulatio, promissio)*, sub aspectul unei donaţii cu privire la bunuri viitoare. Cu alte cuvinte, aşa cum s-a precizat în literatura juridică de specialitate, donatorul transmite (efect al liberalităţii), fie unele bunuri determinate în materialitatea lor, individualizate, fie fracţiuni ideale, abstracte, matematice din patrimoniu, fie chiar, patrimoniul succesoral în integralitatea sa. În consecinţă, după caz, donatarii unor bunuri viitoare vor căpăta denominaţiuni distincte, precum: donatar „cu titlu singular sau particular", donatar „cu titlu universal", donatar „universal" [75].

Atât unii, cât şi ceilalţi dintre succesori sunt supuşi regulilor care determină capacitatea de a succede şi condiţiile succesiunii, indiferent de forma transmisiunii succesorale.

Până la intrarea în vigoare a actualului Cod al familiei (prin Decretul nr. 32 din 31 ianuarie 1954), indiferent dacă era vorba de o moştenire ordinară sau de o succesiune anomală, se aplicau regulile prevăzute în Codul civil referitoare la rudenie. Succesiunea anomală sau extraordinară reprezenta succesiunea celui adoptat care, neavând moştenitori legali sau testamentari, se deferea celui care l-a adoptat (dar – *Nota bene!* – doar cu privire la bunurile ce-i fuseseră donate de către adoptant) şi căreia îi erau aplicabile dispoziţiile art. 316 şi 317 C. civ. (remarcăm, aici, fără a fi *similia similibus*, o oarecare asemănare cu tradiţionala situaţie juridică a liberţilor latini sau latini iunieni din dreptul clasic roman care, neavând *jus testamenti factio*, transmiteau, automat, cu titlu *mortis causa* averea către *patronus*, fostul *dominus)*. Aceste din urmă texte de lege au fost abrogate prin Decretul nr. 32/1954 de punere în aplicare a Codului familiei.

§2. Patrimoniul defunctului – obiect al transmisiunii şi al indiviziunii succesorale

Patrimoniul defunctului, definit ca totalitate a drepturilor şi obligaţiilor evaluabile în bani, având ca obiect bunuri materiale şi aparţinând unei persoane (patrimoniu ale

75. A se vedea, în acest sens, Mihail Eliescu, *op. cit.*, p. 21.

cărui fundamente se află în dreptul de proprietate, în alte drepturi reale şi în drepturile de creanţă), poate face obiectul transmisiunii integrale, prin succesiune.

Dacă transmisiunea poate fi integrală, în schimb, în starea de indiviziune succesorală nu se pot regăsi drepturile de creanţă şi obligaţiile succesiunii întrucât acestea din urmă se împart, *de jure*, între succesori (cu excepţia acelora declarate ca fiind indivizibile de către înşişi comoştenitori), la care se adaugă bunurile care fac obiectul legatelor particulare (singulare) şi care sunt în mod individual determinate (bunuri asupra cărora, din momentul însuşi al deschiderii succesiunii, legatarii lor obţin dreptul exclusiv de proprietate).

Dacă, prin acte juridice între vii *(inter vivos)*, patrimoniul, în integralitatea sa (atât sub aspectul laturii active sau pozitive, cât şi sub acela al laturii negative, al pasivului), nu poate fi transmis, în schimb, la moartea titularului său el poate fi integral transmis.

Activul succesoral sau latura pozitivă a patrimoniului defunctului cuprinde totalitatea drepturilor evaluabile în bani ale acestuia, iar pasivul moştenirii sau latura negativă a patrimoniului *de cujus*-ului este compus din toate obligaţiile (de asemenea, evaluabile în bani) defunctului.

Proporţia, sau raportul dintre cele două laturi ale patrimoniului defunctului va determina şi atractivitatea acestuia sau, dimpotrivă, dezinteresul succesorilor faţă de moştenire. Astfel, dacă „activul excede pasivului, patrimoniul este excedentar, nepunându-se problema insolvabilităţii; dacă însă, pasivul întrece activul, patrimoniul este deficitar," titularul său, fiind insolvabil în raport cu acea parte din obligaţii care excede valoarea drepturilor, astfel încât, este de presupus dezinteresul eventualilor succesori faţă de preluarea moştenirii [76].

1. *Situaţia drepturilor personale nepatrimoniale*

În ceea ce priveşte drepturile personale nepatrimoniale, acestea se sting în clipa decesului persoanei, fiind strâns legate de respectiva persoană şi ca atare, cu rare excepţii, nu se transmit succesorilor.

De la regula mai sus-arătată există derogări care poartă, fie asupra drepturilor nepatrimoniale de autor (întrucât acestea din urmă rămân strâns legate de personalitatea autorului), fie asupra altor drepturi nepatrimoniale, precum:

- dreptul la onoare;
- dreptul la nume;
- dreptul la reputaţie.

De fapt, aceste din urmă drepturi, fie sunt dobândite de unele persoane în viaţă în calitate de rude şi nu de succesori, fie au fost obţinute încă din timpul vieţii *de cujus*-ului (de exemplu, dreptul la nume al copiilor, în conformitate cu art. 62, 64 C. fam.).

76. A se vedea, în acest sens, Dumitru Macovei, *Drept civil. Succesiuni*, Universitatea „Al.I. Cuza", Iaşi, Facultatea de Drept, 1989, p. 206.

Moartea oricăruia dintre soţi nu influenţează, în nici o manieră, numele pe care, în viitor, soţul supravieţuitor îl va purta. Mai mult decât atât, dacă soţul supravieţuitor se recăsătoreşte, „el poate transmite numele de familie din căsătoria desfăcută prin moarte viitorului soţ, dacă acesta este de acord "[77]. În materia dreptului la acţiunile de stat, atunci când este incidentă şi deschiderea unei succesiuni, distingem următoarele situaţii pe care le putem sistematiza după criterii sau drepturi sancţionate în legislaţia noastră:

a) – dreptul la acţiunea de divorţ se stinge la încetarea din viaţă a unuia dintre soţi (dacă aceasta a intervenit înaintea rămânerii definitive a sentinţei de divorţ), acest drept rămânând fără obiect;

b) – acţiunea în contestarea recunoaşterii unui copil (acţiune introdusă de către un terţ interesat) va continua şi după decesul oricăruia dintre soţi ori după decesul copilului recunoscut;

c) – va continua, de asemenea, acţiunea în constatarea nulităţii căsătoriei (în condiţiile arătate mai sus);

d) – la moartea copilului se stinge dreptul acestuia la acţiunea în stabilirea paternităţii din afara căsătoriei ori a maternităţii (drept care nu se transmite succesorilor copilului decât în condiţiile stipulate *expressis-verbis* prin art. 59 alin. 2, respectiv, prin art. 52 alin. 2 din Codul familiei);

e) – în conformitate cu art. 59 alin. 3 şi art. 52 alin. 3 din Codul familiei, acţiunea în stabilirea paternităţii, respectiv, acţiunea în stabilirea filiaţiei faţă de mamă pot fi pornite şi împotriva moştenitorilor pretinşilor tată, respectiv, mamă;

f) – în sfârşit, în baza art. 54 alin. 2 C. fam., odată cu decesul soţului mamei, se stinge şi dreptul la acţiunea în tăgadă a paternităţii (cu excepţia cazului în care, înainte de deces, soţul a introdus o astfel de acţiune care poate fi continuată de către moştenitorii săi ulterior decesului).

În literatura noastră juridică a fost dezbătută problema determinării „moştenitorilor" care pot continua (în cazurile prezentate, sistematizat, mai sus) acţiunile de stat introduse de către autorul lor.

S-a reţinut, de către unii autori, că termenul nu-i poate viza decât pe succesorii legitimi, fiind, deci, excluşi legatarii şi donatarii de bunuri viitoare cu titlu particular (întrucât aceştia din urmă au o vocaţie succesorală restrânsă la bunul particular pe care l-a testat autorul în favoarea lor, ceea ce exclude, în consecinţă, dreptul de-a continua acţiunea *de cujus*-ului în stabilirea filiaţiei)[78].

Respectivii autori îşi fundamentează tezele pornind de la o interpretare restrictivă a textelor de lege din Codul familiei (texte pe care le-am precizat mai sus) din următoarele precumpănitoare considerente:

a) numai moştenitorii legali (rudele sau soţul supravieţuitor) pot continua o acţiune de stat pentru că numai ei „continuă persoana defunctului" (asistăm, iată la

77. A se vedea, în acest sens, Gheorghe Tomşa ş. a., *op. cit.*, p. 126.
78. A se vedea, în acest sens, Mihail Eliescu, *op. cit.*, p. 21.

o adaptare, doctrinară, a vechiului adagiu din dreptul roman *hereditas jacens sustinet personam defuncti*, o excepţie care statua prelungirea personalităţii juridice a defunctului până în momentul culegerii efective a succesiunii); ceilalţi moştenitori (legatarii şi donatarii de bunuri viitoare) rămân, ca atare, simpli succesori ai defunctului (o precizare suplimentară a aceleiaşi concepţii care ne apare ca fiind o adaptare a vechiului principiu de drept roman *hereditas jacens sustinet personam defuncti* – moştenirea neculeasă prelungeşte personalitatea celui decedat); în acest sens, apare cu evidenţă faptul că art. 802 C. civ. tranşează discuţia stipulând că testatorul nu poate dispune prin legat decât de patrimoniul său (fie integral, fie parţial)[79];

b) dispoziţiile art. 54 alin. 2, art. 59 alin. 2 şi ale art. 52 alin. 2 din Codul familiei nu permit interpretarea după care „în mâna moştenitorilor acţiunile (la care ne-am referit, n. n.) şi-ar schimba caracterul", după cum apreciază unii autori[80]; ar însemna, astfel, ca ele să devină acţiuni patrimoniale sau, cu alte cuvinte, să se modifice caracterul acţiunilor introductive care aparţin exclusiv titularului defunct (ei, moştenitorii, neputând decât să le continue în condiţiile legii), ceea ce nu este permis;

c) *de cujus*-ul nu poate investi pe nimeni (persoană în viaţă sau succesibil), prin donaţie de bunuri viitoare ori prin intermediul testamentului, să dispună de acţiunile de stat al căror titular este, întrucât acestea nu fac parte din circuitul juridic civil[81];

d) în sfârşit, dreptul moştenitorilor de a continua acţiunile de stat ale defunctului reprezintă drepturi *sui generis* (drepturi conferite, atribuite sau recunoscute *ex nuovo* prin lege şi nu în virtutea transmisiunii succesorale), doar pentru ca (aşa cum s-a precizat de către aceiaşi autori) „iniţiativa luată de către cel ce lasă moştenirea să nu rămână sterilă ci, dimpotrivă, pentru ca ea, prin continuarea acţiunii, să-şi producă toate efectele"[82].

Pe de altă parte, aceste interpretări restrictive, la care ne-am referit, nu pot opera atunci când este vorba de interesul copilului (căruia i se recunoaşte dreptul de-a porni o acţiune în reclamaţiune de stat chiar ulterior decesului ipoteticului său părinte). Astfel, conform art. 59 alin. 3 şi art. 52 alin. 3 din Codul familiei, copilul poate porni acţiunea, nu doar în contra moştenitorilor legitimi, dar şi „în lipsa acestora, împotriva legatarilor sau împotriva donatarilor de bunuri viitoare"[83].

În practica noastră judiciară întâlnim o rezolvare implicită a chestiunii filiaţiei faţă de tată, prin interpretarea unei sentinţe de stabilire a pensiei de întreţinere în baza Codului civil austriac. Iată, printr-o decizie a unui tribunal judeţean, se precizează că, în situaţia în care, conform art. 163 şi art. 66 din Codul civil austriac – cod care nu permitea introducerea unei acţiuni civile în vederea stabilirii paternităţii cu privire la copilul natural (copilul din afara căsătoriei), dar îngăduia totuşi, chemarea în judecată a unui bărbat pentru obligarea sa la plata pensiei de

79. *Idem*, p. 22.
80. A se vedea, în acest sens, Mihail Eliescu, *op. cit.*, p. 22.
81. *Idem*, p. 22.
82. *Idem*, p. 23.
83. *Idem*, p. 22.

întreţinere (cu condiţia dovedirii posibilei paternităţi) – se recunoaşte, indirect, calitatea de copil din afara căsătoriei, ca o consecinţă a acestei recunoaşteri, trebuie să opereze şi aceea asupra calităţii de succesor legitim al defunctului său părinte [84].

În materia transmisiunii drepturilor de autor sunt de observat două importante aspecte:

- în primul rând, distingem aspectul personal nepatrimonial al dreptului subiectiv de autor, aspect strâns legat de personalitatea *de cujus*-ului şi care vizează drepturi intransmisibile (atât prin acte juridice *inter vivos*, cât şi prin acte încheiate *mortis causa*);
- în al doilea rând, distingem aspectul patrimonial, constituit din drepturile cu conţinut economic care aparţin creatorului operei intelectuale [85].

Conform art. 6 din Decretul nr. 321/1956 (act normativ care a fost abrogat prin Legea nr. 8 din 14 martie 1996 cu privire la drepturile de autor şi la drepturile conexe) drepturile de autor cu caracter patrimonial se transmit, în condiţiile Codului civil (dispoziţii menţinute de noua lege), următoarelor categorii de succesori:

- soţului supravieţuitor şi ascendenţilor autorului (pe tot timpul vieţii fiecăruia);
- descendenţilor (pe timp de 50 de ani);
- celorlalţi moştenitori – colateralii privilegiaţi şi colateralii ordinari până la gradul IV inclusiv – (pe timp de 15 ani, fără ca, în acest caz, dreptul să se poată transmite din nou prin moştenire).

Dacă moştenitorii din această ultimă categorie sunt minori, se precizează în literatura juridică de specialitate, ei se vor bucura de aceste drepturi patrimoniale şi după trecerea termenului de 15 ani până la data dobândirii capacităţii depline de exerciţiu sau până la terminarea studiilor superioare (dar, cel mai târziu, până la împlinirea vârstei de 25 de ani) [86].

Fac parte din categoria drepturilor de autor care pot fi transmise pe cale succesorală, atât dreptul la reproducerea şi difuzarea operei, cât şi dreptul la despăgubire patrimonială (atunci când un terţ foloseşte opera autorului în mod nelegitim).

84. În acest sens, a se vedea Tribunalul Judeţean Cluj, dec. civ. nr. 712/1978, în R.R.D. nr. 11/1978, p. 64.

85. În acest sens, a se vedea: Dumitru Macovei, *op. cit.*, p. 209; Julietta Manoliu, Ştefan Răuschi, *Drept civil. Contracte. Dreptul de autor*, Universitatea „A.I. Cuza" Iaşi, Facultatea de Drept, 1981, p. 173; Julietta Manoliu, Ştefan Răuschi, *Drept civil (Succesiuni)*, Universitatea „Al.I. Cuza" Iaşi, 1983, p. 93; Octavian Căpăţână, *Alcătuirea masei succesorale în cazul transmiterii prin moştenire a dreptului de autor*, în „Legalitatea Populară", nr. 10/1957, p. 1076; Aurelian Ionaşcu, Nicolae Comşa, Mircea Mureşan, *Dreptul de autor*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1969, p. 36; Mihail Eliescu, *op. cit.*, p. 19; Yolanda Eminescu, *Tratat de proprietate industrială*, vol. I (*Creaţii noi*), Editura Academiei, Bucureşti, 1982, pp. 87 şi 97; Constantin Stătescu, *Drept civil. Contractul de transport. Drepturile de creaţie intelectuală. Succesiuni*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1967, pp. 46-51; Francisc Deak, Stanciu Cărpenaru, *op. cit.*, pp. 339-351; Yolanda Eminescu, *Opera de creaţie şi dreptul*, Editura Academiei, Bucureşti, p. 163 şi urm.

86. A se vedea, în acest sens, Julietta Manoliu, Ştefan Răuschi, *op. cit.*, p. 93, nota 11.

Transmisiunea succesorală a drepturilor patrimoniale de autor se poate realiza, fie sub forma moştenirii legale, fie sub aceea a moştenirii testamentare.

În primul caz, sunt chemaţi a succede următorii:

- soţul supravieţuitor (care dobândeşte aceste drepturi *omnes vitae* – drepturi intransmisibile ce se sting la moartea sa);
- descendenţii creatorului (copii, nepoţi ş.a.m.d.; durata dreptului este de 50 de ani, aceştia putând, conform regulilor generale, transmite la moartea lor, survenită înainte de expirarea termenului, drepturile patrimoniale de autor succesorilor lor);
- ascendenţii *de cujus*-ului (părinţi, bunici ş.a.m.d.; durata dreptului lor este viageră, fără însă ca ei să poată – precum în cazul descendenţilor-, mai departe, transmite aceste drepturi pe cale succesorală);
- în sfârşit, rudele colaterale ale autorului operei (până la gradul IV de rudenie inclusiv; durata dreptului este de numai 15 ani, perioadă calculată de la începutul anului următor celui în care a intervenit decesul autorului operei; deosebit, ca şi în cazul ascendenţilor, aceste rude nu pot transmite – chiar în intervalul de timp menţionat –, pe cale succesorală, drepturile astfel dobândite).

În cel de-al doilea caz, al transmiterii testamentare, în condiţiile generale ale Codului civil, orice persoană poate fi beneficiara unei astfel de transmisiuni, însă, graţie interpretării literale a Legii nr. 8/1996 privind dreptul de autor şi drepturile conexe (care a abrogat dispoziţiile Decretului nr. 321/1956), deducem că această categorie de persoane se subdivide după cum beneficiarii legatelor au, sau nu au şi calitatea de moştenitor legal. Astfel, dacă au şi această calitate, termenul în care dreptul patrimonial de autor transmis lor subzistă este termenul aferent calităţii lor (termen stipulat în actele normative invocate). Dacă, dimpotrivă, ei nu au calitatea de succesor legitim, li se va recunoaşte dreptul, doar în limita termenului de 15 ani (concluzie care rezultă explicit din economia normativă analizată, în care se statuează că persoanelor gratificate le pot fi recunoscute drepturile, în calitatea lor de „alţi moştenitori", doar pe un termen de 15 ani – fără ca textele de lege enunţate să opereze vreo distincţie între moştenitorii legali şi cei testamentari) [87].

2. *Situaţia activului moştenirii*

Activul moştenirii este format din totalitatea drepturilor reale şi de creanţă aflate, la data deschiderii succesiunii (data la care *de cujus*-ul şi-a dat ultima suflare, a decedat), în patrimoniul acestuia.

Într-o enumerare cu caracter sistematic, în cadrul activului succesoral vom deosebi drepturi precum:

a) – dreptul de proprietate asupra bunurilor mobile şi imobile (construcţii şi terenuri);

b) – drepturi reale aferente dreptului de proprietate imobiliară, precum: uzufructul, uzul, abitaţia, servituţile etc.;

87. A se vedea, în acest sens, Aurelian Ionaşcu ş. a., *op. cit.*, p. 126; Francisc Deak, Stanciu Cărpenaru, *op. cit.*, p. 357.

c) – drepturi reale care garantează drepturile de creanţă, precum : ipoteca, gajul ş. a. ;

d) – drepturi de creanţă izvorâte din contracte, delicte, *ex variis causarum figuris (quasi ex contractu,* ori, *quasi ex delicto) ;*

e) – drepturile patrimoniale de autor ;

f) – acţiuni cu caracter patrimonial care au aparţinut *de cujus*-ului şi care se află în curs de judecată ;

g) – în conformitate cu Regulamentul tip privind administrarea cimitirelor şi a crematoriilor localităţilor, aprobat prin ordinul comun al C.P.C.P. nr. 35/1982 şi al Ministerului Sănătăţii, nr. 261/1982, poate face parte din activul succesiunii şi dreptul de folosinţă asupra unui loc de mormânt (conferit soţului supravieţuitor, ascendenţilor şi descendenţilor acceptanţi ai moştenirii, titularului dreptului de folosinţă ş. a.) [88].

Trebuie să menţionăm că sunt excluse din activul succesiunii următoarele categorii de drepturi :

a) – drepturile care rezultă din contractele cu durată de valabilitate viageră, precum : contractul de întreţinere, contractul de vânzare-cumpărare cu clauză de întreţinere, contractul de rentă viageră ;

b) – dreptul terţului beneficiar dintr-un contract de fideiusiune ori dintr-un contract de asigurare în care cel asigurat este un terţ desemnat de către *de cujus* (întrucât aceşti terţi beneficiari dobândesc un drept propriu, drept izvorât din contractele mai sus-menţionate şi nu din faptul morţii autorului lor) [89] ;

c) – deoarece membrii unei familii au, în cadrul unui contract de locaţiune pentru un spaţiu locativ drepturi locative proprii, şi aceste drepturi sunt exceptate de la integrarea lor în activul succesoral.

În legătură cu acest din urmă aspect, trebuie să mai facem câteva precizări. Astfel, în sensul legislaţiei locative, din familie fac parte doar soţii şi copiii, precum şi părinţii soţilor care sunt întreţinuţi de către aceştia din urmă (art. 15 din Legea nr. 5/1973). Instanţa noastră supremă, prin Decizia de îndrumare nr. 5/1975, pct. 4, n-a operat nici o distincţie între copiii minori şi cei majori din căsătorie, din afara căsătoriei sau din adopţie („înfiere", în termenii deciziei), precum şi copiii încredinţaţi spre creştere şi educare în conformitate cu normele legale privind regimul ocrotirii unor categorii de minori. În general, membrii familiei sunt nominalizaţi în contractul de închiriere a locuinţei. În practica judiciară însă, s-a admis că, în anumite situaţii, şi alte persoane vor fi asimilate celor sus-menţionate. Este vorba de următoarele :

- soţul mutat la celălalt soţ [90] ;

88. A se vedea, în acest sens, Dumitru Macovei, *op. cit.*, p. 207 ; Francisc Deak, Stanciu Cărpenaru, *op. cit.*, p. 357.
89. În acest sens, a se vedea Francisc Deak, Stanciu Cărpenaru, *op. cit.*, p. 483.
90. A se vedea, în acest sens : Trib. Supr., col. civ., dec. nr. 130/1966, în C.D. 1966, p. 106 ; Trib. Supr., col. civ., dec. nr. 896/1966, în C.D. 1966, p. 120 ; Trib. Supr., s. civ., dec.

- copiii care se nasc ulterior stabilirii soţilor într-o anumită locuinţă [91] ;
- copilul adoptat (aflat la vârsta minorităţii) şi care se mută la adoptatori [92] ;
- copiii majori reintegraţi în spaţiul familial de locuit ulterior încheierii contractului de locaţiune (*locatio – conductio rei*), dar, sub condiţia ca toţi aceştia să fi uzat de drepturile locative (în mod efectiv) înaintea stingerii dreptului locativ al titularului de contract [93].

3. Situaţia pasivului moştenirii

Latura negativă a patrimoniului succesoral este aceea care, generic, este denumită „pasivul moştenirii", fiind formată din obligaţii ale *de cujus*-ului şi din sarcini care trec pe seama moştenitorilor odată cu deschiderea succesiunii sau la o dată ulterioară, însă în strânsă legătură cu aceasta. Desigur, dacă moştenirea este acceptată sub beneficiu de inventar, este vizat numai beneficiul, fără sarcini.

Obligaţiile *de cujus*-ului sunt obligaţii plurale. Ele pot izvorî din figuri juridice, după cum urmează :

- contracte (exceptate fiind, însă, contractele care dau naştere la obligaţii *intuitu personae,* ale căror efecte se produc, doar, în persoana cocontractanţilor, nefiind transmisibile *inter-vivos* ori *mortis-causa* ; ca atare, *exempli gratia,* cheltuielile făcute de către un copil pentru întreţinerea părintelui său au semnificaţia îndeplinirii unei obligaţii naturale, obligaţie asimilabilă celei legale şi, ca atare, el nu va deveni un creditor al părintelui său, ci doar un creditor al celorlalţi fraţi obligaţi, deopotrivă, la întreţinere) [94] ;
- cauzarea prejudiciilor unei persoane (prin comiterea, de exemplu, a unui delict) ;
- îmbogăţirea fără justă cauză ş. a.

În ceea ce priveşte sarcinile moştenirii, la rândul lor, acestea cunosc izvoare diferite, după cum urmează :

- legatele cu titlu particular sau donaţiile de bunuri viitoare care au ca obiect bunuri generice (*in genus)* ori sume de bani vor fi onorate în favoarea beneficiarului acestor liberalităţi (este drept, după ce, mai întâi, vor fi fost satisfăcute creanţele succesiunii), ca expresie a voinţei *de cujus*-ului ;

nr. 65/1971, în C.D. 1971, p. 66 ; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1042/1978, în C.D. 1978, p. 82. În acelaşi sens, a se vedea şi Octavian Rădulescu, *Condiţiile în care se realizează intrarea unui soţ în spaţiul locativ deţinut de celălalt soţ*, în R.R.D. nr. 3/1975, p. 10, după Francisc Deak, Stanciu Cărpenaru, *op. cit.*, p. 126.
91. În acest sens, a se vedea M.I. Eremia, Petre Anca, *Notă* la dec. civ. nr. 460/1973 a Tribunalului Judeţean Braşov, în R.R.D. nr. 3/1974, după Francisc Deak, Stanciu Cărpenaru, *op. cit.*, p. 126.
92. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 545/1970, în C.D. 1970, p. 201.
93. În acest sens, a se vedea Tribunalul Judeţean Cluj, dec. civ. nr. 199/1972, în R.R.D. nr. 4/1973, p. 113.
94. În acest sens, a se vedea Tribunalul Judeţean Bistriţa-Năsăud, dec. civ. nr. 498/1970, în R.R.D. nr. 6/1972, p. 166 ; cf. Dumitru Macovei, *op. cit.*, p. 209.

- alte sarcini, apărute ulterior decesului autorului succesorilor, constau, de regulă, în cheltuieli ocazionate de „inventarierea, conservarea, administrarea şi lichidarea succesiunii" [95];
- pe de altă parte, însăşi înmormântarea defunctului este de natură a crea, *ex nuovo,* sarcini pentru succesori.

Aceste din urmă noi sarcini le revin moştenitorilor în afara voinţei autorului lor şi sunt obiect al lichidării, de regulă, în cadrul procesului de partaj judiciar succesoral în care se discută şi pretenţiile dintre ei referitoare la aşa-numitele cheltuieli de înmormântare [96].

În unele situaţii însă, cheltuielile de înmormântare pot fi solicitate, în afara unui proces de partaj, chiar de către persoane care nu fac parte din categoria moştenitorilor legitimi [97].

Trebuie precizat însă, în legătură cu sus-menţionata posibilitate, aşa cum s-a reţinut şi în practica unor instanţe, că acţiunea reclamanţilor (care nu au calitatea de moştenitor legal al defunctului şi nici pe aceea de moştenitor testamentar) şi care, totuşi, au suportat cheltuielile de înmormântare cu acesta din urmă – şi, deci, le pot pretinde de la succesorii *de cujus*-ului – trebuie introdusă în cadrul termenului general de prescripţie (trei ani, conform art. 3 din Decretul nr. 167/1958), termen care curge de la data efectuării acelor cheltuieli [98].

95. A se vedea, în acest sens, Dumitru Macovei, *op. cit.*, p. 209.
96. În acest sens, a se vedea: Ioan Augustin Man, *În legătură cu pasivul succesoral*, în R.R.D. nr. 5/1987, p. 10 şi urm.; A. Ivanov, *În legătură cu prescriptibilitatea cererii – formulate în cadrul procesului de partaj – privind lichidarea pretenţiilor dintre comoştenitori referitoare la cheltuielile de înmormântare*, în R.R.D. nr. 8/1986, p. 20 şi urm., cf. Dumitru Macovei, *op. cit.*, p. 209. În acelaşi sens, a se vedea: Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2086/1988, în R.R.D. nr. 5/1987, p. 13; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 877/1988, în R.R.D. nr. 3/1989, p. 67. Prin astfel de soluţii de speţă, s-a decis că descendentul care are singur „în folosinţă bunurile succesorale nu poate pretinde de la ceilalţi comoştenitori, anterior partajului – cu care prilej se stabileşte atât activul cât şi pasivul succesiunii – să fie despăgubit pentru cheltuielile de înmormântare şi întreţinere" făcute pentru autorul lor. Aceeaşi instanţă, făcând o aplicaţie la materia obligaţiei de întreţinere dintre părinţi şi copii, conform art. 86, 90 din *Codul familiei*, conchide, prin aceeaşi decizie că, chiar faptul că reclamantul a prestat singur, *benevolentia*, întreţinerea autorului lui, nu poate reprezenta just temei pentru a pretinde celorlalţi comoştenitori să-l despăgubească pentru sumele avansate cu titlu de întreţinere cât timp n-a existat, în acest sens, o convenţie între ei, ori o sentinţă de judecată care să sancţioneze o obligaţie colectivă – la cererea autorului lor – ori o obligaţie în sarcina unuia dintre descendenţi, ca o consecinţă a stării de urgenţă.
97. În acest sens s-a decis cu titlu de exemplu că, în situaţia în care decesul unui muncitor a fost cauzat de un accident de muncă, urmare unui caz fortuit, concubina victimei, concubină care a suportat cheltuielile de înmormântare, le poate pretinde agentului economic în serviciul căruia victima se afla, obligaţia acestuia din urmă avându-şi temeiul juridic în dispoziţiile art. 111 şi art. 138 din *Codul muncii*, reclamanta având calitatea de a formula acţiunea în baza art. 987 şi art. 974 C. civ. În sus-menţionatul sens, a se vedea Tribunalul Judeţean Cluj, dec. civ. nr. 1002/1983, în R.R.D. nr. 10/1984, p. 57, cu notă critică de Dan Chirica şi notă explicativă de Mircea Mureşan.
98. A se vedea, în acest sens, Tribunalul Judeţean Hunedoara, dec. civ. nr. 128 din 9 februarie 1988, în R.R.D. nr. 7/1988, p. 57.

Analizând practica judiciară recentă referitoare la problematica cheltuielilor de înmormântare, constatăm că, actualmente, se admite (chiar şi în cazul în care, în cadrul acţiunii de partaj succesoral, unul dintre comoştenitori pretinde obligarea celorlalţi la plata – *pro parte* – a cheltuielilor ocazionate de înmormântarea autorului lor) că această cerere trebuie făcută în termenul general de prescripţie, în ciuda faptului că acţiunea de partaj succesoral este imprescriptibilă [99]. În acest fel, prin soluţia la care şi noi achiesăm, se revine de la practica anterioară a instanţei noastre supreme, practică potrivit căreia lichidarea cheltuielilor de înmormântare între comoştenitori (în cadrul acţiunii de partaj succesoral) este imprescriptibilă, din moment ce şi acţiunea de împărţeală pe cale judiciară a moştenirii este imprescriptibilă [100].

§3. Dovada calităţii de moştenitor sau de coindivizar succesoral

O primă obligaţie care-i incumbă (pentru a putea succede) moştenitorului este aceea ca el să dovedească propria sa calitate, fie că ne aflăm în prezenţa unei succesiuni legale, fie în prezenţa unei succesiuni testamentare, ori a uneia convenţionale (o donaţie cu privire la bunuri viitoare). Prin aceasta, el dovedeşte aptitudinea sa de a succede, pe de o parte şi vocaţia lui ereditară, pe de altă parte [101].

Aptitudinea sau capacitatea succesorală reprezintă reunirea, întrunirea unor prealabile condiţii legale (*ex lege*) în persoana unui succesibil, condiţii în absenţa cărora ar deveni „inoperantă vocaţia sa succesorală, chiar cel mai bine stabilită" [102].

Potrivit art. 654-658 C. civ., aceste condiţii sunt, după cum urmează:

a) – moştenitorul să existe în momentul deschiderii succesiunii;

b) – să fie capabil a succede (în sensul de-a avea chemare sau vocaţie succesorală) ca persoană desemnată de lege, de testament sau de contract (în cazul donaţiei de bunuri viitoare);

c) – să nu fie nedemnă de a succede.

Vocaţia succesorală constă, la rândul ei, în faptul de a fi chemat sau de a fi „îndreptăţit (în baza legii, a unui testament sau a unui contract de donaţie de bunuri viitoare) la moştenirea altei persoane" [103].

În ultimele două cazuri, vocaţia succesorală rămâne în sfera de determinare a *de cujus*-ului prin acte de ultimă voinţă, pe când, în primul caz, legea determină, în general, în scopul proteguirii „patrimoniului familial", persoanele care au vocaţie succesorală [104]:

99. În acest sens, a se vedea Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 503/1987, în R.R.D. nr. 12/1987, p. 72. În acelaşi sens, a se vedea A. Ivanov, loc. cit., p. 20 şi urm.
100. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1699/1972, în R.R.D. nr. 4/1973, p. 76.
101. În acest sens, a se vedea: Mihail Eliescu, *op. cit.*, p. 177; Constantin Stătescu, *op. cit.*, p. 277; Francisc Deak, Stanciu Cărpenaru, *op. cit.*, p. 510.
102. A se vedea, în acest sens, Réné Dekkers, *Prècis de droit civil belge, Tome troisième (les régimes matrimoniaux; les successions – les donations et les testaments)*, Bruxelles, 1955, p. 262.
103. A se vedea, în acest sens, Victor Ursa ş. a., *op. cit.*, p. 546.
104. În acest sens, a se vedea Alexandre Weil, *Droit civil (introduction générale)*, deuxième édition, Dalloz, Paris, 1970, p. 121.

- rudele în linie dreaptă, la infinit (ascendenţii sau descendenţii);
- rudele colaterale ale *de cujus*-ului până la gradul IV inclusiv;
- soţul supravieţuitor.

Toate aceste persoane au o vocaţie succesorală consacrată de lege, dar, condiţionată de următoarele aspecte (pentru a putea transpune în practică vocaţia succesorală sancţionată prin norme):

- în primul rând, îndeplinirea unei condiţii pozitive constând în apartenenţa succesibilului la una dintre cele patru clase de moştenitori sau îndeplinirea calităţii de soţ supravieţuitor la data decesului *de cujus*-ului;
- în al doilea rând, ca o condiţie negativă, neînlăturarea succesibilului de la moştenire în virtutea unui rang preferenţial avut de un alt succesibil[105].

În funcţie de situaţia raportului juridic de drept succesoral (în sensul că acesta este contencios, ori, dimpotrivă, necontencios), dovada calităţii de moştenitor incumbă succesibilului. Această dovadă se poate face, în consecinţă, fie în cadrul procedurii partajului judiciar succesoral, fie, respectiv, în cadrul procedurii succesorale notariale (pe care o vom trata într-un capitol distinct al lucrării).

Dovada calităţii de moştenitor se poate face, sub raport probatoriu, prin orice mijloc admis de lege. Urmare atribuirii acestei calităţi de moştenitor, fie în cadrul procedurii succesorale notariale, fie în acela al procedurii partajului succesoral judecătoresc, dovada ei se face, în unele împrejurări, prin certificatul de moştenitor sau, respectiv, prin sentinţă judecătorească definitivă.

Pornind de la cele precizate mai sus, considerăm că dreptul la moştenire şi, mai cu seamă, dovada calităţii de moştenitor sunt simple virtualităţi oferite de lege, testament sau contract succesibilului sau, cu alte cuvinte, prin comparaţie, dreptul la moştenire poate fi considerat a constitui o ofertă în dublă ipostază:

- ofertă făcută prin declararea voinţei prezumate a *de cujus*-ului, în situaţia moştenitorilor legali;
- ofertă declarată în mod expres, în situaţia moştenitorilor testamentari sau convenţionali.

Din aceste perspective, dreptul de moştenire şi dovedirea calităţii de moştenitor se concretizează, iniţial, prin manifestarea de voinţă a succesibilului, în sensul acceptării succesiunii.

Din punct de vedere probator, dovada calităţii de moştenitor se face, după cum am observat deja, prin certificatul de moştenitor eliberat de notarul public, în conformitate cu dispoziţiile Legii nr. 36/1995 referitoare la notarii publici şi la activitatea notarială, fie ca urmare a epuizării procedurii notariale necontencioase, fie ca urmare a statuării drepturilor succesorale printr-o hotărâre judecătorească devenită irevocabilă (în virtutea căreia va fi eliberat, de către notar, un certificat de moştenitor în deplină conformitate cu dispozitivul respectivei sentinţe, conform art. 79 alin. 4 din Legea nr. 36/1995 privind notarii publici şi activitatea notarială).

105. A se vedea, în acest sens, Dumitru Macovei, *op. cit.*, p. 209.

Secţiunea a III-a. Regimul juridic al indiviziunii succesorale. Transmisiunea activului, pasivului şi a posesiei moştenirii

§1. Principii generale

Starea de indiviziune succesorală nu se diferenţiază (sub aspectul condiţiilor şi al regulilor de fond) de indiviziunea ca modalitate a patrimoniului în general. Ceea ce o caracterizează este faptul că apare ca urmare a deferirii moştenirii către o pluralitate de succesori (comoştenitori sau coindivizari succesorali)[106].

În literatura noastră juridică, starea de indiviziune succesorală a fost delimitată de coproprietatea succesorală. Astfel, în timp ce indiviziunea succesorală ar reprezenta o modalitate a patrimoniului (a unei universalităţi juridice care implică drepturi reale, drepturi de creanţă şi obligaţii cu caracter patrimonial), coproprietatea succesorală ar fi doar o modalitate a proprietăţii (a unei proprietăţi, ca drept real care are drept obiect un anumit bun determinat şi singular).

Distincţia de mai sus (între indiviziune, pe de o parte şi coproprietate, pe de altă parte) are importanţă, nu doar doctrinară, ci şi practică, datorită „consecinţelor pe care le prezintă în ceea ce priveşte exercitarea, apărarea şi împărţeala drepturilor de proprietate comună pe cote-părţi"[107].

Fiind o modalitate a patrimoniului, indiviziunea succesorală dă naştere unor drepturi reale între comoştenitori şi unor drepturi de creanţă. Ca atare, se detaşează două principii general-aplicabile raporturilor dintre comoştenitori şi dintre aceştia şi terţele persoane şi anume:

- nici unul dintre coindivizari nu este titularul unui drept exclusiv, drept care să aibă un obiect material constând într-un bun precis determinat, individualizat, singularizat;
- fiecare dintre coindivizari este titularul unui drept care poartă asupra unei cote-părţi ideale (abstracte sau matematice), cotă-parte care îi revine din respectiva indiviziune (în conformitate cu drepturile sale succesorale sancţionate prin lege sau, eventual, prin testament).

§2. Regimul juridic al bunurilor aflate în indiviziune succesorală

Pe întreaga perioadă cât durează indiviziunea succesorală, bunurile care fac obiectul acesteia se supun unui regim juridic distinct, determinat de principiile care guvernează materia indiviziunii succesorale.

Trebuie să distingem, în funcţie de criteriul naturii actelor comoştenitorilor cu privire la bunurile succesorale, între actele juridice şi actele materiale.

Deosebit, trebuie să distingem între actele de dispoziţie asupra unor bunuri succesorale, asupra cotelor-părţi ideale, pe de o parte şi actele de administrare, pe de altă parte.

106. A se vedea, în acest sens, Victor Ursa, Mircea Costin ş. a., *op. cit.*, p. 274.
107. A se vedea, în acest sens, Julietta Manoliu, Ştefan Răuschi, *op. cit.*, p. 152.

1. Actele juridice

Actele juridice sunt încheiate conform regulii unanimităţii (cu acordul expres din partea tuturor coindivizarilor).

Regula unanimităţii atrage, pe lângă consecinţa benefică a garantării integrităţii patrimoniului indiviz şi a împiedicării folosinţei abuzive a acestuia de către unii coindivizari şi o serie de consecinţe indezirabile, precum:

- îngreunarea acţiunilor de administrare judicioasă a bunurilor succesorale;
- împiedicarea luării unor măsuri benefice pentru întreaga colectivitate de coproprietari;
- întârzieri în efectuarea lucrărilor de conservare şi de întreţinere a bunurilor (chiar dacă executarea lucrărilor de conservare şi de întreţinere a bunurilor succesorale sau de creştere a gradului de confort este de natură a conferi executantului un drept de creanţă, personal, fără să afecteze, în vreun fel, cotele-părţi ale celorlalţi coindivizari din dreptul de proprietate comun) [108].

Regula unanimităţii a fost, în practica instanţelor noastre, atenuată, sub raportul consecinţelor nefaste, fiind coroborată cu normele generale din materia raporturilor personale. Această corelaţie a avut însă efecte distincte în raport cu natura actelor juridice încheiate de către comoştenitori: acte de dispoziţie, pe de o parte şi acte de administrare, pe de altă parte.

A) Efectele asupra actelor de dispoziţie juridică

Actele de dispoziţie juridică sunt, necesarmente, încheiate cu acordul tuturor coindivizarilor.

Eludarea acestei reguli atrage după sine consecinţe aleatorii în raport cu modul de împărţire a patrimoniului indiviz. Astfel, *exempli gratia,* dacă un bun a fost înstrăinat de către un moştenitor, fără ca acesta să fi obţinut, în prealabil, acordul celorlalţi coindivizari, dar, ca efect al împărţelii, bunul a fost atribuit, în natură, în lotul respectivului moştenitor înstrăinător, va avea loc, retroactiv, consolidarea actului de înstrăinare datorită efectului declarativ al partajului.

Recunoscându-se dreptul de proprietate asupra bunului, încă din momentul deschiderii succesiunii, implicit, se recunoaşte şi valabilitatea actului juridic de dispoziţie încheiat ulterior, chiar dacă a fost făcut în dispreţul regulii unanimităţii.

Per a contrario sive a contrario sensu, dacă bunul avut în vedere a fost atribuit în lotul altui comoştenitor, actul de dispoziţie devine anulabil şi va fi, ca atare, retroactiv, desfiinţat [109].

108. A se vedea, în acest sens, Dumitru Macovei, *op. cit.*, p. 174. În acelaşi sens, a se vedea Tribunalul Judeţean Braşov, dec. civ. nr. 960/1972, în R.R.D. nr. 3/1973, p. 157.
109. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., col. civ., dec. nr. 1325/1956, în C.D. 1956, vol. I, p. 142.

B) Efectele asupra actelor de administrare

Actele de administrare, deşi sunt supuse aceleiaşi reguli generale a unanimităţii, cunosc, atât *ex lege* (art. 736 C. civ.), cât şi *ex judiciis* (în practica judiciară a instanţelor noastre), o serie de circumstanţieri de natură a face mai flexibilă această regulă a unanimităţii.

Vom observa că, potrivit art. 736 C. civ. (text de lege implicit abrogat prin dispoziţiile Legii nr. 603/1943 pentru simplificarea procedurii împărţelilor judiciare dar a cărei teză din alineatul 1, care ne interesează în cauză, este valabilă încă), dacă, majoritatea coerezilor consideră de cuviinţă că este necesară înstrăinarea bunurilor succesorale mobile în vederea efectuării plăţii datoriilor succesiunii, respectivele bunuri se vor vinde public, prin formele obişnuite. Iată, deci, o excepţie de la regula unanimităţii (aceasta fiind înlocuită cu regula majorităţii).

La excepţia descrisă mai sus, se adaugă soluţiile de principiu ale jurisprudenţei care, alegând drept temei juridic instituţia gestiunii de afaceri (art. 987 şi urm. C. civ.) şi instituţia mandatului tacit (art. 1532 şi urm. C. civ.), au atenuat din efectele nefavorabile ale opoziţiei unuia sau a mai multora dintre comoştenitori la încheierea unor acte de administrare şi, astfel, paralizarea actelor utile – graţie regulii unanimităţii – nu mai este atât de facilă.

Este deci posibil ca un coindivizar (chiar în lipsa consimţământului expres din partea celorlalţi comoştenitori) să încheie acte de conservare şi de administrare ale patrimoniului comun sau, conform art. 998 C. civ., să ceară măsuri cu caracter reparatoriu pentru un bun care a făcut obiectul unui delict, întrucât, în mod evident, toate aceste acte sunt profitabile şi celorlalţi comoştenitori [110].

2. Actele materiale

Actele materiale ale comoştenitorilor sunt doar indirect reglementate în legislaţia civilă graţie sancţionării abuzului de drept în materie de uzufruct.

Fiind vorba de folosinţa (nelimitată *ab initio*) asupra bunurilor succesorale, nici unul dintre coindivizari nu poate fi dezavuat de dreptul de-a folosi bunurile indivize (chiar în absenţa consimţământului expres din partea celorlalţi comoştenitori – *in absentia*).

110. În acest sens, a se vedea: Trib. Supr., col. civ., dec. nr. 884/1968 (nepublicată) şi Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 106/1969, în R.R.D. nr. 5/1969, p. 175, cf. Francisc Deak, Stanciu Cărpenaru, *op. cit.*, p. 525. În decizia nr. 106 din 25 ianuarie a Secţiei civile a Tribunalului Suprem, se precizează că există legitimare procesuală activă, ca drept propriu al oricărui coproprietar, deci, – se susţine în decizie – „oricare dintre coproprietari poate să ceară, în virtutea dreptului său propriu, remedierea degradărilor aduse bunului comun, desfiinţarea lucrărilor noi sau despăgubiri, în temeiul art. 998-999 C. civ., fără a avea nevoie de consimţământul celorlalţi coproprietari sau de o împărţeală a bunului." (a se vedea *supra*).

Comoştenitorul, însă, nu poate exercita o folosinţă abuzivă. Cu alte cuvinte, nu poate oculta condiţia esenţială de respectare a drepturilor de folosinţă ale celorlalţi coindivizari. Practic, această înţelegere dintre comoştenitori în privinţa folosinţei bunurilor indivize oferă măsura duratei indiviziunii pentru că, în absenţa acestei înţelegeri, instanţele judecătoreşti competente „nu vor putea face un partaj (împărţeală) de folosinţă, ci numai împărţeala moştenirii" [111].

3. *Regimul juridic al fructelor bunurilor succesorale*

Regimul juridic al fructelor bunurilor succesorale aflate în indiviziune ar trebui să reprezinte, după părerea noastră, un capitol distinct în cadrul regimului juridic general al indiviziunii succesorale datorită tocmai diversităţii litigiilor soluţionate de instanţele noastre, litigii care au avut drept obiect partajarea fructelor.

Nu există în economia legilor civile româneşti un sediu distinct al materiei fructelor în regim de bunuri comune succesorale.

Codul nostru civil, cu toate acestea, tratează regimul fructelor în cuprinsul art. 483-485 (în capitolul consacrat dreptului de accesiune – *accessio* – asupra fructelor produse de lucru); apoi, în cuprinsul art. 522-523 (texte aferente drepturilor uzufructuarului); în cuprinsul art. 570 (corespunzător dreptului de uz şi de abitaţiune). De asemenea, acelaşi cod le tratează şi în raport cu unele contracte speciale, precum: vânzarea – cumpărarea (art. 1324), depozitul (art. 1608), precum şi în dispoziţia cu caracter general din cuprinsul art. 854.

Pentru o sumară comparaţie, vom observa că în Codul civil francez (modelul Codului civil român de la 1864), sunt sancţionate regulile de percepere a fructelor, atât în materiile prezentate mai sus, cât şi în raport cu următoarele instituţii juridice:

- pactul de anticreză (art. 2085, 2089);
- indiviziunea (art. 815-10);
- legatul universal (art. 1011, 1014s.);
- obligaţia de restituire de către moştenitorul nedemn (art. 729);
- raportul donaţiilor (art. 856);
- regimurile matrimoniale (în mod special, referitor la gestiunea bunurilor de către un soţ – art. 1431s. şi art. 1539s.);
- contractele de depozit (art. 1936) şi de vânzare-cumpărare (art. 1614 şi art. 1652).

Observăm, din enumerarea comparativ-exemplificativă prezentată mai sus, că ceea ce ar fi trebuit să facă obiectul unor reglementări speciale în materie de fructe ale bunurilor succesorale (în legislaţia noastră civilă) a fost lăsat pe seama jurisprudenţei şi a interpretărilor doctrinare.

Fructele reprezintă, în concepţia Codului civil, produsele periodice ale unui bun, fără ca, prin perceperea lor, substanţa bunului să fie afectată *(salva rerum substantia)*.

Fructele dobândesc o proprie individualitate, însă, acest efect se produce numai odată cu detaşarea lor de bunul frugifer, devenind astfel, bunuri de-sine-stătătoare.

111. A se vedea, în acest sens, Dumitru Macovei, *op. cit.*, p. 174. În acelaşi sens, a se vedea şi Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 157/1970, în R.R.D. nr. 7/1970, p. 181.

Dacă fructele naturale (obţinute în afara intervenţiei umane, precum sporul natural al animalelor, plantele terestre etc.) şi fructele industriale (acelea care presupun o intervenţie fizică din partea omului, în scopul sporirii valorii bunurilor frugifere) au, din perspectiva tratamentului juridic, aceeaşi situaţie (neproducând nici o consecinţă distincţia referitoare la modul producerii lor), fructele civile, dimpotrivă, fie că sunt venituri rezultate din chirii, fie din dobânzi etc., au un tratament juridic distinct.

Fructele civile fac excepţie de la regula sancţionată prin art. 525 C. civ. (regula dobândirii lor prin percepere). Fructele civile se dobândesc „zi cu zi" [112].

Atât fructele naturale şi industriale, cât şi fructele civile se cuvin comoştenitorilor în mod direct proporţional cu partea din moştenire care se cuvine fiecăruia.

În practica noastră judiciară, situaţia juridică a fructelor produse de bunurile succesorale a constituit terenul unor evaluări şi soluţii complexe.

În primul rând, în cazul în care unul dintre comoştenitori (având posesia bunului succesoral) a cules pentru sine fructele, ori a folosit bunul în exclusivitate, celorlalţi comoştenitori li se recunoaşte dreptul de-a pretinde de la acesta, fie cotele – părţi cuvenite din fructe (direct proporţional cu cotele lor din indiviziune), fie valoarea folosinţei bunului sau bunurilor respective. Această pretenţie poate fi valorificată pe calea unei acţiuni independente de acţiunea de partaj succesoral [113].

În al doilea rând, plecând de la dispoziţiile art. 762 C. civ. (conform cărora, fructele şi dobânzile bunurilor supuse raportului donaţiilor şi legatelor nu sunt datorate decât din ziua deschiderii succesiunii), instanţa noastră supremă a statuat, în două controversate probleme, următoarele:

- pe de o parte, beneficiarul unei liberalităţi supuse raportului nu este obligat a raporta şi fructele culese în timpul vieţii dispunătorului, indiferent care este natura juridică a actului de dispoziţie al dispunătorului în calitate de autor comun al comoştenitorilor (donaţie, donaţie deghizată, înzestrare) [114];
- pe de altă parte, momentul de la care beneficiarul acestei liberalităţi este ţinut să raporteze fructele este momentul deschiderii succesiunii.

Este adevărat că, în privinţa acestei din urmă teze, soluţia va fi diferită atunci când nu o deposedare voluntară din partea autorului comun a constituit temeiul juridic al detenţiunii bunului frugifer de către comoştenitor. Ne alăturăm opiniei (exprimată în literatura noastră juridică de specialitate) după care, în acest din urmă caz, fructele culese de către comoştenitor ar trebui să fie raportate (indiferent dacă

112. În acest sens, a se vedea: Constantin Stătescu, *Drept civil. Persoana juridică. Drepturile reale,* Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1970, p. 789; dr. Raul Petrescu, *Examen al practicii judiciare a Tribunalului Suprem în materie civilă*, în R.R.D. nr. 9/1977, p. 38; Eugeniu Safta-Romano, *Consideraţii teoretice şi practice referitoare la regimul juridic al fructelor*, în R.R.D. nr. 3/1989, p. 23 şi urm.

113. A se vedea, în acest sens, Tribunalul Municipiului Bucureşti, secţia a III-a civilă, dec. nr. 1681/1975, în R.R.D. nr. 11/1976, p. 50.

114. În acest sens, a se vedea Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2742 din 7 decembrie 1976, în R.R.D. nr. 9/1977, cf. Raul Petrescu, loc. cit., p. 40.

au fost percepute integral sau parţial), cât timp autorul comun trăia sau după decesul său, întrucât, chiar dacă el (autorul) era titularul unei acţiuni în revendicare pentru restituirea fructelor, această acţiune (nefiind strict personală, ci patrimonială) este transmisibilă către moştenitori (fiind deci inclusă în masa succesorală) [115].

O altă problemă, viu disputată în practica instanţelor de judecată, a fost determinarea noţiunii de „fructe civile" atunci când un singur comoştenitor foloseşte un bun imobil din masa succesorală.

În interpretarea dată art. 762 C. civ., o serie de jurişti români a pornit de la prioritatea pe care actul de dispoziţie al autorului trebuie să o aibă în faţa principiului egalităţii comoştenitorilor şi, ca o rezultantă a caracterului dispozitiv al acestui text de lege, moştenitorul donatar ar avea dreptul de-a păstra fructele (în speţă, folosinţa şi perceperea chiriilor), nu doar până la data deschiderii succesiunii, ci până la data introducerii acţiunii de partaj succesoral [116].

Instanţa noastră supremă, acordând prioritate principiului egalităţii formale a comoştenitorilor, a dat, dimpotrivă, noţiunii de „fructe civile", accepţiunea de echivalent al folosinţei imobilului (la care se adaugă chiriile eventuale percepute de către comoştenitor dintr-un contract de locaţiune, ca fructe civile propriu-zise) şi, pe cale de consecinţă, s-a pronunţat în sensul că, atât valoarea estimabilă a folosinţei, cât şi eventualele chirii percepute pentru închirierea imobilului indiviz reprezintă fructele civile care trebuie să fie incluse în masa partajabilă din chiar momentul deschiderii succesiunii [117].

La acest din urmă punct de vedere achiesăm şi noi, pentru că art. 762 C. civ. apără, esenţialmente, principiul egalităţii comoştenitorilor, inclusiv sub forma raportării fructelor bunurilor indivize percepute ulterior deschiderii succesiunii.

Pe de altă parte, crearea, printr-o interpretare extensivă a dispoziţiilor acestui text de lege, a unei gratificări suplimentare în favoarea succesorului posesor al bunului imobil ar fi de natură să exceadă însuşi cadrului succesoral avut în vedere chiar de către autorul comun, ceea ce ne apare ca fiind nefiresc.

Tot în literatura juridică de specialitate şi în practica noastră judiciară a constituit o sursă constantă de opinii contradictorii şi art. 786 C. civ.

Conform textului de lege mai sus-menţionat, fiecare comoştenitor este prezumat că a succedat singur şi imediat toate bunurile care compun partea sa, sau care i-au căzut prin licitaţie şi că n-a fost niciodată proprietar pe celelalte bunuri ale succesiunii. Or, ce se întâmplă cu fructele care, după decesul autorului comun, au fost percepute de către un comoştenitor până în momentul atribuirii bunului în chiar lotul său?

115. A se vedea, în acest sens, Raul Petrescu, loc. cit., p. 40.
116. În acest sens, a se vedea: Mihail Eliescu, *op. cit.*, p. 249; În acelaşi sens, Constantin Hamangiu, I. Rosetti-Bălănescu, A. Băicoianu, *Tratat de drept civil român*, vol. III, Bucureşti, 1928, pp. 582-583, cf. dr. Raul Petrescu, loc. cit., p. 42.
117. A se vedea, în acest sens: Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1706/1976, în R.R.D. nr. 3/1977, p. 59; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1039 din 10 iunie 1975; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 636 din 8 aprilie 1976, în R.R.D. nr. 9/1977, p. 42.

După o primă concepţie, fructele percepute de către comoştenitor, în ipoteza dată, devin automat proprietatea sa exclusivă (ca efect al caracterului declarativ al partajului şi al principiului după care bunul accesoriu – fructele, în speţă – urmează soarta juridică a bunului principal – bunul frugifer –, principiu cunoscut sub clasica formulă romană *accesorium sequitur principale*). Or, ne întrebăm, nu ar fi astfel lezat principiul egalităţii comoştenitorilor, atât timp cât nici unul dintre ei nu putea, *ante factum,* cunoaşte virtuala modalitate de atribuire a bunurilor succesorale?

Datorită precarităţii sus-menţionatei teze, s-a conturat o a doua concepţie care, bazată pe teoria individualităţii fructelor deja percepute şi pe principiul egalităţii coindivizarilor, consacră obligativitatea moştenitorului devenit titular exclusiv al proprietăţii asupra bunului frugifer de a raporta şi fructele culese ulterior deschiderii succesiunii şi până la data introducerii acţiunii de partaj succesoral [118].

Dacă avem în vedere că fructele bunurilor ereditare au calitatea de-a îmbogăţi patrimoniul comun succesoral (*fructus omnes augent hereditatis)* şi nu un patrimoniu individual recunoscut şi precizat doar graţie sentinţei de partaj (ori prin alt mijloc de ieşire din indiviziune), această din urmă soluţie ne apare ca fiind echitabilă şi raţională, atât în raport cu ipoteza avută în vedere, cât şi în materii derivate, precum, de exemplu, în cazul posesiei de bună-credinţă exercitată de către un descendent asupra unor bunuri testate în favoarea sa în baza unui testament anulabil.

O altă chestiune intens discutată în literatura noastră juridică şi în practica judiciară (problemă legată tot de aducerea la masa de împărţit a fructelor culese de către comoştenitor) a fost aceea a termenului de prescripţie care guvernează această materie. Poate fi asociat principiul imprescriptibilităţii dreptului de a cere încetarea indiviziunii succesorale situaţiei juridice a fructelor bunurilor succesorale?

Din punctul nostru de vedere, răspunsul la chestiunea de mai sus este, fără îndoială, pozitiv.

S-a afirmat şi argumentat însă, şi opinia contrară. Astfel, s-a susţinut că art. 1907 C. civ., (în prezent, abrogat implicit prin art. 3 din Decretul nr. 167/1958 privitor la prescripţia achizitivă), statuând un termen de prescripţie de cinci ani pentru „veniturile renditelor" perpetue sau viagere, pentru prestaţiunile periodice constând în plata pensiilor de întreţinere, a chiriilor imobilelor aflate în locaţiune (între care şi arenzile pentru bunurile rurale), pentru plata dobânzilor la sumele împrumutate şi, în general, tot ceea ce se plăteşte periodic, la termene variabile, statua implicit, acelaşi termen de prescripţie şi pentru fructele bunurilor succesorale, cu atât mai mult cu cât fructele se percep, nu pentru a fi capitalizate, ci pentru a fi consumate pe măsura producerii lor [119].

118. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1354 din 22 iulie 1975, în R.R.D. nr. 9/1977, p. 41 (nota nr. 10, Raul Petrescu, loc. cit.); Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2841/1974, în R.R.D. nr. 6/1975, p. 67; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 108 din 25 ianuarie 1976 şi Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 784 din 20 aprilie 1977 (notele 14-15), în R.R.D. nr. 9/1977, cf. Raul Petrescu, loc. cit., p. 40). În acelaşi sens, a se vedea: Dimitrie Alexandresco, *Explicaţiunea teoretică şi practică a dreptului civil român*, Bucureşti, 1912, tom III, partea a II-a, p. 629.
119. A se vedea, în acest sens, Raul Petrescu, loc. cit., p. 42.

Fără a minimaliza importanţa argumentelor aduse în sprijinul tezei exprimate mai sus, considerăm, dat fiind caracterul unitar al masei succesorale, că şi reglementarea ei (inclusiv sub aspectul bunurilor frugifere) trebuie să fie unitară.

Teza contrară celei menţionate, teză la care achiesăm, a fost îmbrăţişată în practica sa recentă şi de instanţa noastră supremă. Această teză se fundamentează pe principiul după care fructele au rolul de-a îmbogăţi masa succesorală (*fructus omnes augent hereditatis)* şi, ca atare, a distinge între bunurile frugifere care compun masa succesorală, pe de o parte şi fructele acestora (ignorând astfel şi principiul *accesorium sequitur principale),* din perspectiva aplicabilităţii sau a non-aplicabilităţii prescripţiei extinctive, pe de altă parte, ar însemna să divizăm în mod artificial masa succesorală. Ar fi lezată, astfel, unitatea masei succesorale şi, pe cale de consecinţă, echitatea care trebuie să guverneze raporturile dintre comoştenitori.

Îmbrăţişând concepţia de mai sus, nu înseamnă că am favoriza inechitatea atunci când, prin ipoteză, valoarea acumulată în timp a fructelor ar depăşi valoarea intrinsecă a bunurilor frugifere (după cum au susţinut preopinenţii la care ne-am referit). Nu trebuie uitat faptul că respectivele fructe au profitat deja, în mod exclusiv, până la data partajului, moştenitorului în a cărui efectivă posesie s-a aflat bunul succesoral frugifer, ceea ce afectează echilibrul, egalitatea dintre comoştenitori din această perspectivă [120].

Ultimul punct de vedere ne apare a fi cel raţional. De fapt, acesta a fost susţinut şi anterior intrării în vigoare a Decretului nr. 167/1958 (publicat în Buletinul Oficial nr. 19 din 21 aprilie 1958 şi republicat în Buletinul Oficial nr. 11 din 15 iulie 1960, cu modificările ulterioare).

§3. Drepturile şi obligaţiile coindivizarilor succesorali

Pe toată durata indiviziunii, comoştenitorii au (fiecare în parte) un drept de dispoziţie asupra cotei-părţi abstracte din dreptul de proprietate comună asupra bunurilor care formează masa succesorală.

Dreptul moştenitorului (drept care are ca obiect o cotă-parte ideală din patrimoniul succesoral comun, aşa cum această cotă-parte este stabilită prin regulile sancţionate de Codul civil, prin art. 659-684, referitoare la diferitele categorii sau clase de moştenitori legali, prin acelea aplicabile soţului supravieţuitor în concurs cu diferitele clase de succesori legali şi prevăzute în Codul civil, art. 679 şi în Legea nr. 319/1944, prin regulile vizând succesiunea vacantă şi dreptul statului de-a culege bunurile lăsate de defunct în absenţa moştenitorilor legali sau testamentari, cf. art. 680 C. civ., ori prin dispoziţiile corespunzătoare devoluţiunii succesorale testamentare, cf. art. 856 şi urm. C. civ.) este un drept exclusiv. Ca atare, fiecare

120. A se vedea, în acest sens: Trib. Supr., s. cov., dec. nr. 1565 din 20 iulie 1976 şi Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 108 din 25 ianuarie 1976, în R.R.D. nr. 9/1977, cf. R. Petrescu, loc. cit., nota 19.

coindivizar poate dispune prin acte juridice *inter-vivos* sau *mortis causa* de dreptul aferent (inclusiv prin înstrăinarea cotei-părţi ideale).

Înstrăinarea cotei-părţi abstracte, matematice, atrage după sine subrogarea personală a cumpărătorului sau donatarului etc. în drepturile şi obligaţiile aferente comoştenitorului, astfel încât, acesta din urmă „devine coindivizar în aceleaşi condiţii ca şi dispunătorul" [121]. Ca atare, nu are nici o semnificaţie faptul că înstrăinarea cotei-părţi ideale s-a făcut cu titlu oneros, ori, dimpotrivă, cu titlu gratuit [122].

În literatura juridică de specialitate din ţara noastră s-a făcut şi precizarea că fiecare coindivizar are disponibilitatea de-a greva cota-parte ideală care i se cuvine, întrucât, fiind un drept real, prin astfel de acte juridice nu se aduce deloc atingere materialităţii sau integrităţii juridice a „prerogativelor pe care coproprietarii le exercită asupra bunului comun" [123].

În mod corelativ, coindivizarii sunt obligaţi a respecta aceste prerogative care le sunt în mod egal recunoscute, acordul lor nefiind cerut pentru încheierea respectivelor acte juridice cu caracter dispozitiv.

În orice situaţie, dacă între coproprietari apar neînţelegeri datorate, fie modului de folosinţă asupra bunurilor succesorale aflate în masa indiviză, fie actelor de dispoziţie care depăşesc întinderea cotei-părţi ideale aferente fiecărui coindivizar, numai partajul succesoral constituie calea de remediere a acestor raporturi litigioase, nefiind agreat, în aceste circumstanţe, în practica instanţelor noastre, partajul de folosinţă (după cum, de altfel, am mai precizat).

Concepţia precizată mai sus izvorăşte din recunoaşterea calităţii de proprietar, în mod simultan, tuturor coindivizarilor (chiar dacă drepturile lor sunt inegale), până la încetarea acestei stări, singura modalitate de încetare a ei fiind partajul de coproprietate [124].

Principiul conform căruia nimeni nu poate fi obligat să rămână în indiviziune are un caracter imperativ (în sensul sancţionat de art. 728 alin. 1 C. civ.). Cel de-al doilea alineat al aceluiaşi articol permite, însă, comoştenitorilor să încheie convenţii prin care să menţină starea de indiviziune pe o perioadă de cinci ani (durata maximă care poate fi însă prelungită printr-o reînnoire a respectivei convenţii).

Coindivizarii au, de asemenea, dreptul de-a încheia (pe durata indiviziunii) şi o convenţie separată care să prevadă modul de partajare a folosinţei bunurilor succesorale. Desigur, această din urmă convenţie nu are valoarea unui partaj de coproprietate. Cu toate acestea, partajul de folosinţă are rolul de-a legitima culegerea fructelor şi folosinţa exclusivă a acestora de către titularii folosinţei bunurilor. Întrucât însoţeşte convenţia de menţinere a indiviziunii, termenul de cinci ani nu poate fi prelungit decât tot printr-o nouă înţelegere. Ca atare, atunci când între

121. A se vedea, în acest sens, Francisc Deak, Stanciu Cărpenaru, *op. cit.*, p. 525.
122. În acest sens, a se vedea Dumitru Macovei, *op. cit.*, p. 174; Julietta Manoliu, Ştefan Răuschi, *op. cit.*, p. 155.
123. A se vedea, în acest sens, Julietta Manoliu, Ştefan Răuschi, *op. cit.*, p. 155; Dumitru Macovei, *op. cit.*, p. 174.
124. A se vedea, în acest sens: Trib. Supr., col. civ., dec. nr. 815/1956, în C.D. 1956, p. 241; Curtea Supremă de Justiţie, s. civ., dec. nr. 588/1992, în „Dreptul", nr. 10/1992, p. 90.

comoştenitori s-a realizat o înţelegere de prelungire în timp a stării de coproprietate, pe o perioadă care depăşeşte termenul de cinci ani, termenul respectiv va fi redus (*ex jure)* la durata maximă de cinci ani (prevăzută *ope legis)* [125].

La data încheierii unei eventuale noi convenţii (înaintea expirării termenului iniţial) şi convenţia iniţială îşi pierde valabilitatea.

Dacă am admis că fructele sau folosul moştenirii sporesc masa indiviză (*fructus omnes augent hereditatis)*, în mod natural, corelativ, trebuie să admitem că şi cheltuielile de administrare şi de întreţinere sunt obligaţii comune comoştenitorilor.

Între comoştenitori, pe toată durata indiviziunii, pot fi încheiate raporturi juridice pe seama masei indivize de bunuri, raporturi de natură a izvorî creanţe şi obligaţii. Creanţele, astfel născute, vor fi îndestulate (precum în celelalte cazuri ale raportului datoriilor), prin preluarea din masa succesorală. Aceasta este o interpretare *in extenso* a dispoziţiilor cuprinse în art. 1060 C. civ., text de lege potrivit căruia în masa succesorală intră şi creanţele *de cujus*-ului (acestea divizându-se, iar divizibilitatea nu se aplică decât în privinţa comoştenitorilor care nu pot cere creanţa sau care nu sunt ţinuţi a o achita decât în mod direct proporţional cu cotele-lor-părţi ereditare despre care am discutat la începutul acestui paragraf).

Observăm, deci, că masa succesorală constituie şi o garanţie reală pentru raporturile juridice dintre comoştenitori (după cum reprezintă o garanţie, un gaj pentru eventualii creditori ai defunctului). Fiind o masă indiviză autonomă, acestora din urmă însă, nu le va putea fi opusă excepţia de diviziune a obligaţiilor succesorale. Numai în cazul prevăzut de art. 1061 alin. 1 pct. 1 C. civ., când debitul are ca obiect un lucru cert (fără a se prevedea, totuşi, o excepţie de discuţiune), comoştenitorul care se află şi-n posesia lucrului datorat va putea fi chemat în instanţă pentru a răspunde pentru integralitatea datoriei, rămânându-i la dispoziţie acţiunea în regres în contra celorlalţi comoştenitori.

Secţiunea a IV-a. Încetarea stării de indiviziune succesorală

§1. Noţiunea de împărţeală a moştenirii

Sediul materiei partajului, ca modalitate specifică de încetare a coproprietăţii, se regăseşte în Cap. VI din Codul civil sub titlul „Despre împărţiri şi despre raporturi". Prima secţiune a acestui capitol este consacrată partajului succesoral iar dispoziţiile referitoare la acesta se completează cu normele privind simplificarea împărţelilor judecătoreşti, aşa cum au fost stipulate prin Legea nr. 603 din 10 septembrie 1943.

În ceea ce priveşte definiţia instituţiei partajului, reţinem că, în literatura juridică de specialitate, se fac referiri la elementele esenţiale, în sensul că prin împărţeală se înţelege „operaţiunea juridică prin care se pune capăt stării de indiviziune, în sensul că bunurile stăpânite în indiviziune pe cote-părţi sunt trecute, potrivit cu întinderea cotelor cuvenite, în proprietatea exclusivă a fiecăruia dintre coindivizari" [126].

125. În acest sens, a se vedea Constantin Stătescu, *op. cit.*, p. 233.
126. A se vedea, în acest sens, Constantin Stătescu, *op. cit.*, p. 234.

Ca efect al partajului, în mod practic, are loc un transfer al dreptului coindivizarului din sfera cotei-părţi ideale, fracţionare, matematice sau abstracte, în aceea a unui drept exclusiv, materialiceşte determinat (cu privire la un bun sau la o universalitate de bunuri ori valori, inclusiv creanţe) [127].

În sus-menţionatul mod, coindivizarii, graţie operaţiunii de partaj, devin proprietari exclusivi ai bunurilor sau valorilor care le revin de drept din masa succesorală.

§2. Imprescriptibilitatea dreptului de a cere încetarea indiviziunii succesorale

Ca efect al împărţelii, starea de indiviziune succesorală încetează.

Există o singură excepţie de la regula ieşirii din indiviziune prin partaj. Este vorba de indiviziunea perpetuă sau forţată. Toate celelalte forme de indiviziune (deci, nu doar indiviziunea succesorală la care face referire expresă art. 728 C. civ.) iau sfârşit prin împărţeală.

Conform art. 728 C. civ., nimeni nu poate fi obligat să rămână în indiviziune. Un comoştenitor poate cere oricând împărţeala succesiunii (chiar dacă, ipotetic, ar exista convenţii sau prohibiţii contrare). Iată, de ce, în concepţia Codului civil, acţiunea de partaj succesorală apare ca fiind imprescriptibilă [128].

Alineatul al doilea al art. 728 C. civ. prevede, completând astfel cadrul imprescriptibilităţii acţiunii de partaj, o normă care consacră dreptul comoştenitorilor de-a încheia convenţii cu privire la menţinerea stării de indiviziune (la care, de altfel, ne-am mai referit) [129]. Astfel, pe o durată de cel mult cinci ani (cu posibilitatea reînnoirii ei la expirarea termenului), coindivizarii pot încheia convenţii prin care să se organizeze şi să se menţină indiviziunea şi care pot prevedea, fie culegerea în proprietate exclusivă a fructelor, fie partajarea provizorie a folosinţei bunurilor succesorale.

O altă normă, de natură a completa cadrul legal al imprescriptibilităţii partajului succesoral, este aceea care consacră posibilitatea (sancţionată prin art. 729 C. civ.) comoştenitorului care, în baza unei posesii utile, pentru sine, asupra unui bun succesoral (posesie exercitată timp de 30 de ani) este abilitat să opună celorlalţi comoştenitori (ca izvor al proprietăţii exclusive) respectiva posesiune.

Posibilitatea prezentată mai sus este, deci, un efect al uzucapiunii. Nu acelaşi efect îl produce însă detenţia precară exercitată de un comoştenitor în urma unui partaj de folosinţă provizoriu [130].

127. A se vedea, în acest sens, Constantin Crişu, *Acţiuni civile în justiţie (teorie şi practică judiciară)*, Editura Argensis, 1992, p. 136.
128. În acest sens, a se vedea Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 108/1969, în C.D. 1969, p. 242.
129. A se vedea, în acest sens: Dumitru Macovei, *op. cit.*, p. 175; Julietta Manoliu, Ştefan Răuschi, *op. cit.*, p. 156; Constantin Stătescu, *op. cit.*, p. 233. În acelaşi sens, a se vedea Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 786/1977, în R.R.D. nr. 11/1977, p. 61.
130. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 786/1977, în R.R.D. nr. 11/1977, p. 61, cf. Julietta Manoliu, Ştefan Răuschi, *op. cit.*, p. 156.

În sfârşit, deşi dispoziţiile art. 728 C. civ. au caracter imperativ în raport cu principiul imprescriptibilităţii dreptului de a cere ieşirea din indiviziune (şi, în consecinţă, „orice dispoziţie a celui care lasă moştenirea prin care coindivizarii ar fi obligaţi să rămână în indiviziune este lovită de nulitate")[131], pe cale de excepţie, testatorul poate să dispună în sensul instituirii (pe o durată maximă de cinci ani) a unei indiviziuni care nu poate fi prelungită peste respectivul termen decât în condiţiile precizate de art. 728 alin. 2 C. civ. (la care, deja, ne-am referit)[132]. Asistăm, în fapt, la un moratoriu la partaj.

§3. Prescripţia dreptului de acceptare a succesiunii şi imprescriptibilitatea ieşirii din indiviziune

Aparent, art. 700 C. civ. clarifică natura juridică a termenului de acceptare a succesiunii (termen calificat ca fiind de prescripţie), după cum, art. 701 C. civ. îi precizează aceeaşi natură, referindu-se la incidenţa renunţării la succesiune pe parcursul termenului de şase luni.

Cu toate acestea, în literatura juridică de specialitate s-au dezvoltat opinii diferite în legătură cu natura juridică a acestui termen, fie în sensul de termen de drept civil material, fie de drept procesual civil.

Sorgintea acestei largi dezbateri se află în chiar disensiunile teoretice vizând natura juridică a instituţiei prescripţiei extinctive însăşi, calificată, pe de o parte, ca fiind o sancţiune a dreptului material la acţiune, ori, pe de altă parte, o sancţiune a însuşi dreptului subiectiv[133].

Pentru corecta calificare a naturii termenului avut în vedere ar trebui, în primul rând, să analizăm evoluţia reglementării cuprinse în art. 700 C. civ.

1. Evoluţia reglementării cuprinse în art. 700 C. civ. Aspecte generale

Codul civil român (promulgat în luna decembrie 1864 şi pus în aplicare cu începere de la data de 1 decembrie 1865) prevedea, în cuprinsul art. 700, că facultatea de a accepta sau de a renunţa la o succesiune se prescrie prin acelaşi termen ce se cere pentru prescripţiunea cea mai lungă a drepturilor imobiliare, nefăcându-se, astfel, distincţie între prescripţia extinctivă şi prescripţia achizitivă din punct de vedere temporal.

Din cuprinsul art. 1890 din acelaşi cod (la care, în mod implicit, textul mai sus-menţionat face trimitere), aflăm că termenul de prescripţie pentru exercitarea dreptului de opţiune succesorală era de 30 de ani. Acelaşi termen era prevăzut, după cum este şi astăzi prevăzut în legislaţii civile naţionale asemănătoare (*exempli gratia*, în art. 789 şi art. 2262 C. civ. francez, sau în art. 777, art. 789 şi art. 2250 C. civ. belgian).

131. În acest sens, a se vedea Francisc Deak, Stanciu Cărpenaru, *op. cit.*, p. 526.
132. A se vedea, în acest sens, Julietta Manoliu, Ştefan Răuschi, *op. cit.*, p. 156.
133. În acest sens, a se vedea Dumitru Macovei, *op. cit.*, p. 235; I.C. Vurdea, *Propuneri de „lege ferrenda" privind natura juridică a termenului de acceptare a succesiunii*, în R.R.D. nr. 11/1980, pp. 32-35.

Caracterul de termen de prescripţie, caracter ce rezultă în mod expres din textul de lege precizat, a fost consfinţit şi prin Legea asupra taxelor de timbru şi înregistrare din 24 februarie 1900 (prin care a fost abrogată legea corespunzătoare aceluiaşi obiect de reglementare din iulie 1881). Potrivit art. 68 din respectiva lege, moştenitorii sau legatarii erau datori a se prezenta, în termen de şase luni (termen calculat de la data deschiderii succesiunii sau de la data aflării despre deschiderea succesiunii, dacă autorul a decedat în România şi în termen de opt luni – termen calculat în mod identic – dacă autorul a murit în străinătate) înaintea instanţei judecătoreşti competente, sau direct înaintea administraţiei financiare sau a perceptorului (agentului fiscal) respectiv şi să declare averea rămasă, valoarea ei şi partea ce i se cuvine, după care, indicându-i-se taxa ce avea de plătit, să efectueze plata.

În favoarea respectivilor moştenitori putea opera un termen dilatoriu de maximum doi ani pentru plata taxei de înregistrare a moştenirii. Acest termen de doi ani nu era de natură a afecta termenul de prescripţie prevăzut de art. 91 alin. 4 din aceeaşi lege. Conform acestui din urmă text de lege, contravenţiile în materie de plată a timbrului pentru înregistrare sunt prescrise după trecerea unui termen de trei ani pentru succesori şi legatari (din momentul punerii în posesiune de către instanţă, iar pentru succesiunile directe, din momentul expirării termenului de şase, respectiv opt luni, în care moştenitorii erau ţinuţi să facă înregistrarea averii *de cujus*-ului).

Până în anul 1949, această reglementare a fost, din punctul de vedere al termenului de prescripţie a dreptului de opţiune succesorală, nemodificată.

2. Modificările intervenite prin Legea nr. 6/1949 şi prin Decretul nr. 88/1951

Vechiul art. 700 Cod civil român a fost modificat implicit prin Decretul nr. 88/1951 cu privire la modificarea şi completarea Legii nr. 6/1949 pentru taxele şi impozitele de timbru.

Textul actual însă, este reprodus astfel cum a fost explicit modificat prin Decretul nr. 73/1954 privind modificarea art. 680 şi art. 700 din Codul civil şi reafirmat prin Hotărârea Guvernului României nr. 1295/1990, cu rectificările, modificările şi completările aduse prin H.G. nr. 318/1991, H.G. nr. 43/1992 şi H.G. nr. 492/1992.

Dacă, prin Legea nr. 6/1949 nu se prevedea un termen nou de prescripţie în raport cu vechea reglementare din Codul civil, prin Decretul nr. 88/1951, dat în vederea modificării şi completării legii mai sus-menţionate, se precizează în mod expres (în art. I., pct. 2, lit. c) că art. 5 alin. 2 din lege va avea următorul enunţ: „Bunurile succesorale la care nu se prezintă nici un moştenitor legal sau testamentar în termen de şase luni de la deschiderea succesiunii trec în proprietatea statului."

Deosebit, în cuprinsul aceluiaşi text de lege, în ultimul alineat, se precizează că moştenitorul care, în cadrul termenului de şase luni, nu şi-a manifestat în vreun mod voinţa de a accepta succesiunea, este considerat a fi renunţător. În practica noastră jurisprudenţială s-a reţinut că nu reprezintă acte valide de acceptare a succesiunii luarea sau preluarea de către succesibili a unor bunuri de valoare neînsemnată din

masa bunurilor succesorale, dându-se astfel, noţiunii de „acceptare a succesiunii" un conţinut substanţial şi evident semnificativ [134].

Prin actele normative mai sus-menţionate, este modificat radical termenul de acceptare a succesiunii, de la 30 de ani la şase luni. Ele nu fac nici o precizare cu privire la natura noului termen de şase luni, astfel încât, prin Decretul nr. 73/1954, se precizează această natură. Mai mult decât atât, din economia normativă a Decretului nr. 88/1951, rezultă o derogare expresă de la vechiul principiu inserat în cuprinsul art. 695 C. civ., potrivit căruia, renunţarea la succesiune nu se poate presupune. De fapt, această nouă raţiune a legii speciale a stat la baza abrogării art. 695 C. civ. (prin art. 25 din Decretul nr. 40/1953, privitor la procedura notarială, act normativ abrogat, la rândul lui, prin Legea nr. 36/1995 privind notarii publici şi activitatea notarială).

Acceptarea succesiunii fiind doar o latură a instituţiei opţiunii succesorale, ni se pare a fi mai adecvată formularea: „termen de opţiune succesorală".

Desigur, termenul de şase luni stipulat de art. 700 C. civ. este un termen de prescripţie extinctivă (după cum rezultă şi din Decretul nr. 73/1954, prin care a fost modificat), idee la care s-a raliat cea mai mare parte a literaturii juridice de specialitate şi a practicii jurisprudenţiale [135].

Acest caracter apare şi mai pregnant prin prisma art. 19 din Decretul nr. 167/1958 (care a abrogat alineatul final al art. 700 C. civ. şi, pe cale de consecinţă, a permis succesibilului să fie repus în termen atunci când, din motive temeinice, n-a putut accepta la timp succesiunea). Deci, termenul de şase luni este susceptibil de suspendare, întrerupere şi de repunere în termen.

Repunerea în termen a fost, ea însăşi, considerată a fi o formă de acceptare a succesiunii, astfel încât, s-a conchis că n-ar mai fi necesară prelungirea cu încă şase luni a perioadei prevăzute de art. 700 C. civ. [136].

Teza abrogării tacite a alineatului al doilea al art. 700 C. civ. (prin intrarea în vigoare a Decretului nr. 167/1958 privind prescripţia extinctivă) n-a fost îmbrăţişată de literatura juridică de specialitate şi de practica judiciară din ţara noastră în marea lor majoritate. De altfel, Tribunalul Suprem, prin Plenul său, a decis în sens contrar. Aceeaşi fostă instanţă a decis, în mod explicit că, atunci când succesibilul

134. A se vedea, în acest sens, Curtea de Apel Timişoara, dec. civ. nr. 1389/1995, în Revista „Dreptul" nr. 6/1996, p. 109.
135. În acest sens, a se vedea: Arthur Hilsenrad ş. a., *op. cit.*, p. 185; Mihail Eliescu, *op. cit.*, p. 97; Francisc Deak, Stanciu Cărpenaru, *op. cit.*, p. 492; I.C. Popescu, Octavian Căpăţână, *Competenţa materială a notariatelor de stat în materie succesorală în dreptul nostru*, în „Legalitatea Populară", nr. 4/1956, p. 430; I. Anghel, *Unele aspecte ale opţiunii succesorale în dreptul nostru*, în „Legalitatea Populară", nr. 4/1956, p. 430. În acelaşi sens, a se vedea Trib. Supr., Plenul, dec. de îndrumare nr. 7/1963, publicată în „Justiţia Nouă", nr. 4/1963, p. 107 (decizie prin care s-a statuat că dispoziţiile art. 19 din Decretul nr. 167/1958 privitor la prescripţia extinctivă, cu referire la repunerea în termen sunt aplicabile şi în materia exercitiului dreptului de opţiune succesorală); a se vedea şi C.D. 1963, p. 15.
136. A se vedea, în acest sens, Constantin Stătescu, *op. cit.*, p. 218.

este împiedicat să accepte succesiunea, instanţele trebuie să prelungească termenul cu cel mult şase luni de la data la care a luat sfârşit împiedicarea [137].

Instanţa noastră supremă a statuat şi cu privire la acţiunea legatarului cu titlu particular care, nefiind obligat a accepta succesiunea, o poate introduce în termen de trei ani de la data deschiderii succesiunii (conform art. 3 din Decretul nr. 167/1958), întrucât dreptul de a cere predarea legatului (constând într-un bun determinat) se realizează prin acţiunea în revendicare. Cum, dreptul de-a cere executarea obligaţiei rezultând din creanţă se realizează prin acţiunea personală, aceasta se prescrie în termen de trei ani [138].

De asemenea, acţiunea în petiţie de ereditate, constituind o acţiune reală (prin care pretinsul succesor universal sau cu titlu universal cere moştenitorului aparent să-i remită bunurile succesorale), este o acţiune prescriptibilă în termen de trei ani. Desigur, dacă această acţiune tinde doar spre constatarea vocaţiei succesorale, deci nu spre realizarea dreptului (adică spre remiterea bunurilor succesorale), nu va fi supusă prescripţiei, fiind calificată ca simplă acţiune în constatare [139], la fel ca şi acţiunea în constatarea masei succesorale, ori ca aceea de ieşire din indiviziune succesorală [140].

Legislaţia străină (pentru o sumară comparaţie) în materie statuează, de asemenea, că termenul de opţiune succesorală este un termen de prescripţie (indiferent de perioada de timp care-l concretizează). Iată, cu titlu de exemplu, art. 789 C. civ. francez stipulează că facultatea de-a repudia o succesiune se prescrie prin trecerea timpului stabilit pentru prescripţia cea mai lungă a drepturilor imobiliare. Este vorba de prescripţia de 30 de ani. Moştenitorul rămas inactiv timp de 30 de ani trebuie să fie considerat străin de moştenire. Această lipsă de calitate poate să-i fie opusă de către detentorii bunurilor ereditare. Termenul de 30 de ani statuat pentru acceptarea ori repudierea succesiunii curge, pentru succesibilii de toate gradele, de la ziua deschiderii succesiunii.

Prima Cameră Civilă din Franţa a precizat, la rândul ei, expres, printr-o sentinţă din 1970, că acesta este un termen supus cauzelor legale de suspendare şi întrerupere a prescripţiei [141].

O reglementare asemănătoare constatăm şi în legislaţia belgiană (art. 789-814 C. civ. belgian) [142].

Pentru a rămâne încă puţin în domeniul comparatist, mai precizăm că, în reglementarea belgiană, în timpul acestui termen de 30 de ani, moştenitorul are la dispoziţie trei luni (calculate din momentul deschiderii succesiunii) pentru a face

137. A se vedea, în acest sens: Trib. Supr., Plenul, dec. de îndrumare nr. 7/1963 (cit. supra); Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 470/1970, în C.D. 1970, p. 169.
138. În acest sens, a se vedea Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 875/1969, în C.D. 1969, p. 160.
139. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1057/1969, în, C.D. 1969, p. 160.
140. În acest sens, a se vedea Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 860/1983, în C.D. 1983, p. 87.
141. A se vedea, în acest sens, Civ., I, 24 februarie, Dalloz, 1970, *Recueil analytique de jurisprudence et de législation* (hebdomadar), *Législation*, pg. 336, notă de M. Breton.
142. În acest sens, a se vedea Réné Dekkers, *op. cit.*, p. 331.

inventarul şi 40 de zile de la data expirării termenului de trei luni, sau din ziua închiderii inventarului (dacă a fost mai înainte terminat), pentru a delibera asupra luării în posesiune. În timpul acestei perioade de trei luni şi peste 40 de zile, el nu poate fi constrâns să-şi aroge calitatea de moştenitor; dacă este urmărit de un creditor al succesiunii, poate să opună excepţia dilatorie.

Mai mult decât atât, pe timpul celor 30 de ani, moştenitorul belgian conservă dreptul de opţiune doar dacă n-a făcut acte de veritabil succesor. Dacă, însă, este urmărit de un creditor succesoral, nu poate scăpa de urmărire decât renunţând (de unde, indirect, obligaţia de-a opta).

Mai precizăm că, în sus-amintita legislaţie, nu există posibilitatea de-a prelungi termenul de trei luni şi 40 de zile. La expirarea termenului de 30 de ani, dacă moştenitorul n-a optat, el este considerat ca fiind străin de succesiune (sau ca renunţător), în pofida textului de lege inspirat din art. 784 C. civ. napoleonian, de exemplu, care stipulează că renunţarea nu se poate prezuma. Ne aflăm, aici, în faţa unei construcţii jurisprudenţiale [143].

În literatura noastră juridică şi în jurisprudenţă, disputa dintre opiniile cu privire la natura juridică a termenului de opţiune succesorală este deosebit de pronunţată. Ea gravitează mai ales în jurul conceptului de prescripţie extinctivă şi al aceluia de termen de decădere.

Noi considerăm că disputa de idei menţionată mai sus porneşte de la faptul că nu este prea bine precizat locul instituţiei opţiunii succesorale în cadrul, mai larg, al transmisiunii succesorale, ca şi de la caracterul autonom, ori nu, al acţiunii civile în justiţie [144].

Dacă am avea în vedere finalitatea instituţiei acceptării succesiunii şi anume aceea de condiţie *sine-qua-non* pentru a putea moşteni (deci, pentru a putea consolida poziţia de succesibil), precum şi caracterul autonom al acţiunii de partaj judiciar succesoral, am putea uşor accepta calitatea de termen de prescripţie a dreptului material la acţiune. Facem această apreciere, tocmai pentru că acceptarea sau renunţarea sunt chestiuni de rezolvat în cadrul oricărei acţiuni care presupune calitatea de succesor (revendicare, partaj succesoral, petiţie de ereditate).

Deosebit, şi în cadrul unei acţiuni în constatare, reclamantul porneşte tot de la dovada calităţii de succesor, astfel încât, susţinătorii tezei decăderii din dreptul de-a succede nu pot, pornind de aici, să pună la îndoială natura termenului de şase luni – aceea de termen de prescripţie. În esenţă, teza decăderii din drept este bazată pe următoarele argumente, valorificate, în quasi-totalitatea lor, în creaţiile amintite [145]:

- în primul rând, dreptul de opţiune succesorală nefiind, prin el însuşi, un drept la acţiune, n-ar putea fi supus prescripţiei extinctive;
- în al doilea rând, principiul prescriptibilităţii dreptului de opţiune succesorală ar fi incompatibil cu instituţia prescripţiei datorită faptului că, pe de o parte,

143. A se vedea, în acest sens, P. Dupont Delestraint, *Droit civil (contrat de mariage et régimes matrimoniaux, successions, liberalités)*, ed. a 5-a, Méméntos Dalloz, Paris, 1977, p. 87.
144. În acest sens, a se vedea Dumitru Macovei, *op. cit.*, p. 233; I.C. Vurdea, loc. cit., p. 64.
145. *Idem*, p. 64.

acceptarea succesiunii reprezintă doar o latură a unui drept subiectiv de opţiune succesorală iar, pe de altă parte, exercitarea acestui drept subiectiv nu este sancţionată de vreo acţiune civilă în justiţie [146];
- în al treilea rând şi în concluzie, se propune (de către susţinătorii acestei teze) ca viitorul cod civil să prevadă, ca sancţiune pentru neexercitarea dreptului de opţiune succesorală în termenul limită care va fi stabilit, decăderea din exerciţiul acestui drept şi nu prescripţia lui pentru ca, în acest fel, să se evite încălcarea unităţii de „concepţie a legiuitorului asupra prescripţiei evidenţiată prin Decretul nr. 167/1958", precum şi aşa-zisa inconsecvenţă a susţinerilor tezei contrare (degajată din literatura juridică) [147].

La baza sus-menţionatei argumentaţii se mai află şi faptul că ultimul proiect al Codului civil (prin art. 649 alin. 1) a renunţat la calificarea expresă a termenului de opţiune succesorală de şase luni ca fiind termen de prescripţie.

Noi ne alăturăm susţinătorilor tezei contrare, aceea deja instituţionalizată, după care, art. 700 alin. 1 şi 2 C. civ. prevede un termen de prescripţie, pe deplin compatibil cu legea-cadru (Decretul nr. 167/1958) [148].

Nu putem primi, ca fiind satisfăcătoare, soluţia termenului de decădere şi din motive practice.

În primul rând, este de observat că, spre deosebire de alte legislaţii, cea românească a redus considerabil termenul de opţiune succesorală, lezând, ca atare, interesele multor succesibili care nu pot răspunde exigenţelor celorlalţi (impuse de lege). Pornind de aici, instituţia decăderii din exerciţiul dreptului de a opta ar crea o situaţie şi mai dificilă pentru succesibili, văzându-se dezavuaţi de posibilităţi juridice importante, precum suspendarea, întreruperea sau repunerea în termen (ca instituţii însoţitoare ale prescripţiei).

În al doilea rând, decăderea din exerciţiul unui drept are, prin excelenţă, valenţe procedurale, deci, nu de natura dreptului material. Din această perspectivă, dacă prescripţia dreptului de opţiune succesorală apare pe deplin compatibilă cu instituţia prescripţiei dreptului la acţiune în sens material, aceea a decăderii apare ca fiind în evidentă contradicţie, incompatibilă cu natura, conţinutul şi cu finalitatea acţiunii.

Pornind de la cele mai sus-exprimate, credem că soluţionarea de principiu a acestei dispute de idei s-ar găsi în planul dreptului procesual civil, pe de o parte, prin susţinerea tezei autonomiei acţiunii civile faţă de dreptul subiectiv şi, pe de altă parte, prin calificarea naturii juridice a locului reglementării prescripţiei extinctive. În raport cu acest din urmă aspect, am putea sublinia complexitatea drepturilor al

146. A se vedea, în acest sens, V. Costin, *Principiul prescriptibilităţii dreptului la opţiune succesorală*, în „Contribuţia practicii judecătoreşti în dezvoltarea dreptului civil român", vol. I, Editura Academiei, Bucureşti, 1973, p. 182.
147. În acest sens, a se vedea Dumitru Macovei, *op. cit.*, p. 235.
148. A se vedea, în acest sens, Dumitru Radu, *Cu privire la natura juridică a unor termene din Codul muncii*, în R.R.D. nr. 6/1980, p. 34; Constantin Stătescu, *op. cit.*, p. 215; Mihail Eliescu, *op. cit.*, p. 91.

căror exerciţiu este avut în vedere de prescripţia extinctivă şi nu, doar, a dreptului de-a acţiona în justiţie (*stricto sensu)* prin sesizarea instanţei (cererea de chemare în judecată, plângerea etc.).

În cele ce urmează, vom încerca o detaliere a acestor teze care ar putea reprezenta un suport raţional pentru afirmarea concepţiei prescriptibilităţii dreptului de opţiune succesorală.

2.1. Teoria autonomiei acţiunii civile faţă de dreptul subiectiv

În câmpul gândirii juridice (atât româneşti, cât şi străine), această teorie cunoaşte o foarte largă reprezentare, fiind dedusă şi motivată prin „obiectul, cauza şi condiţiile de exerciţiu diferite şi, respectiv, proprii fiecărei entităţi" [149].

Teza autonomiei acţiunii civile faţă de dreptul subiectiv apărat prin intermediul ei îşi are bazele în lucrarea lui S. Windscheid, „Acţiunea dreptului civil roman din punctul de vedere al dreptului contemporan", lucrare publicată în anul 1856 şi a fost preluată după aproximativ 30 de ani de către A. Wach.

După cum apreciază unii autori români, prin această concepţie, a „recunoaşterii acţiunii în constatare (şi a caracterului ei autonom, n. n.), s-a dat o lovitură de moarte doctrinei civiliste unitare" [150]. Totodată, unii autori decelează dreptul subiectiv (*facultas agendi)* de regula de drept *(forma agendi)*, definind prima categorie ca fiind „acel interes individual pe care voinţa colectivă îl poate impune ca fiind în conformitate cu interesul social – exprimat în norme de drept – şi în virtutea căruia subiectul activ poate pretinde subiectului pasiv să săvârşească sau să se abţină de la săvârşirea unei acţiuni" [151].

Distincţia dintre dreptul de procedură şi dreptul de fond devenise clară. De aici şi până la a considera acţiunea ca fiind un drept abstract de a acţiona, n-a fost decât un pas [152].

Concepţiile doctrinare au evoluat până la afirmarea ideii după care acţiunea civilă ar fi corolarul inseparabil al dreptului subiectiv, ori a ideii după care natura şi caracterul celor două entităţi juridice ar fi identice, sau că obiectul şi întinderea acţiunii civile în justiţie ar fi identice, similare cu cele ale dreptului subiectiv.

149. A se vedea, în acest sens : R. Morel, *Traité élémentaire de procédure civile*, Sirey, Paris, 1932, pp. 33-36 ; Marcel Laborde Lacoste, *Précis élémentaire de procédure civile*, Sirey, Paris, 1939, pp. 22-24 ; R. Perrot şi M. Solus, *Droit judiciaire privé*, Sirey, Paris, 1961, tom I, pp. 100-103 ; I. Stoenescu, S. Zilberstein, *Tratat de drept procesual civil*, Universitatea Bucureşti, 1972, p. 391, cf. Dumitru Radu, *Cu privire la natura juridică şi locul reglementării prescripţiei extinctive într-o viitoare legiferare*, Extras, în Analele Ştiinţifice ale Universităţii „Al.I. Cuza", Iaşi, 1976, p. 21.

150. În acest sens, a se vedea Ioan Leş, *Sancţiunile procedurale în procesul civil român*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988, p. 269.

151. În acest sens, a se vedea Dinu Ştefănescu, *Contribuţii la elaborarea unei noi definiţii a dreptului subiectiv*, în „Dreptul" nr. 7-8/1991, pp. 77-83.

152. A se vedea, în acest sens, C.A. Barbi, *Comentarios ao Codigo de Processo civil*, vol. I, tom. I, Editura Forense, Rio-Sao Paolo, Brasilia, 1975, p. 42, *apud* Ioan Leş, *op. cit.*, p. 270.

Alţi autori au considerat că acţiunea civilă în justiţie ar fi chiar dreptul ca atare, drept ce rămâne pasiv câtă vreme nu-i contestat şi devine activ, iese din pasivitate doar în momentul încălcării sale. În alţi termeni, s-a spus că dreptul subiectiv reprezintă „starea statică, iar acţiunea este starea dinamică a aceleiaşi situaţii juridice" [153].

Deşi în momentul de faţă, imensa majoritate a autorilor din domeniul procesual civil susţine autonomia acţiunii civile, nu s-a creat un consens cu privire la natura şi caracteristicile acestui drept, după cum deja am observat mai sus. În general, părerile sunt polarizate, fie spre teza inseparabilităţii dreptului la acţiune de dreptul subiectiv, fie spre teza contrară, a caracterului abstract al acesteia, net diferenţiat de dreptul subiectiv.

Noi ne raliem, împreună cu o serie de autori, acestei din urmă concepţii [154]. Ca atare, alături de aceştia, nu putem primi, ca acceptabilă, ideea că acţiunea civilă reprezintă doar „mijlocul de exercitare a dreptului de a pretinde şi obţine concursul organelor judecătoreşti în vederea recunoaşterii sau realizării unor drepturi civile subiective încălcate sau nerecunoscute sau a apărării unor situaţii juridice ocrotite de lege" [155].

Mai mult decât atât, s-a susţinut ideea că dreptul la acţiune n-ar fi un drept sau un atribut „extrinsec dreptului subiectiv sau un alt drept, ci, acea putere, intrinsecă şi specifică dreptului subiectiv, în virtutea căreia titularul poate face apel, când dreptul său este încălcat, la constrângerea de stat" [156].

Acţiunea civilă sau, mai exact, dreptul la acţiune civilă este un drept procesual complex care include în propriu-i conţinut multiple prerogative procesuale, după cum urmează :

- sesizarea instanţei ;
- propunerea şi administrarea probelor ;
- apărările şi excepţiile ;
- exercitarea căilor de atac ;
- punerea în executare a sentinţei judecătoreşti etc.

Dreptul la acţiune îşi subsumează toate aceste prerogative care îi formează conţinutul şi care au, fiecare în parte, gradul lor specific de autonomie.

Exerciţiul sus-menţionatelor prerogative este şi el diferit. Între toate aceste prerogative şi dreptul subiectiv nu există însă o legătură indisolubilă. Am putea

153. A se vedea, în acest sens, C. Cezar-Bru, *Précis de procedure civile*, ed. a 9-a, Récueil Sirey, Paris, 1923, p. 86, *apud* Ioan Leş, *op. cit.*, p. 270.

154. În acest sens, a se vedea : Dumitru Radu, loc. cit., p. 20 ; Ioan Leş, *Natura juridică a acţiunii civile şi a prescripţiei extinctive*, în „Studii şi Cercetări Juridice", nr. 4/1985, p. 335 ; Viorel-Mihai Ciobanu, *Consideraţii privind acţiunea civilă şi dreptul la acţiune*, în S.C.J. nr. 4/1985, p. 27.

155. A se vedea, în acest sens, Alexandru Bacaci, *Excepţiile de procedură în procesul civil*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1983, p. 108.

156. În acest sens, a se vedea Jan Mateiaş, Paul Cosmovici, *Prescripţia extinctivă*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1962, p. 21.

aprecia dreptul subiectiv ca fiind doar pretextul invocat de părţi pentru declanşarea exerciţiului tuturor prerogativelor procesuale arătate. Abia odată dovedită pretenţia subiectivă, putem afirma că ea corespunde acţiunii declanşate de părţi. Deci, sub semnul acestei virtualităţi, dreptul subiectiv şi-ar afla reflectarea în dreptul procesual la acţiune. Dincolo de această probabilitate rămâne evidenta autonomie a acţiunii civile faţă de dreptul subiectiv.

2.2. Natura complexă a prescripţiei extinctive

Demonstrând caracterul autonom al acţiunii civile în justiţie faţă de dreptul subiectiv supus soluţionării şi apărării pe cale judiciară, este uşor de dedus faptul că şi instituţia prescripţiei extinctive are o natură complexă, astfel încât poate fi asociată, adecvată, fiecăreia dintre prerogativele componente ale dreptului la acţiune, fără ca prin aceasta să fie afectat dreptul subiectiv. Este de altfel consacrat caracterul inextricabil, de nestins al dreptului subiectiv.

Dreptul subiectiv nu piere. Dacă dreptul la acţiune vizează, mai cu seamă, relaţia stabilită, în primul rând, în câmpul dreptului constituţional, în raporturile dintre cetăţeni şi stat, ca o formă particulară a dreptului de petiţionare, dreptul subiectiv implică mai puţin voinţa etatică; el are, mai ales, efecte personale şi voluntare. De aici, posibilitatea realizării drepturilor subiective şi după operarea termenului de prescripţie şi, bineînţeles, concursul statului, prin instituţiile sale specializate, în acest caz, nu mai este necesar sau chiar nu mai este posibil. Chiar art. 20 din Decretul nr. 167/1958 privind prescripţia extinctivă stipulează, prin prevederile sale, că dreptul subiectiv rămâne neatins.

Pe această linie de gândire, unii autori, pe drept temei, au considerat că (la fel ca acţiunea civilă) prescripţia extinctivă este o instituţie de drept procesual prin natura ei[157]. Desigur, acest raţionament este valabil în cazul ambelor categorii de prescripţie: prescripţia dreptului la acţiune şi prescripţia dreptului de a cere executarea silită.

Noi afirmăm caracterul complex sau natura complexă a prescripţiei extinctive, pornind de la cele două funcţiuni specifice acestei instituţii juridice:

- pe de o parte, aceea de condiţie a valorificării dreptului subiectiv în instanţă;
- pe de altă parte, aceea de consecinţă, ori de sancţiune a nevalorificării sale în termenele prescrise, aşa după cum, şi alte consecinţe sau sancţiuni (precum, *e. g.*, decăderea sau nulitatea actelor procesual-civile) devin operante în alte împrejurări şi condiţii.

Faptul că între dreptul subiectiv şi dreptul de protecţie judiciară există o strânsă legătură este incontestabil. Afirmarea naturii procesuale complexe a instituţiei prescripţiei extinctive nu reprezintă, *ipso facto,* o minimalizare a importanţei dreptului subiectiv. În dreptul civil, mai cu seamă, legătura strânsă dintre aceste instituţii este şi mai evidentă. Dacă dreptul subiectiv apare ca fiind veritabilul

157. A se vedea, în acest sens, Ioan Leş, *op. cit.*, p. 326.

conţinut al raportului juridic civil, prescripţia extinctivă ocupă poziţia formei de realizare a lui, oferind şi cadrul temporal şi consecinţele nerespectării acestui cadru.

Urmând cele de mai sus, cu alte cuvinte, am putea aprecia că, din moment ce acţiunea civilă este o instituţie de sinteză, instituţie ce cuprinde în sine o multitudine de elemente, deja enumerate (cu scop exemplificativ) şi prescripţia extinctivă (fie că se referă la acţiune – C. civ.: „... acţiunea se prescrie..."; art. 25 din Codul familiei ş.a.m.d. –, fie că se referă la dreptul la acţiune) îmbracă acelaşi caracter de sinteză. Faptul că nu este expres reglementată de Codul de procedură civilă nu-i ştirbeşte natura complexă, procesuală. Este un punct de vedere excesiv de formalist acela al unor autori care consideră că instituţia prescripţiei extinctive este o instituţie de drept civil material[158].

La fel de formalistă şi inutilă ni se pare a fi dihotomia pe care aceiaşi autori o operează între noţiunile de „acţiune", pe de o parte şi de „drept la acţiune", pe de altă parte, în încercarea lor de a contracara argumentul esenţial al tezei susţinută şi de noi şi anume, acela potrivit căruia există drept la acţiune sau acţiune chiar în absenţa dreptului subiectiv sau, mai explicit, cu evidenţierea dreptului subiectiv (cum este cazul acţiunilor în constatare negative – de exemplu, acţiunea în tăgada paternităţii).

Un alt argument al susţinătorilor tezei contrare celei la care achiesăm şi noi este acela conform căruia acţiunile civile în justiţie împrumută caracteristicile drepturilor subiective, tocmai datorită intimei legături care ar exista între acestea, ceea ce determină, pe de o parte, calificarea acţiunii civile (deci, denominaţiunea ei) şi pe de altă parte, caracterul acesteia. Ca atare, susţin aceşti autori, acţiunea civilă va fi „personală sau reală, potrivit cu natura dreptului ce se valorifică, mobiliară sau imobiliară, în funcţie de bunul – mobil sau imobil – ce formează obiectul dreptului. Tot astfel, acţiunea va fi imprescriptibilă sau intransmisibilă, după cum dreptul ce se valorifică este, sau nu, imprescriptibil sau netransmisibil"[159].

Susţinătorii sus-menţionatei teze pierd însă din vedere că, în general, cadrul şi regulile procesuale rămân aceleaşi, indiferent de cauzele deduse judecăţii. Există doar câteva excepţii (expres reglementate de legea procesual-civilă), excepţii care vizează aşa-numitele proceduri speciale (*e. g.* divorţul, adopţia, contestaţia la executare, revizuirea etc.). Este firesc faptul ca orice proces să poarte denumirea obiectului juridic dedus judecăţii, dar nu denumirea procesului determină regulile sale. Ca atare, acest argument ne apare ca fiind lipsit de conţinut, întrucât nu poate folosi demonstraţiei propuse.

Alte argumente (de natura dreptului civil material) menite a demonstra apartenenţa instituţiei prescripţiei extinctive la cadrul normativ de drept civil material, se rezumă la următoarele considerente:

- întrucât prescripţia dreptului la acţiunea civilă precede acţiunea propriu-zisă, deci, procesul civil, ea nu poate să se situeze decât în planul dreptului civil

158. A se vedea, în acest sens, Viorel M. Ciobanu, loc. cit., p. 334; Gheorghe Beleiu, loc. cit., p. 336.

159. A se vedea, în acest sens, I. Stoenescu ş. a., *op. cit.*, p. 228.

substanţial [160]; această afirmaţie se verifică doar în cazul acţiunilor civile prescrise; or, în viziunea acestor autori, o acţiune nu poate fi promovată anterior împlinirii termenului de prescripţie? – *Ad absurdum;* noi am punctat caracterul complex al instituţiei prescripţiei extinctive, acela de condiţie şi de efect totodată; în acest context, dovada supremă o reprezintă posibilitatea instanţei de-a ridica din oficiu (*ex oficii)* excepţia prescriptibilităţii acţiunii civile, astfel încât, din *operae legis,* ea se transformă în *operae judiciis;*

- în aceeaşi viziune, includerea în acţiunea civilă a prescripţiei dreptului la acţiune ar fi nejustificabilă; se recunoaşte, doar parţial valabilitatea unei astfel de structuri juridice şi anume, pentru situaţiile în care acţiunile civile urmează îndeaproape drepturile civile supuse prescripţiei; se precizează însă, că o astfel de arhitectură juridică teoretică nu se mai relevă a fi „exactă în cazul acţiunilor ce însoţesc drepturile subiective civile imprescriptibile extinctiv" [161]; este facil de observat că şi această susţinere este formală şi lipsită de conţinut obiectiv; fireşte, cât timp dreptul subiectiv este imprescriptibil, acţiunea civilă nu poate, sub aspectul finalităţii ei, fi paralizată prin excepţia prescriptibilităţii; evidenţiem însă în context, faptul că tot în cadrul acţiunii civile în instanţă operează această constatare;
- aceiaşi autori consideră poziţia teoretică adoptată de către susţinătorii naturii procesuale a instituţiei prescripţiei extinctive ca fiind deficitară şi pentru faptul că, *a fortiori,* ea ar asimila toate apărările de fond (precum, *e. g.,* compensaţia, plata, darea în plată) ca fiind, la rândul lor, de natură „procesuală, locul lor fiind în Codul de procedură civilă, iar nu în Codul civil; or, este evident – susţin aceşti teoreticieni – că o asemenea soluţie nu poate fi acceptată [162]; soluţia aceasta, însă, nu are o legătură directă cu problematica avută de noi în vedere.

Influenţa unor acte juridice de drept civil pe planul dreptului procesual civil este evidentă. Chiar şi unele evenimente juridice (cum ar fi, *e. g.,* decesul unei părţi în timpul soluţionării acţiunii civile) au o influenţă directă şi evidentă. Împrejurarea că actele sau faptele juridice arătate mai sus sunt evocate de dreptul procesual civil nu semnifică, *similia similibus,* însăşi tratarea, acceptarea lor ca instituţii specifice ale dreptului procesual civil. Pe aceeaşi linie de gândire am fi noi cei îndreptăţiţi a susţine că, din moment ce repunerea în termen prevăzută de art. 19 din Decretul nr. 167/1958, în baza cererii, este un act de procedură civilă şi termenul prevăzut pentru acceptarea succesiunii este un termen de prescripţie de natură complexă, procesual-civilă.

3. Repunerea în termen în condiţiile prevăzute de art. 700 C. civ.

Conform art. 700 alin. 2 C. civ. (text de lege care a fost abrogat prin intrarea în vigoare a Decretului nr. 167/1958, după ce fusese modificat prin Decretul nr. 73/1954), în cazul în care moştenitorul a fost împiedicat de a se folosi de

160. În acest sens, a se vedea Gheorghe Beleiu, *op. cit.*, p. 336.
161. A se vedea, în acest sens, Gheorghe Beleiu, *op. cit.*, p. 336.
162. A se vedea, în acest sens, Gheorghe Beleiu, *op. cit.*, p. 336.

dreptul său, din motive de forţă majoră, instanţa judecătorească, la cererea moştenitorului, poate prelungi termenul cu cel mult şase luni de la data când a luat sfârşit împiedicarea.

Neexercitarea dreptului de opţiune succesorală în termenul de prescripţie de şase luni atrage pierderea exerciţiului acestui drept. Când, însă, în calea acestui exerciţiu s-a aflat o cauză de forţă majoră sau, mai exact, după noile dispoziţii normative, un motiv temeinic, termenul de şase luni se prelungeşte cu încă şase luni (calculate de la data încetării respectivei cauze).

În mod evident, acest text de lege este defectuos formulat. Din conţinutul său se înţelege clar că este vorba, practic, de o repunere în termen şi nu de o prelungire a termenului iniţial. Ideea de continuitate, de „prelungire" apare ca fiind contradictorie în chiar textul avut în vedere (care indică şi modul de calculare a noului termen, avându-se în vedere data încetării cauzei obstaculare).

3.1. Cauzele repunerii în termen

În conformitate cu dispoziţiile art. 19 din Decretul nr. 167/1958, „instanţa judecătorească (...) poate, în cazul în care constată ca fiind temeinic justificate cauzele pentru care termenul de prescripţie a fost depăşit, să dispună chiar din oficiu judecarea sau rezolvarea acţiunii (...)," cererea de repunere în termen trebuind să fie, conform alin. 2 al aceluiaşi articol, făcută într-un interval de timp de maximum o lună, calculat de la data încetării cauzelor ce-au determinat şi justificat nerespectarea termenului de prescripţie.

Ulterior adoptării Decretului nr. 167/1958, practica noastră judiciară a fost constantă în aprecierea că, prin intrarea în vigoare a acestui act normativ – cadru implicit, au fost abrogate dispoziţiile art. 700 alin. 2 C. civ., aşa cum fuseseră modificate prin Decretul nr. 73/1954 [163]. Ca atare, forţa majoră n-a mai fost considerată a fi un motiv de repunere în termen, ci o cauză „(...) de suspendare a prescripţiei ce operează de drept (...)" [164].

În cuprinsul art. 19 din Decretul nr. 167/1958 este reglementată prelungirea termenului de prescripţie sau, altfel spus, repunerea în termen în cazul în care se

163. A se vedea, în acest sens, Dan Chirică, *Drept civil. Succesiuni, op. cit.*, p. 214; în acelaşi sens, a se vedea, : Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1399/1986, în R.R.D. nr. 3/1987, p. 68; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 233/1987, în R.R.D. nr. 10/1987, p. 74.
164. În acest sens, a se vedea Dan Chirică, *op. cit. supra,* p. 214. Autorul face trimiteri la literatura juridică (M. Eliescu, *Transmisiunea...,* pp. 108-111 şi M. Costin, *op. cit. infra,* pp. 210-213) şi la practica judiciară în materie (Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 470/1970, în C.D. 1970, pp. 167-170), menţionând, totodată, că, „în anumite împrejurări boala poate constitui caz de forţă majoră de natură să atragă suspendarea termenului legal de prescripţie pentru acceptarea succesiunii" (sens în care citează Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1411/1973, în C.D. 1973, p. 181) şi că, „pe lângă cauzele de suspendare a prescripţiei prevăzute la art. 13 din Decretul nr. 167/1958, s-a mai reţinut că prescripţia se suspendă pe durata demersurilor pentru obţinerea încuviinţării autorităţii tutelare la acceptarea moştenirii de către un minor" (sens în care citează Trib. Supr., s.civ., dec. nr. 833/1983, în C.D. 1983, p. 84.

constată ca fiind temeinic justificate cauzele pentru care termenul de prescripţie a fost depăşit, spre deosebire de art. 13 din acelaşi act normativ, coroborat cu art. 700 alin. 2 C. civ., care sancţionează suspendarea curgerii termenului de prescripţie ca urmare a forţei majore. Ca atare, acest articol 19, spre deosebire de art. 700 alin. 2 C. civ., acordă o mai largă sferă de cauzalităţi repunerii în termen, instituţie ce nu mai este restrânsă, doar, la cauzele de împiedicare, ca efect al forţei majore *(casum fortuitum definimus omne quod humanu coeptu praevideri non potest, nec cui praeviso potest resisti)*.

În practica noastră judiciară, dar şi în literatura juridică de specialitate, s-a subliniat ideea că aplicarea termenului de prescripţie prevăzut de art. 700 C. civ. nu trebuie să ducă, în mod necesar, la concluzia că prelungirea termenului operează automat (ori de câte ori succesibilul s-a aflat în imposibilitatea exercitării dreptului de opţiune succesorală).

Din sus-amintita perspectivă, judecătorul trebuie să facă, *in concretto,* un examen sever al împrejurărilor care sunt invocate de către succesibil, împrejurări de natură a-l împiedica să afle în timp util despre decesul autorului la a cărui succesiune are vocaţie, sau să accepte succesiunea în termen pentru ca, astfel, să poată aprecia dacă sunt temeinic justificate cauzele care au condus la depăşirea termenului de prescripţie şi, finalmente, să poată statua dacă respectivul succesibil se află sau dimpotrivă, nu se află în culpă în raport cu nerespectarea termenului de prescripţie (pentru că doar în acest din urmă caz instanţa de judecată poate încuviinţa prelungirea termenului).

Cu titlu pur exemplificativ, putem efectua o scurtă enumerare a unor cauze (determinate pe cale jurisprudenţială), cauze temeinice pentru acordarea de către instanţă a beneficiului prelungirii termenului de prescripţie de şase luni pentru exprimarea opţiunii succesorale.

În sinteză, cauzele la care am făcut trimitere ar fi următoarele :

- decesul tatălui prezumtiv şi, ca atare, imposibilitatea identificării, în termen util, a moştenitorilor săi ;
- neinstituirea, în termen util, a tutelei sau a curatelei pentru succesibilul suferind de o boală psihică gravă ;
- necunoaşterea, datorită unor împrejurări relevante, de către succesibil, a morţii lui *de cujus ;*
- arestarea titularului dreptului şi, astfel, imposibilitatea exercitării în termen a opţiunii succesorale sau a desemnării unui mandatar ;
- spitalizarea îndelungată a succesibilului, ceea ce îl pune în imposibilitate de a acţiona ;
- alte cauze în care instanţele judecătoreşti *(ope judiciis)* au apreciat în mod concret, „prin raportare realistă, temeinică şi motivată de circumstanţe" forţa majoră sau cazul fortuit [165].

165. A se vedea, în acest sens, Ion Deleanu, *Repunerea în termen în condiţiile art. 19 din Decretul nr. 167/1958*, în „Dreptul", nr. 9-12/1989, p. 35. În acelaşi sens, a se vedea : Tribunalul Municipiului Bucureşti, secţia a IV-a, dec. civ. nr. 3188/1985, cu note de Irina Moroianu, Cristina Turianu, în R.R.D. nr. 5/1986, p. 55 ; Tribunalul Judeţean Covasna, dec. civ. nr. 53/1977, în R.R.D. nr. 10/1978, p. 55.

Fără îndoială, aprecierea temeinică, realistă, obiectivă a circumstanţelor care configurează un caz de forţă majoră sau un caz fortuit nu înlătură, *ipso facto,* elementele subiective, evaluarea capacităţii de reacţie subiectivă, individuală a părţilor raporturilor juridice civile la circumstanţele reale şi exterioare.

O cauză specială de repunere în termen, determinată de nevoile punerii în aplicare a dispoziţiilor Legii nr. 18/1991 cu privire la fondul funciar, este aceea prevăzută în art. 12 alin. 2 din această lege. Practic, ne aflăm în faţa unei cauze de repunere în termen, *expressis-verbis* prevăzută în lege, după cum urmează : „Moştenitorii care nu-şi pot dovedi această calitate (de moştenitor, n. n.), întrucât terenurile nu s-au găsit în circuitul civil, sunt socotiţi repuşi de drept în termenul de acceptare cu privire la cota ce li se cuvine din terenurile ce au aparţinut autorului lor. Ei sunt consideraţi că au acceptat moştenirea prin cererea pe care o fac comisiei."

Controversa iscată în doctrină şi jurisprudenţă pe seama acestei repuneri în termen prin efectul legii fondului funciar s-a consumat între două opinii polarizante : pe de o parte, inadmisibilitatea extinderii beneficiului ficţiunii acceptării *ex lege* a succesiunii şi la categoria moştenitorilor care nu au acceptat succesiunea în condiţiile şi termenul sancţionate de art. 700 C. civ. şi, pe de altă parte, admisibilitatea extinderii beneficiului acceptării fictive a moştenirii la categoria moştenitorilor renunţători. Susţinătorii primei soluţii au argumentat poziţia lor pornind de la principiul enunţat în cuprinsul art. 696 C. civ., potrivit căruia „eredele ce renunţă este considerat că n-a fost niciodată erede" şi de la principiul indivizibilităţii opţiunii succesorale (terenurile neputând fi disociate de celelalte bunuri ale masei succesorale) [166]. Protagoniştii celei de-a doua soluţii de principiu, nedezavuând valoarea argumentelor juridice ale preopinenţilor, îşi fundamentează teza admisibilităţii extinderii sferei beneficiarilor repunerii în termen prin efectul Legii nr. 18/1991 pe elemente de politică legislativă şi de justiţie socială. Fiind necesară reparaţia actului de cooperativizare forţată printr-o măsură care să-i pună pe toţi cei ce-au adus terenuri în C.A.P.-uri în situaţia de dinaintea cooperativizării, legiuitorul a fost suveran în a trata pe cale excepţională, derogatorie, această materie. Achiesăm la acest punct de vedere, cu atât mai mult cu cât caracterul de excepţionalitate al repunerii în termen rezultă neechivoc şi din cuprinsul art. 10 alin. 4 din acelaşi act normativ, în sensul că, de favoarea legii pot beneficia doar persoanele abilitate prin acest act normativ care vor fi depus cereri de reconstituire a proprietăţilor în intervalul de 30 de zile de la data intrării lui în vigoare [167].

166. În acest sens, a se vedea Pavel Perju, Discuţii în legătură cu unele soluţii privind drepturile reale pronunţate de instanţele judecătoreşti din judeţul Suceava, în lumina Legii nr.18/1991, în „Dreptul" nr. 5/1992, p. 27 ; Belu Magda Mona-Lisa, *Unele probleme în legătură cu interpretarea şi aplicarea prevederilor art.12 din Legea nr. 18/1991 şi art. 13 din regulamentul aprobat prin H.G. nr. 730/1993*, în „Dreptul", nr. 7/1995, p. 35, *apud* Dan Chirică, *op. cit.*, p. 216, nota 1 ; în acelaşi sens, a se vedea C.S.J., s. civ., dec. nr. 494/1994, în „Dreptul" nr. 12/1994, p. 67.

167. În acest sens, a se vedea Dan Chirică, *op. cit.*, p. 217.

3.2. Natura juridică a termenului de „repunere în termen"

Termenul de o lună, care reprezintă „prelungirea" termenului inițial de șase luni constituie, în opinia noastră, tot un termen de prescripție.In acest interval, care începe să curgă de la momentul în care succesibilul a aflat despre vocația sa succesorală, el trebuie să adreseze instanței o cerere de repunere în termen.

În literatura noastră juridică este controversat rezolvată problema regimului juridic al „termenului de repunere în termen". Alături de unii autori, considerăm că, grație repunerii în termen, operează direct acceptarea moștenirii [168]. Ni se pare firesc, din moment ce nici un text din economia Decretului nr. 167/1958 ori din alt act normativ nu face referire la cumulul celor două termene (de șase, respectiv, o lună) și nu putem adăuga la lege (*praetor jus facere non potest*). Ca atare, nu primim opinia contrară, după care, prin repunerea în termen, instanța ar acorda un alt termen de șase luni, calculat de la data încetării cauzelor ce-au împiedicat exercitarea dreptului de opțiune succesorală, în vederea realizării acestui drept [169].

Din perspectiva afirmată mai sus, considerăm (prin faptul că, la rândul lui, este susceptibil de suspendare, întrerupere și repunere în termen) că răspunde în mod adecvat diverselor conjuncturi reale avute în vedere de instituția prescripției, spre deosebire de instituția decăderii din drept care, în general, nu acordă nici o eficiență juridică respectivelor conjuncturi reale.

§4. Formele împărțelii

Felurile partajului sunt:

- împărțeala prin bună-înțelegere;
- partajul judiciar.

Între cele două forme de împărțeală consacrate în câmpul justițiabilității noastre nu există diferențe substanțiale în raport cu efectele pe care ele le produc și, ca atare, după cum vom observa, deosebirile ne parvin din mijloacele prin care raporturile de partajare se realizează și se întemeiază. Rămâne, deci, la aprecierea părților raporturilor juridice de indiviziune alegerea formei de împărțeală (cu unele excepții consacrate *expressis verbis* în dreptul nostru).

1. Împărțeala prin bună-înțelegere

În principiu, starea de indiviziune poate înceta (indiferent care ar fi izvorul ei juridic) prin partaj voluntar dacă toți copărtașii sunt prezenți și majori. De asemenea, nu este impusă condiția formei obligatorii, deci, împărțeala poate fi efectuată în

168. A se vedea, în acest sens, Constantin Stătescu, *Drept civil. Contractul de transport. Drepturile de creație intelectuală. Succesiunile,* Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1967, p. 218.

169. În acest sens, a se vedea M. Eliescu, *Transmisiunea și împărțeala moștenirii în dreptul RSR,* Ed. Academiei, București, 1966, p. 111.

orice formă ar dori-o (partaj care poate fi încheiat în formă scrisă sau în formă orală). Scutirea de îndeplinirea vreunei formalități obligatorii la împărțeala voluntară este recunoscută de art. 730 C. civ.

Această formă a partajului (prin bună-înțelegere) intervine, de regulă, în cadrul procedurii succesorale notariale. Ea se poate realiza, însă, și în cadrul soluționării acțiunii de partaj judiciar (prin tranzacția intervenită între părțile din proces) [170].

În legătură cu tranzacția judiciară, în sinteză, în practica noastră judiciară (la care, de altfel, am făcut trimitere) se reține mai multe importante aspecte.

În primul rând, tranzacția poate fi revocată (pe calea unei acțiuni pauliene) deoarece, chiar dacă ar fi consemnată într-o sentință de judecată, tranzacția produce efecte juridice în baza voinței părților (ca oricare alt contract sau convenție) și creditorii personali (lezați în interesele lor legitime, eventual, prin înțelegerea frauduloasă dintre copartajanți) nu pot rămâne neprotejați.

În al doilea rând, față de prevederile art. 273 C. proc. civ., este inadmisibil recursul declarat în contra unei hotărâri prin care se ia act de tranzacția copartajanților. Eventuala inducere în eroare la încheierea tranzacției constituie un motiv pentru anularea ei pe calea unei acțiuni distincte, întrucât tranzacția constituie doar o convenție asupra unor drepturi litigioase și nu ia locul raportului juridic ce face obiectul procesului de partaj judiciar succesoral.

Deosebit, drept consecință a faptului că art. 273 C. proc. civ. se referă doar la părțile copartajante care-au încheiat tranzacția, reprezentantului Ministerului Public nu i se poate opune inadmisibilitatea recursului sau apelului împotriva sentințelor de expedient (precum părților din proces).

Dintr-o altă perspectivă, în cazul în care parte în procesul de partaj succesoral este un minor, lipsa autorizației exprese din partea autorității tutelare în vederea încheierii unei tranzacții în numele și în interesul copilului este sancționată cu anulabilitatea tranzacției încheiate în aceste condiții de către tutore.

Soluția de mai sus se fundamentează pe principiul independenței patrimoniale (principiu care guvernează raporturile pecuniare dintre părinte și minor, respectiv, dintre tutore și pupil), așa cum acesta rezultă din economia dispozițiilor art. 105 din Codul familiei. Acest text de lege prevede, în cuprinsul primelor două paragrafe, obligația părintelui de-a administra bunurile copilului, însă (*Nota bene!*), în condițiile legii, așa cum sunt acestea din urmă sancționate în materia tutelei minorului. Cum, potrivit art. 129 alin. 2 din Codul familiei, actele de dispoziție (între care și tranzacția într-un proces de partaj succesoral) pot fi încheiate de către

170. Pentru o evaluare practică recentă a regulilor consacrate în materie de interpretare a tranzacțiilor judiciare, a se vedea: Tribunalul Municipiului București, secția a IV-a civilă, dec. nr. 727 din 15 martie 1986, în R.R.D. nr. 2/1987, p. 69; Tribunalul Județean Constanța, dec. civ. nr. 1130 din 10 decembrie 1987, în R.R.D. nr. 5/1988, p. 69; Trib. Supr., Plenul, dec. de îndrumare nr. 12/1958 (pct.2), în C.D. 1958, p. 31; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2788 din 22 decembrie 1988, în R.R.D. nr. 9-12/1989, p. 143; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1915 din 14 septembrie 1989, în „Dreptul", nr. 5/1990, p. 72.

părinte, doar, cu autorizarea prealabilă din partea autorității tutelare, este evident (conform art. 129 alin. 3 din același Cod al familiei) că sancțiunea încălcării unei astfel de condiții legale o constituie anulabilitatea tranzacției.

În sfârșit, tranzacția, fiind un act consensual (conform art. 271 C. proc. civ., părțile pot oricând să se înfățișeze în cursul judecății – chiar, fără a fi citate – pentru a cere să fie pronunțată o sentință judecătorească de expedient, hotărâre care, practic, să consfințească înțelegerea lor cu privire la soluționarea acțiunii de partaj succesoral), instanța nu poate lua act de o eventuală înțelegere doar a unora dintre părțile copartajante din proces.

Este imperativ obligatoriu ca toate părțile din procesul de partaj succesoral să fie prezente și să-și dea acordul la încheierea respectivei tranzacții. În caz contrar, sentința și implicit tranzacția, vor fi lovite de nulitate.

Când încetarea proprietății comune se realizează pe cale amiabilă între stat și persoanele fizice, sub sancțiunea nulității, această înțelegere și împărțeală trebuie să fie consemnată într-un înscris constatator și în formă autentică *(ad validitatem)*.

Înțelegerea de mai sus se realizează într-un mod direct proporțional cu întinderea cotelor-părți care revin coindivizarilor. Ca modalitate practică de împărțeală, înțelegerea se poate materializa, fie prin înstrăinarea de către stat a cotei-părți care-i revine în favoarea grupului celorlalți copărtași, fie prin modalitatea achiziționării de către stat a cotelor-părți aferente, cuvenite celorlalți copărtași [171].

Condițiile legale privind capacitatea și calitatea părților (condiții *sine qua non* pentru realizarea unui partaj valid) sunt constatate de către notarul public care, în fiecare caz în parte, autentifică actul de partaj hotărât și efectuat prin convenția copărtașilor.

Ca orice act juridic convențional, partajul prin bună-învoială trebuie să îndeplinească condițiile generale referitoare la validitatea convențiilor (cu privire la calitatea și la capacitatea copărtașilor). S-a decis, în practica instanței noastre supreme că, în materie de partaj succesoral pe cale voluntară, amiabilă, sub raportul efectelor produse, actul de împărțeală reprezintă un act juridic civil *ad validitatem* și nu unul *ad instrumentum*, ceea ce produce, drept consecință, irelevanța faptului că „tranzacția frățească" dintre părțile succesoare și copartajante ale masei succesorale au redactat înscrisul ce consemnează modalitățile efective de partaj ulterior datei acordului lor de voință, soluție pe care o susținem și noi [172].

Tocmai pentru faptul că împărțeala prin bună-învoială între moștenitori, realizată pe cale judecătorească reprezintă, la rându-i, un act juridic civil *ad validitatem*, în sensul susținut mai sus de instanța noastră supremă, acțiunea ulterioară în anularea ei este admisibilă în condițiile dreptului comun [173]. Pornind de aici, îndatorirea

171. A se vedea, în acest sens, Traian Ionașcu, Salvator Brădeanu, *Drepturile reale principale*, Editura Academiei, București, 1978, p. 160.

172. A se vedea, în acest sens, Curtea Supremă de Justiție, s. civ., dec. nr. 884 din 12 mai 1992, în „Dreptul", nr. 11/1992, p. 85.

173. A se vedea, în acest sens, C.S.J., s. civ., dec. nr. 1173 din 9 mai 1991, în „Dreptul", nr. 1/1992, p. 110.

instanței în cazul intervenirii unei înțelegeri între părțile copartajante, privesc, printre altele, pentru asigurarea condițiilor de valabilitate, și semnarea procesului-verbal de către toate părțile tranzacției, inclusiv de către membrii completului de judecată, tocmai pentru ca respectiva tranzacție și, indirect, hotărârea de expedient să fie neechivoce [174].

Putem, pornind de la cele exprimate mai sus, considera că, în fapt, cu aceeași rigoare va urmări instanța de partaj modul de elaborare a tranzacției împărțelii voluntare, ca și în cazul aprecierii condițiilor de validitate ale partajului de ascendent, în raport, *mutatis-mutandis*, cu testamentul, prin prisma dispozițiilor cuprinse în texte de lege, precum cele din art. 794, 795, 813, respectiv, cele trei condiții de validitate sancționate prin art. 859 C. civ.: scrierea actului în totalitate, datarea, respectiv, semnarea lui [175].

Mai trebuie să precizăm că, prin Legea nr. 50, promulgată la data de 29 iulie 1991 a fost abrogat Decretul nr. 144/1958 privind reglementarea eliberării autorizațiilor de construire, reparare și desființare a construcțiilor, precum și a celor referitoare la înstrăinările și împărțelile terenurilor cu sau fără construcții, astfel încât, nu mai este necesară autorizarea prealabilă la partajul de coproprietate imobiliară din partea organului administrativ al puterii locale.

2. *Partajul judiciar sau contencios*

Oricare dintre coindivizari va putea cere (dat fiind că indiviziunea este trecătoare, vremelnică) oricând partajarea coproprietății, indiferent care ar fi voința celorlalți coproprietari.

În cazuri de neînțelegeri între coproprietari cu privire la întinderea dreptului subiectiv al fiecăruia, la modalitatea efectivă de partajare etc. împărțeala se face pe cale judecătorească.

Procedura care trebuie urmată este aceea de drept comun. În consecință, instanța de judecată poate fi sesizată de către unul sau de toți coindivizarii pentru a stabili modalitatea de realizare a împărțelii.

În cazul bunurilor ușor partajabile în natură, instanța va proceda la directa lor atribuire.

În cazul în care bunurile nu sunt comod partajabile în natură, instanța de judecată va proceda la atribuirea lor unuia sau unora dintre copărtași (cu obligarea corelativă a respectivului sau respectivilor coindivizari de-a plăti contraechivalentul surplusului valoric, sub formă bănească, de sultă, celuilalt sau celorlalți copărtași).

Codul civil, prin dispozițiile art. 786, consacră (iar practica noastră judiciară recunoaște ca fiind normă de aplicabilitate generală – indiferent de izvorul coproprietății) partajului judiciar un efect declarativ. Astfel, fiecare coerede este prezumat

174. În acest sens, a se vedea C.S.J., s. civ., dec. nr. 637 din 3 martie 1991, în „Dreptul", nr. 1/1992, p. 110.

175. A se vedea, în acest sens, C.S.J., s. civ., dec. nr. 1409 din 23 iulie 1992, în „Dreptul", nr. 8/1993, p. 81.

că a moştenit (singur şi imediat) toate bunurile care compun partea sa, ori care i-au revenit prin licitaţie şi că nu a fost niciodată proprietar pe celelalte bunuri ale succesiunii.

Ca o consecinţă a regulii precizate mai sus, sentinţele judecătoreşti de partaj retroactivează, deoarece drepturile pe care ele le recunosc (efectul declarativ) sunt „reputate că au existat înainte, fiecare coproprietar devenind astfel, proprietar exclusiv al părţii ce i s-a atribuit din totalitatea lucrului, încă de la data stabilirii bunurilor comune" [176].

Din acest efect declarativ, recognitiv sau retroactiv al partajului judiciar rezultă consecinţe juridice importante, în special, în ceea ce priveşte exerciţiul prerogativelor conferite de coproprietate sau de proprietatea comună pe cote-părţi [177].

În primul rând, ca urmare a efectului retroactiv al sentinţei de partaj judiciar, eventualele acte juridice de grevare ori de înstrăinare, încheiate anterior, de către coproprietari, se vor consolida ori, dimpotrivă, îşi vor pierde valabilitatea, în funcţie de modul de atribuire a bunurilor sau valorilor în loturile lor.

În legătură cu consecinţa descrisă mai sus, instanţa noastră supremă a calificat eventualitatea consolidării sau invalidării justului titlu ca fiind o condiţie rezolutorie pentru actul juridic astfel încheiat de către fostul coproprietar, actualul proprietar de plin drept (*optimo jure*) sau proprietar exclusiv [178].

În al doilea rând, aşa cum s-a reţinut şi în practica jurisprudenţială, sentinţele de partaj judiciar (prin excelenţă, acte declarative prin care se constată doar dobândirea unor drepturi anterioare) ca şi în cazul tranzacţiei, nu pot constitui just titlu (în sensul prevederilor art. 1895 C. civ.) şi, ca atare, în ipoteza atribuirii în natură a bunului imobil supus partajării unuia dintre coindivizari, acesta din urmă nu va putea reclama dobândirea proprietăţii exclusive asupra imobilului ca efect al prescripţiei achizitive (uzucapiunii) de 10-20 de ani [179].

În al treilea rând, tot ca o consecinţă a efectului declarativ al sentinţei de partaj judiciar, în regimul de inscripţiuni şi transcripţiuni imobiliare (abolit prin Legea nr. 7/1996 care a intrat în vigoare la data de 26 iunie 1996) [180], deci, exceptat fiind regimul de publicitate imobiliară prin carte funciară (ce va fi generalizat, în viitorul apropiat, la nivelul întregii ţări) nu era obligatorie.

În sfârşit, în al patrulea rând, atunci când unii dintre coindivizari nu pun în executare sentinţa de partaj judiciar şi, în baza concepţiei după care ei (nefiind

176. A se vedea, în acest sens, Ioan Mihuţă, Alexandru Lesviodax, *Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem şi a altor instanţe judecătoreşti pe anii 1952-1969*, p. 460. În acelaşi sens, a se vedea I.G. Mihuţă, *Repertoriu... 1980-1985*, p. 121.

177. A se vedea, în acest sens, Dumitru Lupulescu, *Dreptul de proprietate comună pe cote-părţi şi aplicaţiile sale practice*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1973, p. 103.

178. În acest sens, a se vedea Trib. Supr., col. civ., dec. nr. 2207/1967, în C.D. 1967, p. 48.

179. A se vedea, în acest sens, Dumitru Lupulescu, *op. cit.*, p. 104.

180. În acest sens, a se vedea Ioan Albu, *Noul regim de publicitate imobiliară din România*, în „Dreptul", nr. 11/1996, p. 3 şi urm.

socotiţi succesorii unora faţă de ceilalţi în cadrul acţiunii de împărţeală – deci, neputând, astfel, fi consideraţi că ar fi nesocotit anumite obligaţii reciproce rezultate din coproprietate), de principiu, nu pot exercita acţiunea rezolutorie [181].

În practica instanţelor noastre judecătoreşti s-a statuat totuşi că, în cazul în care, în cursul licitaţiei, deci în faza executării sentinţei, prin ipoteză, între comoştenitori s-a încheiat o tranzacţie prin care acela care primeşte bunuri în natură se obligă să achite contravaloarea cotelor-părţi ale celorlalţi coindivizari, acţiunea în rezoluţiune introdusă de către unul dintre coindivizari (înstrăinător al cotei sale fracţionare, matematice, ideale din bunul imobil comun) este admisibilă în condiţiile în care cumpărătorul comoştenitor nu a achitat preţul cotei achiziţionate până la data scadenţei.

În cazul de mai sus, nu prezintă nici o importanţă faptul că ceilalţi coindivizari (vânzători, la rândul lor, ai părţilor abstracte, ideale, din acelaşi bun) nu au acţionat de nici o manieră [182].

În sfârşit, trebuie să precizăm că efectul declarativ al sentinţei de partaj judiciar este legat doar de împărţeala cu titlu definitiv a coproprietăţii şi nu de aceea provizorie, a posesiunii (folosinţei, *usus, jus utendi*), ori de aceea a fructelor *(fructus, jus fruendi)*.

181. A se vedea, în acest sens, Dumitru Lupulescu, *op. cit.*, p. 104.

182. A se vedea, în acest sens, Tribunalul Judeţean Cluj, col. civ., dec. nr. 723/1968, în R.R.D. nr. 8/1969, cf. Dumitru Lupulescu, *op. cit.*, p. 105.

CAPITOLUL II

Procedura succesorală notarială și petiția de ereditate

*Concordia parvo dives est.**

Secțiunea I. Procedura succesorală notarială – procedură necontencioasă

§1. Precizări introductive

Fiind o procedură amiabilă, necontencioasă, procedura succesorală notarială interesează, implicit, materia partajului succesoral prin bună-înțelegere.

Prin dispozițiile Legii nr. 36/1995 privind notarii publici și activitatea notarială, a fost abrogat Decretul nr. 40 din 22 ianuarie 1953 (republicat la data de 7 decembrie 1960) privitor la procedura notarială.

În literatura juridică de specialitate s-a reținut calitatea esențială a oricărui act notarial, aceea de instrument probator dotat cu una dintre cele mai redutabile forțe probante (actul în sine având semnificația de *instrumentum* – mijloc de probă – și nu de *negotium* – act juridic producător de efecte „de drept")[180].

Într-o definiție a actului notarial este precizat rolul constatator esențial al acestuia și, prin prisma acestui rol, atribuțiile fundamentale ale notarilor, atribuții ce se circumscriu unei întregi „activități", având, potrivit legii, scopul de a înlesni persoanelor fizice și juridice din țara noastră constatarea raporturilor lor juridice și de a le asigura, astfel, ocrotirea intereselor lor și exercițiul drepturilor civile"[181].

Notarul public, preluând atribuțiile notarilor care funcționau în cadrul festelor notariate de stat, îndeplinește o serie de acte notariale, între care, cele mai importante sunt următoarele:

- întocmirea înscrisurilor în vederea autentificării în raport cu cererile părților (condițiile de autenticitate au fost reliefate în literatura juridică de specialitate și rezumate, în general, la trei condiții fundamentale: actul scris să fie „dresat" de către un „ofițer public", un „agent constatator" sau un „notar public"; respectivul „ofițer public" sau notar să fie competent – cu observarea distincțiilor și condițiilor

180. A se vedea, în acest sens, Jean Yaigre, Jean de Nucé de Lamothe și Louis Fujol – Capdeville, *Droit professionnel notarial*, ed. a 2-a, Collection de l'Institut National de Formation Notariale, *Pratique notariale*, Litec Droit, Librairies Techniques, Librairie de la Cour de cassation, Paris, 1976, p. 74.

* „Pentru omul sărman buna-înțelegere este o avere."
(Silius Italicus, 9.1. *Bellum Punicum*, *apud* Ioan Inocențiu Micu-Klein, *Illustrium poetarum flores*, ediție de Florea Firan și Bogdan Hâncu, Ed. Științifică, București, 1992.)

CAPITOLUL II

Procedura succesorală notarială şi petiţia de ereditate

Secţiunea I. Procedura succesorală notarială – procedură necontencioasă

§1. Precizări introductive

Fiind o procedură amiabilă, necontencioasă, procedura succesorală notarială interesează, implicit, materia partajului succesoral prin bună-înţelegere.

Prin dispoziţiile Legii nr. 36/1995 privind notarii publici şi activitatea notarială, a fost abrogat Decretul nr. 40 din 22 ianuarie 1953 (republicat la data de 7 decembrie 1960) privitor la procedura notarială.

În literatura juridică de specialitate s-a reţinut calitatea esenţială a oricărui act notarial, aceea de instrument probator dotat cu una dintre cele mai redutabile forţe probante (actul în sine având semnificaţia de *instrumentum* – mijloc de probă – şi nu de *negotium* – act juridic producător de efecte „de drept")[183].

Într-o definiţie a actului notarial este precizat rolul constatator esenţial al acestuia şi, prin prisma acestui rol, atribuţiile fundamentale ale notarilor, atribuţii ce se circumscriu unei întregi „activităţi... având, potrivit legii, scopul de-a înlesni persoanelor fizice şi juridice din ţara noastră constatarea raporturilor lor juridice şi de a le asigura, astfel, ocrotirea intereselor lor şi exerciţiul drepturilor civile"[184].

Notarul public, preluând atribuţiile notarilor care funcţionau în cadrul fostelor notariate de stat, îndeplineşte o serie de acte notariale, între care, cele mai importante sunt următoarele:

- întocmirea înscrisurilor în vederea autentificării în raport cu cererile părţilor (condiţiile de autenticitate au fost reliefate în literatura juridică de specialitate şi rezumate, în general, la trei condiţii fundamentale: actul scris să fie „dresat" de către un „ofiţer public", un „agent constatator" sau un „notar public"; respectivul „ofiţer public" sau notar să fie competent – cu observarea distincţiilor şi condiţiilor

183. A se vedea, în acest sens, Jean Yaigre, Jean de Nucé de Lamothe şi Louis Pujol – Capdevielle, *Droit professionnel notarial*, ed. a 2-a, Collection de l'Institut National de Formation Notariale, *Pratique notariale, Litec Droit*, Librairies Techniques, Libraire de la Cour de cassation, Paris, 1976, p. 74.

184. În acest sens, a se vedea dr. Mircea Şt. Minea, în dr. Mircea N. Costin, dr. Ioan Leş, dr. Dumitru Radu, *Dicţionar de drept procesual civil*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983, p. 12.

impuse de competenţa teritorială, respectiv, de competenţa materială sau atribuţională; în sfârşit, redactarea actelor autentice să fie conformă formalităţilor, exigenţelor formale presupuse de lege „în vederea augmentării garanţiilor de regularitate şi de veracitate" sens în care este impusă observarea cu stricteţe a unor reguli fundamentale precum: redactarea actului în limba oficială din stat, semnarea actului de către părţi şi de către notar după ce, în prealabil, se va fi făcut lectura textului redactat, ori se va fi menţionat motivul imposibilităţii semnării olografe – *e. g.*, analfabetismul –, supunerea actului formalităţii timbrării şi formalităţii redactării fără inter-linii, cu respectarea strictă a normelor tehnice vizând apostilele, adăugirile, modificările etc.)[185];

- certificarea acelor fapte cu relevanţă juridică, constatate personal de către notar;
- legalizarea semnăturilor petiţionarilor;
- legalizarea unor cópii de pe înscrisurile originale româneşti sau de pe acelea străine, după prealabila lor traducere;
- efectuarea procedurii succesorale notariale;
- eliberarea titlurilor executorii şi investirea cu formulă executorie a actelor autentificate ş. a.[186].

Trebuie să precizăm aici, că redactarea înscrisurilor necesare şi efectuarea tuturor lucrărilor pe care le presupun actele de publicitate imobiliară prin intermediul cărţilor funciare, aşa cum acestea din urmă au fost generalizate şi unificate la nivelul întregii ţări, prin – Legea nr. 7 din 26 iunie 1996 (data intrării în vigoare) au trecut în competenţa instanţelor judecătoreşti, astfel încât, nu mai fac parte din *suumum*-ul de atribuţii care reveneau fostelor notariate de stat.

Toate aceste atribuţii ale notarului public şi altele pe care, *expressis verbis,* le sancţionează Legea nr. 36/1995 se realizează, după cum deja am precizat, printr-o pletorică tehnică formulară, cu vădit scop de-a fi augmentată garanţia veridicităţii, clarităţii şi conciziunii consemnărilor vizând actele juridice (sub accepţiunea de *negotium)* atât de diferite, încheiate între părţi în prezenţa notarului public[187].

Între multiplele acte notariale pe care le-am sugerat în exemplificativa enumerare de mai sus, interesează, în raport cu scopul cercetării noastre, procedura succesorală notarială.

§2. Competenţa notarului public de la ultimul domiciliu al defunctului

Conform art. 8 lit. c din Legea nr. 36/1995 privind notarii publici şi activitatea notarială, dispoziţii coroborate cu art. 14 C. pr. civ., în competenţa materială, atribuţională a notarilor publici se regăseşte şi procedura succesorală notarială.

185. A se vedea, în acest sens, Alex Weill, *Droit civil, Introduction générale*, ed. a 2-a, Dalloz, Paris, 1970, p. 266.
186. În acest sens, a se vedea dr. Mircea Şt. Minea, *op. cit.*, p. 316.
187. A se vedea, în acest sens, André Javon, *Petit formulaire des notaires*, ed. a 2-a, de Bernard Lecourt, *Ancien principal clerc de notaire, Ancien rédacteur en chef de la „Semaine Juridique"*, Librairie Techniques, Libraire de la Cour de Cassation, Paris, 1976, p. 5.

Până la data adoptării Decretului nr. 40/1953, această competenţă materială revenea, în exclusivitate, instanţelor de judecată.

Prin dispoziţiile art. 10 din Legea nr. 36/1995, se stipulează că procedura succesorală notarială este, din punct de vedere teritorial, de competenţa notarului public din biroul notarial situat în circumscripţia teritorială a judecătoriei în care defunctul şi-a avut ultimul domiciliu. În cuprinsul aceluiaşi articol, la lit. d, se precizează şi competenţa teritorială în cazul succesiunilor succesive, în sensul că aceasta va reveni notarului public din circumscripţia judecătoriei pe raza căreia a avut domiciliul acela dintre autori care a decedat ultimul.

Am observat deja, că notarii publici au o competenţă materială exclusivă în procedura succesorală necontencioasă, după cum, instanţele judecătoreşti au o competenţă materială exclusivă în privinţa procedurii succesorale contencioase. Se păstrează astfel, vechea dihotomie în materie de competenţă.

Sus-menţionata distribuire distinctă a competenţelor a fost susţinută de literatura noastră juridică de specialitate ca fiind una raţională, deoarece „dualitatea de competenţă nu înseamnă confuzie de competenţă", în sensul că cele două categorii de organe – judecătoreşti şi notariale – nu se substituie reciproc, având atribuţii specifice[188].

Jurisprudenţa din ţara noastră, la rândul ei, a susţinut caracterul benefic al respectivei „dualităţi" în materie de competenţă, reţinând specificitatea procedurii succesorale notariale, procedură care are ca fundament acordul unanim al coindivizarilor succesorali, limitându-se a lua act de voinţa concordantă a comoştenitorilor şi a statua asupra drepturilor lor în conformitate cu dispoziţiile legii[189].

Din analiza prevederilor legii la care ne-am referit, rezultă că sunt de resortul exclusiv al notarilor publici următoarele atribuţii:

- înregistrarea declaraţiei de acceptare a moştenirii sub beneficiu de inventar;
- întocmirea şi înregistrarea declaraţiei de renunţare la moştenire;
- deschiderea şi păstrarea testamentelor olografe mistice;
- luarea măsurilor de conservare a bunurilor succesorale;
- luarea, dacă există acordul coindivizarilor, a măsurilor de administrare a bunurilor succesorale;
- reţinerea taxelor succesorale;
- eliberarea certificatului de moştenitor.

188. A se vedea, în acest sens, Arthur Hilsenrad, Dumitru Rizeanu, Constantin Zirra, *Notariatul de stat*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1964, p. 183.
189. În acest sens, a se vedea: V. Christodulo şi P.C. Vlahide, *Probleme de drept privitoare la caracterul procedurii succesorale notariale şi la natura juridică a certificatului de moştenitor*, în „Legalitatea Populară", nr. 2/1959, p. 40; I.C. Popescu, O. Căpăţână, *Competenţa materială a notariatelor de stat în materie succesorală*, în „Legalitatea Populară", nr. 4/1954, p. 55. În acelaşi sens, a se vedea: Trib. Supr., col. civ., dec. nr. 1802/1956, în „Legalitatea populară" nr. 6/1957, p. 734, cu notă de Yolanda Eminescu; Trib. Capitalei, col. III, dec. nr. 393/1960, în „Legalitatea Populară" nr. 8/1961, p. 115, cu notă de Ion Manole.

Trebuie să menţionăm, în legătură cu natura juridică a organului notarial şi a actelor sale, că în cazul refuzului din partea acestui organ de eliberare a unei încheieri, există calea deschisă a contestaţiei la instanţă. În practica noastră judiciară recentă s-a reţinut că, întrucât notariatul nu poate fi considerat o autoritate administrativă în sensul Legii nr. 29/1990, ci este un organ judiciar aflat sub conducerea Ministerului Justiţiei, iar actele sale sunt guvernate de dispoziţiile legii speciale, este greşită soluţia unor instanţe care resping drept inadmisibile plângerile celor nemulţumiţi de încheierile date de notari, socotindu-se că aceştia ar avea deschisă calea contenciosului administrativ [190].

De resortul exclusiv al instanţelor de judecată rămân următoarele atribuţiuni:

- controlul judiciar al activităţii notarilor publici în cadrul căilor legale de atac;
- recunoaşterea calităţii de succesibil unei persoane, ca o problemă conexă a rectificării actelor de stare civilă ori de schimbare a statutului civil al persoanei;
- vânzarea bunurilor din moştenire prin licitaţie publică;
- supravegherea licitaţiei moştenirilor acceptate sub beneficiu de inventar;
- stabilirea titlului de creanţă invocat de un creditor şi nerecunoscut de către succesibili.

Pe de altă parte, normele privind competenţa teritorială în materie succesorală sunt, la rându-le, imperative, sancţiunea nerespectării acestor norme fiind nulitatea lucrărilor notariale făcute de un notar neîndreptăţit să le efectueze.

Există, cum vom observa, norme derogatorii în unele situaţii speciale, situaţii care atrag competenţa teritorială a notarilor publici, după cum urmează:

- prin art. 10 lit. d din Legea nr. 36/1995 (după cum, deja, am observat), se instituie o competenţă teritorială, în cazul succesiunilor succesive, în favoarea notarilor publici de la locul ultimei succesiuni deschise a cărei soluţionare se cere (credem însă, că succesibilii pot conveni cu privire la biroul notarial competent, fără să fie afectate regulile de competenţă precizate);
- dacă au fost sesizaţi mai mulţi notari publici (urmare a stabilirii competenţei în funcţie de criteriul locului situării bunurilor celor mai importante), competenţa va aparţine notarului sesizat mai întâi;
- urmare a prorogării judiciare (prin comisie rogatorie, strămutare, delegare), competenţa teritorială va fi recunoscută notarului public aferent instanţei de prorogare;
- deosebit, în practica noastră judiciară, s-a decis că moştenitorii coindivizari pot provoca aşa-numita scindare a procedurii succesorale notariale, cerând notarilor publici doar stabilirea drepturilor indivize care le revin şi eliberarea certificatului de moştenitor pe cote-părţi, astfel încât partajul succesoral să fie ulterior realizat în faţa instanţei, pe cale amiabilă, prin bună-învoială (tranzacţie judiciară) [191];

190. A se vedea, în acest sens, Trib. Jud. Brăila, dec. civ. nr. 394 din 13 septembrie 1991, cu notă de Constantin Bonea şi dr. Corneliu Turianu, în „Dreptul", nr. 3/1992, pp. 57-61.

191. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., col. civ., dec. nr. 884/1958, în „Justiţia Nouă" nr. 6/1958, p. 1102.

- alte norme derogatorii în materie de competenţă notarială teritorială regăsim şi-n tratatele internaţionate ale României în domeniul dreptului internaţional privat, norme care consacră, fie criteriul legii părţii contractante al cărei cetăţean a fost defunctul la data decesului, în raport cu bunurile mobile (ceea ce înseamnă că, în cazul unui cetăţean străin, moştenirea asupra bunurilor mobile va fi soluţionată de instanţa competentă conform legii sale - *lex patriae*), fie criteriul legii părţii contractante pe teritoriul cărei ţări se află bunurile imobile (ceea ce înseamnă că, în cazul unui cetăţean străin, succesiunea imobiliară se va soluţiona, atunci când imobilul se află în România, conform legii române, în baza principiului consacrat şi de art. 2 alin. 1 C. civ. - *lex sitae*);
- în sfârşit, tot pe cale de excepţie, tratatele recunosc succesorilor dreptul de prorogare a competenţei teritoriale în cazul succesiunilor mobiliare, ceea ce nu atrage şi aplicarea legii succesorale de la locul situării bunului mobil *(lex rei sitae)* [192].

192. Pentru formarea unei viziuni cuprinzătoare asupra problematicii specifice „dreptului notarial" - branşă juridică apărută şi dezvoltată în unele state europene - a se vedea Jean Yaigre ş. a., *op. cit*, p. 15 şi urm., în care autorii trec în revistă rolul şi competenţele notarilor ca „ofiţeri sau funcţionari publici", ca „agenţi constatatori" ai probelor (motiv pentru care achiesăm la concepţia după care istoria notariatului urmează pas cu pas istoria probei scrise care, cu timpul, s-a substituit în mare parte probei orale), fie că aceştia erau vechii *„scribi"* în Egiptul antic, în Babilon sau în Israel fie că erau cunoscuţii *„agoranomos"* în Egiptul faraonic, *„hieromemnes"* sau *„epistates"* în antica Grecie, ori sclavii care ţineau *„notes"* (de unde, notarii) în Roma epocii vechi unde, mai târziu, au devenit secretarii sau scriitorii „publici" ai aşa-numitelor *„tabelliones"* şi apoi acei *„tabularii"* care se ocupau cu redactarea actelor - *„instrumenta"* - care, prin transcriere, (*„insinuatio"*) în registrele publice - *„acta publica"* - dobândeau forţă probantă deplină (în *Novellae Constitutiones*, Iustinian îi prezintă ca fiind *„tabularios et notarios"*, denominaţiuni prezervate şi în Evul Mediu sub forma sintagmelor *„judices cartularii"*, *„curiales"*...). În vasta problematică a procedurii succesorale notariale, a evoluţiei sale în raport cu perioadele istorice parcurse de sistemul legislativ şi de jurisprudenţa române şi, mai ales, a competenţei materiale şi teritoriale în rezolvarea succesiunilor, a se vedea şi următoarele referinţe bibliografice şi jurisprudenţiale: Ion Anghel, Unele aspecte ale opţiunii succesorale în dreptul nostru, în „Legalitatea Populară" nr. 4/1956, p. 430; Petre Anca, Octavian Căpăţână, Emil Prunescu, Constantin Stătescu, *Legislaţia civilă uzuală*, vol. I, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1956, p. 105; Ion C. Popescu, *Notă la dec. civ. nr. 4098 din 21 septembrie 1955 a Trib. reg. Bucureşti, col. III civ.* în „Legalitatea Populară" nr. 8/1956, p. 1010; Dan-Călinescu Mihai, *Notă la dec. civ. nr. 6151 din 15 octombrie 1956 a Trib. reg. Craiova,* col. civ., în „Justiţia Nouă" nr. 1/1957, pp. 143-145; Mircea Ionescu, *Notă la dec. civ. nr. 4280 din 1 octombrie 1955 a Trib. reg. Bucureşti, col. III civ.*, în „Legalitatea Populară" nr. 7/1956, pp. 884-888; Octavian Popa, *Notă la dec. civ. nr. 985 din 21 martie 1957 a Trib. reg. Timişoara*, în „Legalitatea Populară" nr. 10/1958, p. 116; Sc. Serbănescu, *Notă la decizia nr. 2338/1959 a Tribunalului Judeţean Suceava*, în „Legalitatea Populară" nr. 12/1959, p. 94; Leo Horer, *Notă la decizia nr. 2338/1959 a Tribunalului Judeţean Suceava*, în „Legalitatea Populară" nr. 12/1959, p. 91.
A se vedea, în acelaşi sens, de asemenea: Trib. Supr., Plenul, dec. de îndrumare nr. 7/1963, în „Justiţia Nouă" nr. 4/1963, p. 107; Ioan C. Popescu, Octavian Căpăţână, *Competinţa materială a notariatelor de stat în materie succesorală*, în „Legalitatea Populară"

§3. Cererea de deschidere a procedurii succesorale notariale

Conform art. 64 din Legea nr. 36/1995 privind notarii publici şi activitatea notarială, procedura succesorală notarială se deschide la cererea oricărei persoane interesate şi a secretarului consiliului local al localităţii în raza căreia defunctul a avut ultimul domiciliu, atunci când are cunoştinţă că moştenirea cuprinde bunuri imobile.

Prin noţiunea de „persoană interesată" înţelegem, pe lângă moştenitorii *de cujus*-ului (legali, testamentari[193] sau convenţionali – în cazul donaţiei de bunuri viitoare) şi statul (în cazul succesiunilor vacante), precum şi creditorii moştenitorilor insolvabili (întrucât, potrivit art. 974 C. civ., referitor la acţiunea oblică – indirectă sau subrogatorie –, ei pot exercita toate drepturile şi acţiunile debitorului lor, afară de acelea care îi sunt exclusiv personale).

Potrivit art. 65 din sus-menţionata lege, în cererea de deschidere a procedurii succesorale notariale vor fi menţionate următoarele date:

- datele de stare civilă ale *de cujus*-ului;
- numele şi domiciliul moştenitorilor prezumtivi;
- bunurile defunctului (în raport cu care să se menţioneze şi valoarea estimată a lor);
- pasivul succesoral.

Cererea de deschidere a succesiunii va fi apoi înscrisă în registrul succesoral. Înscrierea în aceste registru este necesară şi din cauză că, potrivit art. 64 alin. ultim din aceeaşi lege, în cazul în care, într-o circumscripţie teritorială sunt mai multe birouri de notari publici, competenţa de îndeplinire a procedurii succesorale aparţine primului birou sesizat. În acest sens, notarul public va verifica dacă procedura succesorală nu s-a deschis la un alt birou de notar public din aceeaşi circumscripţie,

nr. 4/1959, pp. 39-65; Ioan C. Popescu, *Notă la dec. civ. nr. 2684 din 28 octombrie 1955 a Trib. reg. Stalin*, în „Legalitatea Populară" nr. 4/1956, pp. 493-497; V. Christodulo şi P.C. Vlahide, *Probleme de drept privitoare la caracterul procedurii succesorale notariale şi la natura juridică a certificatului de moştenitor*, în „Legalitatea Populară" nr. 2/1959, pp. 40-51; Titus Popescu, *Caracterul procedurii succesorale notariale şi problemele legate de natura juridică a certificatului de moştenitor*, în R.R.D. nr. 12/1970, pp. 16-25; dr. Ioan Mihuţă, *Probleme de drept civil (drepturi reale) din practica Tribunalului Suprem pe semestrul II al anului 1978*, în R.R.D. nr. 11/1979, p. 49; V. Dandea şi Salvator Brădeanu, *Note la dec. civ. nr. 346 din 21 martie 1972 a Trib. Jud. Timiş*, în R.R.D. nr. 7/1973, p. 153; Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 884 din 26 iulie 1958, în C.D. 1958, pp. 214-216; Trib. Jud. Suceava, dec. civ. nr. 525 din 26 iunie 1970, în R.R.D. nr. 10/1970, p. 162; Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 309 din 18 februarie 1976, în C.D. 1976, p. 224.

193. Cu excepţia celor care au obţinut legatele prin captaţie sau sugestie, aceste condiţii pentru anularea liberalităţii sau manopere frauduloase trebuind să constea în manevre viclene, dolosive, izolarea, îndepărtarea de rude, de prieteni, eventuale sechestrări, calomnii proferate la adresa rudelor sau altor persoane apropiate, abuz de influenţă, de autoritate etc. şi nicidecum în simple simulacre de grijă ori afecţiune, sens în care s-a pronunţat şi instanţa noastră supremă. A se vedea, în acest sens, C.S.J., s. civ., dec. nr. 2447 din 8 noiembrie 1991, în „Dreptul", nr. 7/1992, p. 79.

cercetând, în acest scop, registrul de evidenţă a succesiunilor de la camera interjudeţeană respectivă, potrivit regulamentului.

Trebuie să menţionăm că, în conformitate cu art. 101 din Legea nr. 36/1995, în termen de 90 de zile de la data intrării în vigoare a acestei legi, notarii publici au trebuit să procedeze la constituirea, atât a camerelor notarilor publici, cât şi a Uniunii Naţionale a Notarilor Publici (termen până la a cărui împlinire a fost valabil, potrivit art. 104 din respectiva lege, Regulamentul pentru aplicarea Decretului nr. 377 din 1960).

§4. Măsurile de conservare a bunurilor succesorale

În legătură cu deschiderea succesiunii, art. 66 din Legea nr. 36/1995 stipulează că, la cererea celor interesaţi, notarul public (fie el, personal, fie prin delegat) va face inventarierea bunurilor succesorale.

Dacă nu există cerere anterioară pentru deschiderea procedurii succesorale, cererea de inventariere ţine loc şi de cerere de deschidere a acestei proceduri. Iată că, *ope legis,* se acceptă o derogare de la condiţiile de formă instituite de lege pentru cererea de deschidere a procedurii succesorale notariale (art. 65 din sus-menţionata lege).

Măsurile de conservare pe care notarul public este competent să le ia în vederea protejării patrimoniului succesoral în faţa pericolului de înstrăinare frauduloasă, de pierdere sau de distrugere a bunurilor succesorale sunt următoarele:

- încheierea procesului-verbal de inventariere, în conformitate cu art. 67 din Legea nr. 36/1995;
- punerea sub sigiliu sau predarea bunurilor unui custode (în baza art. 68 din sus-menţionata lege);
- depozitarea sumelor de bani, a hârtiilor de valoare, a cecurilor ori a altor valori în depozit notarial sau la o instituţie specializată în trezorerie (cu menţionarea tuturor acestor măsuri în procesul-verbal de inventariere).

În oricare dintre cazurile în care notarul public este obligat a lua măsuri de conservare, conform art. 70 din Legea nr. 36/1995, el trebuie să le comunice moştenitorilor legali, legatarilor sau, după caz, executorilor testamentari, iar dovada comunicării să fie anexată la dosarul cauzei respective.

Deosebit, măsurile de conservare preconizate de legea la care ne referim pot fi modificate sau completate de către notar în încheierea finală a procedurii succesorale notariale (când ele încetează *de jure).* Oricine, însă (chiar înainte de acest moment), aşa cum stipulează art. 70 din legea pe care ne bazăm comentariul, poate să se îndrepte împotriva sus-precizatelor acte de conservare dispuse prin actele notariale, pe calea unei contestaţii la judecătorie (dacă, firește, se consideră vătămat prin inventarul întocmit de notar sau prin măsurile de conservare stabilite de către acesta).

De la măsurile de conservare pe care le-am enumerat fac excepţie, graţie voinţei legiuitorului, aşa cum se stipulează în cuprinsul art. 69 alin. 2 din aceeaşi lege (text care reproduce, în parte, dispoziţiile art. 7 alin. 2 din Decretul nr. 40/1953) sumele

de bani găsite la inventariere (şi care se vor lăsa la dispoziţia moştenitorilor ori a celor care locuiau cu defunctul şi gospodăreau împreună cu acesta), în limita următoarelor necesităţi:

- întreţinerea persoanelor care erau în sarcina *de cujus*-ului pentru maximum şase luni de zile;
- plata sumelor datorate în baza contractelor de muncă sau plata asigurărilor sociale;
- acoperirea cheltuielilor necesare pentru păstrarea averii succesorale.

§5. Stabilirea drepturilor succesorale ale moştenitorilor (procedura succesorală notarială propriu-zisă)

Secţiunea a III-a a Legii nr. 37/1995 privind notarii publici şi activitatea notarială este consacrată, integral, procedurii succesorale notariale.

În cadrul procedurii succesorale necontencioase, notarul, în conformitate cu art. 72 din Legea nr. 36/1995, stabileşte următoarele:

- calitatea moştenitorilor legali şi a legatarilor;
- întinderea drepturilor succesibililor;
- compunerea masei succesorale.

Declaraţiile de renunţare la succesiune şi cele de acceptare sub beneficiu de inventar se înscriu într-un registru special, iar acceptarea în termenul legal (de şase luni de la deschiderea succesiunii, termen prevăzut de art. 700 C. civ.) se va stabili pe bază de declaraţie sau de probe administrate în cauză.

Dacă odată cu inventarierea bunurilor succesorale se găseşte un testament, notarul va proceda la deschiderea lui, iar dacă testamentul este olograf, va întocmi un proces-verbal separat (proces-verbal în care va înscrie şi constatările referitoare la starea lui materială).

Din perspectiva probaţiunii, calitatea de moştenitor şi numărul acestora se vor stabili prin acte de stare civilă şi probe testimoniale iar bunurile succesorale vor fi dovedite prin orice mijloc de probă admisibil (conform normelor legale comune în materie de probaţiune).

În legătură cu succesiunile care cuprind şi bunurile comune ale autorului succesiunii şi ale soţului supravieţuitor, legea lasă, în cadrul procedurii necontencioase notariale, pe seama acordului comoştenitorilor, delimitarea cotelor de participare ale soţilor la dobândirea bunurilor comune.

Deosebit, art. 74 din Legea nr. 36/1995 prevede trei cazuri în care procedura succesorală notarială poate fi suspendată:

- când au trecut şase luni de la data deschiderii succesiunii şi, deşi au fost în mod legal citaţi, succesibilii nu s-au prezentat, ori au abandonat procedura succesorală fără a cere eliberarea certificatului de moştenitor şi există dovada că cel puţin unul dintre ei a acceptat succesiunea;
- când comoştenitorii îşi contestă unii altora calitatea de succesibil ori există între ei neînţelegeri referitoare la compunerea masei succesorale şi la întinderea drepturilor indivize care li se cuvin;

- când moştenitorii sau alte persoane interesate (creditorii lor personali, ori creditorii *de cujus*-ului) dovedesc faptul de a se fi adresat instanţei de judecată pentru stabilirea drepturilor lor.

În primele două cazuri dintre cele de mai sus, dacă nu s-a făcut dovada că succesibilii s-au adresat instanţei de judecată, sau cei interesaţi n-au cerut repunerea pe rol a cauzei, notarul public va stabili taxele succesorale şi onorariile cuvenite şi le va comunica organelor financiare. Desigur, atunci când există neînţelegeri între succesibili cu privire la calitatea lor, la întinderea drepturilor lor şi la compunerea masei succesorale, notarul îi va îndruma să sesizeze instanţa judecătorească pentru soluţionarea motivelor de neînţelegere.

Ori de câte ori se constată încetarea cauzelor care au determinat suspendarea dosarului notarial, acesta va fi repus pe rol.

Cauza succesorală necontencioasă notarială se va clasa, ca fiind fără obiect, doar atunci când în masa succesorală nu există bunuri sau valori. În celelalte cazuri, în cadrul dezbaterilor succesorale, în conformitate cu art. 75 din Legea nr. 36/1995, la fiecare termen, notarul public va întocmi o încheiere motivată. Respectiva încheiere va trebui să cuprindă următoarele menţiuni:

- date referitoare la îndeplinirea procedurii;
- declaraţiile părţilor;
- prezenţa şi depoziţiile martorilor;
- măsurile dispuse în vederea soluţionării cauzei.

Finalizarea procedurii succesorale necontencioase notariale, se va face printr-o încheiere de finalizare. Această încheiere se întocmeşte doar atunci când, în cauză, s-a dovedit existenţa bunurilor în masa succesorală, s-a realizat acordul comoştenitorilor şi s-au administrat suficiente probe.

Conform art. 77 alin. 3 din Legea nr. 36/1995, dacă succesibilii şi-au împărţit bunurile prin bună-înţelegere, se va preciza în încheierea de finalizare modul de partajare şi bunurile succesorale atribuite fiecăruia.

Se poate încheia procedura succesorală necontencioasă şi înainte de expirarea termenului de acceptare a succesiunii dacă nu există îndoială că sunt şi alte persoane îndreptăţite la succesiune.

De asemenea, aşa cum prevede art. 78 alin. 2 din sus-menţionatul act normativ, poate fi finalizată procedura necontencioasă, în temeiul unui testament, de îndată, dacă acesta răspunde următoarelor criterii:

- îndeplineşte condiţiile de formă cerute de lege;
- nu conţine dispoziţii nelegale;
- nu lezează drepturile moştenitorilor rezervatari, ori există acordul acestora din urmă cu legatele testamentului.

În condiţii similare (*similia similibus*) cu cele de mai sus, drepturile legatarului particular sau cu titlu particular asupra bunurilor determinate prin testament vor fi stabilite de către notarul public.

În sfârşit, notarul public va proceda la efectuarea reducţiunii liberalităţilor excesive (în limitele legii), dacă are acordul prealabil din partea tuturor comoştenitorilor.

Secţiunea a II-a. Certificatul de moştenitor

§1. Noţiune şi conţinut

Actul final, act juridic ce consacră efectuarea procedurii succesorale notariale necontencioase, este certificatul de moştenitor sau de legatar.

Certificatul de moştenitor se redactează, pe baza încheierii finale, în termen de 20 de zile de la data încheierii şi va cuprinde constatările din respectiva încheiere care se referă la următoarele elemente :

- numărul şi calitatea moştenitorilor ;
- cotele-părţi ideale, abstracte, matematice, care revin succesibililor din patrimoniul *de cujus*-ului ;
- componenţa materială şi valorică a masei de împărţit.

Între menţiunile certificatului de moştenitor, cele care ne interesează, în contextul lucrării noastre, în mod deosebit, sunt acelea care au drept obiect stabilirea persoanelor care au calitatea de a succede, fie că o fac în temeiul unui legat testamentar, fie în baza legii. Dacă, din această perspectivă, unul sau mai mulţi dintre succesibili a (au) cedat, parţial sau total, drepturile succesorale, în mod corelativ, certificatul de moştenitor îi va prevedea ca succesori doar pe aceia care nu au renunţat, (în calitate de succesori cesionari), singurii care dobândesc prin moştenire.

Alte menţiuni ale certificatului de moştenitor vizează (după cum deja am enunţat) alcătuirea masei succesorale şi cotele-părţi ale succesibililor din indiviziunea succesorală.

Finalmente, putem aprecia, aşa cum, de altfel, stipula art. 25 din Decretul nr. 40/1953 (abrogat prin Legea nr. 36/1995), că până la anularea prin hotărâre judecătorească, certificatul de moştenitor face dovada deplină în ceea ce priveşte calitatea de moştenitor şi cota sau bunurile care revin fiecărui moştenitor, dispoziţie valabilă şi în raport cu noua legislaţie.

§2. Eliberarea certificatului de moştenitor

Conform art. 79 din Legea nr. 36/1995 privind notarii publici şi activitatea notarială, notarul public de la locul deschiderii succesiunii are obligaţia de a elibera, la cererea moştenitorului legal sau a celui testamentar, dacă a expirat termenul de şase luni statuat de art. 700 C. civ. pentru acceptarea succesiunii, certificatul de moştenitor care consacră finele procedurii succesorale notariale, necontencioase.

Eliberarea certificatului de moştenitor se poate face şi înainte de data expirării acestui termen de şase luni dacă „se înfăţişează un testament sau dacă notarul şi-a făcut convingerea că este neîndoielnic că nu sunt alţi moştenitori decât cei care, la cunoştinţa sa, au acceptat moştenirea", sens pe care-l reţine şi art. 77 din recentul act normativ care, astăzi, reprezintă sediul acestei materii [194].

194. A se vedea, în acest sens, Mihail Eliescu, *op. cit.*, p. 177. În înţelesul art. 77 din Legea nr. 36/1995, certificatul de moştenitor reprezintă (aşa cum, de altfel, reprezenta şi în spectrul art. 25 din Decretul nr. 40/1953 privind organizarea notariatului de stat, act normativ abrogat) doar un mijloc de probă a calităţii de succesor ori de legatar, fără ca el să fie titlu de proprietate. În acelaşi sens, a se vedea şi Tribunalul Judeţean Suceava, dec. civ. nr. 162 din 16 februarie 1982 (nepublicată). Ca atare, reclamantul care, în baza unui certificat de moştenitor, revendică un bun imobil, este obligat să dovedească dreptul de proprietate al autorului asupra acelui imobil.

Deosebit, trebuie să menţionăm că nu doar în ipotezele prevăzute de art. 77 şi 79 din Legea nr. 36/1995 notarul public este ţinut să elibereze certificatul de moştenitor.

Conform art. 84 alin. 2 din Legea nr. 36/1995, în cazul prevăzut de art. 74 alin. 1, lit. b şi lit. c (referitor la îndrumarea comoştenitorilor la procesul judiciar succesoral de partaj), precum şi în cazul în care moştenitorii care nu se înţeleg se adresează direct instanţei de judecată în vederea împărţirii moştenirii, eliberarea certificatului de moştenitor se face, la cerere, de către notarul public pe baza sentinţei judecătoreşti definitive, scop în care instanţa va comunica hotărârea notarului competent.

Putem, cu alte cuvinte, aprecia că notarul public este ţinut să elibereze, la cererea celor interesaţi şi îndreptăţiţi, certificat de moştenitor, nu doar atunci când „procedura succesorală este şi rămâne necontencioasă şi când deci, desfăşurarea ei are loc în faţa notariatului (de stat, în condiţiile vechii legi, n. n.), ci şi în cazul când procedura succesorală este contencioasă şi desfăşurarea ei are loc în faţa instanţelor judecătoreşti" [195].

Câte un exemplar al certificatului de moştenitor se eliberează, după achitarea taxelor succesorale şi a onorariilor, fiecăruia dintre moştenitorii legali sau legatari, ori executorului. Dacă, în condiţiile art. 74 alin. 1, lit. b şi c a fost suspendată procedura succesorală, certificatul de moştenitor se eliberează în baza sentinţei judecătoreşti rămasă definitivă.

Legea la care ne-am referit instituie şi posibilitatea eliberării unui certificat de moştenitor parţial (aşa-numitul certificat de calitate de moştenitor) în cazul în care, conform art. 80, nu s-a făcut dovada existenţei unor bunuri în patrimoniul defunctului, ori, determinarea acestora presupune efectuarea unor probatorii de lungă durată iar succesibilii doresc a li se stabili doar calitatea succesorală.

Deosebit, după expirarea termenului de acceptare a succesiunii, în ipoteza lipsei succesorilor legali ori testamentari, la cererea reprezentantului statului, notarul public constată că succesiunea este vacantă, sens în care va elibera certificatul de vacanţă succesorală.

Certificatul de moştenitor consacră, deci, procedura succesorală necontencioasă. Ca atare, doar cu acordul succesibililor notarul public va putea să reia procedura pentru eventuala completare a încheierii finale cu bunurile omise din masa de împărţit şi pe baza căreia să elibereze un certificat de moştenitor suplimentar. Altminteri, după emiterea certificatului de moştenitor, nu va mai fi posibil a fi

195. A se vedea, în acest sens, Mihail Eliescu, *op. cit.*, p. 177. În acelaşi sens, a se vedea şi „Dreptul", nr. 1/1991, p. 69.

întocmit un altul, decât în condiţiile prevăzute de lege (în cazul reţinut de art. 82 alin. 1 al sus-menţionatului act normativ, cu referire la dispoziţiile art. 84 alin. 2 din aceeaşi lege).

§3. Anularea certificatului de moştenitor

Eventualele omisiuni sau erori materiale strecurate în încheierea de finalizare a procedurii succesorale necontencioase, notariale pot fi, la cererea succesibililor, îndreptate pe calea unei încheieri denumită „încheiere de îndreptare".

Încheierea de îndreptare este separată de celelalte despre care am discutat. În cazul emiterii ei subzistă însă obligaţia pentru notar de a o menţiona în încheierea finală şi în toate exemplarele certificatului de moştenitor.

Acţiunea în anularea certificatului de moştenitor (pe de altă parte), acţiune prin care se urmăreşte stabilirea corespunzătoare a drepturilor succesibililor, este de competenţa instanţei judecătoreşti, titularii ei putând fi toţi cei care se consideră vătămaţi în drepturile lor.

Până la soluţionarea definitivă şi irevocabilă a acţiunii în anulare, certificatul de moştenitor va continua să facă dovada deplină în raport cu calitatea de moştenitor şi cu cota-parte, ori cu bunurile care i se cuvin fiecărui comoştenitor.

Dacă certificatul de moştenitor este anulat (*ope judiciis*), precizează al doilea alineat al articolului 84 din Legea nr. 36/1995, instanţa de judecată are obligaţia de a trimite la biroul notarului public competent în soluţionarea cauzei, o copie de pe sentinţa rămasă definitivă (şi, dacă dosarul notarial a fost solicitat, *ad probationem,* în timpul judecăţii, inclusiv pe acesta) pentru ca notarul public să poată elibera un nou certificat de moştenitor. În acest moment, procedura succesorală necontencioasă notarială poate fi considerată ca fiind epuizată.

Secţiunea a III-a. Petiţia de ereditate (*petitio hereditatis*)

§1. Noţiune

Petiţia de ereditate constituie o creaţie jurisprudenţială, o creaţie a îndelungatei practici judiciare.

Codificatorii lui Napoleon (între care, celebrii Domat, Pothier, Demolombe, Demogue, Troplong ş. a.) au ocultat posibilitatea sancţionării prin Codul civil (*ex lege*) a acţiunii judiciare prin care un moştenitor, pretins real, să poată cere preluarea, în proprietate (în tot sau *pro parte*), graţie succesiunii legale, ori graţie unei succesiuni testamentare, de la un proprietar aparent, a bunurilor succesorale, după o prealabilă recunoaştere a calităţii de succesor legitim (sau, după caz, de legatar universal ori de legatar cu titlu universal). Această acţiune s-ar diferenţia şi de aceea care vizează dobândirea calităţii de succesor ca urmare a stabilirii filiaţiei faţă de *de cujus*. Iată, în practica judiciară a instanţelor noastre s-a decis că, în cazul în care *de cujus*-ul a decedat mai înainte de rămânerea definitivă a sentinţei de stabilire a paternităţii, certificatul de moştenitor obţinut doar de unul dintre copii

(cel a cărui legitimitate succesorală nu este contestată) conferă acestuia din urmă dreptul de a înstrăina valabil, fiind de bună-credinţă (atât el cât şi cumpărătorii bunurilor succesorale, în speţă, un imobil), chiar dacă ulterior a fost stabilită paternitatea celuilalt succesibil. În consecinţă, ieşirea din indiviziune a succesibililor s-ar putea realiza într-un mod optim prin atribuirea în natură a bunurilor deja înstrăinate primului succesor, cu obligaţia acestuia de a plăti o sultă celui din urmă [196].

Respectiva omisiune se regăseşte şi în codurile civile care, prin opera de aculturaţie juridică, au fost receptate după modelul Codului napoleonian în ţările Europei continentale, printre care şi România (1864), sau în alte state de pe alte continente.

Deosebit, trebuie să precizăm că legatarul cu titlu particular nu este titular al acestei acţiuni – petiţia de ereditate – lui rezervându-i-se, doar acţiunea în revendicare (*rei vindicatio).*

§2. Caracteristicile petiţiei de ereditate

Această creaţie jurisprudenţială (petiţia de ereditate) păstrează caracteristicile esenţiale ale acţiunii în revendicare întrucât, prin intermediul ei, se reclamă un titlu de proprietate izvorât din calitatea de moştenitor (*vindicatio hereditatis*).

Petiţia de ereditate se diferenţiază însă de *rei vindicatio,* în primul rând, prin faptul că atitudinea pârâtului se limitează la contestarea calităţii de moştenitor a reclamantului şi nu a calităţii de proprietar al bunurilor în persoana autorului reclamantului (precum în cazul acţiunii în revendicare) [197]. Acţiunile petitorii apoi, se caracterizează prin faptul că:

a) sunt acţiuni reale (referitoare la bunurile supuse revendicării), după clasica romană clasificare a acţiunilor *in rem,* respectiv, *in personam;*

b) urmăresc predarea posesiunii asupra bunurilor, deci şi posesorul de rea-credinţă poate să devină subiect pasiv (pârât) atunci când reaua-credinţă „încetează înainte de proces (cu scopul evident de a se sustrage acţiunii formulate de adevăratul proprietar)" astfel încât „exerciţiul revendicării este posibil chiar împotriva lui, potrivit principiului *qui dolo cesiit possidere tenetur in rem actione,* regulă care a devenit tradiţională în dreptul modern" [198].

c) revendicarea se fundamentează pe o invocare a dreptului de proprietate; cu alte cuvinte, acesta din urmă constituie temeiul juridic al revendicării şi nu calitatea de virtual succesor, ca în cadrul petiţiunii de ereditate [199].

196. A se vedea, în acest sens, Judecătoria Mediaş, sent. civ., nr. 1569 din 26 mai 1992, cu notă de Betinio Diamant şi Vasile Luncean, în „Dreptul", nr. 3/1993, p. 67.
197. A se vedea, în acest sens, Dumitru Macovei, *Drept civil – Succesiuni* –, Editura Fundaţiei „Chemarea", Iaşi, 1993, p. 159; Francisc Deak, Stanciu Cărpenaru, *op. cit.*, p. 514. În acelaşi sens, a se vedea: Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1012/1986, în R.R.D. nr. 5/1987, p. 65; Tribunalul Judeţean Hunedoara, dec. civ. nr. 786/1986, în R.R.D. Supliment. Tabla de materii, 1987, p. 135.
198. În acest sens, a se vedea dr. Constantin Oprişan, *Acţiunile petitorii*, în „Dreptul" nr. 9-12/1990, p. 98
199. *Idem*, pp. 95-113.

În al doilea rând, petiţia de ereditate prezintă caracteristici asemănătoare acţiunii de partaj succesoral datorită obiectului material comun aflat în dispută judiciară – bunurile *de cujus*-ului. Diferenţa dintre aceste două tipuri de acţiuni rezidă tot în atitudinea pârâtului care, *ab initio*, contestă reclamantului calitatea de succesor, procesul centrându-se, practic, pe dovedirea acestei calităţi (*ficto se herede*).

În fine, în al treilea rând, petiţia de ereditate evocă unele caracteristici ale acţiunii personale a succesorului creditor (ca efect al subrogaţiei personale) prin care pretinde debitorului succesiunii plata unei datorii.

În acest din urmă caz, referindu-ne tot la atitudinea pârâtului (atitudine considerată a fi un veritabil criteriu de diferenţiere între aceste acţiuni judiciare), nu i se contestă reclamantului titlul de moştenitor, ca în cazul petiţiei de ereditate, prin care „... se pune în discuţie însuşi titlul de succesor al moştenitorului aparent, deţinător al succesiunii" [200].

În literatura juridică, prin care se valorifică unele dintre concluziile cu caracter general, extrase din practica instanţei noastre supreme în materia dovedirii calităţii de succesor prin intermediul unei petiţii de ereditate, sunt reţinute următoarele caracteristici, pe care le vom trata în mod distinct [201].

1. Petiţia de ereditate este o acţiune mixtă [202]

Petiţia de ereditate îmbracă atât caracteristicile acţiunilor reale (acţiunii în revendicare, în special, pentru că între aceste acţiuni există de asemenea, numeroase distincţii, în raport cu temeiul juridic distinct al fiecăreia [203]), bunurile succesorale fiind asimilate unui bun singular, iar moştenitorul aparent unui proprietar al succesiunii (la care se adaugă şi scopul spre care se tinde şi anume acela ca, prin mijlocirea vocaţiei succesorale, să se recunoască dreptul de proprietate asupra bunurilor care compun masa succesorală aflată în posesia pârâtului) [204] cât şi caracteristicile unei acţiuni personale, întrucât, în masa succesorală, putem regăsi, nu doar drepturi reale (şi în primul rând, dreptul de proprietate), ci şi drepturi de creanţă, ori chiar drepturi strict personale, sau alte drepturi care ar rezulta din creaţia intelectuală [205].

200. A se vedea, în acest sens, Francisc Deak, Stanciu Cărpenaru, *op. cit.*, p. 514. În acelaşi sens, a se vedea: Trib.Supr., s. civ., dec. nr. 1051/1969, în C.D. 1969, p. 160, cf. Dumitru Macovei, *op. cit.* (1993), p. 160.
201. A se vedea, în acest sens: Trib. Supr., col. civ., dec. nr. 2013/1953, în C.D. 1952-1954, vol. I, p. 31; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1951/1969, în C.D. 1969, p. 160; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1991/1979, în R.R.D. nr. 3/1980, p. 69.
202. A se vedea, în acest sens, Dumitru Macovei, *op. cit.*, p. 160; Francisc Deak, Stanciu Cărpenaru, *op. cit.*, p. 514; Mihail Eliescu, *op. cit.*, p. 190; Eugen Herovanu, *Principiile procedurii judiciare*, Bucureşti, 1932, p. 240 şi urm.
203. În acest sens, a se vedea Trib. Jud. Suceava, dec. civ. nr. 769/1991, în „Dreptul" nr. 10-11/1991, p. 103.
204. În acest sens, a se vedea Traian Ionaşcu, Curs, vol. II, p. 51 şi Aurelian Ionaşcu, Curs, p. 244, *apud* Mihail Eliescu, *op. cit.*, p. 190.
205. A se vedea, în acest sens, Salvador Brădeanu, Curs, pp. 112-113, cf. Mihail Eliescu, *op. cit.*, p. 190.

2. Petiţia de ereditate este o acţiune divizibilă

A doua caracteristică a petiţiei de ereditate rezidă în divizibilitatea ei. Fiecare dintre comoştenitori este titularul unei astfel de acţiuni prin care tinde la recunoaşterea (*ope judiciis*) calităţii sale de succesibil. Cu alte cuvinte, acţiunea se divide *per capitiis* în funcţie de interesele fiecăruia dintre comoştenitori (legali sau testamentari, cu excepţia legatarilor particulari) şi, pe de altă parte, dacă există o pluralitate de detentori ai bunurilor succesorale care-şi arogă, independent, calitatea de succesibili, acţiunea în petiţiune de ereditate va fi intentată, individual, împotriva fiecăruia dintre aceştia din urmă [206].

3. Petiţia de ereditate este o acţiune prescriptibilă

În al treilea rând, petiţia de ereditate, spre deosebire de acţiunea de partaj succesoral, este prescriptibilă. Este o concepţie consacrată, îmbrăţişată de majoritatea autorilor [207]. În concepţia acestor autori, acţiunea s-ar prescrie în termenul general de prescripţie de trei ani (termen prevăzut de art. 3 din Decretul nr. 167/1958). Este de observat, însă, că, prin art. 21 din Decretul nr. 167/1958, sunt exceptate de la regimul prescripţiei extinctive acţiunile prin care sunt sancţionate drepturi reale precum dreptul de proprietate, servituţile, superficia, uzufructul, uzul şi abitaţia. Pornind de la această reglementare, în literatura juridică actuală s-au afirmat poziţii doctrinare diametral opuse celei consacrate [208]. Pentru susţinătorii tezei imprescriptibilităţii acestei acţiuni, trebuie să prevaleze caracterele ce apropie petiţia de ereditate de acţiunea în revendicare şi de acţiunea în constatare (art. 111 C. pr. civ.) care sunt imprescriptibile. Fără îndoială, argumentul este pertinent şi, prin susţinerea acestei teze se urmăreşte integrarea optimă a acestei creaţii jurisprudenţiale în economia regulilor care guvernează transmisiunea succesorală.

După părerea noastră, acţiunea în petiţiune de ereditate, nefiind o acţiune reală, iar instituţia ca atare fiind o creaţie hibridă, atipică materiei drepturilor reale şi acţiunilor care le sancţionează, nu credem că pot fi invocate dispoziţiile prev. de art. 21 din Decretul nr. 167/1958, dispoziţii care exclud aplicabilitatea prescripţiei extinctive asupra drepturilor de proprietate, uzufruct, uz, abitaţie şi superficie. Tocmai faptul că atitudinea reclamantului se limitează la a pune în discuţie doar „validitatea titlului în baza căruia moştenitorul aparent deţine bunurile" [209] (*possideo quia possideo*) o diferenţiază de *rei vindicatio* (spre exemplu), în cadrul căreia este

206. În acest sens, a se vedea: Dumitru Macovei, *op. cit.*, p. 160; Traian Ionaşcu, *op. cit.*, p. 52; Aurelian Ionaşcu, *op. cit.*, p. 245.
207. A se vedea, în acest sens, Francisc Deak şi colaboratorii Camelia Toader, Romeo Popescu, Liviu Stănciulescu, Veronica Stoica, *Moştenirea testamentară, transmisiunea şi împărţeala moştenirii*, Ed. Actami, Bucureşti, 1994, p. 136; Eugeniu Safta Romano, *Dreptul de moştenire. Doctrină şi jurisprudenţă*, Ed. Grapix, Iaşi, 1995, p. 175; Dumitru Macovei, *Drept civil. Succesiuni*, Ed. Fundaţiei „Chemarea", Iaşi, 1993, p. 160.
208. În acest sens, a se vedea Dan Chirică, *op. cit.*, p. 269.
209. În acest sens, a se vedea Dumitru Macovei, *op. cit.*, p. 159

pus în discuţie însuşi titlul de proprietate al *de cujus*-ului. Deosebit, în practica judiciară s-au făcut unele distincţii între petiţia de ereditate prin care se solicită obligarea succesorilor aparenţi la restituirea bunurilor şi când acţiunea ar fi prescriptibilă, pe de o parte şi petiţia de ereditate prin care se solicită doar constatarea (în temeiul art. 111 C. pr. civ.) vocaţiei succesorale, acţiunea fiind imprescriptibilă [210]. Achiesăm la această formă dualã de apreciere a petiţiei de ereditate.

Termenul de prescripţie, în cazul petiţiei de ereditate, curge, nu de la data deschiderii succesiunii, ci, de la data la care pârâtul şi-a arogat (într-o manieră evidentă) calitatea de succesor, în dispreţul veritabilului moştenitor iar veritabilul succesor a luat cunoştinţă sau trebuia să ia act de existenţa unor astfel de acţiuni „uzurpatorii", de actele de stăpânire a bunurilor succesorale de către pârât [211]. „Până atunci, dreptul la acţiune nu este încă născut, iar prescripţia nu poate fi opusă acţiunii cât timp aceasta nu a luat naştere." Este valabil, aici, clasicul adagiu *„Actionae non natae non praescribitur"* [212].

4. Petiţia de ereditate este o acţiune prejudicială

În sfârşit, petiţia de ereditate reprezintă acea acţiune prejudicială *(actio pro causa)* prin care, spre deosebire de certificatul de moştenitor, se tinde la conferirea calităţii de moştenitor (*ope judiciis*), ca premisă pentru eventualul partaj succesoral, pe o cale judiciară, contencioasă sau negociată.

Reţinem această din urmă caracteristică, deşi, în literatura noastră juridică de specialitate, nu este evocată. O facem pentru a putea, mai facil, diferenţia efectul sentinţei pronunţate asupra unei acţiuni în petiţiune de ereditate faţă de efectul certificatului de moştenitor. Astfel, în practica judiciară s-a precizat că, în raport cu succesibilii care au participat la eliberarea sa, certificatul de moştenitor are un caracter convenţional şi, neavând valoarea unui titlu de proprietate, poate fi combătut de către terţi prin probe contrarii [213].

Se reţine, cu alte cuvinte, în motivarea soluţiei de mai sus, că certificatul de moştenitor reprezintă doar un simplu mijloc probator referitor la menţiunile pe care le conţine şi numai în raporturile dintre comoştenitori, constituind astfel un acord al moştenitorilor, o convenţie în legătură cu calitatea de succesor a acestora.

Terţele persoane nu sunt ţinute, nu sunt legate de menţiunile certificatului de moştenitor. Ca atare, nici pârâtul dintr-o petiţie de ereditate. În contradictoriu şi nu

210. Concluzie indirectă. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 447/1972, în *Repertoriu... 1969-1975*, p. 212. A se vedea, în acelaşi sens, Eugeniu Safta-Romano, *op. cit.*, p. 175: „De asemenea, acţiunea în rectificare a cărţii funciare, ca o consecinţă a acţiunii principale prin care s-a solicitat a se constata vocaţia la succesiune nici ea nu se prescrie, faţă de dispoziţiile art. 36 al legii nr. 27 aprilie 1938".
211. A se vedea, în acest sens, Dumitru Macovei, *op. cit.*, p. 160.
212. În acest sens, a se vedea Mihail Eliescu, *op. cit.*, p. 192.
213. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 672/1976, în Savelly Zilberstern ş. a., *Îndreptar interdisciplinar de practică judiciară*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1983, p. 217.

în acord cu acesta din urmă, veritabilul succesor va dovedi calitatea sa în proces. „Faţă de terţi chiar, în situaţia existenţei unui singur succesor, certificatul de moştenitor nu poate face dovada decât despre calitatea acestuia ca moştenitor care a dobândit cu acest titlu bunurile ce constituie masa succesorală" [214].

Acţiunile în petiţiune de ereditate, odată admise, conferă titularilor lor calitatea de succesori universali sau cu titlu universal [215]. Pentru aceasta, el trebuie să facă dovada titlului său. Această dovadă se face diferenţiat, în funcţie de două ipoteze, după cum urmează.

a) În primul rând, când, urmare procedurii facultative, necontencioase, în faţa notarului public, i s-a eliberat certificat de moştenitor, respectivul certificat joacă rol de probă a calităţii sale (moştenitor, legatar, ori donatar de bunuri viitoare – universal sau cu titlu universal).

b) În a doua ipoteză, pârâtul fiind cel desemnat prin certificatul de moştenitor ca având una dintre calităţile menţionate mai sus, „petiţia de ereditate va lua forma unei acţiuni în anulare a acestui certificat" [216].

În ambele ipoteze prezentate mai sus, instanţa este abilitată să cenzureze certificatul de moştenitor prin probe contrare admisibile [217]. Am observat deci, că în cadrul petiţiei de ereditate, existenţa unui certificat de moştenitor reprezintă o facilitate în favoarea reclamantului sau a pârâtului, după caz.

Cum se va proba calitatea de moştenitor în absenţa certificatului? În această ipoteză, distingem între moştenirea legală şi transmisiunea testamentară.

a) În primul caz, acela al devoluţiunii succesorale legale, succesorii legitimi sunt chemaţi a moşteni în calitatea lor de:

- soţ supravieţuitor;

214. În acest sens, a se vedea Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 672/1976, în Savelly Zilberstern ş. a., *op. cit.*, p. 218. Cât priveşte componenţa masei succesorale, se precizează în această sursă bibliografică, certificatul de moştenitor nu poate face o asemenea dovadă, chiar dacă o menţionează în cuprinsul său. Patrimoniul defunctului se transmite succesorului în situaţia juridică în care se află la decesul acestuia. Dacă defunctul, în legătură cu bunurile sale, era obligat să facă dovada existenţei dreptului de proprietate al său, nu se poate susţine în mod temeinic că trecerea unor bunuri în masa succesorală, cu ocazia dezbaterilor în faţa notarului, probează şi dreptul de proprietate al moştenitorilor asupra acestor bunuri; a admite o asemenea forţă probantă certificatului de moştenitor ar însemna să se creeze succesorului o situaţie mai favorabilă în raport cu cea a autorului său. „Aşa fiind, menţiunile din certificatul de moştenitor nu au putere probantă în contra terţilor în ceea ce priveşte drepturile acestora. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1537/1983, în C.D. 1983, p. 92; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 31/1981, în C.D. 1981, p. 126. În acest sens, a se vedea Mihail Eliescu, *op. cit.*, p. 192.
215. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1537/1983, în C.D. 1983, p. 92; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 31/1981, în C.D. 1981, p. 126.
216. În acest sens, a se vedea Mihail Eliescu, *op. cit.*, p. 192.
217. A se vedea, în acest sens: Trib. Supr., col. civ., dec. nr. 266 din 30 ianuarie 1963, în C.D. 1963, p. 135; Trib. Supr., col. civ., dec. nr. 594 din 4 aprilie 1963, în C.D. 1963, p. 137.

- rude în linie dreaptă (ascendenţi sau descendenţi) la infinit;
- rude în linie colaterală (doar până la gradul IV inclusiv).

În cazurile de mai sus, dovada calităţii de erede se face în conformitate cu normele Codului familiei referitoare la stabilirea filiaţiei (în caz de acţiune în reclamaţie sau contestaţie de stat), norme care reprezintă dreptul comun în această materie.

b) În cea de-a doua ipoteză, a devoluţiunii succesorale testamentare, ori a donaţiei de bunuri viitoare, legatarii sau donatarii de bunuri viitoare vor face dovada titlului de succesor prin prezentarea testamentului de care se prevalează, ori a înscrisului care instrumentează raportul juridic civil de donaţie.

§3. Efectele petiţiei de ereditate

Efectele petiţiei de ereditate, în urma admiterii acestei acţiuni, sunt diferenţiate în literatura noastră juridică de specialitate [218].

Diferenţierile s-au făcut în funcţie de părţile raportului juridic izvorât din succesiune ori din acte şi fapte juridice în legătură cu succesiunea. Astfel, distingem între efectele specifice raporturilor dintre reclamant şi pârât şi efectele specifice raporturilor dintre părţile din proces şi terţele persoane.

Putem aprecia că materia care face obiectul analizei noastre reprezintă o parte din consecinţele atrase în domeniul moştenirii şi al lichidării coproprietăţii succesorale în directă legătură cu aplicaţia principiului aparenţei *de jure* [219].

1. Efectele petiţiei de ereditate dintre reclamant şi pârât

Ca efect al admiterii acţiunii în petiţiune de ereditate, pârâtul este obligat să restituie reclamantului (dovedit a fi veritabilul succesor), în natură, bunurile succesorale aflate în posesia sa.

Distingem între pârâtul de bună-credinţă, care va păstra fructele bunului succesoral frugifer, pe de o parte şi posesorul de rea-credinţă, care va fi obligat să predea şi fructele, odată cu bunul frugifer (chiar şi atunci când nu el, ci, o terţă persoană le-a cules), pe de altă parte.

În cazul în care bunurile succesorale au fost înstrăinate, distingem, de asemenea, două situaţii, după cum urmează:

218. A se vedea, în acest sens: Dumitru Macovei, *op. cit.*, p. 160; Traian Ionaşcu, *Curs de drept civil. Succesiuni şi liberalităţi*, Bucureşti, 1947, vol. II, pp. 54-59; Traian Ionaşcu, *Ideea de aparenţă şi rolul ei în dreptul civil modern român*, în „Curs de drept civil aprofundat", Bucureşti, Editura cursurilor litografiate, 1943; Salvador Brădeanu, *Curs de drept civil. Succesiunile şi donaţiunile*, Cluj-Napoca, 1948, pp. 114-119; Aurelian Ionaşcu, *Curs de drept civil. Succesiuni şi liberalităţi*, Bucureşti, 1947, pp. 246-252, *apud* Mihail Eliescu, *op. cit.*, p. 195; Constantin Stătescu, *op. cit.*, p. 228; Francisc Deak, Stanciu Cărpenaru, *op. cit.*, p. 512.

219. În acest sens, a se vedea Camelia Tudor, Romeo Popescu, *Consideraţii în legătură cu aplicarea principiului aparenţei de drept în materia moştenirii*, în „Dreptul", nr. 9/1993, pp. 33-41.

a) prima ipoteză se referă la pârâtul care, în calitate de moştenitor aparent de bună-credinţă, a înstrăinat bunul sau bunurile succesorale şi care va fi obligat la restituirea, doar a preţului obţinut (graţie operaţiunii de subrogaţiune reală);

b) a doua ipoteză are în vedere situaţia în care pârâtul (având calitatea de moştenitor aparent de rea-credinţă), urmare înstrăinării bunului, va fi obligat la restituirea valorii întregi şi actuale a bunului înstrăinat.

Aceeaşi distincţie dintre moştenitorul aparent de bună-credinţă şi moştenitorul aparent de rea-credinţă stă la baza unor efecte diferite pe planul suportării riscului pieirii fortuite a bunului succesoral. Dacă, moştenitorul aparent de bună-credinţă este absolvit de suportarea acestui risc, dimpotrivă, cel de rea-credinţă îl va suporta. Cu atât mai mult, acesta din urmă (spre deosebire de cel de bună-credinţă) va plăti despăgubiri pentru daunele produse reclamantului datorită stricăciunilor provocate bunului succesoral.

În raport cu cheltuielile făcute de pârâtul – moştenitor aparent – pentru conservarea sau întreţinerea bunurilor succesorale, ori pentru îmbunătăţirea calităţii lor, menţinem aceeaşi distincţie pe planul efectelor petiţiei de ereditate în funcţie deci de buna-credinţă (*bona-fides)* sau, dimpotrivă, reaua-credinţă (*male fidem)* a pârâtului.

Pârâtul de bună-credinţă va putea (având în vedere considerentele de mai sus) reclama cheltuielile făcute pentru cele trei categorii de operaţiuni (conservare, întreţinere şi ameliorare), pe când, pârâtul de rea-credinţă va putea doar să reţină, din cheltuielile voluptuarii, pe acelea care nu afectează calitatea bunului la data restituirii sale şi pe acelea de întreţinere (în cazul obligării şi la restituirea fructelor), alături de cheltuielile necesare. Toate celelalte cheltuieli rămân în sarcina sa [220].

În sfârşit, menţionăm că toate aceste efecte se produc doar dacă, între timp, nu a intervenit prescripţia achizitivă (după caz, de scurtă sau de lungă durată – *praescriptio longi temporis sive praescriptio longissimi temporis* –, de 20-30 de ani) în favoarea pârâtului.

2. Efectele petiţiei de ereditate dintre părţi şi terţele persoane

Dacă, literatura juridică de specialitate a împărtăşit opinii contradictorii în raport cu valabilitatea ori non-valabilitatea actelor juridice de dispoziţie încheiate între moştenitorul aparent şi terţii de bună-credinţă, jurisprudenţa a soluţionat această chestiune în favoarea tezei moştenitorului aparent, consacrând (printr-o decizie de speţă) că, în principiu, anularea titlului de proprietate al moştenitorului aparent care, între timp, a devenit transmiţător cu titlu oneros al unui bun succesoral, nu este de natură să atragă caducitatea actului respectiv în raport cu subdobânditorul de bună-credinţă al respectivului bun [221].

În soluţia pe care am evocat-o mai sus, instanţa supremă a reluat o teză similară, exprimată cu mai mult timp înainte, teză după care „titlul de moştenitor aparent se

220. A se vedea, în acest sens, Constantin Stătescu, *op. cit.*, p. 229.

221. A se vedea, în acest sens, Constantin Stătescu, *op. cit.*, p. 229, cu referire la dec. civ. a Trib. Supr., s. civ., publicată în C.D. 1957, p. 70 şi urm.

dobândeşte printr-o posesie prelungită cu acest titlu a bunurilor succesorale, la baza acestei teorii stând necesitatea ca terţii de bună-credinţă, care cred că stabilesc raporturi juridice cu adevăratul proprietar, să nu aibă nimic de suferit de pe urma faptului că s-au încrezut într-o aparenţă înşelătoare care se impunea ca realitatea însăşi" [222].

Aceste soluţii principiale contrazic flagrant principiul după care o persoană nu poate transmite mai mult decât ceea ce, în realitate, are în patrimoniu la un moment dat (*Nemo dat quod non habet* preciza Ulpianus în ale sale *Regulae*).

Raţiunea judecătorului ne apare ca fiind corectă, din perspectiva echităţii, deşi principiul *Nemo plus juris ad aliam transferre potest quam ipse habet*, interpretat din punct de vedere strict literal, ne apare ca fiind irefragabil sau, cum afirmă unii autori, „de maximă evidenţă" [223].

Pornind de la considerentele exprimate mai sus, în literatura noastră juridică de specialitate s-au cristalizat şi efectele sustenabile ale petiţiei de ereditate, efecte care nu contrazic, astăzi, soluţiile practicii judiciare în această materie. În acest fel, putem enumera următoarele efecte:

- terţul subdobânditor va păstra proprietatea asupra bunurilor mobile, dacă a fost de bună-credinţă (în baza art. 1909 C. civ. după modelul art. 2279 C. civ. francez şi al Codex Justinianeus repetitae praefectionis, 7, 31, 1));
- sunt opozabile şi reclamantului (veritabilul moştenitor) actele de administrare încheiate de către pârât (moştenitorul aparent) cu terţii;
- pornind de la principiul după care „eroarea comună este creatoare de drept" (principiu clasic, exprimat în literatura juridică romanistă în formula: *Error communis facit jus*, din vechiul adagiu roman: *Hoc enim humanius est, error populi pro veritate habetur, ut hic et jus facit*), se admite că şi actele de dispoziţie cu privire la bunurile imobile sunt opozabile reclamantului dacă sunt îndeplinite condiţiile următoare:

a) înstrăinarea bunului succesoral să se fi făcut cu titlu oneros şi cu titlu particular;

b) terţul subdobânditor să fi fost de bună-credinţă în momentul încheierii actului juridic de achiziţie (buna-credinţă poartă, în acest caz, semnificaţia convingerii că el tratează cu adevăratul proprietar al bunului sau, altfel spus, eroarea comună în care s-au aflat părţile acestui raport juridic era invincibilă şi ca atare, de natură a crea o justă cauză – *iusta causa* – pentru actul înstrăinării [224].

222. În acest sens, a se vedea Trib. Supr., col. civ., dec. nr. 292 din 15 octombrie 1952, în C.D. 1952-1955, pp. 113-115, cf. Constantin Stătescu, *op. cit.*, p. 229.

223. A se vedea, în acest sens, Ion Deleanu, Sergiu Deleanu, *Adagii şi locuţiuni latine în dreptul românesc*, Editura Fundaţiei „Chemarea", Iaşi, 1993, p. 217.

224. Ne aflăm în prezenţa unei interpretări extensive dată art. 1110 alin. 2, teza a II-a din Codul civil napoleonian, care n-a vizat decât eroarea asupra persoanei în cazul contractelor *intuitu-personae*. Acelaşi cod prevede eroarea în materii, precum: căsătorie (art. 180, 181); repetiţiune a plăţii (art. 1376 s.); partaj (art. 882); tranzacţie (art. 2052, 2053); garanţie (art. 2011), dar principiul erorii comune rămâne, esenţialmente, o creaţie a jurisprudenţei şi a doctrinei. A se vedea, în acest sens, pentru o sumară comparaţie, Codul civil, Dalloz, 1991-1992 (ed. a 91-a), redactat cu concursul lui Gille Goubeaux şi Philippe Bihr.

Non paranda nobis solum, sed fruenda sapientia est. *

* „Înţelepciunea, nu numai să o pregătim, ci şi să o folosim."
(Cicero, *De finibus*, I, 1, 3, apud *Latine dicta*, ediţie îngrijită de Gh. Alexandrescu, Ed. Albatros, Bucureşti, 1992.)

CAPITOLUL III

Condiţiile generale ale partajului judiciar succesoral: părţile, obiectul şi cauza

Secţiunea I. Aspecte introductive

§1. Conceptul de procedură civilă specială

Într-o concepţie generală, procedura de drept comun este aceea reglementată de Codul de procedură civilă în Cartea a II-a.

Procedura de drept comun este, în mod nediferenţiat, utilizabilă în toate cauzele civile contencioase.

Procedurile speciale sunt reglementate în Codul de procedură civilă şi în alte coduri. Există, astfel, în cuprinsul Codului de procedură civilă (în Cărţile a III-a, a IV-a şi a VI-a) norme derogatorii de la procedura comună. Prin aceste norme sunt reglementate unele dintre procedurile speciale, precum:

- procedura necontencioasă;
- procedura arbitrajului *ad-hoc;*
- ordonanţa preşedinţială;
- procedura de refacere a înscrisurilor şi a hotărârilor dispărute;
- procedura divorţului ş. a.

Există, de asemenea, după cum am precizat, unele reglementări separate de Codul de procedură civilă care, prin derogare de la normele comune, au ca obiect de reglementare unele proceduri speciale, fie că sunt grupate în coduri (Codul familiei, Codul comercial, Codul muncii), fie constituie substanţa, conţinutul unor legi speciale (*exempli gratia,* Legea nr. 603/1943 pentru simplificarea procedurii împărţelilor judiciare sau Decretul nr. 31/1954 privitor la persoanele fizice şi persoanele juridice, în legătură cu procedura de declarare a dispariţiei sau a morţii persoanei pe cale judecătorească).

Procedurile speciale au fost definite în literatura juridică de specialitate ca fiind constituite din norme de drept procesual, fie derogatorii, fie complementare faţă de cele cuprinse în Cartea a II-a a Codului de procedură civilă şi prin care se soluţionează doar anumite cauze civile stabilite în mod limitativ şi expres (*expressis-verbis)* prin dispoziţiile normative [225]. Drept consecinţă, în această viziune,

225. A se vedea, în acest sens, Mircea N. Costin, Ioan Leş, Mircea Minea, Dumitru Radu, *Dicţionar de drept procesual civil*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983, p. 401.

ar reprezenta proceduri speciale doar „completările, derogările sau dispoziţiile deosebite" [226] în raport cu normele procedurale de drept comun şi care trebuie să îmbrace un caracter sistematic şi o anumită amploare pentru a forma o reglementare diferită, aplicabilă doar cauzelor care au reclamat, din diferite perspective şi considerente, un regim distinct de soluţionat.

În mod corespunzător, regula de drept civil material, după care normele speciale se întregesc cu dispoziţiile de drept comun, îşi găseşte pe deplin aplicarea şi-n materie de drept procesual civil deoarece, *a fortiori*, atunci când normele procedurilor speciale sunt insuficiente, incomplete, ele se complinesc prin intermediul procedurii civile de drept comun.

Mai multe raţiuni de ordin practic au impus reglementarea procedurilor speciale, între care s-au remarcat, în expunerile de motive ale iniţiatorilor lor legislativi, specificul anumitor raporturi juridice de drept substanţial, nevoia de soluţionare cu celeritate a unor interese conflictuale, ori interesul general al simplificării formelor comune de soluţionare a anumitor cauze.

Literatura juridică de specialitate a identificat multiplele raţiuni practice care au stat la baza reglementării procedurilor speciale, cu caracter bineînţeles, enunţiativ, exemplificativ [227].

Diversitatea procedurilor speciale, în funcţie de multiplele raţiuni care au stat la baza reglementării lor, derogatorii sau complementare, nu constituie, în viziunea multor autori, o formă indirectă de modificare radicală a aspectului procesului civil român.

În fapt, ceea ce defineşte, esenţialmente, procesul civil român este ansamblul de principii ca fiind „cele mai generale şi esenţiale reguli procesuale ce determină întreaga structură a procesului nostru civil" [228].

Noi nu împărtăşim în totalitate teza după care doar principiile generale ar fundamenta întregul proces civil. Este de observat că legiuitorul român, în chiar Codul de procedură civilă, consacră subansambluri de norme sau reguli particulare care vizează faze distincte ale procesului. Vom întâlni astfel, cu titlu de exemplu, reglementări speciale vizând :

- administrarea probatoriilor ;
- deliberarea şi pronunţarea sentinţei judecătoreşti ;
- exercitarea căilor de atac (apelul şi recursul) ;
- executarea silită a sentinţei judecătoreşti definitive ş. a.

Ansamblul regulilor generale, prin care se defineşte esenţialmente procesul civil şi prin care i se conferă un aspect distinct, are desigur, o deosebită importanţă, tocmai datorită faptului că respectivele norme avute în vedere stabilesc „trăsăturile

226. *Idem*, p. 401.
227. A se vedea, în acest sens, Vasile Negru, Dumitru Radu, *Drept procesual civil*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1972, p. 363.
228. În acest sens, a se vedea Graţian Porumb, Ilie Stoenescu, *Drept procesual civil român*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1966, p. 43.

cele mai caracteristice ale întregului sistem de instituţii procesuale" [229]. În consecinţă, acest ansamblu general şi coerent este de natură a completa orice procedură specială, având o largă aplicabilitate, atât în ceea ce priveşte totalitatea organelor cu atribuţii jurisdicţionale, cât şi funcţiunile oricărei jurisdicţii în parte.

Din perspectiva deschisă mai sus, în mod întemeiat, afirmă un autor în literatura juridică de specialitate, „normele legale care alcătuiesc procedurile speciale au un caracter particular ; ele derogă de la regulile de drept comun doar în privinţa unor aspecte ale judecăţii" [230] (*specialia generalibus derogant*).

Regăsim, în cele prezentate mai sus, unele aplicaţii ale principiului general enunţat în cuprinsul art. 721 C. pr. civ., după care, dispoziţiile acestuia alcătuiesc procedura de drept comun în materie civilă, dar sunt aplicabile şi în materiile prevăzute de alte legi în măsura în care acestea nu cuprind dispoziţii potrivnice. Vocaţia complinirii lacunelor normative se regăseşte deci, atât în reglementarea generală, cât şi în acelea particulare sau în aşa-numitele proceduri speciale.

În concluzie, în raport cu cele precizate mai sus şi cu tezele reţinute în literatura juridică de specialitate, poate fi apreciat că procedura specială reprezintă „un complex de norme procedurale", norme complementare sau derogatorii de la procedura obişnuită, de drept comun, în funcţie de care „se soluţionează numai anumite pricini civile expres determinate prin lege" [231].

Precizarea expresă, pe cale normativă, a procedurii speciale ar reprezenta deci, în optica noastră, caracterul esenţial al procedurii derogatorii sau complementare faţă de procedura de drept comun.

§2. Caracterul de procedură specială al partajului judiciar succesoral

În sensul celor precizate în paragraful precedent, procedura partajului judiciar succesoral este, atât din perspectiva completării, cât şi din aceea a derogării, posibil a fi calificată ca fiind o procedură specială. Astfel, normele derogatorii sunt prevăzute de Legea nr. 603/1943 pentru simplificarea procedurii împărţelilor judiciare. De această reglementare şi de aplicarea ei ne vom ocupa în mod distinct.

Pe de altă parte, această procedură se completează cu normele generale sau de drept comun prevăzute de Codul de procedură civilă.

Deosebit, chiar în cuprinsul Cărţii a VI-a a Codului de procedură civilă, consacrată „procedurilor diverse" (în fapt, procedurilor speciale), în Capitolul VII, erau prevăzute, până la data de 22 ianuarie 1953 (când au fost abrogate prin Decretul nr. 40 privitor la procedura succesorală notarială), o serie de proceduri relative la deschiderea unei succesiuni (în cuprinsul articolelor 620-643).

229. A se vedea, în acest sens, Ilie Stoenescu, Savelly Zilberstern, *Drept procesual civil. Teorie generală*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1983, p. 86.
230. În acest sens, a se vedea Ioan Leş, *Procedurile speciale reglementate în Codul de procedură civilă*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989, p. 8.
231. A se vedea, în acest sens, Dumitru Radu, în Mircea N. Costin ş. a., *op. cit.*, p. 401.

Este de asemenea demn de remarcat că, în cadrul aceleiaşi Cărţi a VI-a a Codului de procedură civilă, în Secţiunea a VI-a (consacrată împărţirilor şi licitaţiilor), textele articolelor 657-667 sunt reproduse întocmai.

Raţiunea acestei maniere de tratament adoptată de către legiuitor se poate reduce la aprecierea că, chiar dacă această secţiune a fost în cea mai mare măsură modificată prin Legea nr. 603/1943, datorită faptului că modificarea şi abrogarea nu s-au efectuat în mod expres ci doar implicit, a fost de înţeles necesitatea ca dispoziţiile acestor texte din Codul de procedură civilă să fie întregite, completate cu acelea ale Legii nr. 603/1943.

Caracterul de procedură specială (caracter pe care împărţeala succesorală îl presupune) rezidă şi din economia dispoziţiilor Decretului nr. 40/1953 care, până la adoptarea Legii nr. 36/1995 referitoare la notarii publici şi la activitatea notarială, statua asupra procedurii succesorale notariale, procedură ce reprezintă prima etapă, obligatorie, după deschiderea succesiunii, care trebuie urmată de către succesibili.

Excepţiile de la principiul obligativităţii procedurii succesorale notariale (ca procedură prealabilă celei judiciare) au fost în mod expres prevăzute de acelaşi Decret nr. 40/1953, aşa cum acesta a fost modificat prin Decretul nr. 378 din 20 octombrie 1960 şi republicat la 7 decembrie 1960 (Buletinul Oficial nr. 25/1960), excepţii reluate, de altfel, şi de Legea nr. 36/1995 şi care a abrogat actele normative anterioare pe care le-am evocat. Prin Decretul nr. 40/1953, mai trebuie să menţionăm, fuseseră abrogate, la rândul lor, dispoziţiile cuprinse în art. 620-642 din Codul de procedură civilă.

Procedura succesorală necontencioasă face astăzi obiectul competenţei materiale a notarilor publici după reguli care vizează, deopotrivă, stabilirea drepturilor succesorale şi eliberarea certificatului de moştenitor, inventarierea şi conservarea bunurilor succesorale.

Instanţelor judecătoreşti le revine în consecinţă, în conformitate cu normele generale, confirmate şi de dispoziţiile Legii nr. 36/1995, soluţionarea cauzelor succesorale contencioase, după o procedură, la rândul ei, specială.

Există, aşa cum deja am anticipat, derogări de la regula obligativităţii parcurgerii procedurii succesorale necontencioase notariale, derogări prevăzute *expressis-verbis* de actele normative la care ne-am referit. Putem astfel, indica următoarele situaţii:

- atunci când comoştenitorii nu consimt, încă de la început, ca partajul succesoral să se facă prin bună-învoială, datorită existenţei neînţelegerilor dintre ei;
- când, atât personal, cât şi prin reprezentant, unul dintre comoştenitori se află în imposibilitate să se prezinte la notarul public;
- în situaţia în care moştenitorul, lipsit de capacitate de exerciţiu (din pricina stării de minorat sau din cauza unei boli psihice care se constituie în motiv valid pentru punerea lui sub interdicţie prin sentinţă judecătorească), comoştenitorul nu beneficiază de încuviinţare pentru partaj amiabil din partea autorităţii tutelare.

În concluzie, în conformitate cu dispoziţiile actelor normative la care ne-am referit şi care statuează asupra procedurii succesorale notariale, succesiunile în

legătură cu care moştenitorii sunt de acord, atât cu privire la întinderea drepturilor lor, la numărul şi calitatea lor de succesibili, cât şi la compunerea şi valoarea masei de bunuri succesorale, se soluţionează printr-o procedură simplă şi cu celeritate. Această procedură cu caracter graţios revine, în competenţă, notarului public. Instanţelor de judecată le este conferită competenţa soluţionării doar a cauzelor succesorale contencioase în care, *ab initio,* nu există înţelegere între succesibili referitoare la aspectele mai sus menţionate.

Aceste multiple trăsături, abordate până acum, ilustrează caracterul de procedură specială pe care, încă îl îmbracă partajul succesoral judiciar.

Tendinţele observabile, pe planul procedurii, în cadrul proceselor de partaj judiciar succesoral şi în sistemul judiciar, precum şi în jurisprudenţa din ţara noastră, în ultima jumătate de secol (ulterior apariţiei Legii nr. 603/1943), sunt însă acelea ale transformării partajului judiciar (deci, şi a aceluia succesoral) într-o procedură comună.

§3. Legea nr. 603/1943 pentru simplificarea procedurii împărţelilor judiciare

În Raportul Ministrului Justiţiei către Conducătorul Statului Român, înaintat la data de 6 septembrie 1943, odată cu proiectul Decretului-Lege nr. 603, sunt precizate raţiunile care au determinat, în viziunea iniţiatorului legislativ, modificarea textelor articolelor 691-701 din Codul de procedură civilă, în vederea simplificării împărţelilor judiciare [232].

Legea specială nr. 603/1943 nu reglementează fondul drepturilor supuse împărţelii judiciare, modul în care se stabilesc drepturile copărtaşilor şi nici modul de constituire a masei de bunuri partajabile. Toate acestea, alături de instituţia reducţiunii legatelor excesive, de aceea a raportului donaţiilor, de modul de reglare a creanţelor succesorale, plata pasivului succesoral, beneficiul de inventar ş. a., au rămas pe mai departe obiecte ale reglementării pe terenul dreptului comun.

Cu toate cele arătate mai sus, modificările produse graţie reglementărilor cuprinse în Legea nr. 603/1943 pe planul procedurii partajului judiciar (după încercarea precară şi ineficientă din anul 1907) [233], ne apar ca fiind benefice dintr-o plurală perspectivă.

232. Ca apreciere generală, simplificarea procedurii împărţelilor judiciare se înscria într-un program mai larg de reformă a actului de justiţie, program prin care se urmărea asigurarea unei mai mari celerităţi în opera de distribuire a justiţiei, o simplificare a proceselor judiciare. În cadrul respectivului program fuseseră, deja, adoptate, încă de la data de 23 iunie 1943 (Legea accelerării judecăţilor) şi 25 iunie 1943, modificări ale procedurilor civilă şi comercială, respectiv, ale procedurii penale. Toate modificările aferente procedurilor amintite au atras un simţitor progres în direcţiile menţionate.

233. În fapt, este vorba de încercarea de modificare a procedurii partajului judiciar prin introducerea unui proiect referitor la Legea judecătoriilor de ocoale, proiect legislativ întocmit la iniţiativa lui Stelian Toma, Ministru al Justiţiei la acea dată.

În primul rând, Decretul-Lege nr. 603/1943 se fundamentează pe concepţia după care „starea de indiviziune într-un regim social bazat pe respectul proprietăţii private a fost dintotdeauna privită ca fiind anti-economică şi izvor de neînţelegere" [234].

În fapt, concepţia exprimată în paragraful de mai sus este sancţionată în chiar art. 728 Cod civil, care stipulează că nimeni nu poate fi obligat să rămână în indiviziune [235].

Mai mult decât atât, în materie de succesiune, oricând şi chiar în prezenţa unei convenţii contrare, poate fi cerut partajul bunurilor comune. A se observa totuşi, că, deşi acţiunea de împărţeală este imprescriptibilă din punct de vedere extinctiv, este posibil ca bunurile imobile supuse împărţelii să fie dobândite pe cale de uzucapiune [236].

Practica judiciară a validat punctul de vedere exprimat mai sus. Mai mult, s-a precizat care este situaţia celui prejudiciat printr-o acţiune de partaj prin care, deşi avea calitatea legitimă de succesor, n-a fost chemat la împărţeală judiciară. Astfel, instanţa noastră supremă a statuat că atât partajul voluntar, cât şi acela judiciar nu produc efecte dacă au loc fără participarea unuia dintre coproprietari. Altminteri, ar însemna să se valideze o împărţeală în cadrul căreia s-a dispus de drepturile altuia (ale coproprietarului absent la actul de partaj) ceea ce nu este admisibil. Cum dreptul de proprietate nu se stinge prin neuz, iar cererea de ieşire din indiviziune este imprescriptibilă, nu are relevanţă, sub aspectul admisibilităţii acţiunii formulate de către reclamant, faptul că acesta s-a adresat organelor de justiţie după o îndelungată perioadă de timp scursă de la data încheierii actului de partaj (şi care i-a prejudiciat drepturile), chiar dacă ar fi avut cunoştinţă de acel act [237].

Principiul imprescriptibilităţii acţiunii de împărţeală este reluat şi precizat şi în raport cu regimul juridic al bunurilor imobile existente în materialitatea lor şi al acelor fructe inexistente. Astfel, interpretând art. 728 C. civ., Tribunalul Suprem a statuat că este de asemenea imprescriptibilă şi cererea de împărţeală a fructelor produse de bunurile imobile, dacă există în materialitatea lor; dacă acestea nu mai există, cererea are caracterul unei acţiuni personale supuse prescripţiei de trei ani (Decretul nr. 167/1958) [238].

234. A se vedea, în acest sens, Ion C. Marinescu, *Raportul d-lui Ministru către dl. Mareşal Ion Antonescu, Conducătorul Statului*, publicat în „Modificările aduse Codului civil", ediţia a II-a adăugită, Editura Curierul judiciar, Bucureşti, 1945, p. 53.

235. A se vedea, în acest sens şi Trib. Reg. Cluj, dec. civ. nr. 3608/1956, în „Legalitatea Populară" nr. 10/1956, p. 768, cu notă de Dumitru Bărbieru. În această decizie se reţine că, potrivit art. 728 C. civ., nimeni nu poate fi obligat să rămână în indiviziune; ca atare, admiţându-se o acţiune de partaj, nu se poate menţine starea de indiviziune asupra unei suprafeţe de pământ „sub cuvânt că ar fi necesară exploatării aferente gospodăriei uneia dintre părţi".

236. A se vedea, în acest sens, Vasile Negru, Dumitru Radu, *op. cit.*, p. 385, nota 3.

237. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 673 din 13 aprilie 1982, în *Culegere de decizii*, 1982, p. 36 şi Ion G. Mihuţă, *Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem şi al altor instanţe judecătoreşti pe anii 1980-1985*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986, p. 127.

238. În acest sens, a se vedea Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 860 din 27 aprilie 1983, în C.D. 1983, p. 87.

Codul de procedură civilă însă, prin art. 691-707, era de natură a îngreuna realizarea dreptului de ieşire din indiviziune datorită unei proceduri foarte complicate, greoaie.

În fapt, pentru a fi asigurată o mai bună circulaţie juridică civilă a bunurilor, trebuia înlăturat acel caracter complicat şi costisitor al procesului de partaj; acest caracter descurajant, disuasiv, determina, mai ales în păturile paupere ale populaţiei şi în mediul ţărănesc agravarea conflictelor inerente, rezultate din succesiunile nelichidate.

Din care factori decurgea caracterul greoi al partajului judiciar înainte de reglementarea statuată prin Decretul-Lege nr. 603/1943?

Codul de procedură civilă reglementa trei faze distincte, fiecare dintre acestea fiind prevăzută cu grade de jurisdicţie, precum judecata în fond şi în apel, la care se adăuga şi recursul. Ca atare, *exempli gratia,* ceea ce noi denumim astăzi încheiere (hotărâre interlocutorie) de admitere în principiu era posibil a fi cercetată în apel şi apoi în recurs. Aceeaşi procedură se relua şi cu privire la sentinţa judecătorească prin care se desăvârşea împărţeala. Mai mult decât atât, chiar şi lichidarea succesiunii prin licitaţie publică ori, chiar prin bună-învoială a cunoscut acelaşi tratament juridic procesual, întrucât şi hotărârea care confirma vânzarea şi împărţirea preţului obţinut putea fi atacată cu apel, respectiv, cu recurs.

Din raţiunile pe care le-am mai evocat, în primul rând, Decretul-Lege nr. 603/1943, prin art. 4 alin. 3, a păstrat numai apelul împotriva sentinţelor care desăvârşesc împărţeala. Cu alte cuvinte, reluând o justificare din cuprinsul expunerii de motive a Legii judecătoriilor de ocoale din anul 1907, s-a reţinut principiul după care împotriva încheierilor premergătoare nu poate fi făcut apel sau recurs decât odată cu atacarea sentinţei date asupra fondului cauzei. În consecinţă, dreptul de apel sau de recurs în contra încheierilor de admitere în principiu a fost suprimat. S-a păstrat, cu titlu de excepţie, posibilitatea (acordată celor interesaţi) de-a ataca, pe calea apelului sau a recursului, încheierea prin care instanţa a dispus ca, parţial, bunurile indivize să fie înstrăinate (măsură menită a evita producerea unui prejudiciu ireparabil, fie terţilor cumpărători, fie succesorilor).

În al doilea rând, urmărindu-se acelaşi scop (de facilitare a partajului judiciar şi de evitare a „cheltuielilor inutile"), prin aceeaşi lege, conform art. 3, s-a permis efectuarea partajului prin bună-învoială. Deci, părţile pot tranzacţiona, în sensul că, dacă la termenul fixat, toţi cei interesaţi (în sensul de titulari ai unui interes legitim) se prezintă, sunt capabili şi sunt de acord asupra modalităţii concrete a împărţelii, instanţa va hotărî potrivit înţelegerii intervenite între ei.

Deosebit, aşa cum stipulează art. 3 alin. 2 din Decretul-Lege nr. 603/1943, dacă, printre cei interesaţi, figurează şi incapabili, împărţeala se poate face şi cu bună-învoială. În acest din urmă caz însă, este necesară autorizarea „instanţei" („autorităţii", conform noii accepţiuni din Codul familiei) tutelare. Cu alte cuvinte, garanţia apărării intereselor legitime ale categoriei incapabililor (garanţie conferită de autorizaţia eliberată de autoritatea tutelară în conformitate cu prescripţiunile legale, respectiv, art. 129 alin. 2 din Codul familiei) i-a apărut legiuitorului de la 1943

ca fiind suficientă. De fapt, din expunerea de motive a legii pe care o tratăm, rezultă cu claritate că inițiatorul proiectului legislativ s-a gândit mai cu seamă la predominanța cauzelor cu valori partajabile reduse și, în raport cu care, procedura partajului judiciar obligatoriu apărea ca fiind și mai oneroasă (mai ales, când printre copărtași figurau și minori).

În al treilea rând, instanța, ca o consecință a suprimării căilor de atac împotriva încheierilor de admitere în principiu, a dobândit dreptul ca, prin chiar aceste încheieri, să poată dispune asupra modalității de partajare atunci când, bineînțeles, există suficiente elemente de apreciere.

În această din urmă manieră, din perspectivă procesuală, nu se face o deosebire categorică, deosebire de natură a atrage sancțiunea explicită pentru nerespectarea diferenței dintre cele două faze ale procesului de partaj judiciar succesoral. Pentru acest motiv, în mod corect, instanțele au reținut că perimarea operează în condițiile stipulate de art. 248-254 C. pr. civ., de art. 4 din Decretul-Lege nr. 603/1943 și de art. IV și V din Decretul nr. 132/1952, atunci când pricina rămâne în nelucrare o perioadă de timp mai mare de un an de zile după data la care a fost pronunțată încheierea de admitere în principiu.

Întotdeauna perimarea este urmarea suspendării judecății și, respectiv, a neglijenței părților din proces în repunerea cauzei pe rolul instanței (atunci când suspendarea s-a dispus în temeiul art. 242 pct. 2 C. pr. civ.).

Când acțiunea de partaj judiciar se perimă după darea încheierii de admitere în principiu, această încheiere nu poate fi atacată cu apel sau cu recurs [239].

În optica noastră, această din urmă situație reflectă o tendință de transformare a procedurii speciale a împărțelii judecătorești într-o procedură judiciară comună.

Aceeași tendință rezultă implicit și din alte soluții ale practicii judiciare care, printr-o interpretare neformalistă a textelor art. 4 din Decretul-Lege nr. 603/1943 și art. 281 C. pr. civ., au statuat că, în cazul în care au fost indicate în mod greșit cotele-părți de proprietate în cuprinsul încheierii de admitere în principiu a acțiunii de partaj judiciar succesoral, corectarea lor ulterioară (în condițiile art. 283 alin. 3 C. pr. civ.) nu constituie o încălcare a procedurilor mai sus-menționate.

A constata greșeli de genul celor la care ne-am referit mai sus (reținstanțele de judecată), pe parcursul procesului și a nu le îndrepta (sub motiv că nu ar putea fi înlăturate decât pe calea apelului sau a casării cu trimitere spre rejudecare) ar însemna să se denatureze însuși sensul acestor prevederi legale, cărora li s-ar da o interpretare formală (mai ales când situația de fapt este necontestată) [240]. Este, pe de

239. A se vedea, în acest sens, Trib. raion. Brad, sent. civ. nr. 121/1956, în „Legalitatea Populară" nr. 6/1956, p. 720, cu notă de Savelly Zilberstern. În sens contrar, a se vedea Trib. raion. Novaci, sent. civ. nr. 163/1956, în „Justiția Nouă", nr. 7/1956, p. 1232, cu notă de M. Ștefănescu și Adrian Dimitriu, Camil Gall, *Repertoriu alfabetic de practică judiciară*, Editura Științifică, București, 1958, p. 135.

240. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2102/1975, în „Revista Română de Drept" (supliment). Tabla de materii, 1976, p. 69.

altă parte, cunosut faptul că, pornind de la dispozițiile art. 4 din Legea nr. 603/1943, în mod quasi-unanim se admite că încheierea de admitere în principiu are un caracter interlocutoriu [241] și, ca atare, leagă instanța, situație în funcție de care soluția instanței la care am făcut trimitere poate să apară ca fiind cu totul excepțională, în sensul că, doar, rațiunile practice au impus revenirea instanței asupra încheierii de admitere în principiu ce fusese pronunțată. Alte instanțe au apreciat, mai mult, în sensul că „această împrejurare (caracterul interlocutoriu și imposibilitatea revenirii la cele statuate prin încheiere, n. n.) nu împiedică însă instanța să completeze încheierea, printr-o încheiere suplimentară, dacă de exemplu datorită conexării, unei cereri reconvenționale sau unei intervenții principale apare necesitatea includerii și altor bunuri în masa partajabilă" [242], ceea ce alte instanțe au respins categoric [243].

Așa cum am mai arătat, tendința de simplificare a procesului de partaj judiciar succesoral, inclusiv pe această cale și, în consecință, posibilitatea recunoscută instanțelor de a reveni asupra celor statuate în astfel de încheieri de admitere în principiu, este una benefică, astfel încât ea trebuie susținută (cu atât mai mult cu cât – în afara excepției prevăzută de art. 9 din Legea nr. 603/1943, care permite folosirea căilor de atac împotriva încheierii prin care un bun succesoral considerat nepartajabil în natură a fost scos la licitație –, nu încheierea de admitere în principiu, luată separat, ci hotărârea definitivă de partaj, *in integrum,* va putea fi atacată la instanța superioară și(sau) pusă în executare).

În concluzie, posibilitatea de îndreptare a încheierilor de admitere în principiu a acțiunilor de partaj judiciar succesoral înainte de pronunțarea asupra fondului cauzei, precum și posibilitatea revenirii asupra celor statuate cu privire la bunurile supuse partajului (mobile sau imobile), valorilor, cotelor-părți aferente părților din proces ar reprezenta încă un pas spre conferirea calității de „procedură comună" acțiunii de împărțeală [244]. Este teza pe care o susținem și noi.

241. În acest sens, a se vedea Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 78/1988, în R.R.D. nr. 10/1988, p. 72; Trib. Supr., col. civ., dec. nr. 1517/1957, în „Legalitatea Populară" nr. 4/1958, p. 80; C.S.J., s. civ., dec. nr. 1212/1991, în „Dreptul", nr. 1/1992, p. 103; Trib. Jud. Tulcea, dec. civ. nr. 41/1979, în R.R.D. nr. 8/1979, p. 56; Trib. Jud. Galați, dec. civ. nr. 467/1972, în R.R.D. nr. 10/1973, p. 168. Caracterul obligatoriu al încheierii de admitere în principiu pentru judecătorii fondului este relevat și de literatura juridică de specialitate, sens în care, a se vedea: Dan Chirică, *op. cit.*, p. 323; Eugeniu Safta-Romano, *op. cit.*, p. 258.

242. A se vedea, în acest sens, Viorel Mihai Ciobanu, *Tratat teoretic și practic de procedură civilă,* vol. II, Ed. Național, București, 1997, p. 559, citând Trib. Jud. Maramureș, dec. civ. nr. 686/1977, în R.R.D. nr. 6/1979, p. 46.

243. În acest sens, a se vedea C.S.J., s. civ., dec. nr. 1212 din 16 mai 1991, în „Dreptul" nr. 1/1992, p. 103.

244. În acest sens, a se vedea și R.R.D. nr. 6/1979, p. 46.

Secţiunea a II-a. Noţiunea şi justificarea partajului judiciar succesoral

§1. Partajul judiciar succesoral. Noţiune

Împărţeala moştenirii pe cale judecătorească reprezintă o modalitate de partajare a succesiunii folosită în cazurile în care există neînţelegeri (fie în cursul procedurii necontencioase succesorale notariale, fie independent de această procedură) între coindivizari. Aceste neînţelegeri sunt de aşa-natură, încât, este imposibilă găsirea unei căi la baza căreia să se afle acordul părţilor pentru împărţirea amiabilă a bunurilor succesorale [245].

Graţie împărţelii judiciare, dreptul indiviz al fiecărui comoştenitor asupra masei succesorale indivize va fi transformat într-un drept „diviz şi exclusiv asupra bunurilor cuprinse în lotul său [246].

Prin împărţeala succesorală judiciară, cu alte cuvinte, instanţa operează o atribuire a bunurilor succesorale în materialitatea lor, coindivizarilor, punând capăt stării de indiviziune succesorală şi recunoscând (efectul declarativ) acestor comoştenitori (fiecăruia în parte) calitatea de proprietar exclusiv asupra bunurilor determinate (bunuri care, mai înainte, făcuseră parte din masa indiviză).

§2. Justificarea partajului judiciar succesoral determinat de neînţelegerile coindivizarilor (*familiae herciscundae sive communi dividundo*)

Cauzele partajului judiciar succesoral se constituie, pe de o parte, din neînţelegerile dintre comoştenitori cu privire la folosinţa, administrarea şi dispunerea asupra bunurilor indivize şi, pe de altă parte, din neînţelegerile dintre ei cu privire la modalitatea (concretă) de împărţire a bunurilor şi valorilor succesorale.

Prin acţiunea de partaj succesoral, coindivizarul urmăreşte ca dreptul său indiviz asupra universalităţii de bunuri care formează masa de împărţit, să fie înlocuit cu un drept exclusiv şi diviz asupra unor bunuri precis determinate, concrete, care să-i fie atribuite în propriu-i lot şi astfel, să înceteze imixtiunile celorlalţi comoştenitori în modul independent de administrare, de folosinţă şi de dispoziţie pe care dreptul de proprietate le reclamă.

Voinţa juridică ce reprezintă motivul psihologic determinant în acţiunea de împărţeală este aceea de a atinge scopul concretizării părţii ideale ce i se cuvine

245. A se vedea, în acest sens, Mircea Costin ş. a., *op. cit.*, p. 286.

246. A se vedea, în acest sens: Dumitru Macovei, *op. cit.*, p. 175; Julietta Manoliu, Ştefan Răuschi, *op. cit.*, p. 157; Constantin Stătescu, Corneliu Bârsan, *Drept civil. Drepturile reale*, Universitatea Bucureşti, 1988, p. 181; Despina Maria Fruth-Oprişan, *Examen teoretic al practicii Tribunalului Suprem în materia partajului*, în R.R.D. nr. 5/1988, p. 38.

coindivizarului din masa de împărţit, ca un scop direct şi imediat, dar, aceeaşi voinţă juridică urmăreşte şi obiectivul indirect, mediat (motivul subiectiv concret, determinat) de a dobândi o mai mare libertate în administrarea şi dispoziţia asupra propriului patrimoniu, nestingherit fiind de servituţile proprietăţii colective (care atrag după sine neînţelegeri între coproprietari).

§3. Cazuri în care partajul judiciar succesoral este obligatoriu

Împărţeala moştenirii pe cale judecătorească se realizează, de principiu, ca urmare a voinţei manifeste a cel puţin unuia dintre coindivizari, de a pune capăt coproprietăţii succesorale.

Chiar dacă, din reglementările Codului civil rezultă caracterul provizoriu cu care creatorii codului au prevăzut indiviziunea şi, de aici, şi un vădit caracter dezorganizat, precar, ei n-au înţeles totuşi să substituie voinţei comoştenitorilor acţiuni cu caracter subrogatoriu.

Pe de altă parte, când se conturează factorii de conflict de interese şi apar neînţelegerile, de regulă, comoştenitorii găsesc modalităţile convenţionale prin care să împartă, pe cale amiabilă, succesiunea.

Partajul succesiunii prin bună-înţelegere, foarte practic, comod şi de obicei şi just, constituie modalitatea de ieşire din indiviziune care poate fi, de principiu, oricând folosită de către copărtaşi (în afara vreunei condiţii de formă). Mai mult, această modalitate poate fi completată şi cu partajul judecătoresc atunci când nu întreaga masă de împărţit a făcut obiectul împărţelii voluntare (ceea ce reprezintă o consideraţie în plus din partea legiuitorului faţă de această formă combinată pe care, iată, n-o repudiază).

În mod practic, partajul voluntar se realizează printr-un act de împărţeală a moştenirii, fie guvernat doar de voinţa părţilor (proiect de partaj), fie în cadrul procedurii succesorale necontencioase, notariale, fie în instanţă (prin tranzacţia de partaj).

Partajul voluntar nu va putea fi însă realizat în ipotezele în care partajul judiciar este obligatoriu. Sunt consacrate trei cauze legale ale obligativităţii partajului succesoral judiciar şi anume:

- atunci când unul dintre comoştenitori nu este prezent la rezolvarea indiviziunii prin împărţeală şi nu este, nici măcar, reprezentat;
- atunci când unul dintre moştenitorii coindivizari este minor sau interzis prin sentinţă judecătorească definitivă şi irevocabilă, iar autoritatea tutelară, în virtutea prerogativelor instituite în conformitate cu art. 129 alin. 2 din Codul familiei, nu a autorizat actul de împărţeală prin bună-învoială;
- atunci când, cel puţin unul dintre comoştenitorii indivizari se opune la actul de partajare prin bună înţelegere [247].

247. A se vedea, în acest sens, Mircea N. Costin ş. a., *op. cit.*, p. 287.

Secţiunea a III-a. Părţile în procedura partajului judiciar succesoral

§1. Calitatea de reclamant

Calitatea de subiect activ în cadrul acţiunii de partaj judiciar succesoral este recunoscută unei pluralităţi de persoane, după cum urmează:

a) – copărtaşilor, fie că sunt moştenitori legali, testamentari[248], sau donatari de bunuri viitoare (cu condiţia de-a fi succesori universali sau cu titlu universal, întrucât, legatarilor şi donatarilor de bunuri viitoare particulare sau cu titlu particular nu li se recunoaşte dreptul de-a cere partajul succesiunii);

b) – creditorilor personali ai oricărui succesor, prin acţiunea subrogatorie sau pauliană;

c) – cesionarilor drepturilor succesorale (succesorii în drepturi), dacă aceste drepturi nu sunt particulare sau cu titlu particular.

Se impune o precizare în raport cu cele arătate mai sus. Dreptul de succesiune şi, indirect, de calitate procesuală activă în procesul de partaj judiciar succesoral revine soţiei supravieţuitoare care este şi văduvă din cel de-al doilea război mondial, nu în baza dispoziţiunilor Legii nr. 319/1944 privind drepturile succesorale ale soţului supravieţuitor, ci în baza art. 12 din Legea nr. 609/1941 privind văduvele de război, ca un drept de moştenire asupra bunurilor celui căzut sub drapel, în plină proprietate de 1/2 când vine în concurs cu ascendenţii, fraţii şi surorile defunctului sau urmaşii acestora. Condiţia acestei derogări de sediu al materiei se află deci, în intervenţia decesului *de cujus*-ului pe front[249].

Observăm, cu alte cuvinte, că aceia care pot cere împărţeala sunt coindivizarii, succesorii lor în drepturi, sau creditorii lor. Trebuie să precizăm, creditorii pot, de asemenea, interveni în nume propriu şi în interes propriu şi în împărţeala solicitată de către debitorii lor, după cum, ei înşişi o pot cere. In acest sens s-a precizat în literatura noastră juridică de specialitate că cererea de ieşire din indiviziune formulată de reclamant (care cumpărase după decesul *de cujus*-ului autoturismul de la soţia supravieţuitoare a acestuia, una dintre comoştenitoare) nu ar fi inadmisibilă, cum în mod greşit au statuat unele instanţe judecătoreşti[250] pe temeiul lipsei de calitate procesuală activă, atât timp cât, în temeiul art. 974 C. civ., operează o subrogare personală a creditorului succesoral în drepturile coindivizarului[251]. Nu

248. A se vedea, în acest sens, C.S.J., s. civ., dec. nr. 1912 din 16 octombrie 1992, în „Dreptul", nr. 8/1993, p. 83.

249. În acest sens, a se vedea C.S.J., s. civ., dec. nr. 2406 din 16 decembrie 1992, în „Dreptul", nr. 8/1993, p. 82.

250. A se vedea, în acest sens, Tribunalul Judeţean Olt, dec. civ. nr. 1279 din 21 octombrie 1992, cu notă critică de Mihai Georgescu şi Alexandru Oproiu, în „Dreptul", nr. 10-11/1993, p. 101.

251. În acest sens, a se vedea Dimitrie Alexandresco, *Explicaţiunea teoretică şi practică a dreptului civil român*, tom III, partea a II-a, Iaşi, 1900, p. 765.

au dreptul, însă (în conformitate cu dispoziţiile art. 1825 C. civ.) să scoată la vânzare partea indiviză a unui coerede din imobilele unei succesiuni, cu toate că aceştia sunt titularii unui gaj general (creditori chirografari) asupra patrimoniului acestuia din urmă.

În cele ce urmează, vom încerca o tratare a fiecărei categorii de reclamanţi în parte.

A) Succesorii coindivizari în calitate de reclamanţi

Calitatea de reclamant, (subiect activ, *actor*, *petitor*) în cadrul procesului de partaj judiciar succesoral incumbă, în primul rând (de obicei), moştenitorilor legali sau testamentari ai *de cujus*-ului.

Condiţia esenţială pentru ca dreptul de moştenire să se poată consolida şi, astfel, calitatea de reclamant să fie susţinută, este acceptarea succesiunii (ca manifestare de voinţă a succesibilului). Am observat că există unele impedimente legale în legătură cu dreptul de a succede. În practica noastră judiciară s-a reţinut că, dacă soţul care a suprimat viaţa celuilalt soţ se află într-un astfel de caz şi deci, nu poate fi reclamant într-un proces de partaj succesoral pe seama bunurilor care compun masa succesorală rămasă după defunctul său soţ (impediment statuat de art. 655 pct. 1 C. civ.), nimic nu-l împiedică însă să-şi aroge această calitate în raport cu bunurile comune dobândite de cătrei cei doi soţi în timpul căsătoriei, situaţie în care sunt aplicabile normele speciale din Codul familiei referitoare la regimul matrimonial unic şi codevălmaş[252].

Acceptarea succesiunii constituie o premisă care trebuie dovedită în instanţă. Din această perspectivă, este necesară analiza distinctă asupra modurilor de acceptare a succesiunii, analiză ce va face obiectul unui paragraf special al acestei secţiuni. Şi în cazul succesiunilor succesive incumbă instanţei analiza atentă şi separată a fiecărei succesiuni pentru a fi stabilite atât bunurile pe care fiecare masă succesorală le cuprinde, cât şi cotele-părţi care se cuvin moştenitorilor în raport cu fiecare succesiune distinctă. Mai mult, în viziunea instanţei noastre supreme, stabilirea cu exactitate a bunurilor care au existat în fiecare masă de partajat la data deschiderii succesiunilor succesive, ar fi impusă de obiectivul fundamental de-a fi verificată acceptarea de către succesibili, în termenul legal a celor două succesiuni, iar, în al doilea rând, de-a stabili cu precizie drepturile succesorale care li se cuvin părţilor din proces, acceptante ale succesiunii[253]. Mai mult, acceptarea succesiunii nu trebuie să fie echivocă; nici măcar aceea tacită. În raport cu această din urmă condiţie, la care vom reveni, instanţa noastră supremă a statuat că, potrivit art. 689 alin. 2 C. civ., acceptarea tacită a succesiunii este aceea care rezultă dintr-un act juridic pe care succesibilul nu-l poate face decât în calitatea sa de erede, act care exprimă în mod neîndoielnic, neechivoc, intenţia de-a accepta succesiunea. În măsura în care actul succesibilului poate primi şi o altă interpretare, el nu poate dobândi

252. A se vedea, în acest sens, C.S.J., s. civ., dec. nr. 1526 din 15 august 1990, în „Dreptul" nr. 2-3/1991, p. 73.

253. A se vedea, în acest sens, C.S.J., s. civ., dec. nr. 753 din 26 aprilie 1990, în „Dreptul" nr. 2-3/1991, p. 77.

semnificaţia unei acceptări propriu-zise, întrucât caracterul echivoc reprezintă un impediment major în interpretarea voinţei succesibilului ca fiind proprie acceptantului, după cum actele de administrare pe care legea le asimilează celor de conservare *(animo gerendi)*a patrimoniului nu pot constitui (în raport cu art. 690 C. civ.) manifestări ale unei acceptări tacite neechivoce. Dimpotrivă, consideră aceeaşi instanţă supremă, actele de administrare care au un caracter urgent şi care „angajează viitorul", actele de folosinţă a bunurilor succesorale şi, în special, actele de dispoziţie implică acceptarea pentru că succesibilul s-a comportat ca un proprietar (*animo domini*) şi nu a putut săvârşi actele fără să fi voit să accepte moştenirea [254].

O sumă de probleme inedite a fost dezvoltată în literatura noastră juridică de specialitate în legătură cu mijloacele prin care se face dovada calităţii de moştenitor în împărţelile judiciare de terenuri determinate de succesiunile deschise anterior Legii nr. 18/1991 cu privire la fondul funciar [255].

Unii autori au exclus acestei *judicium duplex* (care „aparţine în mod reciproc tuturor părţilor din proces") calitatea de mijloc de dobândire, prin obiect şi cauză, a titlului de moştenitor, ca beneficiar al dispoziţiei cuprinse în art. 8 alin. 2 din Legea nr. 18/1991, de către o persoană, precizând că, dimpotrivă, „dovada calităţii de succesibil (în condiţiile art. 12 alin. 2 din lege) constituie o premisă obligatorie pentru recunoaşterea calităţii de beneficiar al Legii fondului funciar" [256]. Ca atare, regula după care *hereditas jacens sustinet personam defuncti* ar cunoaşte o aplicaţie în cazul special al succesiunilor deschise înainte de intrarea în vigoare a Legii fondului funciar iar, pe planul probaţiunii calităţii lor succesorale, singura dispoziţie de favoare pentru părţile din proces este aceea din cuprinsul art. 12 alin. 2, potrivit căreia, atunci când terenurile nu s-au găsit în circuitul juridic civil, ei vor fi repuşi în termenul de acceptare a succesiunii. În orice caz, „voinţa de acceptare urmează a fi manifestată expres, prin cererea pe care o face comisiei" de aplicare a Legii nr. 18/1991 [257]. O lipsă de claritate a legii cu privire la titularii dreptului de recunoaştere a proprietăţii funciare este sesizabilă, însă, în legătură cu „deţinătorii" de suprafeţe agricole ce au vocaţie succesorală şi, pe cale de consecinţă, vocaţie la beneficiul Legii nr. 18/1991 (care-i asimilează, prin neprecizare, şi pe detentorii precari ai loturilor în folosinţă), aşa cum s-a precizat în literatura juridică de specialitate cu justificat temei [258].

254. În speţă, în baza rolului activ conferit de art. 130 C. pr. civ., instanţele erau datoare să administreze probe concludente pentru a stabili dacă pârâta a efectuat lucrările de îmbunătăţiri la imobilul succesoral, manifestându-şi astfel intenţia de a accepta succesiunea sau, dacă, fiind realizate de sora ei reprezintă simple îmbunătăţiri aduse locuinţei acesteia din urmă şi nu imobilului succesoral in integrum. În acest sens, a se vedea C.S.J., s. civ., dec. nr. 2193 din 14 noiembrie 1990, în „Dreptul" nr. 7-8/1991, p. 125.
255. A se vedea, în acest sens şi Gheorghe Beleiu, *Dreptul de preemţiune reglementat prin Legea nr. 18/1991 a fondului funciar,* în „Dreptul" nr. 12/1992, pp. 3-13.
256. În acest sens, a se vedea Pavel Perju, *Probleme de drept civil şi de drept administrativ survenite în practică*, în „Dreptul" nr. 11/1996, p. 73.
257. A se vedea, în acest sens, Pavel Perju, loc. cit., p. 74.
258. În acest sens, a se vedea dr. Stelu Şerban, *În legătură cu dreptul de proprietate asupra terenurilor situate în intravilan*, în „Dreptul" nr. 7-8/1991, pp. 100-103.

B) Creditorii succesiunii în calitate de reclamanţi în procesul de partaj judiciar succesoral

Am observat că, în general, în cadrul procesului de partaj judiciar succesoral, părţile pot fi investite cu două calităţi procesuale. Părţile pot fi, astfel, fie subiecte active, fie subiecte pasive.

Subiecte active ale acţiunii de partaj succesoral pot fi oricare dintre categoriile de succesibili: în principal, succesorii propriu-zişi; în subsidiar, creditorii succesorilor şi, în al treilea rând, cesionarii de drepturi succesorale.

Am observat că prima categorie, aceea a succesorilor propriu-zişi, este o categorie plurală. Ea cuprinde moştenitorii testamentari, moştenitorii legali şi donatarii de bunuri viitoare (atunci când transmisiunea s-a făcut cu privire la universalitatea bunurilor succesorale sau cu titlu universal). Deci, nu pot fi subiecte ale acţiunii de partaj succesoral legatarii sau donatarii de bunuri viitoare particulare sau cu titlu particular.

Categoria subsidiară a creditorilor succesiunii este formată din creditorii care au un drept de gaj general asupra bunurilor succesorale (creditorii chirografari) şi este supusă unor reguli distincte [259].

Dacă, în principiu, aşa cum stipulează art. 1825 C. civ., partea nedivizăă din bunurile imobile ale unei mase succesorale nu poate fi pusă în vânzare de către creditorii personali ai săi, înainte de partajare, sau de vinderea prin licitaţie (posibilităţi recunoscute creditorilor), dacă aceştia vor găsi de cuviinţă sau, dacă au dreptul de-a interveni, ei sunt (în conformitate cu dispoziţiile art. 731 şi 974 C. civ.) titularii unei acţiuni oblice, recunoscându-li-se prerogativa de-a pune sigilii asupra bunurilor (în virtutea unui titlu executor sau a unei sentinţe judecătoreşti definitive).

În acelaşi sens reglementează materia indiviziunii (în raport cu urmărirea încuviinţată creditorilor) Codul de procedură civilă prin art. 490.

C) Cesionarii drepturilor succesorale în calitate de reclamanţi în partajul succesoral

În sfârşit, cesionarii (*accipiens*) drepturilor succesorale formează o categorie, la rândul ei, distinctă de subiecte active ale acţiunii de partaj judiciar succesoral, însă, numai atunci când cesiunea, prin intermediul căreia s-au subrogat în drepturile succesorale ale cedenţilor (*cedens*), este obiectul unei universalităţi de bunuri, ori este făcută cu titlu universal.

Având în vedere cele de mai sus, cesionarul sau dobânditorul unor bunuri particulare singulare, nu va avea drept, deoarece acesta nu este decât un „succesor în drepturi cu titlu particular şi, prin urmare, nu înlocuieşte în indiviziune pe autorul său", condiţie reţinută şi-n literatura noastră juridică de specialitate şi în practica jurisprudenţială [260].

259. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1405 din 30 iunie 1983, în C.D. 1983, p. 39.
260. În acest sens, a se vedea Mihail Eliescu, *op. cit.*, p. 221.

§2. Formele acceptării succesiunii (*hereditatis aditio*)

Dacă transmisiunea succesiunii are loc *(ope legis)* imediat, automat, nu înseamnă că există o obligativitate instituită pentru succesibili în sensul acceptării ei.

Succesibilii (conform art. 686 C. civ.) nu sunt obligaţi a accepta succesiunea, chiar dacă li s-ar cuveni.

În sensul celor arătate mai sus, succesibilii au încuviinţarea legii, în vederea manifestării opţiunii (fie de-a accepta succesiunea, „ipoteză în care îşi consolidează drepturile succesorale, devenind moştenitori, fie de a renunţa la moştenire, ipoteză în care dobândirea drepturilor succesorale este desfiinţată retroactiv, devenind străini de moştenire") [261].

Succesibilul, conform legii noastre civile, poate opta (în termenul util şi legal – *spatio deliberandi*) pentru una dintre următoarele conduite în raport cu succesiunea :

a) – să o accepte pur şi simplu (*cum cretione*) ;

b) – să o accepte sub beneficiu de inventar ;

c) – să renunţe la aceasta (*hereditas jacens*).

a) Prin acceptare, succesibilul devine „proprietar al întregului activ şi debitor al întregului pasiv succesoral" [262].

Acceptarea poate fi voluntară atunci când rezultă dintr-un act sau fapt juridic al succesibilului (fie în mod expres – cu titlu de exemplu, prin înscris autentic ori printr-un act sub semnătură privată –, fie în mod tacit – de exemplu, intenţia fiind dedusă, în mod indubitabil din actele sau din faptele îndeplinite de către moştenitor în virtutea acestei calităţi (*gestio pro herede*), precum :

- introducerea unei acţiuni succesorale în justiţie ;
- cererea de inventariere şi de evaluare a bunurilor succesorale ;
- posesia asupra bunurilor succesorale ;
- plata taxelor şi a impozitelor pentru bunurile succesorale ;
- cererea de deschidere a procedurii succesorale notariale etc.) [263].

Acceptarea poate fi însă o acceptare forţată. Îmbracă acest caracter forţat atunci când, de exemplu, în urma ascunderii sau „dării la o parte" a unor bunuri succesorale, succesibilul este constrâns să accepte succesiunea fără beneficiul inventarului (cu titlu de sancţiune civilă, când caracterul fraudulos rezultat din încălcarea normei prevăzută de art. 703 C. civ. trebuie dovedită) [264]. Ascunderea

261. A se vedea, în acest sens, Dumitru Macovei, *op. cit.*, p. 44 şi urm.
262. În acest sens, a se vedea René Dekkers, *Précis de droit civil belge. Tome troisième (les régimes matrimoniaux ; les successions – les donations et les testaments)*, Bruxelles, 1955, p. 326.
263. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1792 din 5 septembrie 1989, în „Dreptul" nr. 7/1990, p. 67. Pentru o prezentare sintetică a situaţiilor care poartă semnificaţia acceptării tacite a succesiunii, a se vedea Eugeniu Safta-Romano, *Probleme teoretice şi practice privind acceptarea tacită a succesiunii*, în „Dreptul" nr. 12/1991, pp. 23-35.
264. În acest sens, a se vedea C.S.J., s. civ., dec. nr. 622 din 10 aprilie 1990, în „Dreptul" nr. 9-12/1990, p. 237.

unor bunuri succesorale, ca faptă juridică ce îmbracă legalmente caracterul unei acceptări forţate a succesiunii, trebuie să evidenţieze prezenţa unor elemente obiective şi subiective elocvente în acest sens, elemente ce fac obiectul probaţiunii judiciare, în spiritul sancţiunii prevăzute de art. 703 C.civ(ascunderea bunurilor succesorale se realizează în condiţiile subiective presupuse de fraudă, deci, este necesară probarea actului delictual civil întemeiat pe dol) [265]. Astfel, în cadrul elementelor obiective, putem regăsi deţinerea clandestină, tăinuirea bunurilor etc. iar, sub raportul laturii subiective, determinarea intenţiei frauduloase a bunurilor succesorale [266]. Drept consecinţă, nu are relevanţa unei „sustrageri frauduloase a bunurilor succesorale" sau a „dării la o parte" a lor, simpla omisiune din partea succesibilului de-a declara, în faţa notarului, cu ocazia dezbaterilor succesorale, toate bunurile care *de jure* compun masa de împărţit [267].

b) Prin acceptarea sub beneficiu de inventar, succesibilul devine proprietar al activului şi debitor al pasivului, dar numai în limita valorică a întinderii activului. Şi în acest caz el rămâne subiect al raportului donaţiilor (dacă a primit astfel de donaţii de la *de cujus*). Deci, o asemenea acceptare obstaculează „contopirea patrimoniului succesoral cu patrimoniul propriu al moştenitorului, cu consecinţa că acesta va răspunde pentru datoriile şi sarcinile moştenirii numai în limita valorii bunurilor pe care le-a dobândit (*intra vires hereditatis*) [268]. Şi această modalitate de acceptare îmbracă, fie un caracter facultativ (putându-se, deci renunţa la beneficiul ei, chiar după exprimarea voinţei în acest sens), fie un caracter obligatoriu (în trei cazuri expres prevăzute de lege). Cele trei cazuri sunt următoarele :

- când succesiunea este vacantă (*hereditas jacens*) ;
- când există neînţelegeri între succesibilii unui moştenitor decedat anterior exercitării dreptului de opţiune succesorală, neînţelegeri legate tocmai de acest mod de acceptare ;
- când succesibilul este minor sau este pus sub interdicţie judecătorească [269].

c) Renunţarea la succesiune reprezintă a treia posibilitate oferită succesibilului. Prin renunţarea la succesiune, succesibilul devine un terţ, un străin de succesiune care doar în mod eventual rămâne subiect al reducţiunii liberalităţilor (în cazul în care acestea ar depăşi valoarea cotităţii disponibile). În orice caz, de principiu, el este dispensat de obligaţia de raport al liberalităţilor făcute în beneficiul său de către *de cujus* [270].

265. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2520 din 24 noiembrie 1989, în „Dreptul" nr. 7/1990, p. 67.
266. În acest sens, a se vedea C.S.J., s. civ., dec. nr. 1979 din 28 octombrie 1992, în „Dreptul", nr. 8/1993, p. 81.
267. A se vedea, în acest sens, C.S.J., s. civ., dec. nr. 1031 din 24 aprilie 1991, în „Dreptul", nr. 1/1992, p. 107.
268. A se vedea, în acest sens, Victor Ursa ş. a., *op. cit.*, p. 10.
269. A se vedea, în acest sens, Revista „Dreptul" nr. 12/1991, p. 23.
270. În acest sens, a se vedea Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 780/1973, în R.R.D. nr. 1/1974, p. 159.

Renunţarea la succesiune, spre deosebire de acceptare, este un act unilateral şi solemn, fiind exclusă forma tacită.

Deosebit, art. 701 C. civ. stipulează o derogare de la principiul irevocabilităţii actului de opţiune succesorală, permiţând moştenitorului renunţător să revină asupra renunţării sale şi să o retracteze, dacă însă, sunt îndeplinite, cumulativ, următoarele două condiţii negative :

- între timp, succesiunea să nu fi fost acceptată de către alţi succesibili ai *de cujus*-ului ;
- să nu fi expirat termenul de prescripţie pentru exercitarea dreptului de opţiune (regăsim aici, printr-o interpretare de tip *„per a contrario sive a contrario sensu"*, încă un argument în favoarea tezei susţinute de noi, aceea după care, termenul de acceptare a succesiunii este un termen de prescripţie).

După unii autori, această derogare de la principiul irevocabilităţii actului juridic de opţiune succesorală îşi găseşte raţiunea în „grija legiuitorului de-a evita vacanţa succesorală", concepţie la care achiesăm [271].

§3. Calitatea de pârât în procesul de partaj judiciar succesoral

Subiecte pasive ale procesului de partaj succesoral pot fi oricare dintre coindivizarii masei succesorale supuse partajării, în mod corespunzător *(similia similibus)* calităţilor arogate de subiectele active (reclamanţii). Le vom preciza pe rând.

A) Calitatea de coindivizar legal sau testamentar a pârâtului

Legea nu distinge între coindivizari în raport cu calitatea lor procesuală (activă sau pasivă).

Din perspectiva precizată mai sus, deducem că există o deplină egalitate între părţi pentru că, spre deosebire de alte cauze civile, în procesul de partaj judiciar (în general), de partaj succesoral (în special) ideea de culpă procesuală este exclusă.

Pornind de la teza enunţată mai sus, în astfel de procese părţile sunt, în mod nediferenţiat (ca regulă generală), obligate a suporta cheltuielile de judecată.

Criteriul folosit la stabilirea cheltuielilor de judecată este, *mutatis mutandis*, chiar criteriul proporţionalităţii dintre sarcinile moştenirii şi cota-parte indiviză cuvenită comoştenitorilor (criteriu, esenţialmente, de drept civil material).

B) Calitatea de pârâţi a acelora care îi succed în drepturi pe coindivizarii propriu-zişi

Calitate de pârâţi în procesul de partaj judiciar succesoral pot avea şi cesionarii drepturilor succesorale.

Cesionarii drepturilor succesorale pot obţine calitatea avută de noi în vedere (spre deosebire de celelalte părţi din proces) numai atunci când s-au subrogat în drepturile succesorale ale cedenţilor.

271. A se vedea, în acest sens, Francisc Deak, Stanciu Cărpenaru, *op. cit.*, p. 504.

Pentru obţinerea respectivei calităţi este indiferent titlul în baza căruia a avut loc cesiunea.

Deosebit, cesiunea (pentru a produce efectele avute de noi în vedere) trebuie să aibă drept obiect o universalitate de bunuri sau valori, ori să fi fost făcută cu titlu universal.

O cesiune de bunuri succesorale realizată cu privire la bunuri particulare sau o cesiune cu titlu particular nu pot conduce la dobândirea, de către cesionar, a calităţii de pârâţi în procesul de partaj judiciar succesoral, regulă care vizează, după cum am observat, şi calitatea de reclamant.

C) Calitatea de pârâţi a acelora care sunt debitori ai succesiunii

Dacă, în procesul de partaj judiciar succesoral creditorii succesiunii pot avea calitatea de reclamanţi, *per a contrario (sive a contrario sensu)*, debitorii succesiunii pot fi chemaţi în proces de către persoanele interesate.

Debitorii succesiunii pot fi chemaţi în proces, fie în calitate de pârâţi, fie în calitate de chemaţi în garanţie, în raport cu respectivii coindivizari (cărora le-au revenit în loturile atribuite de către judecători şi creanţe pe care urmează a le executa în viitor).

Dacă, în dreptul nostru, retractul succesoral nu este reglementat (în raport cu cesionarii drepturilor succesorale), credem că nimic nu obstaculează posibilitatea de-a aduce în proces (în calitate de pârâţi) pe debitorii succesiunii, sens în care s-au pronunţat unii autori, în raport cu practica jurisprudenţială consacrată de instanţele noastre [272].

În concluzie, trebuie să precizăm că procesul de partaj judiciar succesoral creează o dublă calitate participanţilor la acesta : calitatea de reclamanţi-pârâţi, pe de o parte şi aceea de pârâţi-reclamanţi (în mod simultan), pe de altă parte, sugerându-se astfel, deplina egalitate procesuală dintre copartajanţii bunurilor succesorale.

§4. Terţele persoane în procesul de partaj judiciar succesoral

Există situaţii (destul de frecvente) în care, pe lângă părţile consacrate care participă la procesul de partaj judiciar succesoral, fie în calitate de reclamanţi, fie în aceea de pârâţi, trebuie să fie introduse în cauză, la cererea lor, sau la cererea părţilor înseşi, aşa-numitele terţe persoane.

Terţele persoane pot reprezenta, în procesul de partaj succesoral, fie interese personale (rezultate, cu titlu de exemplu, din raporturile juridice civile încheiate cu una dintre părţile din proces, precum, *e. g.*, din contractele de donaţie, de vânzare-cumpărare etc.), fie chiar interesele uneia dintre părţile din proces.

În funcţie de distincţia operată mai sus, aceste terţe persoane s-au diferenţiat (încă din epoca clasică a dreptului roman) în :

- intervenienţi în nume propriu ;
- intervenienţi în favoarea uneia dintre părţi.

272. A se vedea, în acest sens, Mihail Eliescu, *op. cit.*, p. 221.

Odată acceptată calitatea lor de intervenienţi în procesul de partaj succesoral, aceste terţe persoane vor dobândi drepturile şi obligaţiile procesuale şi procedurale corespunzătoare (în general) părţilor din proces.

În legislaţia noastră procesual-civilă sunt consacrate patru forme de participare a terţelor persoane în procesul civil, forme care vizează şi procedura partajului judiciar succesoral. Este vorba de acele forme prevăzute în economia art. 49-68 C. pr. civ. şi în cadrul cărora le regăsim după cum urmează:

- intervenţia (principală sau accesorie), în funcţie de interesul proteguit (strict personal sau/şi al părţilor principale din proces), pe de o parte, sau intervenţia (forţată ori voluntară) în funcţie de modalitatea intervenirii: la iniţiativa părţilor principale ori la iniţiativa intervenienţilor, pe de altă parte (sediul acestei materii aflându-se în art. 49-56 C. pr. civ.);
- chemarea în judecată a altor persoane (art. 57-59 C. pr. civ.);
- chemarea în garanţie a unei terţe persoane (art. 60-63 C. pr. civ.)
- arătarea titularului dreptului (art. 64-66 C. pr. civ.)

Pornind de la principiul consacrat (în chiar dreptul roman) după care sentinţa judecătorească în procesul civil este opozabilă *inter partes (res inter allios acta)* şi având în vedere că interesul judiciar dezbătut poate fi urmărit şi de către alte persoane decât protagoniştii procesului, este de înţeles importanţa deosebită a acestor reglementări din Codul de procedură civilă.

Şi în procesul de partaj judiciar succesoral terţele persoane, indiferent de calitatea lor *in concreto* (oricare dintre cele patru enumerate mai sus), trebuie să răspundă condiţiilor generale pentru exercitarea prerogativelor oricărei judecăţi. Este vorba de următoarele:

- justificarea unui interes legitim;
- capacitatea procesuală de exerciţiu (capacitatea de a sta în proces, în judecată);
- justificarea calităţii procesuale (calitate care este determinată de existenţa unui proces civil în curs de judecată şi a unei legături de conexitate între cererea privind participarea unei terţe persoane în procesul de partaj succesoral şi cererea principală de împărţeală).

Relaţia de conexitate precizată mai sus ar implica, în viziunea unor autori, un raport de dependenţă între interesul general de proteguire a terţilor intervenienţi sau a uneia dintre părţi şi modalităţile de soluţionare a celor două cereri (cererea principală, respectiv, cererea de participare a terţilor în proces)[273].

În mod concret, participarea terţelor persoane într-un proces de partaj judiciar ar putea lua forma următoarelor calităţi:

a) – intervenienţi în nume şi în interes propriu (în cadrul intervenţiei principale), terţe persoane care, în mod voluntar, îşi pot aroga calitatea de participanţi într-un proces în vederea valorificării unui interes propriu (cu titlu de exemplu, invocarea

273. A se vedea, în acest sens, Ioan Leş, *Participarea părţilor în procesul civil*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1982, p. 106.

calităţilor de copărtaşi legali sau testamentari, de creditori succesorali etc.); în practica noastră judiciară s-a decis că, în cazul unei intervenţii în interes propriu formulată după admiterea în principiu a acţiunii de partaj judiciar succesoral, încheiere care are caracterul unei hotărâri de fond, deoarece prin ea se statuează asupra unor probleme esenţiale în directă legătură cu fondul litigiului (precum, *exempli gratia,* calitatea de copărtaşi, cotele-părţi care le revin, compoziţia concretă a masei succesorale), asupra încheierii de admitere în principiu nu se poate reveni prin hotărârea de fond (aceea care finalizează procesul de partaj); din acest motiv, se susţine în mod eronat după părerea noastră, cererea de intervenţie în interes propriu, în măsura în care se referă la chestiuni asupra cărora s-a statuat prin încheierea de admitere în principiu, nu mai poate fi formulată după încheierea dezbaterilor privind admiterea în principiu a acţiunii, drepturile pretinse de către intervenient putând fi valorificate pe calea unei acţiuni separate[274]; dacă am admite o asemenea soluţie, fără îndoială, am aduce atingere dispoziţiei procesual-civile, după care cererea de intervenţie poate fi depusă în orice fază a procesului civil şi chiar direct într-o cale de atac;

b) – intervenienţi în numele şi în interesul uneia dintre părţile principale (reclamantul sau pârâtul) sau terţe persoane care sprijină, printr-o cerere incidentă, apărările respectivei părţi (cf. art. 49 alin. 3 C. pr. civ.);

c) – chematul în judecată alături de reclamant în procesul de partaj judiciar succesoral ar putea fi, conform art. 57 C. pr. civ., oricare persoană care, ca şi reclamantul, ar putea pretinde aceleaşi drepturi în raport cu împărţirea bunurilor ce fac obiectul transmisiunii succesorale, motiv pentru care şi cererea de chemare în judecată a altei persoane (cerere pe care o poate face numai pârâtul)[275] trebuie să corespundă condiţiilor de formă presupuse de chemarea în judecată[276]; este vorba aici în special de cesionarul bunurilor succesorale care, în urma unui act de înstrăinare a cotei-părţi succesorale, act admisibil şi valabil, produce şi efectul subrogării parţiale sau totale în drepturile unuia dintre comoştenitori, care în proces ar figura ca reclamant[277];

d) – chematul în garanţie în procesul de partaj succesoral ar putea fi orice persoană care ar trebui să garanteze sau să-l despăgubească pe eventualul comoş-

274. A se vedea, în acest sens, C.S.J., s. civ., dec. nr. 1212 din 16 mai 1991, în „Dreptul", nr. 1/1992, p. 103.

275. În acest sens, a se vedea Ion Stoenescu, *Notă* critică la dec. civ. nr. 3455 din 9 mai 1958 a Tribunalului regiunii Craiova, în „Legalitatea populară" nr. 1/1960, p. 68; Dumitru Hajdu, notă la dec. civ. nr. 575 din 10 mai 1978, în R.R.D. nr. 12/1979, pp. 42-43, cf. Ioan Leş, *op. cit.*, p. 152

276. A se vedea, în acest sens, Vasile Negru, Dumitru Radu, *op. cit.*, p. 61; Ion Stoenescu, Savelly Zilberstern, *op. cit.*, p. 305; Graţian Porumb, *op. cit.*, vol.I, p. 159; Ioan Leş, *Notă* la sent. civ. nr. 4691 din 29 octombrie 1975 a Judecătoriei Sibiu, în R.R.D. nr. 6/1978, p. 50.

277. În acest sens, a se vedea C.S.J., s. civ., dec. nr. 1199 din 15 mai 1991, în „Dreptul", nr. 1/1992, p. 107.

tenitor care ar câştiga procesul, fie că obligaţia de garanţie ar rezulta din lege, fie din convenţia părţilor (precum în cazul în care o persoană transmite cu titlu oneros un drept subiectiv – *e. g.*, vânzătorul unui bun succesoral faţă de cumpărătorul lui ; coproprietarul faţă de chiriaş ; cedentul unei creanţe succesorale faţă de cesionar etc.) ;

e) – în sfârşit, graţie procedurii de arătare a titularului dreptului (prevăzută de art. 64-66 C. pr. civ.)[278], pârâtul sau pârâţii dintr-un proces de partaj succesoral care ar deţine un bun succesoral pentru altul sau care ar exercita în numele altuia un drept asupra respectivului bun sau valori succesorale, vor putea să-l arate pe veritabilul succesor (fie legal[279], fie testamentar ori convenţional), dacă au fost chemaţi în judecată de către o persoană care ar pretinde un drept real asupra bunului ori valorii respective[280].

§5. Condiţia capacităţii şi a necesităţii reprezentării judiciare

În ceea ce priveşte capacitatea celui care stă în procesul de partaj judiciar succesoral în calitate de coindivizar (chiar în forma sa amiabilă), pornind de la teza consacrată, după care, actul juridic de partaj este asimilat actelor juridice civile de dispoziţie şi nu acelora de administrare ori de conservare ale patrimoniului (prin prisma efectelor pe care le produce partajul), în mod corelativ, este necesar a fi satisfăcută condiţia de capacitate juridică aferentă încheierii actelor juridice civile de dispoziţie.

Aflându-ne în prezenţa unui act civil cu efecte declarative (constitutive) şi nu translative de drepturi, în consecinţă, pentru un copartajant minor va fi (în conformitate cu dispoziţiile art. 129 alin. 2 din Codul familiei) obligatorie încuviinţarea din partea autorităţii tutelare. De la această regulă, pe cale de excepţie, se derogă în cazul în care partajul coproprietăţii succesorale se realizează sub formă amiabilă, voluntară, în faţa instanţei de judecată.

S-a convenit, în sensul de mai sus, deoarece se prezumă că, în mod firesc, instanţa de judecată (fără excepţii) veghează la „respectarea intereselor copărtaşilor lipsiţi de capacitate de exerciţiu sau cu capacitate de exerciţiu restrânsă”[281].

De asemenea, este obligatorie reprezentarea minorului aflat la o vârstă sub 14 ani de către părinte sau de către tutore (reprezentantul legal) în procesul de partaj judiciar succesoral.

Deosebit, în considerarea dispoziţiilor legale, este necesară, în cadrul procesului de partaj judiciar succesoral, asistarea minorului care a împlinit vârsta de 14 ani de către aceleaşi categorii de reprezentanţi legali (părinţi şi tutori).

Mai este necesar a preciza că în cazul împărţelii provizorii (al cărui obiect constă în posesiunea sau în folosinţa moştenirii) tutorele n-ar putea acţiona în

278. A se vedea, în acest sens, Vasile Negru, Dumitru Radu, *op. cit.*, p. 62.
279. În acest sens, a se vedea dobândirea calităţii succesorale în situaţia aplicării împărţelii cu prezenţa între succesibili a colateralilor privilegiaţi, cf. C.S.J., s. civ., dec. nr. 1031 din 24 aprilie 1991, în „Dreptul”, nr. 1/1992, p. 107.
280. În acest sens, a se vedea Ioan Leş, *op. cit.*, p. 153.
281. A se vedea, în acest sens, Dumitru Macovei, *op. cit.* (1993), p. 176 ; Constantin Stătescu, *op. cit.*, p. 235.

numele minorului fără încuviinţarea prealabilă din partea autorităţii tutelare. Această măsură se justifică prin faptul că, de principiu, se consideră că şi partajul folosinţei (veritabilă cesiune de venituri – venituri reprezentate de fructele bunului frugifer aflat în posesiune) depăşeşte sfera actelor de administrare şi poartă deci o semnificaţie mult mai largă şi anume, aceea de act de dispoziţie (act care, ca atare, impune respectarea unor condiţii mai riguroase.

Secţiunea a IV-a. Obiectul partajului judiciar succesoral

§1. Precizări prealabile

Al doilea element al acţiunii pentru ieşirea din indiviziune îl reprezintă obiectul partajului.

Obiectul juridic al partajului constă, în principiu, în integralitatea elementelor active şi pasive aflate la data decesului în patrimoniul defunctului.

Trebuie, în această materie, să operăm cu o distincţie între bunurile care constituie obiect al drepturilor reale, transmise de către autor moştenitorilor săi şi care, în principiu, sunt singurele elemente care fac obiectul partajului succesoral, pe de o parte şi datoriile (precum şi creanţele) moştenirii, pe de altă parte (acestea din urmă fiind supuse unor reguli derogatorii.

Bunurile care sunt supuse partajului judiciar succesoral sunt evaluate, ca regulă generală, în raport cu preţul pieţii libere din momentul efectuării actului de împărţeală. În ceea ce priveşte terenurile, experţii care le vor preţui vor trebui să folosească o metodă multicriterială în cadrul căreia remarcăm următoarele criterii reţinute şi de instanţele noastre : calitatea solului, gradul de fertilitate, distanţele dintre habitaturi şi terenurile agricole[282]. În fapt, metoda evaluării multicriteriale incumbă instanţei nu doar în raport cu bunurile imobile şi în special cu terenurile, ci cu toate bunurile supuse partajării, ca o obligaţie bine precizată pentru instanţă[283]. Iată, cu titlu de exemplu, în cazul partajării, printre altele, şi a unei construcţii edificate în regie proprie sau cu credite de la stat, criteriile de evaluare trebuie să cuprindă, printre altele şi valoarea materialelor folosite, gradul de confort al imobilului edificat, locul geografic şi poziţia în cadrul localităţii, vechimea respectivului imobil şi eventualele diferenţe de preţuri practicate în zona de edificare a construcţiei ş.a.m.d. La criteriile enunţate mai sus, pot fi adăugate altele, precum : Materialele folosite pentru finisaje, pentru consolidări, gradul de seismicitate a zonei, evoluţia preţurilor pentru ca sultele să nu fie lezionare etc.[284]. În orice caz,

282. A se vedea, în acest sens, C.S.J., s. civ., dec. nr. 498 din 18 martie 1992, în „Dreptul”, nr. 2/1993, p. 75. În acelaşi sens, a se vedea C.S.J., s. civ., dec. nr. 600/1992, în „Dreptul” nr. 10/1992, p. 90.
283. A se vedea, în acest sens, C.S.J., s. civ., dec. nr. 1288 din 1 iulie 1992, în „Dreptul”, nr. 7/1993, p. 94.
284. În acest sens, a se vedea C.S.J., s. civ., dec. nr. 1715 din 22 septembrie 1992, în „Dreptul”, nr. 10-11/1993, p. 121.

expertizele de evaluare imobiliară nu se vor limita doar la criteriile statuate prin acte normative precum Decretul nr. 256/1984, respectiv, Decretul-Lege nr. 61/1990, întrucât ar însemna ca succesibilii care vor fi primit în natură părţi din bunurile imobile sau imobilele *in integrum* să fie, *a priori,* avantajaţi [285].

Trebuie să precizăm, tot în legătură cu evaluarea bunurilor supuse partajării, că expertiza contabilă extrajudiciară nu are relevanţă probatorie judiciară decât în măsura în care succesibilii copartajanţi convin în acest sens, tocmai pentru a nu fi afectată egalitatea formală, procesuală a comoştenitorilor în procesul de partaj judiciar succesoral [286].

§2. Determinarea activului succesoral

Activul succesoral se compune, în principiu, din bunurile care fac obiectul drepturilor reale transmise de către defunct comoştenitorilor.

De asemenea, de principiu, masa de împărţit (care formează obiectul partajului) este aceea existentă la data deschiderii succesiunii.

Prin excepţie de la regula de mai sus, urmează a fi reţinute şi următoarele categorii de bunuri care vor fi incluse, la rândul lor, în masa partajabilă de bunuri succesorale:

a) – în primul rând, bunurile care fac obiectul acţiunii care are drept scop asigurarea rezervei succesorale (acţiunea în reducţiune) sau, cu alte cuvinte, bunurile care (graţie liberalităţilor *inter-vivos* ale autorului) au ieşit din patrimoniul său în timpul vieţii şi au intrat în patrimoniile succesibililor);

b) – în al doilea rând, bunurile care, ca efect al subrogaţiei reale cu titlu universal, identificată în preţul vânzării bunurilor succesorale, devin bunuri sau valori cu calitate succesorală;

c) – în al treilea rând, bunurile care fac obiectul unui raport al donaţiilor;

d) – în sfârşit, fructele naturale şi cele civile care, în absenţa unei partajări provizorii, a folosinţei şi a fructelor dintre coindivizari, vor fi incluse în masa de împărţit a bunurilor succesorale.

Regimul juridic al fructelor civile şi industriale trebuie nuanţat. De regulă, de o manieră constantă, în privinţa fructelor industriale, instanţa noastră supremă a statuat că, în condiţiile pasivităţii copartajanţilor, nu poate fi imputată lipsa de productivitate posesorului bunului frugifer [287].

285. A se vedea, în acest sens, C.S.J., s. civ., dec. nr. 2465 din 22 decembrie 1992, în „Dreptul", nr. 10-11/1993, p. 120.

286. A se vedea, în acest sens, C.S.J., în compunerea prevăzută de art. 39 alin. 2 şi 3 din *Legea pentru organizare judecătorească*, decizia nr. 90 din 24 iunie 1991, în „Dreptul", nr. 1/1992, p. 111.

287. A se vedea, în acest sens: Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1706/1976, în C.D. 1976, p. 67; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 111/1978, în C.D. 1978, p. 123; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1302/1978, în C.D. 1978, p. 121; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1078/1980, în C.D. 1980, p. 95.

Deosebit, chiriile sau fructele civile se împart şi ele şi, întrucât reprezintă drepturi de creanţă, se cuvin tuturor comoştenitorilor. Conform însă cu art. 3 din Decretul nr. 167/1958, acestea din urmă pot fi pretinse doar în cadrul termenului de prescripţie general, de trei ani (termen calculat de la data culegerii *de facto* a fructelor).

Nu un tip asemănător de soluţie s-a impus pentru fructele industriale existente la data partajului judiciar succesoral. Dacă acestea sunt rezultatul muncii coproprietarilor moştenitori, acela care le-a cules este obligat să le aducă la masa de împărţit. Doar dacă acestea nu mai există şi, ca atare, acţiunea de partaj succesoral nu mai îmbracă şi caracterul revendicării (*rei vindicatio),* va fi valorificat echivalentul bănesc al acestora. În acest din urmă caz, aportul fructelor are semnificaţia unui drept de creanţă care poate fi valorificat în termenul general de prescripţie de trei ani, în conformitate cu art. 3 din Decretul nr. 167/1958 privind prescripţia extinctivă [288].

Abuzul de drept comis de către un indivizar care, în mod nejustificat, s-a opus cultivării unui teren şi culegerii subsecvente a fructelor, cât şi abuzul de drept al coindivizarilor care, prin pasivitate, nu au contribuit la producerea fructelor industriale, au fost, în egală măsură, sancţionate de practica recentă a instanţei noastre supreme [289].

De asemenea, în jurisprudenţa noastră, s-a decis că vor fi cuprinse în masa partajabilă şi acele bunuri care au fost omise de către copartajanţi în declaraţia lor notarială (dacă, bineînţeles, au aparţinut *de cujus*-ului). Într-un astfel de caz nu se impune a fi anulat, în prealabil, pe calea unei acţiuni judiciare distincte, certificatul de moştenitor eliberat de respectivul notar public sau de fostul notariat de stat [290].

§3. Transmisiunea pasivului succesoral

Pasivul succesoral cunoaşte un regim juridic distinct de acela al activului succesiunii.

Chiar dacă indiviziunea succesorală implică atât activul cât şi pasivul, acesta din urmă este (pe cale de excepţie) divizat, în conformitate cu art. 1060 C. civ., în mod proporţional cu părţile ereditare ale succesorilor.

Drept consecinţă a regulii enunţate mai sus, oricare dintre succesori nu poate fi urmărit de către creditorii succesorali după cum *(per a contrario)* nici nu poate urmări pe debitorii succesiunii pentru creanţa integrală ci doar pentru fracţiunea corespunzătoare (proporţională) părţii care i se cuvine din masa indiviză de bunuri şi valori.

Transmiterea pasivului succesoral operează doar asupra succesorilor universali sau cu titlu universal. Deci, aceasta nu-şi produce efectele şi asupra legatarilor particulari sau cu titlu particular.

288. În acest sens, a se vedea: Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 74/1982, în R.R.D. nr. 11/1982, p. 71; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 129/1983, în R.R.D. nr. 2/1984, p. 106; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 860/1983, în R.R.D. nr. 4/1984, p. 106; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2791/1984, cf. Maria Fruth-Oprişan, *Examen teoretic al practicii Tribunalului Suprem în materia partajului*, în R.R.D. nr. 5/1988, p. 46, nota 59.

289. A se vedea, în acest sens: Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 777/1984, în R.R.D. nr. 3/1985, p. 76; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2970/1984, în R.R.D. nr. 9/1985, p. 74.

290. În acest sens, a se vedea Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 31/1981, în R.R.D. nr. 7/1981, p. 53.

Dacă, pasivul succesoral se transmite atât asupra succesorilor care au acceptat succesiunea de manieră pură şi simplă, cât şi asupra succesorilor universali sau cu titlu universal care au acceptat succesiunea sub beneficiu de inventar, primii vor răspunde pentru pasiv şi cu bunurile proprii (*ultra vires hereditatis*), pe când, cei din urmă vor răspunde pentru pasiv doar în limita activului succesoral (*intra vires hereditatis*). Mai trebuie să menţionăm că, în privinţa acestora din urmă, datorită abrogării, prin Decretele-lege nr. 1, respectiv, 9/1989, a Legilor nr. 58, 59/1974, trebuie să precizăm că dreptul de moştenire, deci, calitatea de succesibil sunt recunoscute şi legatarului universal instituit printr-un testament din perioada de dinainte de 1989, deşi testatorul a decedat după adoptarea dispoziţiilor abrogatoare la care ne-am referit, chiar dacă în masa succesorală se aflau terenuri [291].

În sfârşit, ca o consecinţă a acceptării succesiunii, vor curge în continuare datoriile autorului defunct către creditorii strict personali ai acestuia (cu titlu de exemplu, vor curge în continuare acele datorii strict personale care rezultă din obligaţia – obligaţie statuată *in concreto* prin sentinţă judecătorească – de plată a pensiei de întreţinere în favoarea vreuneia dintre persoanele beneficiare ale întreţinerii, aşa cum acestea din urmă sunt stabilite prin art. 86-94 din Codul familiei).

§4. Categoria bunurilor nepartajabile

O categorie de bunuri rămase după moartea *de cujus*-ului, dar (*Nota bene !*) bunuri excluse de la componenţa masei succesorale, este aceea a amintirilor de familie (*exempli gratia,* scrisorile, fotografiile, înregistrările audio sau video, decoraţiile şi alte distincţii etc.), a căror valoare preeminent morală, simbolică, le face improprii partajării.

Bunurilor de mai sus li se adaugă o serie întreagă de alte drepturi sau bunuri imposibil de partajat, după cum urmează :

- servituţile de trecere (indiferent de felul fiecăreia în parte : *via, actus, iter, aquaeductus* etc.) ;
- dreptul de coproprietate forţată şi perpetuă ; afectaţiunile imobiliare ;
- bunurile care, prin destinaţie şi prin natura lor, sunt afectate unor persoane precis determinate (în afara oricăror alte discuţii), precum, *exempli gratia,* mormintele de familie (bunuri imobile care se transmit, de regulă, soţului supravieţuitor sau celor care reprezintă rudele *de cujus*-ului cele mai apropiate în grad) [292].

291. A se vedea, în acest sens, Tribunalul Judeţean Hunedoara, dec. civ. nr. 257 din 9 martie 1993, în „Dreptul", nr. 10-11/1993, p. 127 (drept de succesiune ; instituire de legatar universal în 1981 prin testament ; decesul testatorului în februarie 1991 ; cine moşteneşte terenurile agricole proprietate a defunctului la data decesului său în lipsa moştenitorilor legali rezervatari ?). În acelaşi sens, a se vedea Ladislau Hadnagy, notă (critică) la sent. civ. nr. 1864/1992 a Judecătoriei Miercurea Ciuc, în „Dreptul", nr. 7/1993, p. 71.

292. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2422/1978, în R.R.D. nr. 5/1978, p. 75.

În sfârşit, datorită specificaţiunii lor, de la partajarea succesorală sunt excluse şi bunurile individualizate (denominate sau precizate *in concretto)*, bunuri care fac obiectul legatelor particulare şi care, graţie voinţei legiuitorului (*ope legis),* intră în proprietatea exclusivă a legatarului încă din momentul deschiderii succesiunii, nefiind deci incluse în masa de bunuri succesorale indivize.

Secţiunea a V-a. Raportul donaţiilor

§1. Aspecte generale. Noţiune şi deosebiri faţă de alte gratificaţii

Am observat că în cuprinsul masei succesorale care face obiectul partajului judiciar pot fi incluse şi bunuri care nu se mai află în patrimoniul *de cujus*-ului la data deschiderii succesiunii.

În literatura noastră juridică de specialitate, raportul succesoral a fost definit ca fiind o operaţiune anterioară partajului, operaţiune prin intermediul căreia moştenitorii gratificaţi prin acte *inter-vivos* (de către autorul lor comun – defunctul) readuc la masa de împărţit respectivele valori ce-au făcut obiectul transmisiunii cu titlu gratuit [293].

Raportul succesoral constituie o instituţie juridică civilă complexă în cadrul căreia diferenţiem :

- forme de raport (raport al donaţiilor, raport al datoriilor) ;
- condiţii ale raportului ;
- subiecte ale raportului ;
- obiectul juridic plural al raportului ;
- moduri de efectuare a raportului donaţiilor sau datoriilor.

1. Raportul donaţiilor. Noţiune

Prin dispoziţiile art. 751 şi prin acelea ale art. 1 din Legea nr. 319/1944, s-a instituit, în sarcina următoarelor categorii de succesibili, obligaţia de a aduce la masa de împărţit bunurile primite cu titlu de donaţie şi fără scutire de raport din partea *de cujus*-ului :

- descendenţii ;
- soţul supravieţuitor *(N.B.* – numai atunci când acesta vine în concurs cu descendenţii).

Distingem, deci, între donaţiile obişnuite, comune, fără scutire de raport (urmare cărora donatarii sunt obligaţi a raporta bunurile donate), pe de o parte şi donaţiile preciputare, cu scutire de raport (urmare cărora donatarii păstrează obiectul liberalităţilor făcute de autorii lor peste părţile de moştenire care li se cuvin).

Este de observat, în cazul donaţiilor preciputare că, dacă între persoanele care au obligaţia de-a raporta donaţiile, descendenţilor le incumbă această sarcină

293. A se vedea, în acest sens, Julietta Manoliu, Ştefan Răuschi, *op. cit.*, p. 161.

invariabil (în toate cazurile), dimpotrivă, soţului supravieţuitor nu-i revine această obligaţie decât atunci când între copartajanţi se găsesc şi descendenţi ai defunctului.

Instituţia legală a raportului donaţiilor este de natură a asigura egalitatea dintre aceste categorii de moştenitori avute în vedere de art. 751 C. civ. şi de art. 1 din Legea nr. 319/1944 privind dreptul de moştenire al soţului supravieţuitor.

Pornind de la premisa de mai sus, instanţa noastră supremă, interpretând sus-menţionatele texte de lege (prin prisma finalităţii lor), a decis că obligaţia de raport incumbă soţului care, ulterior gratificării, a posedat bunul imobil supus raportului pe o perioadă de timp mai mare de 30 de ani (împlinindu-se astfel termenul de prescripţie achizitivă)[294].

S-a reţinut, în motivarea soluţiei de principiu evocată mai sus, la care achiesăm şi noi, că legiuitorul nu a făcut distincţie între subiectele obligaţiei de raport în funcţie de data primirii donaţiilor şi, ca atare, ar fi neraţional ca o instituţie de drept succesoral să fie anihilată prin aplicarea unor reglementări care privesc prescripţia achizitivă (această din urmă instituţie neavând alt scop decât acela al sancţionării pasivităţii proprietarului care lasă timp îndelungat în posesia altor persoane bunul asupra căruia are titlu de proprietate). Or, titularul liberalităţii făcute de către autor nu exercită ca uzurpator posesia asupra bunului donat (pentru a justifica prescripţia achizitivă), ci ca titular al unui atribut al dreptului real de folosinţă[295].

În decizia de speţă sintetizată mai sus, decizie ce face obiectul analizei noastre, se mai precizează că liberalitatea făcută descendentului este raportabilă ca urmare a decesului autorului (art. 751 C. civ.), dar este revocabilă (art. 801 C. civ), de regulă, cât timp donatorul mai este în viaţă; drept consecinţă, este exclusă şi orice posibilitate de întrerupere a cursului termenului de prescripţie achizitivă, încât, dacă uzucapiunea ar opera, întotdeauna donatarul ar înlătura obligaţia sa de a raporta donaţia (după o îndelungată posesie), fapt care ar contraveni instituţiei legale a raportului (în sensul încălcării evidente a principiului suveran al egalităţii de tratament juridic rezervat comoştenitorilor)[296].

În legătură cu persoanele obligate la raport, instanţa noastră supremă s-a pronunţat în sensul că această obligaţie incumbă şi donatarului care participă prin reprezentare la moştenire (spre deosebire de renunţător care nu mai are obligaţia de a raporta donaţia sau donaţiile primite)[297].

Ne raliem şi la această din urmă opinie susţinută de instanţa supremă în această materie.

294. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 387 din 26 februarie 1985, în R.R.D. nr. 12/1985, p. 69.
295. În acest sens, a se vedea Trib. Supr., dec. civ. nr. 387/1985, în R.R.D. nr. 12/1985, p. 69.
296. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 387 din 26 februarie 1985, în R.R.D. nr. 12/1985, p. 69.
297. În acest sens, a se vedea: Trib. Supr., col. civ., dec. nr. 1051/1961, în C.D. 1961, p. 194; Trib. Supr., col. civ., dec. nr. 1907/1956, în C.D. 1956, vol. I, p. 340.

2. Deosebirile dintre raportul donaţiilor, reducţiunea liberalităţilor excesive şi operaţiunea de adaos fictiv a valorii donaţiilor la masa succesorală pentru evaluarea rezervei succesorale

Donatarul care nu este scutit de raport (în cazul donaţiei nepreciputare) are, dacă este şi moştenitor descendent ori soţ supravieţuitor (până în momentul deschiderii succesiunii), unele prerogative.

Prerogativele avute în vedere pot fi grupate, sistematizate după cum urmează:

- dreptul de opţiune între renunţarea la succesiune (cu păstrarea integrală a valorii sau obiectului ori obiectelor donate) sau, dimpotrivă, acceptarea succesiunii (cu supunerea aferentă faţă de obligaţia de raport al donaţiilor);
- dreptul de opţiune între raportul donaţiilor prin echivalent bănesc sau, dimpotrivă, efectuarea raportului în natură (raportul bunului donat);
- în sfârşit, dreptul de-a beneficia (pe tot timpul vieţii donatorului), ca uzufructuar al bunului donat, de privilegiul de-a percepe (în deplină şi exclusivă proprietate) fructele sau foloasele, în general, ale bunului donat.

Reducţiunea liberalităţilor excesive, pe de altă parte (pentru a concretiza comparaţia propusă în acest paragraf), are un obiect mai amplu decât raportul donaţiilor. Aceasta vizează atât donaţiile, cât şi legatele consimţite de către *de cujus*.

Vom observa, apoi că, sub aspectul subiectelor faţă de care operează reducţiunea liberalităţilor excesive, aceasta (spre deosebire de raport) este mai amplă, întrucât îi vizează pe toţi beneficiarii legatelor sau (şi) ai donaţiilor. Nu se face, deci, vreo distincţie între aceşti subiecţi, spre deosebire de poziţia lor din cadrul instituţiei raportului donaţiilor nepreciputare (instituţie care operează doar faţă de cele două categorii determinate de succesibili: descendenţii, respectiv, soţul supravieţuitor).

Deosebit de cele arătate, reducţiunea liberalităţilor excesive este circumstanţiată de atingerea adusă rezervei succesorale (ca efect al donaţiilor sau legatelor excesive), pe când, raportul donaţiilor operează independent de vreo eventuală atingere adusă (sau nu) rezervei succesorale[298].

În sfârşit, o a doua comparaţie pe care o comportă instituţia raportului donaţiilor nepreciputare este aceea cu operaţiunea juridică de adaos fictiv a valorii donaţiilor la masa succesorală, operaţiune care are drept scop evaluarea, în spirit de echitate între comoştenitori, a rezervei succesorale legale.

În scopul stabilirii valorii masei succesorale (cu ocazia efectuării operaţiunii de partaj judiciar succesoral) instanţa, adaugă fictiv (doar în sens valoric) echivalentul donaţiilor făcute de către autor comoştenitorilor (indiferent de calitatea succesorală sau procesuală a persoanelor gratificate).

După cum este lesne de observat, şi această din urmă operaţiune, atât prin prisma calităţii celor gratificaţi, cât şi prin aceea a naturii donaţiilor şi a modului de calcul, diferă substanţial de raportul donaţiilor.

298. A se vedea, în acest sens, Julietta Manoliu, Ştefan Răuschi, *op. cit.*, p. 162.

§2. Condiţiile obligaţiei de raport al donaţiilor nepreciputare

Condiţiile la care ne referim în cadrul acestui paragraf sunt cumulative. Ele privesc atât persoana succesibililor, cât şi forma donaţiei. În acest fel, le putem enunţa pe următoarele :

- succesibilul trebuie să fi avut calitatea de descendent sau de soţ supravieţuitor ;
- succesibilul trebuie să fi acceptat succesiunea (indiferent de forma acceptării : pură şi simplă sau sub beneficiu de inventar) ;
- la data deschiderii succesiunii, el, succesibilul, trebuie să fi avut şi calitatea de donatar personal al *de cujus*-ului şi nu pe aceea de donatar prin reprezentare (sens în care s-a pronunţat şi instanţa noastră supremă printr-o decizie de speţă) [299] ;
- cât priveşte calitatea donaţiei, se cere ca aceasta să nu fi fost făcută prin preciput (cu scutire de raport), în conformitate cu dispoziţiile art. 846 alin.2 C. civ. [300].

§3. Subiectele active ale raportului donaţiilor

Conform principiului reciprocităţii, persoanele prevăzute de art. 751 C. civ. şi de art. 1 din Legea nr. 319/1944 au calitatea de subiecte care pot pretinde raportul donaţiilor în cadrul procesului de partaj judiciar succesoral [301].

Persoanele avute în vedere de actele normative mai sus menţionate pot renunţa la respectivul drept de a pretinde raportul donaţiilor înainte de deschiderea succesiunii, însă actul de renunţare este lovit de sancţiunea nulităţii absolute deoarece este considerat a fi un pact asupra succesiunii viitoare, ceea ce este legalmente interzis.

Nu pot face o astfel de cerere (de raport al donaţiilor), după cum stipulează *expressis-verbis* art. 763 C. civ., legatarii şi creditorii succesorali. Este vorba în acest text de lege, doar de creditorii succesorali, întrucât creditorii personali ai succesibililor pot să se prevaleze de acţiunea oblică (în conformitate cu art. 974 C. civ.) şi să introducă, pe seama debitorilor lor, o astfel de cerere.

În literatura noastră juridică de specialitate a fost exprimat şi un punct de vedere contrar în raport cu cele precizate mai sus, însă, respectiva poziţie doctrinară a rămas izolată [302].

O concepţie moderată (între tezele de mai sus) a degajat instanţa noastră supremă (printr-o decizie de speţă), instanţă care a recunoscut calitatea de posibili pretendenţi ai raportului donaţiilor creditorilor succesorali.

Respectiva calitate de subiecţi activi ai cererii de raport este însă condiţionată în viziunea instanţei noastre supreme, de faptul de-a fi fost acceptată de către moştenitorul-donatar, succesiunea în formă pură şi simplă.

299. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 740/1972, în R.R.D. nr. 11/1972, p. 168.
300. În acest sens, a se vedea Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 718/1976, în C.D. 1976, p. 156.
301. A se vedea în acest sens : Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1393/1970, în R.R.D. nr. 5/1970, p. 167 ; Trib. Supr., col. civ., dec. nr. 185/1965, în „Justiţia Nouă" nr. 10/1965, p. 10.
302. A se vedea, în acest sens, Betinio Diamant, *Obligaţia de raport a soţului supravieţuitor*, în „Justiţia Nouă", nr. 5/1954, p. 917.

Soluţia de mai sus se fundamentează pe teza că, în respectiva ipoteză, între patrimoniul defunctului şi acela al moştenitorului acceptant se produce confuziunea (producătoare, la rândul ei, a transferului de calitate a creditorilor : din creditori succesorali, aceştia din urmă devin, astfel, creditori personali ai succesibililor) [303].

§4. Obiectul şi modurile de raportare

1. Obiectul raportului donaţiilor nepreciputare

Sunt supuse raportului donaţiilor toate genurile de liberalităţi *inter-vivos*, cu excepţia donaţiilor preciputare (prin preciput, sau cu scutire de raport) deci atât donaţiile consfinţite prin acte autentice (încheiate *ad validitatem)*, cât şi darurile manuale, donaţiile indirecte sau donaţiile simulate.

Potrivit art. 759 C. civ., sunt scutite de raport categorii de bunuri care, deşi au făcut obiectul unor donaţii (urmărind realizarea unui scop proteguit de către legiuitor) rămân în proprietatea exclusivă a donatarilor succesibili peste cota-lor--parte succesorală. Ne referim la următoarele categorii de donaţii şi la bunurile aferente lor :

- darurile obişnuite (*dando*) ;
- cheltuielile ocazionate de organizarea festivităţilor de nuntă (*festivitas nuptiarum) ;*
- cheltuielile afectate educaţiei, învăţăturii sau instruirii pentru dobândirea unei calificări profesionale (*obligando ac liberando*) ;
- cheltuielile efectuate cu pregătirea profesională a copiilor precum aceea asigurată de instituţiile de învăţământ superior (aceasta din urmă reprezentând o consecinţă a unei interpretări *in extenso* a jurisprudenţei noastre) [304] ;
- cheltuielile alimentare sau de întreţinere (*officium pietatis erga proximas*).

Interpretându-se, în practica instanţelor judecătoreşti, calitatea dotei transmisă fiicei (printr-un act dotal), în baza art. 1233 C. civ. (text de lege abrogat prin dispoziţiile Decretului nr. 32/1954), s-a conchis că dota reprezintă, la rându-i, o donaţie raportabilă (în aceleaşi condiţii prevăzute de art. 751 C. civ. la care ne-am referit) [305].

Nu vor fi însă raportate bunurile care au fost donate şi, ulterior, au fost scoase din circuitul juridic civil [306].

Raportul fructelor la masa partajabilă a pus în faţa instanţelor noastre probleme destul de complexe.

303. În acest sens, a se vedea : Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1085/1972, în R.R.D. nr. 1/1973, p. 165. În acelaşi sens, a se vedea şi Trib. Supr., Plenul, dec. de îndrumare nr. 1/1972, în R.R.D. nr. 7/1973, p. 171.
304. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 152/1978, în C.D. 1978, p. 121.
305. În acest sens, a se vedea : Tribunalul Judeţean Vaslui, dec. civ. nr. 337/1984, în R.R.D. nr. 10/1984, p. 73 ; Eugeniu Safta-Romano, *Examen teoretic al practicii judiciare referitoare la contractul de donaţie*, în R.R.D. nr. 6/1989, p. 53.
306. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2282/1971, în *Repertoriu... pe anii 1969-1975*, p. 205.

Principiul după care *„fructus omnes augent hereditatis"* este şi-n această materie aplicabil. Totuşi, potrivit art. 762 C. civ., fructele sau veniturile bunurilor frugifere supuse raportului nu vor putea fi aduse la masa de împărţit dacă au fost dobândite anterior deschiderii succesiunii.

Deosebit de cele precizate mai sus, donatorul îl poate (*ante factum)* autoriza pe donatar să culeagă fructele în nume şi în interes propriu şi după data deschiderii succesiunii (dar nu mai târziu de data efectivei împărţeli, dată la care va fi cunoscut în lotul cărui moştenitor va cădea bunul frugifer respectiv). Tocmai pentru a nu anihila în mod complet efectul donaţiei, este permisă această folosinţă anticipată a bunurilor frugifere donate şi, în consecinţă, această scutire parţială de raport al donaţiei[307].

2. *Modurile de raportare a donaţiilor*

Sunt consacrate, prin art. 764 C. civ., două modalităţi de realizare a raportului donaţiilor:

- raportul în natură;
- raportul prin echivalent bănesc (prin luare mai puţin).

Prima modalitate (în natură) constă în aducerea bunului în materialitatea sa (raport real) la masa partajabilă, iar cea din urmă constă în înapoierea de către donatarul moştenitor a contravalorii bunurilor donate (deci, cu permisiunea de-a le păstra în materialitatea lor în propriu-i patrimoniu).

Se pot folosi trei procedee distincte de efectuare a raportului prin echivalent. Este vorba de următoarele:

a) – în primul rând, potrivit art. 793 C. civ., comoştenitorii neobligaţi la raport vor prelua (dacă este posibil) din masa succesorală bunuri de aceeaşi natură, cantitate şi valoare ca ale bunurilor care-au făcut obiectul donaţiei, după care, celelalte bunuri rămase în masa indiviză se împart după regulile comune;

b) – în al doilea rând, raportul se poate face în bani (când moştenitorul donatar, prevalându-se de dreptul de opţiune, va aduce la masa de împărţit contravaloarea obiectului material al donaţiei);

c) – în sfârşit, conform art. 764 C. civ., raportul se poate face prin imputarea sumei care reprezintă contravaloarea donaţiei asupra cotei-părţi cuvenite moştenitorului donatar.

3. *Raportul bunurilor mobile şi imobile*

A) Raportul bunurilor mobile

De regulă, raportul bunurilor mobile se realizează prin echivalent, în conformitate cu art. 772 C. civ.

În felul de mai sus, contractul de donaţie este salvat. Bunurile donate nu vor face obiectul confuziunii (*confusio rei)* cu bunurile succesorale aflate în masa indiviză, ceea ce provoacă următoarele consecinţe juridice:

307. A se vedea, în acest sens Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 232/1975, în C.D. 1975, p. 130.

- riscul pieirii fortuite (*casum fortuitum)* a bunului incumbă în continuare moştenitorului donatar;
- se consolidează, retroactiv, actele juridice civile încheiate de către donatar asupra bunurilor care au făcut obiectul contractului de donaţie (ca fiind făcute de către un proprietar exclusiv);
- conform art. 772 teza a II-a C. civ., calculul sumei reprezentând contravaloarea bunului donat şi raportabil se face, fie la nivelul stabilit printr-o expertiză contabilă („stat de estimaţiune"), la data efectuării donaţiei, fie la valoarea stabilită (tot printr-o expertiză contabilă), la preţul cel mai just (valoarea de circulaţie, în termeni actuali) dar, la data efectuării partajului judiciar succesoral.

B) Raportul bunurilor imobile

Sediul materiei pentru această problematică se află în cuprinsul dispoziţiilor art. 765 şi urm. C. civ.

Regula fundamentală este aceea după care raportul bunurilor imobile trebuie realizat în natură (prin aducerea, deci, a bunului imobil la masa indiviză în calitate de bun individual determinat), ceea ce semnifică, aşa cum de altfel s-a precizat în quasi-integralitatea literaturii juridice de specialitate – că donaţia este, retroactiv, rezolvită. Cu alte cuvinte, contractul de donaţie este desfiinţat. Ca atare, graţie confuziunii, bunul imobil donat va face parte (încă din momentul deschiderii succesiunii), potrivit art. 769 C. civ., din masa de împărţit[308].

Consecinţele desfiinţării retroactive a donaţiei (ale rezolvirii ei) sunt:

- conform art. 760 C. civ., riscul suportării cazului fortuit revine întregului colectiv de comoştenitori (donatarul fiind eliberat de acest risc personal), spre deosebire de donatarul lucrurilor mobile (după cum, deja, am observat);
- conform art. 765 C. civ., riscul suportării cazului fortuit revine întregului colectiv de comoştenitori (donatarul fiind liberat de acest risc), spre deosebire de donatarul lucrurilor mobile (după cum, deja, am observat);
- conform art. 765 C. civ., imobilul donat va reintra în masa indiviză negrevat de vreo sarcină dar, în baza art. 769 teza a II-a C. civ., creditorii ipotecari pot interveni în procesul de partaj succesoral pentru ca raportul donaţiilor bunurilor imobile să nu se realizeze cu fraudarea intereselor lor legitime; în orice caz, această consecinţă nefastă pentru ei era posibilă doar în regimul de publicitatea imobiliară personală[309], cunoscut şi sub denumirea de regim al inscripţiunilor şi transcripţiunilor imobiliare şi nu în regimul de carte funciară sau de publicitate funciară (trebuie aici să precizăm că, prin Legea nr. 7/1996, intrată în vigoare la data de 26 iunie 1996 – lege ce va fi pusă în aplicare pe măsura implementării condiţiilor economice (în mod aleatoriu, pentru fiecare judeţ din România),

308. A se vedea, în acest sens: Dumitru Macovei, *op. cit* (1993), p. 183; Julietta Manoliu, Ştefan Răuschi, *op. cit.*, p. 166; Mihail Eliescu, *op. cit.*, p. 252; Francisc Deak, Stanciu Cărpenaru, *op. cit.*, p. 541.

309. A se vedea, în acest sens, Vasile Pătulea, *Efectele partajului de ascendent realizat înainte de cooperativizare dar neînscris în cartea funciară sau în rolul cadastrului funciar*, în „Dreptul", nr. 8/1992, pp. 76-77.

condiţii necesare conversiei de la sistemul de publicitate personală – a fost generalizat acest din urmă regim de publicitate imobiliară la nivelul întregii ţări, după ce, în parte, o mare perioadă de timp a fost aplicat graţie dispoziţiilor art. 18 alin. 4 din Legea nr. 241/1947 pentru punerea în aplicare în Transilvania a Legii pentru unificarea dispoziţiilor privitoare la cărţile funciare din 27 aprilie 1938, respectiv, art. 25 din Legea nr. 242/1947 pentru transformarea cărţilor funciare provizorii în cărţi de publicitate funciară)[310];

- al treilea efect, conform art. 766 C. civ., se referă la dreptul moştenitorului donatar de-a pretinde celorlalţi comoştenitori (ca sarcini succesorale) acoperirea cheltuielilor necesare şi utile pe care el le-a efectuat în vederea întreţinerii bunului imobil; nu sunt incluse cheltuielile voluptuarii (care au avut ca scop îmbunătăţirea condiţiilor de confort) şi, potrivit cheltuielilor necesare şi utile la care ne-am referit, respectivului moştenitor donatar i-a fost recunoscut un drept de retenţie asupra bunului imobil respectiv;
- în sfârşit, potrivit art. 767 C. civ., al patrulea efect consacrat raportului imobilelor îl vizează pe moştenitorul donatar care va fi ţinut să răspundă pentru faptele sale ilicite şi culpabile prin care a degradat, a deteriorat bunul imobil (reducându-i astfel valoarea intrinsecă).

Codul civil sancţionează, prin câteva texte, posibilitatea raportului prin luare mai puţin (prin echivalent) şi cu privire la bunurile imobile. Astfel, evaluarea bunurilor imobile se va face în funcţie de valoarea lor stabilită prin expertiză la data deschiderii succesiunii (art. 741, art. 765 şi urm. C. civ.), în următoarele cazuri:

a) – conform art. 765 teza a II-a C. civ., când donatarul a înstrăinat sau ipotecat bunul imobil donat înainte de deschiderea succesiunii, raportul în natură nu este obligatoriu[311];

b) – nu este supus raportului donaţiilor (deci, nici chiar prin echivalent, în conformitate cu art. 760 C. civ.) imobilul care a dispărut ca urmare a unui caz de forţă majoră sau caz fortuit, în afara culpei donatarului; dacă însă donatarul este culpabil pentru distrugerea totală a bunului sau, doar parţială, el va răspunde în limita valorii integrale, respectiv, parţiale a distrugerii culpabile (valoare calculată la data deschiderii succesiunii);

c) – pe cale voluntară, donatarul va fi absolvit de raportarea imobilului donat în natură atunci când donatorul (autorul comun al comoştenitorilor) a dispus în mod expres în sensul raportării doar a echivalentului valoric (prin actul, însuşi, de donaţie încheiat);

d) – în sfârşit, când în masa succesorală indiviză se găsesc şi alte bunuri imobile de aceeaşi natură, calitate şi valoare cu ale imobilului ce-ar urma să fie raportat, de asemenea, raportul în natură nu se mai impune[312].

310. În acest sens, a se vedea Laurian Frenţescu, *Condiţiile de intabulare a dreptului moştenitorilor în cazul terenurilor cooperativizate*, în „Dreptul", nr. 9/1992, p. 66.
311. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1649/1970, în R.R.D. nr. 7/1970, p. 170 şi urm.
312. A se vedea, în acest sens, Julietta Manoliu, Ştefan Răuschi, *op. cit.*, p. 166.

§5. Raportul datoriilor

Datoriile defunctului se împart *de jure* (ca şi creanţele, de altfel) încă din momentul deschiderii succesiunii, între moştenitorii prevăzuţi de art. 751 C. civ. şi în art. 3 al Legii nr. 319/1944 pentru dreptul de moştenire al soţului supravieţuitor (lege publicată în Monitorul Oficial nr. 133 din 10 iunie 1944), la care se adaugă (spre deosebire de raportul donaţiilor), potrivit art. 738 C. civ., toţi succesorii universali sau cu titlu universal care vin la împărţeală.

Regula de mai sus, aplicată ca atare, ar putea conduce la situaţia în care (după cum s-a arătat în literatura juridică de specialitate), „pentru partea ce i s-ar cuveni, datoria comoştenitorului debitor se va stinge prin confuziune, pe când ceilalţi comoştenitori ar rămâne simpli creditori chirografari ai moştenitorului debitor"[313].

În situaţia de mai sus, comoştenitorii ar fi pasibili de-a suporta riscul insolvabilităţii datornicului (cu atât mai mult cu cât ar intra în concurs cu ceilalţi creditori personali ai acestuia din urmă).

Aplicarea regulilor raportului succesoral şi la acest gen de datorii băneşti este de natură a atenua din riscul insolvabilităţii datornicului şi a înlătura concursul creditorilor personali ai datornicului.

Prin efectul raportului datoriilor, comoştenitorii devin, practic, creditori privilegiaţi ai datornicului (chiar dacă, în legislaţia civilă, nu este sancţionat în mod explicit acest privilegiu).

În fapt, în vederea asigurării deplinei egalităţi între comoştenitori, prin raportul datoriilor, se procedează la următoarele operaţiuni:

- *ab initio* (înainte de partajarea propriu-zisă), în limita cotei de creanţă care li se cuvine, comoştenitorii nedebitori vor putea prelua, din masa de împărţit a bunurilor succesorale, valorile sau bunurile aferente;
- în al doilea rând, comoştenitorul datornic va prelua doar diferenţa dintre cota-parte care i se cuvine din succesiune şi valoarea sumelor datorate cu titlu de creanţă defunctului.

În sensul celor precizate mai sus s-au pronunţat şi teoreticienii din ţara noastră[314].

§6. Sancţiunea procesual-civilă a raportului succesoral

Raportul succesoral poate fi solicitat instanţei competente a rezolva succesiunea (conform regulilor comune), fie pe calea unei acţiuni de partaj succesoral (cu un capăt de cerere distinct), fie pe calea, chiar a unei acţiuni în realizarea dreptului (deci nu în constatare). Raportul succesoral, ca atare, nu acţionează de plin drept (*optimo jure*)[315].

313. A se vedea, în acest sens, Julietta Manoliu, Ştefan Răuschi, *op. cit.*, p. 168.
314. În acest sens, a se vedea Julietta Manoliu, Ştefan Răuschi, *op. cit.*, p. 168.
315. A se vedea, în acest sens, Eugeniu Safta-Romano, loc. cit., p. 53.

Fiind o acţiune personală (deci, nu o acţiune reală), conform art. 3 din Decretul nr. 167/1958, se prescrie în termen de trei ani. Acest termen se calculează de la data deschiderii succesiunii [316].

Tot datorită caracterului personal al acţiunii, aceasta nu poate fi îndreptată în contra subdobânditorului bunurilor donat de către *de cujus* [317].

Chiar dacă acţiunea în executarea raportului donaţiilor are un caracter personal, donatarul primind bunurile de la autorul său în posesie (dar, nu ca uzurpator al proprietăţii acestuia din urmă), dispoziţiile referitoare la prescripţia achizitivă sunt inaplicabile în cauză şi acţiunea nu va putea fi paralizată prin invocarea uzucapiunii. Deci, împlinirea eventuală, a termenului de prescripţie achizitivă nu este de natură a obstacula raportul donaţiei (soluţie care a fost îmbrăţişată şi de jurisprudenţa noastră) [318].

În dezbaterile instanţelor judecătoreşti s-au ridicat şi alte aspecte de ordin procesual în legătură cu raportul fructelor la masa indiviză de bunuri succesorale. Este astfel necesară o cerere expresă (fie pe calea unei acţiuni principale, fie pe aceea a unei cereri reconvenţionale) în vederea includerii fructelor în masa de împărţit? Răspunsurile au fost diferite.

Printr-o decizie de speţă, instanţa noastră supremă a statuat că, de vreme ce instanţa de judecată nu a fost investită cu o cerere expresă în vederea includerii fructelor în indiviziune, ea nu se poate pronunţa şi asupra acestora [319].

Noi ne raliem susţinătorilor poziţiei teoretice contrare, doctrină în conformitate cu care nu este necesară formularea unei acţiuni separate, ori a unei cereri reconvenţionale, deoarece, conform principiului *„fructus omnes augent hereditatis"* şi a finalităţii urmărite de art. 4 din Legea nr. 603/1943 privind simplificarea împărţelilor judiciare, fructele (ca bunuri accesorii ale bunurilor frugifere incluse în masa indiviză) trebuie să urmeze destinul juridic al bunurilor principale (*accesorium secquitur principale).*

Putem aprecia deci, că, deşi pe cale derogatorie de la dispoziţiile art. 1088 C. civ., fructele şi veniturile sunt datorate de drept (din chiar momentul deschiderii succesiunii), ele nu îşi pierd calitatea de bunuri accesorii. *De facto,* tocmai această calitate ar trebui să determine instanţele de judecată să aprecieze că „aducerea

316. În acest sens, a se vedea: Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1663/1981, în C.D. 1981, p. 129; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1035/1972, în *Repertoriu... pe anii 1969-1975*, p. 204; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1973/1973, în C.D. 1973, p. 215.

317. A se vedea, în acest sens: Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1973/1973, cit. supra; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1649/1972, în R.R.D. nr. 7/1973, p. 171; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1085/1972, în R.R.D. nr. 1/1973, p. 165; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1663/1981, în R.R.D. nr. 8/1982, p. 60.

318. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 387/1985, în *Repertoriu... pe anii 1980-1985*, p. 122.

319. În acest sens, a se vedea Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 577 din 1 martie 1974, în C.D. 1974, p. 60. În acelaşi sens, a se vedea Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 648 din 9 martie 1974, în Raul Petrescu, *Examen teoretic al practicii judiciare a Tribunalului Suprem în materie civilă*, în R.R.D. nr. 9/1977, p. 43.

fructelor la masa de împărţit trebuie privită ca o consecinţă directă a cererii de împărţire a bunului (frugifer, n. n.) respectiv" [320].

Desigur, soluţia preconizată mai sus nu exclude posibilitatea ca, în funcţie de interesul comoştenitorilor, aceştia din urmă să poată promova acţiunea separată sau cererea reconvenţională (având ca obiect fructele bunurilor succesorale frugifere), în mod expres şi distinct de acţiunea principală de partaj judiciar succesoral.

320. A se vedea, în acest sens, Raul Petrescu, loc. cit., p. 43; Mihail Eliescu, *op. cit.*, p. 249.

*Nihil est in intellectu, quod non prius fuerit in sensu, nisi intellectus ipse.**

* „Nimic nu este în intelect, care să nu fi fost mai înainte în simţ, exceptând însuşi intelectul." (Mihai Eminescu, *Despre cultură şi artă*, 1877, apud Titu Maiorescu, apud Thomas Hobbes, *Leviathan*, I, 1, cu corectivul lui G.W. Leibniz (1704), cf. *Latine dicta*, ediţie îngrijită de Gh. Alexandrescu, Ed. Albatros, Bucureşti, 1992.)

CAPITOLUL IV

Determinarea, în cadrul partajului judiciar succesoral, a pretenţiilor şi apărărilor părţilor

Secţiunea I. Instanţa competentă să soluţioneze acţiunea de partaj judiciar succesoral

§1. Precizări introductive

Competenţa materială de soluţionare a acţiunii de partaj judiciar succesoral este conferită, potrivit dispoziţiilor art. 1 din Codul de procedură civilă, judecătoriilor, ca instanţe de fond.

Conform art. 1 pct.1 C. pr. civ., judecătoriile judecă, în primă instanţă, toate cererile în afară de acelea date de lege în competenţă altor instanţe judecătoreşti sau altor organe de jurisdicţie. Cum, nici prin Legea nr. 59/1993 pentru modificarea Codului de procedură civilă, a Codului familiei, a Legii contenciosului administrativ nr. 29/1990 şi a Legii nr. 94/1992 privind organizarea şi funcţionarea Curţii de Conturi (promulgată prin decret prezidenţial la data de 22 iulie 1993), nici prin Legea nr. 92/1992 pentru organizarea judecătorească (promulgată prin decret prezidenţial la data de 4 august 1992), aşa cum aceasta din urmă a fost modificată şi completată prin Legea nr. 142 din 24 iulie 1997, ori prin vreun alt act normativ special nu a fost modificată competenţa substanţială, de atribuţii a judecătoriilor în materie de partaj judiciar succesoral, ne aflăm în prezenţa unei concepţii constante referitoare la competenţa în această materie.

Trebuie să precizăm însă, că această competenţă materială generală a judecătoriilor, ca instanţe de fond, potrivit art. 1 pct. 1 C. pr. civ., se corelează cu dispoziţiile art. 2 din acelaşi cod, respectiv, cu determinarea competenţei materiale potrivit cu criteriul valoric [321].

În conformitate cu art. 22 din Legea nr. 92/1992 pentru organizarea judecătorească, procesele şi cererile de competenţa judecătoriilor se judecau, până la data adoptării Legii nr. 142/1997, în complete formate din doi judecători.

Observăm că, nefiind menţionate printre excepţiile care atrag judecata în complet de un singur judecător (excepţii prevăzute *expressis-verbis* în cuprinsul textului de lege precizat mai sus), cauzele de partaj judiciar succesoral, datorită, firește, importanţei şi complexităţii lor, au făcut obiectul judecăţii în complet format din doi judecători.

321. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., deciziile de speţă publicate în această materie în C.D. 1971, p. 184 şi în C.D. 1974, p. 253.

Prin schimbările impuse de art. 18 din Legea nr. 142 din 24 iulie 1997 privind modificarea şi completarea Legii nr. 92/1992 pentru organizarea judecătorească însă, cauzele date, în conformitate cu legea, în competenţa judecătoriilor, tribunalelor şi curţilor de apel, se judecă în complet format dintr-un singur judecător.

Doar apelurile, care se judecă de tribunale şi de curţile de apel vor fi soluţionate în complete formate din doi judecători iar recursurile de la tribunale şi de la curţile de apel vor fi judecate în complete formate din trei judecători.

Toate aceste modificări simplifică actul de distribuire a justiţiei şi conferă mai multă încredere judecătorului unic.

În sfârşit, în al treilea paragraf al art. 18 din Legea nr. 142/1997, se precizează că, atunci când cei doi judecători care formează completul instanţei care soluţionează apelul nu împărtăşesc aceeaşi opinie cu privire la modul efectiv de soluţionare a cauzei şi, pe cale de consecinţă, nu ajung la un acord asupra hotărârii pe care trebuie să o pronunţe, procesul se va judeca din nou, în complet de divergenţă format (în conformitate cu alin. ultim al aceluiaşi text de lege) prin includerea în completul originar, fie a preşedintelui, fie a vicepreşedintelui respectivei instanţe, ori, chiar a unui judecător desemnat de către preşedintele tribunalului, respectiv curţii de apel.

§2. Determinarea competenţei teritoriale în favoarea instanţei de la domiciliul ultim al defunctului

Competenţa materială a instanţelor judecătoreşti este definită ca reprezentând acea aptitudine legalmente recunoscută instanţelor de diferite grade de a soluţiona anumite litigii determinate în funcţie de obiectul, natura sau valoarea acestora din urmă (delimitare de importanţă cardinală pentru actul de justiţie şi pentru sistemul nostru judiciar în ansamblu)[322].

Am cercetat căror instanţe le este recunoscută competenţa de-a soluţiona cauzele de partaj succesoral (atât din punct de vedere funcţional – *ratione oficii,* cât şi din punct de vedere material – *ratione materiae)* sau aşa-numita competenţă de atribuţiune (prin care se delimitează „sfera de atribuţiuni") a instanţei de fond[323].

În cele ce urmează, vom cerceta regulile privitoare la determinarea concretă a competenţei teritoriale (pe orizontală), sau a competenţei după care instanţele de judecată de acelaşi grad sunt chemate să soluţioneze o anumită cauză (în speţă, cauzele de partaj judiciar succesoral)[324].

Competenţa teritorială a instanţelor judecătoreşti este reglementată în Titlul II al Codului de procedură civilă (art. 5-19) din cuprinsul căruia a fost modificat (prin Legea nr. 59/1993), doar art. 8 alin. 2 care, în noua lege, are următorul cuprins: „Când mai multe judecătorii din circumscripţia aceluiaşi tribunal sunt, deopotrivă, competente, cererile în care figurează persoanele arătate la alin. 1 – este vorba de

322. În acest sens, a se vedea Vasile Negru, Dumitru Radu, *op. cit.*, p. 81.
323. A se vedea, în acest sens, Mircea Costin ş. a., *op. cit.*, p. 144.
324. În acest sens, a se vedea Vasile Negru, Dumitru Radu, *op. cit.*, p. 85.

stat, direcţiile generale, regiile publice, casele autonome şi administraţiile comerciale, n. n. – se introduc la judecătoria din localitatea de reşedinţă a judeţului, iar în Capitală, la Judecătoria Sectorului 4".

Competenţa teritorială generală (sau competenţa teritorială de drept comun) a rămas, aceea sancţionată prin art. 5 C. pr. civ., conferită instanţei pe a cărei rază jurisdicţională se află domiciliul pârâtului.

În materia noastră, ceea ce ne interesează este competenţa teritorială excepţională, absolută, atribuită instanţelor judecătoreşti pentru cauze privind moştenirea.

Această din urmă competenţă este reglementată printr-un distinct text de lege. Astfel, potrivit art. 14 C. pr. civ., şase categorii de litigii succesorale (între care şi partajul judiciar succesoral) fac parte din competenţa teritorială exclusivă a instanţei celui din urmă domiciliu al *de cujus*-ului. Este vorba de următoarele genuri de cauze:

- cererile privitoare la moştenire;
- cererile privitoare la pretenţiile pe care moştenitorii le-ar avea (unul împotriva altuia);
- cererile privitoare la validitatea dispoziţiunilor testamentare;
- cererile cu privire la executarea legatelor testamentare;
- cererile legatarilor împotriva vreunuia dintre moştenitori sau împotriva executorului testamentar;
- în sfârşit, cererile creditorilor succesiunii în contra executorului testamentar sau succesorilor[325].

Trebuie să precizăm aici că, atunci când dispoziţiile art. 14 C. pr. civ. (la care ne-am referit mai sus) se află în contradicţie cu cele ale art. 13 C. pr. civ., soluţia în materia stabilirii competenţei teritoriale a instanţei va fi diferită de aceea sancţionată în modul de mai sus. Astfel, atunci când starea de indiviziune este o rezultantă a unei cauze juridice (alta decât succesiunea – cum ar fi, *exempli gratia,* donaţia, vânzarea-cumpărarea, uzucapiunea etc.), conform art. 13 C. pr. civ., care reglementează (ca şi art. 14 din acelaşi cod) o competenţă excepţională, cererile privitoare la bunurile imobile se fac doar la instanţa în circumscripţia căreia se află bunurile respective. Iată deci, criteriul calităţii de bun imobil (de regulă, de cea mai importantă valoare) are prevalenţă.

Când imobilul este situat în circumscripţiile mai multor instanţe, cererea se face la instanţa domiciliului sau reşedinţei pârâtului (pârâţilor) dacă acestea din urmă (domiciliul sau reşedinţa) se află în vreuna dintre aceste circumscripţii, iar în caz contrar, la oricare dintre instanţele în circumscripţiile cărora se află bunul imobil.

§3. Caracterul de ordine publică a competenţei teritoriale în materie de succesiuni

În materie succesorală, competenţa teritorială este de ordine publică (deci, în afara posibilităţii coindivizarilor de-a stabili, pe cale convenţională, instanţa care să le soluţioneze cauza succesorală).

325. A se vedea, în acest sens, Vasile Negru, Dumitru Radu, *op. cit.*, p. 88.

Acelaşi gen de competenţă se regăseşte şi-n materie de procedură succesorală notarială (necontencioasă) care, conform art. 64 din Legea nr. 36/1995 privind notarii publici şi activitatea notarială, atribuie notarului public de la ultimul domiciliu al defunctului competenţa de-a înregistra cererea de deschidere a procedurii succesorale notariale (fie că respectiva cerere este făcută de către oricare persoană interesată, de către procuror sau de către secretarul consiliului local al respectivei localităţi).

În situaţia în care cel care a decedat nu a avut ultimul domiciliu în România, procedura succesorală notarială (pe cale derogatorie) se poate îndeplini de către notarul public din circumscripţia teritorială a judecătoriei în care defunctul şi-a avut bunurile cele mai importante (iată, din nou, prevalează criteriul „importanţei bunurilor" – care, de regulă, sunt bunurile şi, în special, terenurile), astfel cum dispune, cu caracter imperativ, art. 64 alin. 2 din sus-menţionatul act normativ.

Secţiunea a II-a. Sesizarea instanţei de judecată şi admiterea în principiu

§1. Precizări introductive

Partajul judiciar succesoral, ca operaţiune juridică prin care dreptul exclusiv al comoştenitorilor asupra cotelor-părţi ideale cuvenite într-o întindere predeterminată (pe cale legală sau testamentară) se transformă într-un drept exclusiv al aceloraşi comoştenitori (însă, asupra unor bunuri *post-festum* determinate în materialitatea lor, conducând, astfel, la încetarea stării de indiviziune), este o operaţiune complexă [326].

Partajul judiciar are un caracter declarativ. Se recunosc, prin sentinţa de partaj, drepturi care s-au născut în chiar momentul decesului autorului comoştenitorilor (în momentul deschiderii succesiunii).

Partajul, ca atare, nu constituie o acţiune care sancţionează o înstrăinare, o transferare a proprietăţii, astfel încât, el poate fi cerut oricând.

Deosebit, partajul judiciar succesoral nu este legat de condiţii de formă, de timp, de mod sau de publicitate (altele decât cele procedurale). Iată, pornind de aici, de exemplu, instanţa supremă a conchis că partajul poate fi cerut şi atunci când dreptul de proprietate asupra unui bun imobil nu a fost înscris în cartea funciară [327].

Acţiunea de partaj succesoral este imprescriptibilă. Faptul comoştenitorului de-a nu fi acceptat, în termenul prevăzut de art. 700 C. civ., moştenirea nu constituie, deci, temei juridic pentru instanţă în respingerea acţiunii de partaj ca fiind prescrisă ci, eventual, în baza lipsei de calitate a reclamantului [328].

326. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 865/1977, în Ioan G. Mihuţă, *Repertoriu... pe anii 1975-1980*, p. 143.
327. A se vedea, în acest sens: Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2491/1985, în R.R.D. nr. 9/1986, p. 63; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 64/1975, în C.D. 1975, p. 132.
328. În acest sens, a se vedea Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1401/1985, în R.R.D. nr. 5/1986, p. 82.

Graţie intervertirii detenţiei precare în posesie utilă (cu alte cuvinte, dacă moştenitorul îşi transformă posesiunea echivocă în posesie univocă şi, odată cu împlinirea termenului de prescripţie achizitivă, el devine proprietar exclusiv al bunurilor succesorale respective, pe baza concepţiilor pe larg exprimate în literatura juridică de specialitate), instanţa supremă a decis că partajul succesoral judiciar sau, chiar partajul voluntar (conform art. 729 C. civ.) nu mai este posibil [329].

Principiul disponibilităţii părţilor în cadrul raporturilor juridice civile este respectat şi-n cadrul general al procesului de partaj succesoral, întrucât este admis (în limitele normelor imperative ori ale ordinii publice) partajul parţial sau, cu alte cuvinte, ieşirea din indiviziune a comoştenitorilor doar în raport cu anumite bunuri determinate de către ei înşişi printr-o convenţie. Această soluţie a fost adoptată şi de instanţa noastră supremă [330].

§2. Sesizarea instanţei de judecată. Cererea de chemare în judecată şi cuprinsul ei

Cererea de partaj succesoral, sub raportul condiţiilor de formă (în baza art. 112 C. pr. civ., coroborat cu dispoziţiile prevăzute de art. 2 din Legea nr. 603/1943 privind simplificarea procedurii împărţelilor judiciare), va trebui să cuprindă următoarele menţiuni:

a) – elementele de identificare a părţilor (nume, domiciliu); de reţinut că trebuie chemaţi în judecată toţi succesibilii, pentru ca sentinţa de partaj să le fie opozabilă;

b) – numele defunctului şi data decesului acestuia;

c) – averea succesorală supusă partajului; în masa succesorală indicată vor fi incluse şi solicitate (în mod expres) şi bunurile care fac obiectul reducţiunii donaţiilor, precum şi fructele şi valoarea acestora (valori precizate pentru fiecare bun în parte); deci, fiecare bun va fi evaluat de către reclamant; deosebit, reclamantul va preciza locul unde se află bunurile imobile în vederea identificării lor; la fel, în masa partajabilă, vor fi incluse şi bunurile care au fost omise din cuprinsul certificatului de moştenitor la procedura succesorală notarială, deoarece, aşa cum a precizat şi instanţa supremă, dreptul de proprietate al autorului asupra bunurilor aflate în patrimoniul său se dovedeşte cu orice mijloc de probă şi nu numai cu certificatul de moştenitor, care nu joacă acest rol; ca atare, nici nu este obligatorie anularea (pe calea unei acţiuni judiciare) a certificatului de moştenitor incomplet sub aspectul precizării componenţei masei succesorale [331], tot în raport cu obiectul acţiunii de partaj succesoral, este posibilă solicitarea (prin aceeaşi cerere) şi a unei

329. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 673/1982, în R.R.D. nr. 3/1983, p. 66.
330. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 64/1981, în R.R.D. nr. 7/1981, p. 53.
331. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 31/1981, în R.R.D. nr. 7/1981, p. 53.

anulări a certificatului de moştenitor eliberat de notarul public şi care ar cuprinde erori cu privire la numele succesibililor, întinderea masei partajabile ori a cotelor-părţi aferente succesibililor;

d) – numele şi calitatea succesibililor, ori ale celor îndreptăţiţi la moştenire, cu cotele-părţi aferente acestora şi cu precizarea eventualelor creanţe ale coerezilor faţă de *de cujus*;

e) – eventual, atunci când, prin natura bunurilor materiale supuse partajului succesoral (de exemplu, un autoturism), se impune înfiinţarea unui sechestru judiciar, prin aceeaşi acţiune se poate pretinde şi luarea acestei măsuri speciale de conservare şi de administrare;

f) – precizarea motivelor de fapt (mai ales, a legăturilor de rudenie şi a datei decesului) şi de drept pe care se fundamentează acţiunea de partaj judiciar succesoral;

g) – precizarea mijloacelor probatorii pe care se întemeiază capetele de cerere ale acţiunii (certificate de stare civilă, extrasul de deces, alte acte, precum şi probe testimoniale, expertize etc.).

S-a pus următoarea problemă în practica judiciară: ce se întâmplă cu acţiunea de ieşire din indiviziune în cazul succesiunilor succesive, sau atunci când două ori mai multe stări de coproprietate izvorâte din moşteniri determină apartenenţa simultană a bunurilor indivize la o pluralitate de mase de împărţit?

Instanţa noastră supremă, răspunzând sus-menţionatei chestiuni, a statuat că, într-o asemenea conjunctură, se poate realiza o succesivă ieşire din indiviziune, cu respectarea principiului egalităţii de tratament juridic al succesibililor (principiu fundamental în viziunea forului judecătoresc suprem din ţara noastră), după criteriul ordinii temporale, cronologice, a deschiderii succesiunilor. Desigur, această ieşire din indiviziune se poate opera în cuprinsul aceleiaşi cauze judiciare (în acelaşi dosar) sau, dimpotrivă, separat[332].

§3. Întâmpinarea şi cererea reconvenţională în procesul de partaj judiciar succesoral

Ca acte procesuale recunoscute pârâţilor în cauzele civile, întâmpinarea şi cererea reconvenţională nu prezintă, în procesele de partaj judiciar succesoral, particularităţi prevăzute prin reglementările în vigoare româneşti.

A) Întâmpinarea

Întâmpinarea va cuprinde şi-n cadrul procesului de partaj succesoral (în calitatea ei de act procesual prin care, în scris – *scripta* –, pârâtul răspunde pretenţiilor reclamantului şi îşi precizează totodată apărările), potrivit art. 115 C. pr. civ., următoarele elemente[333]:

332. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1941/1986, în Maria Fruth-Oprişan, loc. cit., p. 40, nota 15.

333. A se vedea, în acest sens, Vasile Negru, Dumitru Radu, *op. cit.*, p. 199.

1. – excepţiile de procedură pe care pârâtul le ridică la acţiunea reclamantului, precum:

- incompetenţa instanţei (care, în materie de partaj succesoral, este absolută);
- lipsa calităţii de succesor;
- lipsa obiectului cererii;

2. – excepţiile care privesc fondul cauzei succesorale, precum:

- autoritatea de lucru judecat (*res judicata pro veritate habetur*);
- existenţa partajului voluntar între părţi;

3. – răspunsuri la toate capetele de cerere vizând aspectele de fapt şi de drept ale acestora; de regulă, în procesele de partaj succesoral sunt contestate, de către pârât, valorile indicate de reclamant pentru bunurile succesorale sau, chiar existenţa acestora (în aceste cazuri, pârâtul trebuie să precizeze propriile sale considerente privind valorile, propriile-i estimări sau considerentele despre existenţa, ori, dimpotrivă, non-existenţa altor bunuri în masa indiviză);

4. – dovezile cu care se apără împotriva fiecărui capăt de cerere; când va cere dovada cu martori, pârâtul va arăta numele şi domiciliul acestora; ca şi în situaţia reclamantului (la redactarea cererii de chemare în judecată), pârâtul este ţinut a preciza probele, a depune în copie, la dosarul cauzei, înscrisurile doveditoare, ori, a-l chema pe reclamant (reclamanţi) personal la interogatoriu în faţa instanţei ş. a.;

5. – semnătura pârâtului (pârâţilor) este necesară pentru validitatea întâmpinării (însă, nulitatea provocată de lipsa semnăturii poate fi conform art. 133 alin. 2 C. pr. civ., acoperită în instanţă).

Pârâţii, conform art. 116 alin. 1 C. pr. civ., vor depune la dosarul cauzei tot atâtea copii de pe întâmpinare câţi reclamanţi sunt în cauză.

De asemenea, se va depune acelaşi număr de cópii certificate de pe înscrisurile pe care se sprijină, din punct de vedere probator, întâmpinarea (se va depune câte un exemplar în plus care să rămână la dosarul cauzei, la dispoziţia instanţei).

Conform alineatului al doilea al art. 116 C. pr. civ., dacă există, în cauză, un reprezentant pentru mai mulţi reclamanţi, sau un reclamant stă în cauză în mai multe calităţi juridice, este necesar şi suficient ca actele precizate mai sus să fie depuse în câte o singură copie.

Pe de altă parte dacă în cauză răspund mai mulţi pârâţi, conform art. 117 C. pr. civ., ei pot alege între a depune individual câte o întâmpinare, ori, când există înţelegere între ei, a depune o întâmpinare colectivă (dispoziţiile acestea fiind pe deplin aplicabile şi-n materia partajului succesoral).

La fel, sunt aplicabile dispoziţiile art. 118 C. pr. civ., care lasă la latitudinea părţilor depunerea sau nu a întâmpinării (deoarece, dacă nu s-a depus, preşedintele completului de judecată va trebui să le pună în vedere pârâţilor ca, la prima zi de înfăţişare – după cum stipulează acelaşi text de lege – să precizeze excepţiile, probele şi toate mijloacele de apărare, toate acestea urmând a fi consemnate în încheierea de şedinţă).

În procesul de partaj succesoral (ca şi în celelalte cauze civile), aşa cum s-a precizat în literatura noastră juridică de specialitate, chiar dacă, nici la prima zi de

înfăţişare, nici prin întâmpinare, pârâtul nu-şi formulează apărări (având drept consecinţă, conform art. 136 şi art. 138 C. pr. civ., decăderea din dreptul de a se prevala de mijloacele legale de apărare prevăzute pentru el), dând dovadă de neglijenţă, va putea totuşi discuta în contradictoriu probele propuse de către reclamant [334]. De altfel, excepţiile de fond pot fi invocate în tot cursul procesului [335]. Mai mult, aşa cum s-a reţinut în practica jurisprudenţială, când pârâtul se opune la efectuarea unei expertize ordonate de către instanţă, calea de soluţionare a împiedicării din partea pârâtului nu este aceea a recurgerii la ordonanţa preşedinţială. Împiedicarea expertului de a efectua lucrările necesare ordonate de instanţă poate fi, în viziunea instaţei noastre supreme, sancţionată prin mijloacele procedurale obişnuite (cf. art. 208 alin. 2 C. pr. civ.), nefiind admisibil să se recurgă pentru aceasta la procedura de urgenţă a ordonanţei preşedinţiale. *Exempli gratia,* aceste mijloace ar putea consta în solicitarea concursului organelor administraţiei locale, poliţiei, parchetelor de pe lângă instanţe etc. [336].

Pe de altă parte, decăderea din drept se acoperă dacă reclamantul este de acord cu discutarea în fond a excepţiilor ridicate de către pârât [337].

Deosebit, în conformitate cu art. 136 C. pr. civ., pe cale derogatorie, excepţiile de ordine publică se pot invoca în tot cursul judecăţii, după cum, în conformitate cu art. 138 pct. 2, 3 şi 4 din acelaşi cod, pot fi administrate probele nepropuse (în condiţiile prevăzute de art. 112, art. 115 şi art. 132 C. pr. civ.) atunci când:

a) – nevoia probaţiunii rezultă din dezbateri;

b) – administrarea probei nu cauzează amânarea judecării cauzei;

c) – proba nu a fost solicitată în condiţiile textelor de lege mai sus-menţionate din pricina ignoranţei sau a lipsei de pregătire a părţii.

Rămânând un text de lege dispozitiv, la beneficiul căruia pârâtul poate renunţa, art. 114 alin. 5 C. pr. civ. stipulează un termen de 30 de zile (calculat de la data primirii citaţiei) în care pârâtul poate depune întâmpinarea.

B) Cererea reconvenţională

Cererea reconvenţională se deosebeşte de întâmpinare prin faptul că ea este purtătoarea unor pretenţii ale pârâtului faţă de reclamant, pretenţii legate de obiectul juridic al procesului părţilor.

Cererea reconvenţională în procesul de partaj judiciar succesoral poate avea ca obiect pretenţii ale pârâtului sau pârâţilor referitoare, atât la compunerea masei succesorale, la numărul şi calitatea copartajanţilor, la modalitatea efectivă de

334. A se vedea, în acest sens, Vasile Negru, Dumitru Radu, *op. cit.*, p. 200.

335. În acest sens, a se vedea Trib. Supr., col. civ., dec. nr. 624/1955, în C.D. 1955, vol. II, p. 196.

336. În acest sens, a se vedea Trib. Jud. Braşov, dec. civ. nr. 62 din 20 ianuarie 1989, cu notă de Gheorghe Nicolau, în „Dreptul" nr. 4/1990, pp. 53-54.

337. A se vedea, în acest sens, Tribunalul Regional Galaţi, dec. civ. nr. 321/1950, în „Justiţia Nouă" nr. 1/1951, p. 19.

împărţire a bunurilor, la reducţiunea liberalităţilor excesive sau raportul donaţiilor şi al datoriilor, cât şi la alte aspecte.

În cadrul procesului de partaj succesoral (ca şi în alte cauze judiciare civile), cererea reconvenţională reglementată prin art. 119 C. pr. civ. îşi păstrează calitatea de cerere incidentă care depăşeşte cadrul simplei apărări pe care şi-o face pârâtul în raport cu pretenţiile reclamantului. Prin ea se asigură deplina egalitate între părţi din punct de vedere procesual civil. Prin această veritabilă „contra-acţiune" nu doar se răspunde cadrului procesual preconizat de către reclamant, ci se extinde acest cadru procesual, depăşindu-se astfel limitele întâmpinării.

Trebuie să observăm că, totuşi, potrivit art. 119 alin. 1 C. pr. civ., se limitează şi cererii reconvenţionale obiectul său, care trebuie să aibă legătură cu cererea principală sau cu mijloacele de apărare ale reclamantului [338].

Deosebit, cererea reconvenţională trebuie să răspundă tuturor exigenţelor legale privitoare la cererea de chemare în judecată (art. 112-114 C. pr. civ.) şi să fie depusă, fie inserată în cuprinsul întâmpinării, fie separat, dar nu mai târziu de prima zi de înfăţişare, iar dacă la prima zi de înfăţişare intervine (graţie reclamantului sau titularului acţiunii principale) o modificare a acesteia, în mod firesc, se va acorda un nou termen pârâtului pentru a putea depune cererea reconvenţională.

Dacă părţile din proces consimt, cererea reconvenţională se poate depune, desigur, şi după prima zi de înfăţişare iar, în caz contrar, aceasta se va judeca separat, ceea ce, în practica noastră judiciară reprezintă o situaţie destul de rară [339]. Este de altfel pe deplin recomandabil ca în cazul ieşirii din indiviziunea succesorală, să aibă loc lichidarea tuturor pretenţiilor reciproce dintre succesibilii copartajanţi în mod concomitent, fiind preferabilă instituirea conexităţii cererii reconvenţionale la acţiunea principală şi inadmisibilă disjungerea cauzei, întrucât soluţia disjungerii cererii reconvenţionale în procesele de ieşire din indiviziunea succesorală este, în general, potrivnică intereselor legitime ale comoştenitorilor [340].

§4. Timbrarea cererii de partaj succesoral

Taxa de timbru este definită ca fiind suma de bani pe care o datorează statului persoana care investeşte instanţa cu o cerere de chemare în judecată sau cu o cale de atac [341].

Raţiunea pentru care au fost create taxele de timbru rezidă din necesitatea susţinerii şi pe această cale a unei părţi a efortului etatic de distribuire a actului de

338. În acest sens, a se vedea Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 436 din 7 martie 1989, în „Dreptul" nr. 6/1990, p. 73.

339. A se vedea, în acest sens: Tribunalul Judeţean Vâlcea, dec. civ. nr. 210/1968, în R.R.D. nr. 5/1969, p. 175; Trib. Supr., col. civ., dec. nr. 994/1957, în C.D. 1957, p. 305; Trib. Supr., col. civ., dec. nr. 1517/1957, în C.D. 1957, în C.D. 1957, p. 339. Pentru o dezvoltare cuprinzătoare, a se vedea şi deciziile Trib. Supr., s. civ., publicate în R.R.D. nr. 4/1980, p. 62; R.R.D. nr. 6/1979, p. 46 şi R.R.D. nr. 2/1979, p. 61.

340. A se vedea, în acest sens, C.S.J., s. civ., dec. nr. 1997 din 20 septembrie 1991, în „Dreptul", nr. 7/1992, p. 78.

341. În acest sens, a se vedea Mircea N. Costin ş. a., *op. cit.*, p. 447.

justiţie. Din aceeaşi perspectivă, obligaţia plăţii taxei de timbru este fixată pentru începutul procesului şi incumbă celui care sesizează instanţa şi, tot din aceleaşi considerente, taxa de timbru nu este plătită, doar de către reclamanţi, ci şi de către terţele persoane participante la procesul civil în calitatea lor de intervenienţi în nume propriu şi de către pârâţii care promovează cereri reconvenţionale, formulând pretenţii proprii. Din aceleaşi raţiuni se plătesc, nediferenţiat, taxele pe succesiunile declarate, iar în caz de nedeclarare la organul financiar abilitat a le solicita, elaborarea unui certificat suplimentar de moştenitor este permisă. Cu alte cuvinte, moştenitorii fiind egali sub raportul acestui tratament juridic, atunci când ei (cu excepţia statului în calitate de succesor) nu declară toate bunurile succesiunii, organul financiar are calitatea de a solicita de la notar eliberarea unui certificat de moştenitor, deoarece numai aşa se poate încasa de la moştenitori taxa succesorală corespunzătoare bunurilor omise[342].

În cazul acţiunilor prin care sunt sancţionate drepturi neevaluabile în bani, taxa de timbru este fixată la un cuantum nemodificabil, pe când, în cazul acţiunilor care au ca obiect juridic drepturi evaluabile în bani, taxa de timbru variază progresiv, direct proporţional cu valoarea pretenţiilor. Trebuie să remarcăm că, în cazul acţiunilor eterogene din punct de vedere al calităţii capetelor de cerere (evaluabile sau, dimpotrivă, neevaluabile în bani), taxa de timbru se va calcula diferenţiat pentru fiecare capăt de cerere supus timbrării. În procesul de partaj judiciar succesoral această situaţie este tipică datorită obiectului juridic, prin excelenţă, eterogen al procesului (*exempli gratia,* pentru capătul de cerere privind anularea certificatului de moştenitor se va percepe o taxă fixă, pe când, pentru bunurile contestate de către pârât prin cererea sa reconvenţională, taxa de timbru va fi direct proporţională cu valoarea bunurilor contestate ş. a.).

Pentru înregistrarea (sau pentru punerea pe rol a cauzelor succesorale) instanţele pretind dovada plăţii taxei de timbru (plată efectuată la trezoreria statului în numerar, prin virament, sau prin ataşarea timbrelor fiscale mobile pe actul judiciar introductiv de instanţă).

Instanţa de judecată poate, în mod excepţional, să acorde un termen şi va încunoştiinţa, în acest sens, partea debitoare a taxei (în vederea efectuării plăţii). În caz contrar (când, deşi încunoştiinţată şi favorizată prin acordarea termenului de graţie) partea nu achită taxa de timbru, instanţa este în drept să anuleze acţiunea ca nefiind timbrată, sau ca insuficient timbrată.

De asemenea, instanţa nu este ţinută de precizările făcute de către subiectul activ al acţiunii în legătură cu valoarea obiectului cauzei ci, dimpotrivă, poate administra probe în vederea identificării valorii reale a pretenţiilor supuse taxei de timbru, după criteriul evaluării.

Taxa de timbru, conform art. 274 C. pr. civ., este cuprinsă în operaţiunea de calcul a cheltuielilor de judecată, alături de contravaloarea expertizelor efectuate în

342. A se vedea, în acest sens Trib. Jud. Ialomiţa, dec. civ. nr. 522 din 22 noiembrie 1989, cu note de: I. Laurenţiu Dan; II. Bogdan Pătraşcu şi Hugo Vitzman, în „Dreptul" nr. 4/1990, pp. 54-60.

cauză, de plata martorilor care au depus testimonii în cauză şi de onorariile achitate de parte, avocaţilor. Ca atare, aceste sume de bani cheltuite în vederea actelor corespunzătoare de procedură vor fi restituite părţii care le-a avansat de către partea perdantă a procesului. În cauzele de partaj judiciar însă, aceste cheltuieli vor fi împărţite în funcţie de cotele-părţi care le revin coindivizarilor (părţi la proces) din masa de partajat.

Sediul materiei taxelor de timbru se află în Hotărârea Guvernului nr. 1294 din 13 decembrie 1990 (cu modificările şi completările ulterioare). Potrivit art. 2 din acest act normativ, acţiunile sau cererile introduse la instanţele judecătoreşti, executorii judecătoreşti şi serviciile de publicitate imobiliară, cererile pentru exercitarea căilor legale de atac împotriva sentinţelor judecătoreşti, precum şi eliberarea copiilor de pe acte de către instanţele de judecată, executorii judecătoreşti şi serviciile de publicitate imobiliară, se taxează în mod diferenţiat, după criteriul evaluării sau al neevaluării lor în bani.

În categoria cererilor şi acţiunilor neevaluabile în bani (care, conform art. 4 din H.G. nr. 1294/1990, se taxează cu sume fixe) sunt supuse timbrării şi următoarele cereri aferente procesului de partaj judiciar succesoral:

a) – conform art. 4 lit. c din sus-menţionata hotărâre, cererile pentru stabilirea masei succesorale, ieşirea din indiviziune, sau cererile de partaj, atunci când părţile nu contestă bunurile de împărţit, valoarea acestora, sau dreptul ori mărimea drepturilor coproprietarilor (în caz contrar, contestaţiile avute în vedere se timbrează după criteriul evaluării);

b) – conform art. 4 lit. d din sus-menţionata hotărâre, cererile de raport, de reducţiune a liberalităţilor excesive, sau de anulare a liberalităţilor;

c) – în sfârşit, în conformitate cu art. 4 lit. d alin. 2 din hotărâre, în cazul existenţei unui litigiu cu privire la identificarea bunurilor succesorale sau de împărţit, valoarea acestora sau dreptul, ori mărimea drepturilor corespunzătoare coproprietarilor, sau cu privire la cererile de raport, de reducţiune, sau de anulare a liberalităţilor, taxarea se face distinct, cu cotele şi în condiţiile prevăzute pentru cererile evaluabile în bani.

În practica noastră judiciară s-au precizat, cu valoare de principiu, următoarele reguli referitoare la modul de percepere şi consecinţele neplăţii taxei de timbru:

a) – în primul rând, în vederea caracterizării naturii juridice a acţiunilor sau a cererilor introduse la instanţele judecătoreşti, trebuie avut în consideraţie conţinutul lor şi nu modul cum ele sunt denumite de către părţile din proces;

b) – în al doilea rând, în cazul în care nu a fost plătită integral taxa de timbru, deci pentru toate capetele de cerere, instanţa urmează să anuleze întreaga acţiune (ca fiind insuficient timbrată), dar, sancţiunea anulării pentru neîndeplinirea obligaţiilor în legătură cu plata taxei de timbru poate fi aplicată doar dacă, în prealabil, instanţa a comunicat părţii din proces atât valoarea taxabilă, cât şi cuantumul taxei (taxelor) datorate[343].

343. A se vedea, în acest sens: Tribunalul Judeţean Sibiu, dec. civ. nr. 33 din 30 ianuarie 1985, în R.R.D. nr. 6/1985, p. 53, cu notă de Kovacs Geza; Trib. Supr., s. civ., dec.

Secţiunea a III-a. Probele care se impun şi pot fi administrate în procesul de partaj judiciar succesoral

§1. Precizări introductive

În legătură cu probaţiunea judiciară în procesele de partaj succesoral trebuie subliniată, încă de la început, importanţa probelor care (precum în orice alt proces civil) ocupă locul central al activităţii judiciare a instanţei.

Probele administrate în cauzele de partaj judiciar succesoral vizează, pe de o parte, dovedirea pretenţiilor exprimate prin acţiune şi, pe de altă parte, apărările formulate de către părâţi (fie prin întâmpinare sau prin întâmpinări separate în absenţa uneia colective, fie prin intermediul cererii reconvenţionale, fie direct, prin prezentare orală la prima zi de înfăţişare).

În procesul de partaj judiciar succesoral probele sau mijloacele de probaţiune judiciară permise de lege sunt următoarele, ordinea aleasă în prezentarea lor fiind una aleatorie :

- probele testimoniale ;
- înscrisurile autentice ;
- înscrisurile sub semnătură privată ;
- expertizele ;
- mărturisirea ;
- cercetările locale ;
- prezumţiile simple, sau judecătoreşti ş. a.

În cadrul procesului de partaj succesoral (ca şi, în celelalte procese civile, de altfel) subiect al probaţiunii judiciare este judecătorul care soluţionează cauza, întrucât, tot lui îi revine obligaţia de a răspunde celor două importante comandamente ale conţinutului probaţiunii (reliefate în literatura noastră juridică de specialitate şi în numeroasele soluţii de practică judiciară ale instanţei noastre supreme) şi anume[344] :

a) – identificarea actelor şi a faptelor generatoare de conflict ;

b) – identificarea consecinţelor juridice ale factorilor contencioşi (consecinţe reflectate în drepturile şi obligaţiile părţilor).

nr. 526 din 19 martie 1987, în R.R.D. nr. 2/1988, p. 77 ; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1179 din 29 mai 1989, în „Dreptul", nr. 3/1990, p. 72. Soluţii similare sunt prezentate în practica jurisprudenţială publicată în : R.R.D. nr. 1/1986, p. 77 ; R.R.D. nr. 6/1988, p. 54 ; R.R.D. nr. 3/1989, p. 75 ; R.R.D. nr. 4/1989, p. 80 ; „Dreptul" nr. 9-12/1990, p. 149.

344. A se vedea, în acest sens, Vasile Negru, Dumitru Radu, *op. cit.*, p. 135 ; Arthur Hilsenrad, Ion Stoenescu, *op. cit.*, p. 177. De asemenea, a se vedea soluţiile de practică judiciară ale instanţei noastre supreme, publicate după cum urmează : Trib. Supr., col. civ., în „Legalitatea populară" nr. 12/1956, p. 1517 ; Trib. Supr., col. civ., în „Legalitatea Populară" nr. 6/1959, p. 112 ; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. din „Dreptul" nr. 7-8/1991, p. 125 ; Curtea Supremă de Justiţie, în C.D. a C.S.J. 1990-1992, p. 136.

Într-o singură expresie, pornind de la comandamentele exprimate mai sus, am putea spune că obligaţia supremă a oricărei instanţe este aceea de a determina, cu rigurozitate maximă, raportul juridic dedus judecăţii.

Probele scrise obligatorii în procesul de partaj judiciar succesoral sunt, pe de o parte, actele juridice care dovedesc decesul autorului comoştenitorilor şi, pe de altă parte, actele de stare civilă doveditoare ale raporturilor de rudenie sau de căsătorie cu defunctul (în cazul succesiunilor legale – *ab intestat*) şi testamentul (în cazul succesiunilor testamentare).

Deosebit, în eventualitatea renunţării la succesiune (aceasta neputând fi presupusă din neacceptarea moştenirii în termenul de prescripţie de şase luni pentru exprimarea opţiunii succesorale – conform art. 700 din Codul civil – ori din alte acte sau fapte), este necesară consemnarea expresă a ei în registrul special aflat la orice notar public (cerere care, ulterior, este înregistrată la notarul public de la locul deschiderii succesiunii)[345].

Dovada calităţii de moştenitor în procesul de partaj judiciar succesoral se face prin înscrisuri, după cum urmează :

- certificatul de moştenitor eliberat în urma procedurii necontencioase, notariale[346] ; facem aici precizarea că, aşa cum s-a reţinut în practica instanţei noastre supreme, în cazul prezenţei tuturor moştenitorilor la notar, recunoscându-şi reciproc drepturile succesorale, consimţind la toate menţiunile din certificatul de moştenitor, puterea doveditoare a respectivului act rezidă în acordul lor de voinţă atât timp cât nu s-a probat, printr-o eventuală acţiune în anulare prescriptibilă în trei ani (conf. art, 3 din Decretul nr. 167/1958), existenţa unui viciu de consimţământ ; deci, în aceste condiţii, certificatul de moştenitor face deplină dovadă, iar omisiunea unor bunuri succesorale nu poate reprezenta motiv de anulare a sa, ci doar o cauză de completare a acţiunii de partaj judiciar succesoral sau a cererii reconvenţionale în instanţă[347] ;
- acte de stare civilă (când există neînţelegeri între comoştenitori cu privire la calitatea lor în proces) ;
- testamentul.

O situaţie specială este aceea în care moştenitorii legali nu pot dovedi raporturile de rudenie dintre ei şi defunct din cauza lipsei actelor de stare civilă. În această situaţie, instanţa de partaj succesoral (nefiind competentă să soluţioneze şi cauza

345. A se vedea, în acest sens, Dumitru Macovei, *op. cit.*, (1993 şi 1995), p. 155. În acelaşi sens, a se vedea şi Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 309/1976, în R.R.D. nr. 9/1976, p. 64.

346. A se vedea, în acest sens : Dumitru Macovei, *op. cit.* (1993 şi 1995), p. 157 ; Arthur Hilsenrad ş. a., *op. cit.*, p. 234 ; Ion C. Popescu, Octavian Căpăţână, *Competenţa materială a notariatelor de stat în materie succesorală*, în *Legalitatea Populară* nr. 4/1959, p. 44 ; V. Cristodulo, D.C. Vlahide, *Probleme de drept privitoare la caracterul procedurii succesorale notariale şi la natura juridică a certificatului de moştenitor*, în „Legalitatea Populară" nr. 2/1954, p. 45.

347. În acest sens, a se vedea C.S.J., s. civ., dec. nr. 790 din 4 mai 1990, în „Dreptul" nr. 1/1991, p. 64.

privind o posesiune de stat) va trebui să suspende judecarea litigiului succesoral şi să îndrume părţile aflate în această postură să introducă o acţiune judiciară având ca obiect acţiunea de stat. Abia, după soluţionarea definitivă a acestei din urmă cauze, instanţa ce judecă partajul succesoral va putea (în baza sentinţei pronunţate în acţiunea de stat) să considere că sarcina probaţiunii stării de rudenie este îndeplinită[348].

În procesul de partaj succesoral, dovada decesului autorului comoştenitorilor se face cu certificatul de deces eliberat de serviciul de stare civilă din cadrul primăriei după actul de deces înregistrat la respectiva autoritate administrativă locală. În mod excepţional, această dovadă se face cu sentinţa definitivă de declarare judecătorească a morţii persoanei (atunci când este cazul).

Toate cele arătate mai sus reprezintă probe scrise obligatorii în procesul de partaj succesoral prin care, pe de o parte, se legitimează părţile şi, pe de altă parte, se justifică acţiunea de partaj. Este de observat însă, că şi în ceea ce priveşte obiectul material al acţiunii de ieşire din indiviziune succesorală este necesară dovada cu înscrisuri în cazul în care părţile invocă scutirea de raport acordată ca beneficiu în favoarea moştenitorului donatar de către donatorul *de cujus*. De altfel, contractul de donaţie (fiind un contract solemn) trebuie dovedit prin proba cu înscrisuri.

În sfârşit, în ceea ce priveşte forţa probantă a certificatului de moştenitor, este demn de precizat că acele constatări personale ale agentului instrumentator fac dovada deplină. Iată, declaraţiile făcute de către succesibili în faţa notarului public în sensul renunţării la succesiune au o deplină forţă probantă[349].

§2. Sarcina probei în dovedirea acţiunii de partaj judiciar succesoral

În procesul de partaj judiciar succesoral, pe lângă probele cu înscrisuri (prin care reclamantul dovedeşte, pe de o parte, decesul autorului său şi, pe de altă parte, raportul de rudenie cu acesta, ori gratificarea sa cu titlu *mortis causa*, prin testamentul *de cujus*-ului), el se poate prevala de orice mijloc de probă în dovedirea pretenţiilor sale referitoare la:

a) – întinderea şi compunerea masei succesorale care face obiectul partajării;

b) – valoarea bunurilor supuse împărţelii;

c) – eventualele creanţe sau datorii ale *de cujus*-ului;

d) – creanţele eventuale ale reclamantului faţă de succesiune;

e) – faptele sau actele comise de către ceilalţi comoştenitori, de natură a-i înlătura, pe aceştia din urmă, de la succesiune, ca fiind nedemni sau neacceptanţi (renunţători) în raport cu succesiunea etc.

348. A se vedea, în acest sens, Ştefan Răuschi, *Drept civil*, Editura Fundaţiei „Chemarea", Iaşi, 1992, p. 297 şi urm.

349. A se vedea, în acest sens, C.S.J., s. civ., dec. nr. 2468 din 22 decembrie 1992, în „Dreptul", nr. 10-11/1993, p. 117.

Includem, deci, în această categorie, următoarele mijloace probatorii:

- probele testimoniale;
- expertizele;
- prezumţiile;
- cercetările locale;
- mărturisirea ş. a.

§3. Sarcina probei în dovedirea apărării

Pârâtul sau pârâţii în procesul de partaj judiciar succesoral pot propune, în apărare, aceleaşi mijloace ale probaţiunii ca cele permise reclamantului sau reclamanţilor.

Dacă reclamantul precizează mijloacele probatorii de care se prevalează prin acţiune, de la început ori, cel mai târziu, la prima zi de înfăţişare, *per a contrario*, pârâtul le poate propune în următoarele moduri:

a) – prin întâmpinare;

b) – prin cerere reconvenţională;

c) – în mod oral, la prima zi de înfăţişare.

Deosebit, pârâtul, în procesul de partaj judiciar succesoral, poate propune, în întâmpinarea sa, în cererea reconvenţională sau la prima zi de înfăţişare (oral), fie o verificare de scripte (în cazul în care consideră că reclamantul se prevalează de înscrisuri false, ori falsificate în dovedirea pretenţiilor sale), fie poate, la rândul său, să contracareze susţinerile reclamantului prin orice alte mijloace de probă admise de lege.

Din sus-menţionatele perspective, nu există pentru pârât nici o limitare (*ex lege*) a exerciţiului probaţiunii judiciare în procesul de partaj judiciar succesoral. Mai mult decât atât, el poate cere instanţei să-i amendeze pe martorii sau pe experţii care nu-şi îndeplinesc obligaţiile procesual-civile în condiţii asemănătoare celor impuse oricărei alte părţi din procres, inclusiv reclamantului[350]. Amendarea martorilor şi experţilor incumbă judecătorului.

Secţiunea a IV-a. Efectuarea propriu-zisă a partajului judiciar succesoral

§1. Precizări introductive

Procedura de judecată în partajul judiciar succesoral parcurge două faze distincte, fiind astfel diferită de procedura civilă comună.

Distingem, în cadrul procesului de partaj succesoral, o primă fază (aceea a admiterii în principiu a acţiunii), fază în cadrul căreia sunt administrate probatoriile şi se pun concluzii asupra drepturilor succesorale ale copărtaşilor şi o a doua fază

350. A se vedea, în acest sens, Ion Deleanu, *Însemnări asupra câtorva probleme de practică procesual-civilă*, în „Dreptul" nr. 12/1991, pp. 38-47.

(aceea a atribuirii loturilor şi a pronunţării sentinţei de partaj), fază în care se finalizează operaţiunea de împărţire a bunurilor şi valorilor care au făcut obiectul indiviziunii succesorale.

Am putea aprecia (aşa cum şi majoritatea autorilor consideră) că, în cauzele de partaj judiciar succesoral care prezintă un înalt grad de complexitate (de exemplu, datorită prezenţei unei multitudini de părţi, a existenţei – ca obiect material al partajului – unei mase succesorale compusă din valori mari, din bunuri numeroase şi dificil partajabile în natură, a existenţei unor multiple creanţe ori, dimpotrivă, a unor diferite debite succesorale etc.), folosirea primei faze a judecăţii – faza admiterii în principiu a acţiunii de partaj – este recomandabilă.

Faza admiterii în principiu a acţiunii de partaj succesoral poate lipsi, firește, în cauzele relativ simple (atunci când instanţa de judecată, cu titlu de exemplu, constată că deţine suficiente elemente, pe al căror fundament să poată „trece direct la rezolvarea litigiului prin hotărâre finală") [351].

§2. Etapele procesului de partaj judiciar succesoral

1. Reglementările speciale care vizează parcurgerea a două distincte etape în cadrul procedurii partajului judiciar succesoral

Legea nr. 603/1943 pentru simplificarea procedurii împărţelilor judiciare (lege publicată în Monitorul Oficial al României nr. 212 din 10 septembrie 1943) prevede (prin art. 4) următoarele :

a) – în primul rând (alin. 1 al art. 4), se precizează că, dacă cei interesaţi nu sunt de acord, sau, dacă vreunul dintre coindivizari este absent, modul de împărţeală va fi stabilit de instanţa judecătorească ;

b) – în al doilea rând, instanţa va admite cererea în principiu printr-o încheiere care va constata următoarele :

- calitatea de copărtaşi a părţilor ;
- cota-parte care li se cuvine ;
- bunurile supuse împărţelii ;
- datoriile şi creanţele comoştenitorilor faţă de autorul lor comun ;

c) – în al treilea rând, atunci când are suficiente elemente de apreciere (dovezi, mijloace de probă), instanţa va hotărî dacă împărţeala se va face prin următoarele modalităţi efective, concrete :

- tragerea la sorţi a loturilor ;
- atribuirea loturilor de bunuri ;
- vânzarea prin licitaţie publică a bunurilor ;

d) – în al patrulea rând, instanţa va delega un magistrat din cadrul ei pentru executarea împărţelii (conform alineatului al doilea, teza a II-a din acelaşi art. 4 al sus-menţionatei legi) ;

351. A se vedea, în acest sens, Francisc Deak, Stanciu Cărpenaru, *op. cit.*, p. 545.

e) – în al cincilea rând, această încheiere de admitere în principiu (după cum stipulează art. 4 alin. 2 din lege) nu va putea fi atacată cu apel sau cu recurs decât odată cu sentinţa finală asupra împărţelii în primă instanţă [352] ;

f) – în sfârşit, conform art. 4 alin. 4 din acelaşi text de lege, dacă instanţa a omis a desemna (prin încheierea de admitere în principiu) pe judecătorul delegat, sau se va ivi necesitatea înlocuirii lui, desemnarea sau înlocuirea vor putea fi făcute de către preşedintele instanţei respective.

2. Dreptul instanţei de judecată de a decide asupra celor două etape ale procedurii de partaj judiciar succesoral : admiterea în principiu a acţiunii şi partajul propriu-zis

Instanţele de judecată investite cu soluţionarea cauzelor de partaj succesoral nu sunt obligate (prin texte de lege cu caracter dispozitiv-imperativ) să urmeze procedura descrisă în cuprinsul dispoziţiilor art. 4 alin. 2 din Legea nr. 603/1943.

Când cauza judecată nu prezintă un grad de complexitate suficient pentru a fi imperios necesară separarea celor două faze şi pronunţarea a două hotărâri – o încheiere interlocutorie (care să constate calitatea de copărtaş a părţilor, cota-parte ce li se cuvine, componenţa şi întinderea masei succesorale, datoriile şi creanţele comoştenitorilor faţă de *de cujus)*, iar ce-a de-a doua, sentinţa propriu-zisă (prin care se desăvârşeşte împărţeala prin stabilirea, în mod concret, a felului de formare şi de atribuire a loturilor), atunci instanţa va putea să o soluţioneze după procedura comună (conform normelor Codului de procedură civilă).

În orice caz, instanţa este suverană în aprecierea urmării, sau nu, a celor două căi şi soluţia adoptată de ea este necenzurabilă din acest punct de vedere.

Secţiunea a V-a. Faza admiterii în principiu a acţiunii de partaj judiciar succesoral

§1. Dezbaterile asupra fondului cauzei – aspecte speciale faţă de procedura de drept comun

În baza probatoriilor administrate în mod complet la termenele de judecată, dezbaterile asupra fondului cauzei se vor face prin acordarea cuvântului părţilor prezente, ori reprezentanţilor acestora, în vederea punerii concluziilor în fond.

352. Este de menţionat aici că, prin Decretul nr. 132 din 9 iunie 1952, pentru modificarea codurilor de procedură civilă, procedură penală şi procedură fiscală, în legătură cu restructurarea organizării judecătoreşti, apelul (ca o cale distinctă de atac) a fost desfiinţat. Potrivit art. III al acestui decret, ori de câte ori *Codul de procedură civilă*, cât şi alte legi prevedeau calea de atac a apelului (*apellatio*), părţile aveau deschisă numai calea recursului. Această restrângere a căilor de atac a dispărut graţie reglementării cuprinse în Legea nr. 92/1992 pentru organizare judecătorească (lege promulgată la data de 4 august 1992 şi publicată în *Monitorul Oficial al României* nr. 197/1992) şi care

Conform art. 127 C. pr. civ., pricinile se dezbat oral (un principiu care domină, de altfel, întreaga activitate procesuală).

Ordinea dezbaterilor este aceea prevăzută de art. 128 alin. 2 C. pr. civ. şi anume:

- reclamantul are primul cuvânt în susţinerea pretenţiilor formulate prin acţiune sau prin cererile completive legale la acţiune;
- pârâtul are cuvântul în apărare;
- posibilitatea virtuală (prevăzută de art. 128 alin. 3 C. pr. civ.) de-a fi reluate luările de cuvânt de mai sus în replică, în duplică şi în triplică (amintind de procedura *extra ordinem* consacrată încă din faza postclasică a dreptului roman sub formele: *replicatio, duplicatio ac triplicatio)* subzistă în dreptul nostru procesual civil;
- deosebit, excepţiile ridicate în apărare au prioritate faţă de apărările de fond.

În orice caz, dezbaterile în fond asupra cauzei de partaj judiciar succesoral sunt limitate de obiectul juridic al respectivei cauze [353].

Aşa cum s-a arătat în literatura juridică de specialitate, cuvântul asupra fondului cauzei reprezintă, în esenţă, „sinteza întregului mers al procesului privită de pe poziţia procesuală a fiecărei părţi" [354].

În această primă fază a procedurii partajului judiciar succesoral, pe baza mijloacelor probatorii administrate în cauză, instanţa va constata (după închiderea dezbaterilor în fond asupra cauzei, printr-o încheiere interlocutorie, denumită „încheiere de admitere în principiu") următoarele elemente [355]:

a) – numărul părţilor în cauză şi calitatea lor de copartajanţi;

b) – cota-parte aferentă fiecărui copărtaş;

c) – bunurile şi valorile supuse partajului;

d) – datoriile şi creanţele succesibililor faţă de *de cujus* [356].

Constatările din cuprinsul încheierii interlocutorii de admitere în principiu a acţiunii de partaj succesoral se fac, reamintim, în baza art. 4, alin. 2 din Legea nr. 603/1943 pentru simplificarea procedurii împărţelilor judiciare.

Faza admiterii în principiu are rolul de-a asigura o mai bună organizare a judecăţii. Această fază, după cum deja am observat, nu este însă obligatorie. În acest sens a statuat şi instanţa noastră supremă printr-o practică jurisprudenţială curentă [357].

---

recunoaşte apelul ca primă cale de atac îndreptată împotriva sentinţelor judecătoreşti pronunţate în primă instanţă, sens în care s-au reînfiinţat curţile de apel (acestea, potrivit art. 27 din această din urmă reglementare legală, îşi exercită competenţa într-o circumscripţie teritorială care cuprinde mai multe tribunale judeţene).

353. A se vedea, în acest sens, Tribunalul Regional Braşov, dec. civ. nr. 1518/1955, în „Justiţia Nouă" nr. 6/1956, p. 1062, cu notă de Arthur Hilsenrad, cf. Vasile Negru, Dumitru Radu, *op. cit.*, p. 243, nota 1.

354. A se vedea, în acest sens, Vasile Negru, Dumitru Radu, *op. cit.*, p. 244.

355. În acest sens, a se vedea Trib. Supr., col. civ., dec. nr. 1517/1957, în C.D. 1957, p. 339.

356. A se vedea, în acest sens, Vasile Negru, Dumitru Radu, *op. cit.*, p. 390.

357. În acest sens, a se vedea Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2238/1974, în R.R.D. nr. 7/1975, p. 70.

§2. Încheierea de admitere în principiu a acţiunii şi importanţa ei procesual-civilă

1. Cuprinsul încheierii de admitere în principiu

Încheierea de admitere în principiu a acţiunii de partaj judiciar succesoral va statua asupra următoarelor elemente:

a) – data şi locul deschiderii succesiunii (ceea ce atrage şi competenţa teritorială excepţională a instanţei de judecată, conform art. 14 C. pr. civ.);

b) – calitatea succesorală şi procesuală a fiecărui coindivizar succesoral în parte şi cota-parte din averea succesorală care revine fiecăruia;

c) – identificarea, concretizarea şi valorizarea masei succesorale partajabile (prin precizarea obiectului ieşirii din indiviziunea succesorală) cu indicarea, inclusiv, a bunurilor care fac obiectul raportului succesoral, ori care sunt supuse reducţiunii liberalităţilor excesive;

d) – eventual, stabilirea creanţelor sau, dimpotrivă, a debitelor moştenitorilor faţă de *de cujus;*

e) – de asemenea, eventual şi condiţionat de existenţa unei hotărâri luate printr-o încheiere de şedinţă anterioară, va fi stabilit un sechestru judiciar şi numită persoana care să îndeplinească acest mandat, în vederea asigurării, conservării şi administrării patrimoniului succesoral, până la data definitivei soluţionări a partajului judiciar succesoral;

f) – în sfârşit, încheierea de admitere în principiu va stabili, în caz de neînţelegere între părţi cu privire la evaluarea şi lotizarea bunurilor succesorale, asupra unui expert care (la termenul fixat tot de către instanţă şi cu citarea părţilor) să procedeze la expertizarea lucrurilor şi să propună (prin raportul de expertiză) modalitatea de atribuire, în natură, a bunurilor succesorale [358].

Pentru valabilitatea încheierii de admitere în principiu nu este necesară întocmirea unei minute de către completul de judecată. Lipsa minutei deci nu poate reprezenta un motiv de nulitate a respectivei încheieri de admitere în principiu şi nu poate afecta, în consecinţă, nici sentinţa de partaj [359].

Deosebit, încheierea de admitere în principiu trebuie motivată de către judecător în aceleaşi condiţii precum acelea avute în vedere pentru sentinţa de judecată [360].

---

358. A se vedea, în acest sens, Constantin Crişu, *op. cit.*, p. 147. Pentru o analiză a practicii judiciare în această materie, a se vedea: Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 467/1982, în R.R.D. nr. 1/1983, p. 56; Trib. Reg.Bucureşti III, dec. nr. 1909/1956, în „Legalitatea Populară" nr. 9/1956, p. 1145; Trib. Reg.Galaţi, dec. nr. 752/1956, în L.P. nr. 12/1956, p. 1517, cu notă de Alexandru Velescu.

359. În acest sens, a se vedea: Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 223/1973, în R.R.D. nr. 1/1974, p. 70; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 740/1973, în C.D. 1973, p. 320.

360. A se vedea, în acest sens, Aurel Sitaru, Dragoş Alexandru Sitaru, *Aspecte din practica judiciară în legătură cu partajarea bunurilor*, în R.R.D. nr. 7/1982, p. 61.

Este, apoi necesar ca încheierea de admitere în principiu a acţiunii de partaj succesoral să cuprindă şi modul în care se va realiza împărţeala, după cum deja am enunţat: fie prin atribuirea loturilor, fie prin tragerea la sorţi a acestora, fie, chiar prin scoaterea la vânzare prin licitaţie a lor, deşi (fapt subliniat de noi şi în alt context al lucrării), încheierea de admitere în principiu are un pur caracter interlocutoriu [361].

Mai trebuie, în sfârşit, să facem precizarea (reţinută şi în jurisprudenţa noastră) că, în cuprinsul încheierii de admitere în principiu (pe care deja l-am descris) este absolut necesară referirea la judecătorul delegat cu facerea loturilor [362].

2. Importanţa încheierii de admitere în principiu a acţiunii de partaj judiciar succesoral

După epuizarea primei faze a judecăţii (fază pe care deja am analizat-o), instanţa se va pronunţa asupra cererii de partaj succesoral, în caz de temeinicie şi legalitate a acesteia, printr-o încheiere de admitere în principiu, încheiere care are un caracter interlocutoriu [363].

Încheierea de admitere în principiu, chiar dacă deosebit de importantă în organizarea procesului de partaj judiciar succesoral şi în soluţionarea în fond a cauzei (pronunţată în baza dezbaterilor asupra fondului cauzei, de principiu, în conformitate cu art. 4 alin. 3 din Legea nr. 603/1943 pentru simplificarea procedurii împărţelilor judiciare) poate fi atacată cu apel doar odată cu sentinţa finală asupra ieşirii din indiviziune (deci nu în mod separat), deşi statuează asupra *quasi*-totalităţii problematicii legate de fondul litigiului.

Cu toate cele arătate mai sus, încheierea de admitere în principiu (după cum am mai precizat), ca „hotărâre" interlocutorie şi cu un conţinut *quasi*-identic aceluia al unei sentinţe judecătoreşti obişnuite, trebuie motivată, în fapt şi în drept, precum orice sentinţă judecătorească (aşa cum dispoziţiile art. 261, pct. 5 C. pr. civ. pretind) [364].

Explicaţia necesităţii exprimate mai sus rezidă în faptul că încheierea de admitere în principiu are doar rolul de-a lăsa să se „întrezărească modul cum va fi rezolvată cererea (de partaj succesoral, n. n.) şi, totodată, leagă instanţa de cele hotărâte, în sensul că nu mai poate reveni asupra lor" [365].

361. În acest sens, a se vedea: Trib. Jud. Tulcea, dec. civ. nr. 41 din 8 februarie 1979, în R.R.D. nr. 8/1979, p. 56, cf. C-tin Crişu, *op. cit.*, p. 146.
362. A se vedea, în acest sens: Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 467/1982, în R.R.D. nr. 1/1983, p. 67; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 475/1978, în C.D. 1978, p. 23; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1287/1978, în C.D. 1978, p. 34, cf C-tin Crişu, *op. cit.*, p. 146.
363. În acest sens, a se vedea Dumitru Macovei, *op. cit.* (1993 şi 1995), p. 280.
364. A se vedea, în acest sens, Julietta Manoliu, *Drept civil (Succesiuni)*, Universitatea „Al.I. Cuza", Facultatea de Drept, Iaşi, 1970, p. 176. În acelaşi sens, a se vedea: Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2012/1977, în R.R.D. nr. 5/1978, p. 69; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1522/1986, în R.R.D. nr. 6/1987, p. 72.
365. În acest sens, a se vedea Vasile Negru, Dumitru Radu, *op. cit.*, p. 390.

Ca o consecinţă a celor precizate mai sus, în practica jurisprudenţială românească s-a decis, într-o manieră constantă că dacă, sentinţa prin care s-a admis acţiunea de ieşire din indiviziune a fost parţial casată, la rejudecarea în fond a cauzei respective urmează a se da o nouă încheiere de admitere în principiu [366].

Secţiunea a VI-a. Faza desăvârşirii judecăţii

§1. Precizări introductive

Este posibil ca încheierea de admitere în principiu să cuprindă erori materiale.

Pe parcursul procesului sau, cu alte cuvinte, în cadrul celei de-a doua faze a procesului (faza desăvârşirii împărţelii succesorale), după cum s-a precizat şi în practica judiciară a instanţelor noastre, poate fi îndreptată, fără ca, prin aceasta, să se interpreteze în sensul violării dispoziţiilor art. 281 C. pr. civ. şi ale art. 4 din Legea nr. 603/1943 pentru simplificarea împărţelilor judiciare [367].

După cum deja am observat, prin încheierea de admitere în principiu este numit un expert în vederea stabilirii loturilor (în mod concret), ori se stabileşte, ca formă de partajare, tragerea la sorţi sau, chiar scoaterea bunurilor succesorale la vânzare prin licitaţie publică.

Desăvârşirea partajului judiciar succesoral va avea loc în cea de-a doua fază, aceea în care, pe baza propunerilor expertului, ori, *in extremis*, prin tragere la sorţi, sau prin intermediul procedurii de vânzare la licitaţie publică, are loc şi atribuirea (concretă) a loturilor (porţiunilor) cuvenite fiecărui copărtaş din bunurile masei succesorale de împărţit.

În orice caz, odată cu sentinţa prin care se definitivează soluţionarea partajului, ori odată cu încheierea prin care s-a hotărât scoaterea la licitaţie a bunurilor imposibil de împărţit în natură, va putea fi atacată şi încheierea de admitere în principiu cu apel.

§2. Atribuţiile judecătorului delegat cu privire la facerea loturilor

Judecătorul delegat cu facerea loturilor este desemnat prin încheierea de admitere în principiu a acţiunii de partaj judiciar succesoral.

Dacă sarcina de mai sus, ce incumbă instanţei de judecată, prin persoana preşedintelui completului de judecată care soluţionează respectiva cauză, a fost

366. A se vedea, în acest sens: Trib. Supr., col. civ., dec. nr. 708/1967, în R.R.D. nr. 7/1967, p. 100; Tribunalul Regional Bacău, încheierea nr. 1947/1960, în „Justiţia Nouă" nr. 3/1962, p. 135, cu notă de Mihai Vlad, cf. Vasile Negru, Dumitru Radu, *op. cit.*, p. 390. În acelaşi sesn, a se vedea: Curtea Supremă, s. civ., dec. nr. 906/1949, în „Justiţia Nouă", nr. 7-8/1949, p. 832; Trib. Supr., col. civ., dec. nr. 1837/1956, în C.D. 1956, vol. I, p. 382, cf. Vasile Negru, Dumitru Radu, *op. cit.*, p. 390.
367. A se vedea, în acest sens: Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2102/1975, în Ion G. Mihuţă, *Repertoriu... pe anii 1975-1980*, p. 144; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 458/1977, în C.D. 1977, p. 190.

omisă, ori, a apărut necesitatea înlocuirii judecătorului delegat (conform art. 4, alin. ultim din Legea nr. 603/1943 pentru simplificarea procedurii împărţelilor judiciare), desemnarea sau înlocuirea vor putea fi făcute de către preşedintele instanţei de judecată.

Potrivit art. 5 din Legea nr. 603/1943, judecătorul delegat cu executarea partajării va proceda la facerea loturilor în camera de consiliu a instanţei, sens în care va cita părţile din proces.

Acelaşi text de lege de mai sus permite judecătorului delegat să apeleze la serviciile unui expert atunci când expertiza este necesară pentru efectuarea operaţiunilor de lotizare, ori, dacă părţile nu sunt de acord cu proiectul de partajare a bunurilor în natură.

Încă de la început, trebuie să precizăm că, la stabilirea valorii bunurilor supuse partajării, trebuiesc luate în calcul valorile de circulaţie ale bunurilor supuse partajării, valori raportate, deci, la momentul efectivei realizări a împărţelii [368].

În vederea realizării imperativului de mai sus este necesar să se administreze probe (în speţă, expertize) în vederea unei corecte evaluări, mai cu seamă atunci când în masa de bunuri succesorale partajabile se află bunuri precum:

- locuinţe cumpărate de la regiile de stat;
- bunuri imobile construite în regie proprie;
- terenuri;
- unităţi economice (industriale, agricole, turistice, de servicii ş. a.) aflate în proprietate privată;
- bunuri mobile deosebit de valoroase (bijuterii, obiecte rare, opere de artă ş.a.m.d.) etc. [369].

După evaluarea bunurilor succesorale, judecătorul delegat (singur, sau cu ajutorul unui expert) va trece la alcătuirea concretă a loturilor copărtaşilor.

§3. Cauzele succesorale complexe şi necesitatea numirii unui expert pentru evaluarea bunurilor

În cauzele complexe (în care, *exempli gratia,* datorită numărului şi calităţii copartajanţilor, a existenţei unor bunuri mobile şi imobile incomod partajabile în natură, a locului situării acestora etc), judecătorul delegat cu facerea loturilor (după cum, deja, am menţionat) apelează la serviciile unui expert, atât pentru evaluarea, cât şi pentru facerea loturilor, astfel încât, conformându-se dispoziţiilor art. 741 C. civ., să fie respectate următoarele principii:

a) – la formarea şi compunerea loturilor trebuiesc atribuite fiecărei părţi, pe cât posibil, cantităţi egale de bunuri mobile, ori imobile, de drepturi de creanţă de aceeaşi natură şi valoare;

368. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 417/1982, în R.R.D. nr. 1/1983, p. 66, cf. C-tin Crişu, *op. cit.*, p. 147.

369. În acest sens, a se vedea şi Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 448/1986, în R.R.D. nr. 2/1987, p. 65.

b) – respectându-se principiul de mai sus, se va evita, de asemenea, în limita posibilităţilor, fragmentarea excesivă a bunurilor imobile şi diviziunea exploataţiunilor (agricole, de regulă), pentru a nu le afecta valoarea economică [370].

Conform art. 6 din Legea nr. 603/1943, raportul expertului va cuprinde bazele sau fundamentele evaluării („estimaţiunii"), va preciza dacă obiectul poate fi sau nu comod partajabil în natură şi în ce manieră va forma loturile care urmează a fi trase la sorţi ori atribuite.

În practica noastră judiciară, s-a mai statuat, ca o necesitate, corelarea sarcinilor lotizării cu regulile specifice regimului cărţii funciare (în localităţile în care acest regim este pus în practică) şi reliefată tot ca o obligaţie (care trebuie respectată de către expert) [371].

§4. Stabilirea modalităţilor concrete de realizare a partajului judiciar succesoral, ca obligaţie a expertului în facerea loturilor

După cum deja am precizat, expertul va forma loturile, conformându-se astfel dispoziţiilor art. 741 C. civ. Relativ la modalităţile concrete de împărţeală, instanţa noastră supremă a consacrat teza partajării bunurilor succesorale în natură (ca regulă generală), ceea ce nu înseamnă repudierea convenţiei părţilor din proces cu privire la operaţiunea de partaj, ca excepţie [372].

Ca regulă generală, expertul va forma un număr de loturi (parcelări) echivalent numărului de succesori copărtaşi. De la această regulă fac excepţie următoarele cazuri particulare:

a) – când partajul se face pe tulpini, numărul loturilor va fi echivalent numărului de tulpini (deci, inferior numărului de succesori);

b) – în caz de inegalitate a loturilor copartajanţilor, se vor forma atâtea loturi în funcţie de raportul de diviziune dintre valoarea întregii mase succesorale şi valoarea celei mai mici părţi (lot);

370. A se vedea, în acest sens, Vasile Negru, Dumitru Radu, *op. cit.*, p. 390; Dumitru Macovei, *op. cit.* (1993 şi 1995), p. 187; Julietta Manoliu, Ştefan Răuschi, *op. cit.*, p. 175. În acelaşi sens, a se vedea: Tribunalul Regional Galaţi, dec. civ. nr. 752/1956, în „Legalitatea Populară" nr. 12/1956, p. 1517, cu notă de Alexandru Velescu; Tribunalul Regional Bucureşti, dec. civ. nr. 384/1956, în „Legalitatea Populară" nr. 3/1958, p. 33, cu notă de Arthur Hilsenrad.

371. În acest sens, a se vedea: Tribunalul Regional Cluj, dec. civ. nr. 3904/1955, în „Legalitatea Populară" nr. 11/1956, p. 1374; Tribunalul Regional Crişana, dec. civ. nr. 645/1962, în „Justiţia Nouă", nr. 8/1962, p. 160, cf. Vasile Negru, Dumitru Radu, *op. cit.*, p. 390. De asemenea, Alexandru Sitaru, *Aspecte din practica judiciară în legătură cu partajarea bunurilor*, în R.R.D. nr. 7/1982, p. 61. În acelaşi sens, a se vedea: Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 655/1980, în R.R.D. nr. 11/1980, p. 64; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 67/1982, în R.R.D. nr. 10/1982, p. 60; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 710/1981, în R.R.D. nr. 1/1982, p. 57.

372. A se vedea, în acest sens, C.S.J., s. civ., dec. nr. 754 din 26 aprilie 1990, în „Dreptul" nr. 9-12/1990, p. 240.

c) – lotul copartajantului îşi păstrează configuraţia şi în cazul când acesta decedează în timpul procesului şi în locul lui vin la moştenire mai mulţi succesori[373].

Conform art. 7 din Legea nr. 603/1943, inegalitatea loturilor date în natură se compensează prin bani (sub formă de sultă)[374]. În ceea ce priveşte plata sultei, s-a reţinut în practica noastră jurisprudenţială, modalităţile nu pot consta şi în obligarea în solidar a copartajanţilor debitori ai sultei în afara voinţei lor exprese în acest sens. Obligaţia este solidară din partea codebitorilor doar când toţi se obligă pentru acelaşi lucru. Pe cale de consecinţă, solidaritatea pasivă nu poate fi prezumată, ea trebuind fi *expressis-verbis* stipulată, cu excepţia cazului în care se întemeiază pe dispoziţiile directe ale legii. Ca atare, sulta datorată cu ocazia ieşirii din indiviziunea succesorală de către debitorii ei urmează a fi, la rându-i, împărţită în mod direct proporţional cu cota-parte cuvenită *ex lege* fiecăruia dintre ei[375].

Deosebit, conform art. 744 C. civ., este posibil ca acei coindivizari nemulţumiţi de facerea loturilor să conteste expertiza de lotizare (şi chiar şi aceea de evaluare) a bunurilor succesorale, contestaţie care se rezolvă de acelaşi complet de judecată (care poate dispune efectuarea unei noi expertize).

Pe baza raportului de expertiză, judecătorul delegat cu facerea loturilor va încheia un proces-verbal de lotizare, după care vor fi citate părţile pentru o nouă şedinţă de judecată, când se va proceda la tragerea la sorţi sau la atribuirea loturilor, printr-o sentinţă supusă căilor de atac. În atribuirea loturilor, firește, urmează a se ţine seama, în primul rând, de necesităţile coindivizarilor, aşa cum rezultă acestea din întregul material probatoriu administrat în cauză[376]. În practica instanţei noastre supreme s-a statuat, în legătură cu criteriile folosite pentru alegerea modalităţii de partajare prin tragere la sorţi că, în cazul în care nu se constată criterii de preferinţă în favoarea vreuneia dintre părţi şi aceasta insistă în atribuirea în natură a bunului, instanţa are posibilitatea de a hotărî ca împărţeala să se facă prin tragere la sorţi, aşa cum se prevede în cuprinsul art. 4 alin. 2 din Decretul-Lege nr. 603/1943 pentru simplificarea procedurii împărţelilor judiciare[377].

Ce se va întâmpla, însă, cu bunurile incomod partajabile în natură?

Răspunsul la întrebarea de mai sus este oferit de art. 9 din Legea nr. 603/1943, text de lege conform căruia instanţa (în urma raportului judecătorului delegat) va

373. A se vedea, în acest sens, Dumitru Macovei, *op. cit.* (1993 şi 1995), p. 187.
374. În acest sens, a se vedea: Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 934/1980, în R.R.D. nr. 12/1980, în R.R.D. nr. 12/1980, p. 58; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 710/1981, în R.R.D. nr. 1/1982, p. 57; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 703/1972, în C.D. 1972, p. 182; Alexandru Sitaru, loc. cit., p. 61.
375. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1590 din 18 iulie 1989, în „Dreptul" nr. 5/1990, p. 69.
376. A se vedea, în acest sens: Trib.Reg.Suceava, dec. civ. nr. 241/1957, în „Justiţia Nouă" nr. 5/1957, p. 906, cu notă de I. Hecht.; Trin. Reg. Galaţi, dec. civ. nr. 752/1956, în „Legalitatea Populară" nr. 12/1956, p. 1517.
377. A se vedea, în acest sens, C.S.J., s. civ., dec. nr. 588 din 31 martie 1992, în „Dreptul", nr. 10/1992, p. 90.

hotărî printr-o încheiere ca acele bunuri ce nu pot fi comod împărţite în natură şi nici atribuite unuia dintre copărtaşi să fie vândute prin bună-învoială sau, în caz de neînţelegere, prin licitaţie publică. Deci, cu alte cuvinte, atunci când un imobil succesoral nu este posibil a fi împărţit în natură şi nici unul dintre coindivizarii succesorali nu intenţionează să-l primească în lotul său, în vederea finalizării operaţiunii de împărţeală, instanţa este obligată să pună în discuţia părţilor din proces vânzarea bunului imobil sau a imobilelor succesorale, fie prin bună înţelegere, fie, în caz contrar, pritr-o licitaţie publică[378]. Încheierea de scoatere la vânzare este supusă apelului sau recursului şi va fi executată după rămânerea ei definitivă.

În cazul licitaţiei publice, aceasta se va desfăşura în conformitate cu dispoziţiile art. 431-561 C. pr. civ. (referitoare la vânzarea sau licitaţia bunurilor mobile şi imobile) şi cu art. 9-12 din Legea nr. 603/1943. In literatura noastră juridică s-a precizat că, „întrucât vânzarea prin licitaţie este o adevărată vânzare, la care participă şi străini de succesiune, neîndoielnic dreptul de preemţiune trebuie să fie respectat, numai că preţul la care se vinde terenul şi cumpărătorul se stabilesc, în acest caz, în cursul licitaţiei"[379].

Sumele rezultate din vânzarea bunurilor se vor împărţi de către instanţă (instanţa de partaj) după criteriile prevăzute de art. 8 din Legea nr. 603/1943, ca în cazul valorificării prin echivalent bănesc a bunurilor succesorale supuse partajării, dar aflate la terţii subdobânditori de bună-credinţă[380].

În cadrul procesului de partaj succesoral, cei interesaţi pot face cereri de sechestru judiciar (cazuri în care, conform art. 14 din Legea nr. 603/1943, acestea vor fi adresate direct instanţei sesizate cu acţiunea principală – dacă aceasta se judecă la instanţa de fond, iar dacă judecata se face deja în apel sau în recurs, cererile de sechestru judiciar vor fi soluţionate conform dreptului comun), respectându-se următoarele reguli:

a) – vor fi judecate cu prioritate şi după o procedură de urgenţă;

b) – întâmpinările la aceste cereri nu sunt necesare;

c) – sentinţele primei instanţe care numesc persoanele mandatate să aplice şi să răspundă de sechestrul judiciar sunt executorii;

d) – sechestrul judiciar, ca instituţie prevăzută de art. 1632 C. civ., este, de preferinţă, stabilit la unul dintre cei interesaţi în procesul de partaj judiciar succesoral (cu obligaţia de a depune, până la datele de 1 aprilie şi 1 octombrie ale fiecărui an, conturile gestiunii lor – termene care pot fi depăşite doar cu acordul tuturor

378. A se vedea, în acest sens, C.S.J., s. civ., dec. nr. 754 din 26 aprilie 1990, în „Dreptul" nr. 9-12/1990, p. 240.
379. În acest sens, a se vedea Francisc Deak, *Dreptul de preemţiune*, în „Dreptul" nr. 7/1992, p. 37.
380. Pentru o analiză de practică judiciară privind problema bunurilor aflate la terţii subdobânditori, bunuri supuse împărţelii, a se vedea şi: Trib. Reg. Galaţi, dec. civ. nr. 462/1956, în Adrian D. Dimitriu, Camil Gall, *Repertoriu alfabetic de practică judiciară*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1958, p. 136; Trib. Baia, sent. civ. nr. 62/1949, în „Justiţia Nouă" nr. 9/1949, p. 1040.

copartajanţilor, cu riscul înlocuirii responsabilului cu sechestrul în caz de neconformare faţă de dispoziţiile cuprinse în art. 15 din Legea nr. 603/1943).

În practica noastră judiciară, au fost consacrate soluţii de principiu cu privire la modalităţile concrete de realizare a partajului judiciar succesoral, soluţii care sunt de natură a preciza şi aprofunda şi regulile pe care le-am prezentat mai sus.

Instanţa noastră supremă a statuat că, potrivit art. 4 din Legea nr. 603/1943, dacă cei interesaţi în sistarea stării de indiviziune nu sunt de acord cu modul de împărţeală, aceasta va fi stabilită de instanţă, ţinând totuşi seama de interesele copartajanţilor în proces (fapt deja menţionat). Aşa fiind, când părţile solicită partajarea în natură a construcţiilor şi se opun la vânzarea imobilului prin licitaţie publică, instanţa nu poate dispune sistarea stării de indiviziune în această din urmă modalitate [381].

S-a statuat, tot în jurisprudenţa noastră că, chiar atunci când împărţeala are ca obiect o singură locuinţă, partajul trebuie efectuat, pe cât posibil, astfel încât coindivizarilor să li se atribuie tot un drept real, drept de proprietate (deoarece, se motivează, n-ar exista vreo raţiune în a se modifica un atare drept, dându-i-se alt conţinut, atunci când aceasta nu se justifică temeinic).

Motivaţia în drept a sus-menţionatei soluţii rezidă în ansamblul Codului civil, ale cărui norme referitoare la împărţeală (îndeosebi, art. 741 şi art. 742, potrivit cărora doar în cazul când atribuirea către fiecare copartajant a unor bunuri de aceeaşi natură şi valoare nu este posibilă, urmează a compensa în bani drepturile reale ale unora dintre ei) favorizează menţinerea drepturilor reale existente [382].

Reglementarea din cuprinsul art. 741 alin. 2 C. civ. (conform căreia trebuie evitată, pe cât va sta în putinţă, fărâmiţarea peste măsură a imobilelor) urmăreşte realizarea echităţii în efectuarea împărţelii şi în raport cu criteriul consecinţelor utilizării ulterioare a bunurilor succesorale partajate. Fiind o recomandare legală, instanţa va trebui să aibă în vedere şi întinderea drepturilor fiecărui comoştenitor, iar, la atribuirea imobilelor, dacă în cadrul folosirii până la data efectuării operaţiunii de partajare (pe baza înţelegerii coindivizarilor), de exemplu, unele terenuri au dobândit un spor de valoare – graţie îmbunătăţirilor aduse de un coproprietar – va trebui, pe cât posibil, ca respectivele imobile să fie incluse în lotul copărtaşului la care ne-am referit (desigur, fără a fi ignorate interesele celorlalţi comoştenitori) [383].

Deosebit, în cuprinsul art. 741 C. civ., nu sunt sancţionate criterii preferenţiale pentru formarea şi atribuirea loturilor (criterii de care instanţa ce urmează să

381. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 475/1981, în R.R.D. (supliment), Tabla de materii, 1981, p. 72.

382. A se vedea, în acest sens: Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 710 din 12 mai 1981, în R.R.D. nr. 1/1982, p. 57; Trib. Supr., Plenul, dec. de îndrumare nr. 4/1967, în C.D. 1967, p. 24; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 399/1970, în Ioan G. Mihuţă, *Repertoriu... 1969-1975*, p. 219; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 475/1978, în C.D. 1978, p. 23.

383. În acest sens, a se vedea: Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 418 din 18 februarie 1989, în „Dreptul", nr. 1-2/1990, p. 134; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 23 din 9 ianuarie 1979. în R.R.D. nr. 5/1979, p. 54.

soluţioneze un litigiu de ieşire din indiviziune să fie obligată a ţine seama). Astfel de criterii, în raport cu situaţia prezentată mai sus (apreciem şi noi, alături de instanţa supremă), ar putea consta în următoarele:

- folosinţa îndelungată a unui bun de către un copărtaş;
- cota-parte a copărtaşului, sub aspectul întinderii ei;
- îmbunătăţirile aduse unui bun de către unul sau mai mulţi dintre coindivizari etc.

Desigur, numai după o apreciere concretă a situaţiei factice şi a criteriilor de urmat (de fapt, a ansamblului de criterii), fără a se porni de la prejudecata că unele faţă de altele au prioritate sau precădere, instanţa va fi capabilă să discearnă asupra efectivei împărţeli, fără ca, prin sistarea stării de indiviziune succesorală să se încalce flagrant drepturile copărtaşilor ci, dimpotrivă, să fie satisfăcute interesele şi nevoile lor [384].

Din perspectiva de mai sus, pe lângă exemplele noastre, în diferite cauze succesorale, au fost relevate şi argumentate (contextual acceptabile) multe criterii de efectivă împărţeală de către instanţele noastre [385].

Există, deosebit, situaţii care impun atribuirea *in integruma* bunurilor unui copărtaş (mai ales, atunci când împărţeala în natură nu este posibilă, sau este incomodă, când imposibilitatea partajării este de ordin economic ş. a.) [386].

§5. Hotărârile de partaj succesoral şi efectele împărţelii

Partajul succesoral judiciar produce un efect declarativ, sens în care se impun câteva precizări.

Literatura juridică de specialitate şi jurisprudenţa au consemnat, în mod constant, că hotărârile de partaj judiciar succesoral sunt declarative de drepturi, retroactive (în sensul că drepturile asupra bunurilor atribuite prin împărţeală sunt considerate ca fiind dobândite de către fiecare copărtaş încă de la data la care a luat naştere starea de indiviziune succesorală, adică de la data deschiderii succesiunii (odată cu moartea *de cujus*-ului).

Conform concepţiei exprimate mai sus, prin actul de partaj succesoral nu operează un transfer între copărtaşi, ci se constată (cu efect retroactiv) drepturile care au existat pentru ei (la data când s-a născut starea de indiviziune). Ca atare, partajul succesoral nu are caracter translativ, ci unul declarativ de drepturi. De fapt, nu doar hotărârea de partaj succesoral are acest caracter. Este un caracter de aplicaţie generală, oricare ar fi cauza care a determinat starea de indiviziune (art. 786 C. civ.) [387].

384. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1287 din 5 septembrie 1978, în R.R.D. nr. 1/1979, p. 55.

385. În acest sens, a se vedea: Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1003/1979 şi dec. nr. 1022/1979, în R.R.D. nr. 11/1979, p. 67; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2012/1977, în R.R.D. nr. 5/1978, p. 58; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2212/1977, în C.D. 1977, p. 95; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 703/1972, în C.D. 1972, p. 182; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 476/1978, în R.R.D. 1978, p. 62; Trib. Supr., col. civ., dec. nr. 1323/1959, în C.D. 1959, p. 185; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 646/1980, în R.R.D. nr. 12/1980, p. 59.

386. A se vedea, în acest sens Ioan G. Mihuţă, în R.R.D. nr. 6/1977, p. 38.

387. A se vedea, în acest sens, Mihail Eliescu, *op. cit.*, p. 282. În acelaşi sens, a se vedea Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 769 din 16 aprilie 19777, în R.R.D. nr. 11/1977, p. 60.

Consecinţele juridice ale efectului declarativ al hotărârii de partaj judiciar succesoral sunt următoarele :

a) – actele de înstrăinare sau de grevare încheiate de către unul dintre copărtaşi cu privire la bunuri succesorale rămân valide sau, dimpotrivă, sunt retroactiv desfiinţate în funcţie de faptul atribuirii, respectiv, al neatribuirii bunurilor avute în vedere în lotul respectivului copărtaş ;

b) – hotărârea de partaj succesoral nu poate constitui just titlu pentru invocarea uzucapiunii de 10 până la 20 de ani [388] ;

c) – copărtaşii nu pot ataca hotărârea de partaj succesoral printr-o acţiune în revendicare atunci când respectiva hotărâre nu este respectată de către unul sau de mai mulţi dintre foştii coindivizari [389] ;

d) – hotărârea de partaj judiciar succesoral are calitatea de titlu executor dacă, fireşte, este rămasă definitivă ; ca atare, o astfel de sentinţă este „susceptibilă de executare, indiferent dacă prin acţiune s-a cerut, sau nu, predarea efectivă a bunurilor şi chiar dacă instanţa nu a dispus predarea" [390] ; din acest motiv, în baza ei, comoştenitorii cărora le-au fost atribuite bunuri în natură, au dreptul de-a pretinde bunurile de la coindivizari (care, la rândul lor, au prerogativa de-a „pretinde sultele") [391] cât şi de la alte persoane [392].

e) – instanţa noastră supremă a mai statuat că hotărârea de partaj dă naştere la o consecinţă specifică şi pe planul autorităţii de lucru judecat (*res judicata pro veritate habetur) ;* astfel, conform art. 404 C. pr. civ. şi art. 6 din Decretul nr. 167/1958, o sentinţă rămasă definitivă, care n-a fost pusă în executare în termen de trei ani, pierde autoritatea de lucru judecat şi, ca atare, nu mai poate fi cerut concursul statului pentru a fi executată prin forţa sa de constrângere ; cum însă, hotărârea de partaj judiciar succesoral cuprinde două părţi – din care, aceea prin care se constată calitatea de moştenitor succesoral fiecărei părţi la proces, masa de împărţit şi cotele-părţi aferente comoştenitorilor, nu este susceptibilă a fi pusă în executare – înseamnă că, sub aceste aspecte, sentinţa nu-şi pierde autoritatea de lucru judecat prin împlinirea termenului de trei ani [393] ;

388. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr.1805/1980, în R.R.D. nr. 11/1981, p. 84, cf. C-tin Crişu, *op. cit.*, p. 148.
389. În acest sens, a se vedea Trib. Supr., s. civ., dec. nr.442/1967, în R.R.D. nr. 12/1967, p. 152.
390. A se vedea, în acest sens, Dumitru Macovei, *op. cit.* (1993 şi 1995), p. 187 ; Nicolae Titulescu, Impărţeala moştenirilor, Bucureşti, 1907, p. 124 ; Mihail Elisecu, *op. cit.*, p. 283 ; Francisc Deak, Stanciu Cărpenaru, *op. cit.*, p. 550. În acelaşi sens, a se vedea şi Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 69/1975, în C.D. 1975, p. 132.
391. A se vedea, în acest sens, Maria Fruth-Oprişan, loc. cit., p. 41.
392. În acest sens, a se vedea Vasile Negru, Dumitru Radu, *op. cit.*, p. 393 ; Mircea Ionescu, Executarea hotărârilor de partaj, în R.R.D. nr. 4/1969, p. 122. În acelaşi sens, a se vedea : Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2223/1985, în C.D. 1985, p. 65 ; Trib. Supr., Plenul, dec. de îndrumare nr. 3 din 20 iunie 1968, în R.R.D. nr. 7/1968, p. 124.
393. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., Plenul, dec. de îndrumare nr. 3/1968, în C.D. 1968, p. 11.

f) – deosebit, s-a statuat în practica instanţei noastre supreme, tot ca o consecinţă a hotărârii definitive de partaj, aceasta din urmă nu-şi pierde autoritatea de lucru judecat nici în raport cu partea referitoare la atribuirea în mod concret a loturilor de bunuri succesorale, întrucât, din moment ce dreptul de proprietate aparţine unuia dintre foştii coproprietari, ca efect al împărţelii, dreptul reclamantului subzistă (chiar dacă nu s-a cerut punerea în posesie) ; mai mult decât atât, o astfel de cerere ar fi caducă (sau fără obiect) atunci când bunul s-ar afla în posesia copartajantului căruia i-a fost atribuit bunul în natură [394] ;

g) – de asemenea, din sus-menţionata perspectivă, aceea a consecinţelor pe planul autorităţii de lucru judecat, doar în cazul când foştii comoştenitori nu se află în posesia bunurilor atribuite în lot (graţie hotărârii judecătoreşti de partaj) şi a expirat termenul de prescripţie extinctivă a dreptului la acţiune, cei interesaţi vor putea revendica bunuri de la detentorii lor ; în acest din urmă caz, sentinţa prin care li s-a recunoscut dreptul exclusiv de proprietate asupra bunurilor atribuite în lotul lor va reprezenta titlu de proprietate şi în baza ei vor putea introduce acţiunea în revendicare [395] ;

h) – în sfârşit, hotărârile care şi-au pierdut puterea de lucru judecat ar putea fi folosite ca mijloace de probă într-o nouă acţiune de partaj judiciar succesoral [396].

Secţiunea a VII-a. Ieşirea din indiviziune a statului

§1. Precizări cu privire la calitatea de coindivizar succesoral a statului

Ieşirea din indiviziune a statului, în calitatea sa de coindivizar succesoral, calitate determinată de substituirea în drepturile unor foşti coproprietari (ca urmare a intervenirii vacanţei succesorale, a confiscării unor bunuri succesorale, ori a abandonului) a fost reglementată prin Decretul nr. 841/1965 (art. 1 din acest act normativ prevedea cazurile la care ne-am referit şi care constituie împrejurări în care statul se poate afla în indiviziune cu persoanele fizice) până la data intrării în vigoare a Legii nr. 69/1991 privind administraţia publică locală (act normativ ce este considerat a reprezenta noul sediu al acestei materii) [397]. Decretul nr. 841/1963 a fost, în mod explicit, abrogat prin Legea nr. 1/1992 cu privire la abrogarea unor acte normative.

394. În acest sens, a se vedea Trib. Supr., Plenul, dec. de îndrumare nr. 3/1968, în C.D. 1968, p. 11
395. A se vedea, în acest sens : Trib. Supr., Plenul, dec. de îndrumare nr. 3/1968, în C.D. 1968, p. 11 ; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 103/1984, în C.D. 1984, p. 128 şi în R.R.D. nr. 11/1984, p. 69 ; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2223/1985, în R.R.D. nr. 9/1986, p. 66 şi Trib. Supr., s. civ., dec. nr. /1980, în R.R.D. nr. 6/1981, p. 84.
396. În acest sens, a se vedea Ioan G. Mihuţă, *Repertoriu... pe anii 1980-1985*, p. 271, cu referire la Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 279/1982 şi Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1183/1969, în R.R.D. nr. 2/1970, p. 162.
397. A se vedea, în acest sens, Curtea Supremă de Justiţie, s. civ., dec. nr. 24/1994, publicată în Revista „Dreptul" nr. 8/1994, p. 83.

Statul îşi păstrează, deci, calitatea de coproprietar şi după modificările survenite în România, ca urmare a schimbării regimului politic după Revoluţia din 1989, sens în care, dispoziţiile la care ne-am referit trebuiesc corelate şi cu noile norme constituţionale [398].

Vacanţa succesorală sau desherenţa, ca o cauză ce determină calitatea de coindivizar sau de moştenitor unic a statului, reprezintă starea *de jure* în care se află o succesiune vacantă, în sensul că moştenirea avută în vedere, din diferite motive (*exempli gratia,* neacceptarea în termen de către succesibili, renunţarea de către succesibili la drepturile lor succesorale, inexistenţa succesorilor legali sau testamentari) a rămas fără moştenitori, ceea ce, conform actelor normative la care am făcut referire, atrage dreptul statului de-a culege masa succesorală ca titular *de jure* al întregului activ şi pasiv succesoral. Trebuie să precizăm, însă, că răspunderea statului faţă de creditorii succesiunii (răspunderea pentru pasivul moştenirii) nu este una nelimitată ci, dimpotrivă, o răspundere care nu poate excede valorii activului dobândit prin vacanţa succesorală [399].

Confiscarea unor bunuri succesorale atrage, la rândul ei, calitatea de copărtaş al statului în cazul deschiderii succesiunii, graţie faptului că statul este titular al puterii şi suveranităţii, iar confiscarea reprezintă un act de putere (în cadrul raporturilor juridice publice, de drept penal sau de drept administrativ).

De asemenea, statul, ca subiect de drept de-sine-stătător, în cadrul oricărui raport juridic (fiind titular al puterii şi suveranităţii, statul, de altfel, nu poate fi, pe plan intern, asimilat conceptului de „persoană juridică"), poate culege bunurile abandonate (*res derelictae)* sau bunurile fără stăpân, chiar dacă ar fi făcut parte din masa succesorală în prealabil.

§2. Reprezentarea statului în cadrul procesului de partaj judiciar succesoral şi formele prin care se poate realiza ieşirea din indiviziune a statului

Participarea statului în cadrul partajului judiciar succesoral se realizează prin intermediul consiliilor locale ale primăriilor, pe teritoriul cărora se află instanţa în al cărei rol se găseşte cauza de partaj judiciar succesoral.

În sus-menţionata modalitate, sub aspectul reprezentativităţii, consiliile locale ale pimăriilor au preluat, în parte, competenţele stabilite în favoarea fostelor organizaţii socialiste de stat (când partea indiviză proprietate de stat a fost trecută în administrarea directă a acestora), sau în favoarea fostelor comitete executive ale consiliilor populare de pe teritoriul pe care erau situate bunurile succesorale, atunci când partea indiviză care aparţinea statului n-a fost trecută în directa administrare a unei astfel de organizaţii [400].

398. A se vedea şi Stelu Şerban, *Dreptul de dispoziţie privind bunurile aparţinând domeniului privat al statului,* în „Dreptul", nr. 11/1992, p. 28, *apud* Dan Chirică, *op. cit.*, p. 295.
399. A se vedea, în acest sens, Victor Ursa, în Mircea Costin ş. a., *Dicţionar de drept civil*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1980, p. 504.
400. Pentru referinţe cu caracter istoric, a se vedea Vasile Negru, Dumitru Radu, *op. cit.*, p. 394.

În literatura juridică de specialitate au fost reliefate atât formele propriu-zise ale partajului succesoral, cât şi formele procesuale ale partajului atunci când statul participă în calitate de coindivizar.

1. Formele propriu-zise de împărţire

În ceea ce priveşte formele propriu-zise de partajare, precizăm că atât împărţeala în natură, cât şi aceea prin echivalent bănesc sunt valabile.

Prima formă va fi folosită atunci când bunurile sunt comod partajabile în natură, iar cea de-a doua când, dimpotrivă, bunurile sunt improprii împărţelii, ceea ce determină, fie cumpărarea de către stat a părţilor aferente din bun (părţi cuvenite celorlalţi copartajanţi), fie, dimpotrivă, înstrăinarea de către stat a părţii sale indivize către ceilalţi coproprietari.

Datorită noilor norme constituţionale şi dispoziţiilor Legii nr. 18/1990 privind fondul funciar, considerăm că şi-au pierdut valabilitatea, implicit, regulile derogatorii stabilite prin art. 4 şi 5 din Decretul nr. 841/1965 în favoarea statului, în sensul creării unui drept special (de preemţiune sau de preferinţă), drept potrivit căruia statului i se cuveneau părţile indivize aferente celorlalţi coproprietari (care, astfel, erau constrânşi a i le vinde); fără îndoială, şi prohibiţia sancţionată prin acelaşi abrogat act normativ (în fapt, imposibilitatea înstrăinării terenurilor agricole de către stat) a fost abolită.

2. Formele partajării

În ceea ce priveşte formele prin care se realizează împărţeala, statul, ca orice alt coindivizar, va putea ieşi din indiviziune, fie pe cale judiciară, fie prin bună-înţelegere.

În cazul partajării prin bună-înţelegere, este necesară, *ad validitatem,* constatarea bunei-învoieli printr-un înscris autentic [401].

În ambele situaţii, ieşirea din indiviziune a statului se poate realiza în una dintre următoarele modalităţi concrete:

a) – când loturile copărtaşilor nu sunt egale, se va recurge la completarea inegalităţii prin sulte [402];

b) – prin vinderea sau prin cumpărarea, de către stat, a bunurilor succesiunii când acestea nu sunt comod partajabile în natură (modalitate pe care am mai avut-o în vedere) [403].

401. A se vedea, în acest sens, Vasile Negru, Dumitru Radu, *op. cit.*, p. 394. În acelaşi sens, a se vedea şi Monna-Lisa Ghinea, *Probleme privind aplicarea reglementării ieşirii din indiviziune a statului*, în R.R.D. nr. 6/1981, p. 39 şi urm.
402. În acest sens, a se vedea Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 803/1979, în R.R.D. nr. 2/1980, p. 65, cf. Dumitru Macovei, *op. cit.*, p. 282.
403. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 329/1981, în R.R.D. nr. 11/1981, p. 50, cf. Dumitru Macovei, *op. cit.*, p. 282.

Inde fere scelerum causae, nec plura venena
Miscuit, aut ferrae grassatur saepius ullum
Humanae mentis vitium, quam saeva cupido
Indomiti census. Nam dives qui fieri vult,
Et cito vult fieri : sed quae reverentia legum,
Quis metus, aut pudor est unquam properantis avari. *

---

* „De aceea-n vremea noastră fărădelegi atâtea sunt
Şi de-aceea nesătula lăcomie de avere
Pune-otravă-n băutură şi atâta sânge cere !
Cel ce vrea bogat s-ajungă n-are timp de aşteptat
Şi de legi sau de ruşine nu se lasă-mpiedicat."
(Lucretius Carus, 1.3., *De rerum natura*, apud Ioan Inocenţiu Micu-Klein, *Illustrium poetarum flores*, ediţie de Florea Firan şi Bogdan Hâncu, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1992.)

CAPITOLUL V

Acţiuni care izvorăsc din partajul succesoral, nevaliditatea partajului şi partajul de bunuri comune ale soţilor

Secţiunea I. Tipuri de acţiuni

§1. Precizări introductive

Partajul succesoral judiciar poate da naştere unor stări conflictuale subsecvente, stări care presupun soluţionarea pe cale judecătorească (în urma promovării unor diferite acţiuni fundamentate pe ideea de garanţie între copărtaşi).

Garanţia fundamentală a copartajanţilor operează în sensul că nu vor fi evinşi din exerciţiul dreptului exclusiv de proprietate, drept pe care hotărârea de partaj li l-a consacrat.

Evicţiunea, sau înlăturarea proprietarului exclusiv de la exercitarea nestingherită a prerogativelor fundamentale ale dreptului de proprietate (*jus utendi, jus fruendi, jus abutendi)* reprezintă deci pericolul principal pe care trebuie să-l înfrunte, în egală măsură, toţi foştii copărtaşi şi împotriva căruia ei trebuie să-şi ofere reciproc garanţia protecţiei (în cadrul unor acţiuni distincte, care fac obiectul acestui capitol).

Vom putea preciza, cu alte cuvinte că, adaptată la situaţia tratată de noi, starea de evicţiune (în cazul unui fost coindivizar) înseamnă pierderea dreptului de proprietate asupra unui bun care i-a fost atribuit ca urmare a ieşirii din indiviziune. Drept urmare, ceilalţi foşti coindivizari sunt obligaţi să-l garanteze (şi să-l despăgubească) pe comoştenitorul păgubit, în sensul art. 787 alin. 1 C. civ. (text de lege care constituie, de fapt, justificarea legală a obligaţiei de garanţie din partea celorlalţi foşti coindivizari succesorali).

În sfârşit, nu trebuie confundată obligaţia de garanţie de evicţiune dintre copărtaşi cu aceea de predare a bunurilor în natură, obligaţie care le incumbă în urma partajului succesoral şi care, din punctul de vedere al naturii ei este una simplă. Obligaţia de predare a bunurilor succesorale rămâne caracterizată ca fiind una simplă, chiar dacă este indicată o valoare pentru fiecare bun în parte. Deci, nu este o obligaţie facultativă care să permită alegerea pentru succesorul debitor al bunului între a preda bunul sau a plăti preţul lui. Trebuie să prevaleze predarea în natură, predarea efectivă, întrucât, conform art. 1100 C. civ., creditorul bunului (unul dintre succesorii copartajanţi) nu poate fi silit a primi alt lucru decât acela care-i este datorat. În caz contrar, acesta din urmă are dreptul la daune-interese, consecinţă a

operării unei novaţii (*datio in solutum)*, în conformitate cu art. 1075 C. civ. [404]. De aceea, în mod greşit, unele instanţe „au considerat stinsă obligaţia debitorului de predare a bunurilor atribuite la partaj creditorului prin plata în bani a echivalentului acestora" [405].

§2. Acţiunea fundamentată pe obligaţia de garanţie între copărtaşi, generată de actul de partajare

Unul dintre efectele pe care partajul judiciar succesoral le creează şi care este sancţionat de art. 787 C. civ., după cum am analizat, este obligaţia de garanţie care ia naştere între foştii copărtaşi.

Garanţia de evicţiune, sau de tulburare a liniştitei posesiuni asupra bunurilor care compun loturile copărtaşilor nu vizează însă, decât cauze care preced actul de partajare. S-a pus problema dacă garanţia de evicţiune operează doar cu privire la un bun ce a fost inclus în masa succesorală sau şi cu privire la fructele acestuia. Conform art. 483 C. civ., fructele naturale sau industriale ale pământului ş. a. se cuvin proprietarului în puterea dreptului de accesiune. În literatura noastră juridică s-a interpretat în sensul că „proprietarul de bună-credinţă, adică cel ce ignoră nevaliditatea titlului pe baza căruia posedă, dobândeşte întotdeauna fructele obiectului ce nu-i aparţine, dar că acest drept încetează de îndată ce viciile titlului îi sunt cunoscute" [406]. Cu alte cuvinte, atunci când posesorului i-a fost opusă, prin intermediul acţiunii de evingere, invaliditatea titlului său, buna-lui-credinţă încetează a mai fi recunoscută [407].

Obligaţia de garanţie este sancţionată (deşi, sentinţa de partaj are caracter declarativ şi retroactiv), ca o măsură a „nevoilor practice" impuse de indiviziune comoştenitorilor, în vederea menţinerii egalităţii dintre aceştia [408].

În literatura noastră juridică de specialitate, a fost asimilată obligaţia de garanţie dintre copărtaşi (sancţionată de art. 787 C. civ.) celei de evicţiune în materie de vânzare-cumpărare (sancţionată de art. 1337 C. civ.), reţinându-se însă, următoarele diferenţe:

- în materie de partaj succesoral, întinderea despăgubirilor pentru evicţiune se calculează în funcţie de valoarea bunului evins la data partajării, spre deosebire de contractul de vânzare-cumpărare, în cadrul căruia evaluarea despăgubirii se face în raport cu data evingerii cumpărătorului;

404. A se vedea, în acest sens, Dimitrie Alexandresco, *Explicaţie teoretică şi practică a dreptului civil român*, tom VI, Iaşi, 1900, p. 486.
405. În acest sens, a se vedea Pavel Perju, *Probleme de drept civil şi procesual-civil din practica Tribunalului Judeţean Suceava*, în „Dreptul", nr. 4/1993, p. 49 şi urm.
406. A se vedea, în acest sens, I. Rosetti-Bălănescu, O. Sachelarie, N. Nedelcu, *Principiile dreptului civil român*, Editura de Stat, Bucureşti, 1947, pp. 177-178.
407. În acest sens, a se vedea Pavel Perju, *Probleme de drept civil şi comercial din practica Tribunalului Judeţean Suceava*, în „Dreptul", nr. 8/1963, pp. 51-58.
408. A se vedea, în acest sens, Francisc Deak, Stanciu Cărpenaru, *op. cit.*, p. 552.

- dacă, potrivit art. 789 C. civ., atunci când sunt partajate şi creanţe, coindivizarii îşi garantează reciproc solvabilitatea debitorului creanţei, nu acelaşi lucru se poate susţine în raport cu cesiunea de creanţă pe cale convenţională, în cadrul căreia cedentul nu răspunde pentru eventualitatea insolvabilităţii debitorului cedat, ci, doar, pentru valabila existenţă a creanţei;
- copărtaşul are un privilegiu constând în garanţia imobiliară asupra loturilor celorlalţi comoştenitori pentru creanţa sa în despăgubire, pe când cumpărătorul nu are o astfel de garanţie legală;
- pentru asigurarea egalităţii dintre comoştenitori, copărtaşul suportă, proporţional cu cota-parte a sa, un coeficient din riscul evicţiunii, ceea ce nu se întâlneşte la contractul de vânzare-cumpărare;
- în sfârşit, în materie de partaj succesoral, clauzele de absolvire pot fi doar în mod expres, special stipulate în raporturile dintre copartajanţi, pe când, în contractul de vânzare-cumpărare, pe lângă faptul că sunt speciale, clauzele pot fi şi generale [409].

Acţiunea în garanţie, acţiune pe care oricine dintre comoştenitori o are în contra celorlalţi, poate fi exercitată dacă sunt îndeplinite următoarele condiţii ale evicţiunii:

a) – evicţiunea să se datoreze unei cauze anterioare partajului judiciar succesoral;
b) – copărtaşul garantat să nu fie culpabil de producerea evicţiunii;
c) – să nu fi convenit, respectivul copărtaş, pentru o clauză specială de negaranţie.

Garanţia de evicţiune, garanţie sancţionată de art. 787-788 C. civ., produce, ca efect al introducerii acţiunii în instanţă, două importante consecinţe. Este vorba de următoarele:

- posibilitatea de a-i chema în procesul pornit împotriva terţului uzurpator (evingător) pe copărtaşi, pentru a-i asigura garanţia apărării intereselor legitime;
- posibilitatea de-a pretinde, în cazul evingerii, direct proporţional cu partea sa ereditară, despăgubiri cuvenite pentru acoperirea prejudiciului cauzat prin evicţiune; insolvabilitatea vreunuia dintre copărtaşi va face, la rândul ei, obiectul unui risc comunitar [410].

§3. Acţiunea bazată pe gestiunea de afaceri (*negotiorum gestio)*

Un al doilea tip de acţiune care poate conduce la reglementarea raporturilor contencioase dintre copartajanţi, în sensul posibilităţii comoştenitorului *solvens* de-a se îndrepta împotriva celorlalţi comoştenitori, este bazată pe gestiunea de afaceri (acţiune menţionată de art. 987 C. civ).

Această acţiune are în vedere ipoteza în care comoştenitorii nu cunosc faptul gerării intereselor lor de către comoştenitorul *solvens* care urmează a fi despăgubit.

409. A se vedea, în acest sens, Constantin Stătescu, *op. cit.*, p. 257.
410. A se vedea, în acest sens, Constantin Stătescu, *op. cit.*, p. 257.

Desigur, în sus-menţionata împrejurare, cauza acţiunii poate să se situeze, în timp, anterior momentului efectuării partajului, după cum, este posibil a se naşte concomitent şi chiar ulterior partajului.

Şi această acţiune este o varietate a despăgubirii comoştenitorului care a plătit peste limita sa ereditară şi care, potrivit art. 778 C. civ., plătind datoria comună mai mult decât îi revenea conform cotei-părţi aferente, are o acţiune în contra celorlalţi coerezi sau succesori cu titlu universal.

De această dată, el îi poate urmări pe comoştenitori numai pentru partea pe care fiecare dintre ei este obligat a o plăti. El va dobândi, astfel, calitatea de creditor al succesiunii, calitate pe care o conservă, ca orice alt creditor al succesiunii, chiar în cazul acceptării succesiunii sub beneficiu de inventar (după cum statuează art. 778, teza ultimă C. civ.).

În mod concret, este vorba de două situaţii diferite, după cum urmează:

- de acţiunea moştenitorului care a plătit în întregime datoria succesiunii şi care se poate îndrepta împotriva celorlalţi comoştenitori (în regres);
- de acţiunea moştenitorului care figurează în calitate de creditor asupra succesiunii şi urmează a fi satisfăcut ca orice alt creditor.

§4. Acţiunea izvorâtă din subrogaţia prevăzută de lege

Al treilea tip de acţiune post-partaj este acela care se bazează pe art. 1108 C. civ. (text care sancţionează acţiunea izvorâtă din subrogaţia prevăzută de lege, atât *ante-factum* – anterioară partajului –, cât şi *post festum* – ulterioară partajului).

Subrogaţia este personală şi reală. Cazurile prevăzute de art. 1108 C. civ. sunt cazuri de subrogaţie care operează de plin drept (*optimo jure,* fără deci a fi consimţite de către debitori).

În cadrul acestui tip de acţiune, ipoteza se schimbă. Pornind de la dispoziţiile art. 778 C. civ., comoştenitorul obligat să achite o datorie comună (datorie care incumbă şi celorlalţi comoştenitori) şi făcând plata, cu depăşirea cotei-părţi aferente, sau a cotei-părţi ce-i revine, se consideră, conform art. 1108 C. civ., ca fiind subrogat în drepturile creditorului *solvens*.

În sus-menţionata calitate, desigur, pentru partea corespunzătoare de datorie (este vorba de o obligaţie *in solidum)*, el va putea urmări pe fiecare dintre ceilalţi comoştenitori[411].

Teza de mai sus este confirmată, de altfel, în mod expres (*expressis-verbis)* de art. 1108 C. civ., în care, la pct. 3 şi 4, se face referire la folosul aceluia care, fiind obligat împreună cu alţii, sau pentru alţii la plata datoriei, are interes a o „desface" (achita – pct. 3), respectiv, la folosul eredelui beneficiar care a plătit din patrimoniul său datoriile succesiunii (pct. 4).

În fapt, această din urmă posibilitate este un privilegiu al comoştenitorului *solvens*, şi anume, acela al promovării în instanţă a unei acţiuni pauliene.

411. A se vedea, în acest sens, Mihail Eliescu, *op. cit.*, p. 234; Constantin Stătescu, *op. cit.*, p. 299; Francisc Deak, Stanciu Cărpenaru, *op. cit.*, p. 533.

Secţiunea a II-a. Nulitatea partajului judiciar succesoral

§1. Precizări introductive

Este posibilă desfiinţarea împărţelii întrucât sentinţa judecătorească ce o statuează reprezintă un act juridic procesual-civil care, ca orice act juridic civil poate fi sancţionat cu nulitate conform normelor de drept în materie de ineficacitate[412].

Nulitatea partajului judiciar succesoral nu este necesar a fi prevăzută, ca sancţiune, în mod expres (*expressis-verbis*) într-un text special de drept, câtă vreme este acceptată, ca posibilă, nulitatea virtuală, nulitate care rezultă din caracterul imperativ al vreunei dispoziţii legale nerespectate, ignorate sau sfidate, dispoziţii care prevăd condiţiile de validitate ale actului de partaj judiciar succesoral.

În literatura juridică de specialitate sunt reţinute cauzele generale care implică nulitatea sau anulabilitatea actelor juridice civile, acoperindu-se, astfel, lacunara formulare din art. 790 alin. 1 C. civ., potrivit căreia „împărţelile pot fi desfiinţate pentru violenţă sau dol", chiar dacă această regulă este însoţită de precizarea din alin. 2 al aceluiaşi texte de lege, şi anume: „Pentru o simplă omisiune a unuia din obiectele succesiunii nu se strică împărţeala; se face numai un supliment de împărţeală pentru obiectul omis". Vom observa că, în materie de partaj judiciar succesoral, respectivele cauze sunt particularizate. Deosebit, va trebui să observăm că, în aceeaşi materie, sentinţele de judecată nu pot fi anulate sau declarate nule (precum actele juridice civile comune) decât prin exercitarea căilor de atac prevăzute de lege[413].

§2. Nulitatea absolută a actului de partaj judiciar succesoral

Nulitatea partajului judiciar succesoral poate interveni, fie ca urmare a încălcării unei norme juridice imperative (de ordine publică), fie ca urmare a încălcării drepturilor coindivizarilor.

În primul caz, acela al încălcării unei norme juridice imperative (de ordine publică), ne aflăm în prezenţa unei nulităţi absolute (*jura et de jure*).

412. A se vedea, în acest sens, Francisc Deak, Camelia Tudor, Romeo Popescu, Liviu Stănciulescu, Veronica Stoica, *Moştenirea testamentară, transmisiunea şi împărţeala moştenirii*, Editura Academiei, Bucureşti, 1994, p. 174.

413. În acest sens, a se vedea distincţiile precizate în Dan Chirică, *op. cit* (Succesiuni), pp. 332-334. În acelaşi sens, a se vedea şi Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2508 din 19 noiembrie 1988, în R.R.D. nr. 8/1989, p. 71, în care, printre altele, se precizează: „Dacă (...) împărţeala lovită de nulitate s-a făcut pe cale judecătorească, sentinţa respectivă poate fi desfiinţată numai pe căile prevăzute de Codul de procedură civilă şi nu pe calea unei acţiuni în constatarea nulităţii". Mai mult decât atât, „o astfel de hotărâre definitivă nu poate fi retractată nici pe calea contestaţiei în anulare, deoarece, pe această cale nu se pot îndrepta greşeli de judecată, cazurile ce pot forma obiectul acestei căi extraordinare de atac fiind cele limitativ prevăzute de lege (art. 317 şi 318 C. pr. civ.) la care nu se poate adăuga".

În literatura noastră juridică de specialitate au fost scoase în evidenţă cazurile în care, în general, intervine nulitatea absolută a unui act juridic civil şi anume :

- când din actul respectiv lipseşte cu desăvârşire un element „structural, precum voinţa, obiectul, cauza" [414] ;
- când actul juridic presupune o formă imperativ-obligatorie *(forma dat esse rei)* în absenţa căreia actul juridic civil este dezavuat de validitate ;
- când, din raţiuni publice, actul juridic civil este interzis persoanelor particulare sau anumitor categorii de persoane ;
- când actul juridic civil „emană de la o persoană lipsită de capacitate de folosinţă" [415] ;
- când obiectul actului juridic civil sau cauza contractului sunt prohibite din interese publice ;
- când partajul s-a făcut „cu participarea unei persoane străine ori dacă s-a făcut cu omiterea unui moştenitor" [416] ; alături de unii autori [417], ne manifestăm îndoiala că aceste cauze ar determina nulitatea actului de partaj în absenţa unei erori (necunoaşterea faptului că unul dintre copartajanţi este un străin de moştenire) sau în absenţa opoziţiei veritabilului comoştenitor omis de la împărţeală (faţă de care, de altfel, împărţeala este non-opozabilă iar acţiunea sa de partaj succesoral este imprescriptibilă) [418] ; odată satisfăcute condiţiile precizate, ele rămân, ce-i drept, veritabile cauze de nulitate absolută a hotărârilor de partaj succesoral.

În ceea ce priveşte însă, desfiinţarea împărţelii judiciare succesorale pentru cauze de nulitate absolută, în literatura juridică de specialitate s-a constatat că aceasta intervine „destul de rar" [419]. Se aminteşte, *exempli gratia,* cazul în care sunt încălcate norme imperative, cum ar fi obligativitatea formei autentice a actului de vânzare-cumpărare a unei suprafeţe agricole, contract încheiat între un comoştenitor şi un terţ, formă autentică impusă de Legea fondului funciar nr. 18/1991. Alături de aceşti autori, considerăm şi noi discutabilă calificarea drept cauză de nulitate

414. A se vedea, în acest sens, Mircea Mureşan, în Mircea N.Costin ş. a., *op. cit.*, p. 342.
415. *Idem*, p. 342.
416. În acest sens, a se vedea Dan Chirică, *op. cit.*(Succesiuni), p. 333, citând : I. Rosetti Bălănescu, Al. Băicoianu, *op. cit.*, p. 366 ; C.S.J., s. civ., dec. nr. 1173/1991, în „Dreptul" nr. 1/1992, pp. 109-110.
417. A se vedea, în acest sens, Dan Chirică, *op. cit. supra,* p. 333.
418. În acest sens, a se vedea Trib.Supr., s. civ., dec. nr. 2508 din 19 noiembrie 1988, în R.R.D. nr. 8/1989, p. 71, în care se precizează, printre altele : „...instanţele sunt datoare să judece acţiunea moştenitorului omis de la partaj, deoarece lui nu-i este opozabilă hotărârea anterioară de partaj la adoptarea căreia n-a participat. Soluţia se justifică pentru că o împărţeală care se face fără participarea tuturor celor interesaţi este inexistentă, deoarece celor care nu au participat nu li se poate opune o asemenea împărţeală, ei aflându-se tot în stare de indiviziune, astfel că pot oricând să ceară facerea unei noi împărţeli, acest drept aparţinând, în baza art. 797 C. civ., şi celor care au fost lezaţi prin actul de partaj."
419. A se vedea, în acest sens, Francisc Deak ş. a., *op. cit.*, p. 174.

absolută a partajului, „omisiunea unui moştenitor sau participarea la împărţeală a unei persoane fără vocaţie succesorală", cauze care ar putea conduce la nulitatea relativă a partajului judiciar succesoral [420].

§3. Nulitatea relativă a actului de partaj judiciar succesoral

Anularea partajului judiciar succesoral, într-un al doilea caz, după cum am arătat în paragraful precedent, poate fi cerută de către copărtaş pe calea unei acţiuni în anulare pentru cauze, precum următoarele :

- când partajul judiciar succesoral s-a realizat între comoştenitori, printre care se aflau şi incapabili şi cu nerespectarea condiţiilor legale imperative în materie de ocrotire a celor lipsiţi de capacitate de exerciţiu, ori cu capacitate de exerciţiu restrânsă (art. 5 din Decretul nr. 31/1954) ;
- când, potrivit art. 790 C. civ., împărţeala s-a făcut prin violenţă sau înşelăciune, fiind astfel viciat consimţământul copărtaşilor ; al doilea alineat al aceluiaşi text de lege precizează însă că, pentru o simplă omisiune (*error*) a unuia dintre obiectele succesiunii, împărţeala nu se desfiinţează, ci se face un partaj suplimentar pentru obiectul omis ; deosebit, conform art. 793 C. civ., coeredele care a înstrăinat cota-parte ereditară ce-i revenea (fie integral, fie parţial) nu mai poate intenta acţiunea în anulare (resciziune) pentru dol (*dolus malus*) sau pentru violenţă (*metus, vis*) dacă, fireşte, actul de înstrăinare a fost subsecvent faptei de descoperire a dolului sau violenţei (fiind astfel aplicabile dispoziţiunile art. 959 şi 1190 C. civ.) ; este vorba, deci, de o acoperire – sancţionată legal – a motivelor de anulabilitate ;
- în condiţiile generate de eroare ca viciu de consimţământ (*exempli gratia,* „eroarea unui coindivizar asupra calităţilor substanţiale ale unui bun inclus în lotul său") [421] ; este o cauză controversată în literatura juridică de specialitate întrucât unii autori susţin că, date fiind acţiunile puse la dispoziţia coindivizarilor atunci când consimţământul lor a fost viciat prin eroare, n-ar mai fi justificată anularea împărţelii (autorii pe care-i evocăm se referă la situaţii, precum : eroarea lezionară – cu privire la valoarea bunurilor împărţite – care s-ar îndrepta pe calea unei acţiuni în garanţie între foştii copartajanţi ; eroarea asupra conţinutului masei de împărţit – *error in patrimonio* –, în sensul includerii unor bunuri străine de succesiune, caz în care „copărtaşul atributar, evins sau tulburat va porni acţiune în garanţie" [422], pentru că, în cazul revers, există textul special al art.790 alin. 2 C. civ., care permite partajul suplimentar ; eroarea asupra calităţii de copărtaş – *error in personam* – care ar putea fi reparată printr-un

420. În acest sens, a se vedea C.S.J., s. civ., dec. nr. 1173/1991, în „Dreptul" nr. 1/1992, pp. 99-110, cf. Francisc Deak ş. a., *op. cit.*, p. 174.
421. A se vedea, în acest sens, Dan Chirică, *op. cit.* (*Succesiuni*), p. 332.
422. A se vedea, în acest sens, M. Eliescu, *op. cit.* (*Transmisiunea...*), p. 303, unde sunt evocaţi şi alţi autori, partizani ai acestei teze, precum S. Brădeanu, Curs, pp. 176-177 (nota de subsol 7) şi Traian Ionaşcu, (Curs, vol. II, p. 162)-(nota de subsol 8).

partaj secundar şi subsecvent redobândirii bunurilor pe calea unei petiţii de ereditate); noi ne raliem ideilor exprimate recent în literatura juridică, în sensul că anularea actului de partaj pentru eroare trebuie admisă, pentru egalitate de tratament juridic faţă de celelalte vicii ale consimţământului, precum dolul (*dolus*) sau violenţa (*metus, vis)*, chiar dacă există şi alte acţiuni care ar putea satisface interesele legitime ale celor induşi în eroare şi, firesc, cu păstrarea aceloraşi posibilităţi de ratificare a partajului efectuat în condiţiile consimţământului viciat de eroare, fie că ratificarea este expresă, fie tacită („... prin neinvocarea nulităţii relative în interiorul termenului de prescripţie prevăzut de lege")[423];

- în sfârşit, deşi legea prevedea ca fiind obligatorie forma judiciară a partajului (art. 744 C. civ., cu cazurile, deja, analizate), acest partaj s-a realizat prin bună-înţelegere, deci, în afara cadrului procesual-civil impus (*ex lege*).

§4. Efectele nulităţii partajului judiciar succesoral

Atât declararea nulităţii partajului judiciar succesoral, cât şi anularea acestuia, produc efectul desfiinţării retroactive a ieşirii din indiviziune, deci, renaşterea coproprietăţii succesorale.

Această stare de indiviziune, desigur, va putea înceta ca urmare a unui nou partaj judiciar succesoral, realizat, de această dată, în conformitate cu prescripţiunile legii. La fel va proceda instanţa şi în cazul în care, printr-un act juridic precum acela al partajului de ascendent, dispunătorul l-a omis pe un descendent. Deci şi în această din urmă ipoteză asistăm la nulitatea actului de împărţeală al cărui autor este însuşi ascendentul pentru ca. apoi, să intervină instanţa sesizată cu partajarea bunurilor succesorale de către descendentul omis[424].

Ca urmare a desfiinţării partajului succesoral, comoştenitorii vor fi obligaţi la *restitutio in integrum* (restituirea fructelor şi a bunurilor; în ceea ce priveşte fructele, ele vor fi datorate de la data partajului – în cazul nulităţii absolute – şi de la data introducerii acţiunii în resciziune – în cazul nulităţii relative).

Pe de altă parte, conform principiului *„error communis facit jus"*, principiu sancţionat de art. 1909 C. civ., doar actele de dispoziţie încheiate cu bună-credinţă (*bona fides*) de către terţii subdobânditori ai bunurilor succesorale vor rămâne valabile[425]. Aceasta, deoarece, ca regulă generală, nulitatea partajului atrage, implicit, şi nulitatea actelor de dispoziţie al căror obiect material îl constituie bunurile succesorale supuse partajului desfiinţat retroactiv[426].

Sunt efectele de mai sus ale nulităţii partajului judiciar succesoral o oglindire a aplicabilităţii, în această materie, a principiului de drept roman *„Resoluto jure dantis*

423. În acest sens, a se vedea Dan Chirică, *op. cit.* (*Succesiuni*), p. 333.
424. În acest sens, a se vedea C.S.J., s. civ., dec. nr. 33 din 11 ianuarie 1990, în „Dreptul" nr. 9-12/1990, p. 237.
425. A se vedea, în acest sens, Francisc Deak, Stanciu Cărpenaru, *op. cit.*, p. 555.
426. În acest sens, a se vedea Francisc Deak şi alţii, *op. cit.*, p. 175.

resolvitur jus accipientis" ? Răspunsul este, categoric, afirmativ[427]. Cu toate acestea, efectele corespunzătoare legii sunt menţinute dacă, pe seama bunurilor succesorale, au fost încheiate contracte cu executare succesivă, caz în care, sub imperiul acestui principiu vor cădea doar prestaţiunile viitoare (efectele nulităţii sau ale anulabilităţii operează doar pentru viitor).

De asemenea, graţie aplicabilităţii principiului aparenţei de drept, ca principiu protector pentru interesele terţelor persoane de bună-credinţă, este menţinută validitatea actelor juridice civile cu titlu oneros încheiate între aceştia din urmă şi copartajanţi ulterior împărţelii desfiinţate retroactiv. De altfel, aşa cum s-a mai precizat, este necesară păstrarea efectelor licite izvorâte din valida exprimată voinţă a părţilor unui act juridic civil, independent de faptul intervenirii anulării actului în cauză, sens în care, în literatura noastră juridică de specialitate, s-a reţinut exemplul ilustrativ şi pentru materia noastră. Astfel, „un legat cu titlu particular al unui bun imobil este şi rămâne revocat prin consimţământul dat de testator la vânzarea acelui bun de către un terţ, chiar dacă, ulterior, contractul de vânzare-cumpărare (*emptio-venditio)* este sancţionat cu nulitatea pentru lipsa autorizaţiei prealabile de înstrăinare (cauză caducă în actualitate, ca urmare a abrogării Legilor nr. 58 şi 59/1974, prin Decretul-Lege nr. 1/1989, respectiv, prin Decretul-Lege nr. 9/1989, n. n.), deoarece voinţa de a vinde bunul implică în mod necesar voinţa de a revoca legatul, chiar dacă această voinţă a fost exprimată într-un act lovit de nulitate pentru vicii de formă"[428]. Mai mult decât atât, indiferent de identificarea vreunei vinovăţii în determinarea nulităţii actului de partaj judiciar succesoral în persoana vreunei părţi la proces, este inaplicabil principiul după care nimeni nu poate invoca în apărare propria sa culpă (*„Nemo auditur propriam turpitudinem allegans")*, deci, nu operează efectul menţinerii actului juridic respectiv ca în cazul contractelor.

Secţiunea a III-a. Drepturile creditorilor cu privire la partajul succesoral

§1. Sediul materiei drepturilor creditorilor de intervenire în partajarea averii succesorale a debitorilor coerezi

În cuprinsul art. 781-785 C. civ. întâlnim dispoziţii care sancţionează drepturile creditorilor (fie ai succesiunii, fie ai erezilor) de-a participa la împărţeala moştenirii, fie provocând-o, fie opunându-i-se şi intervenind în partajul coerezilor[429], fie, *post festum*, atacând-o.

427. A se vedea, în acest sens, Mihail Eliescu, *op. cit.*, p. 304; Francisc Deak şi alţii, *op. cit.*, p. 176. În acelaşi sens, a se vedea Curtea Supremă de Justiţie, s. civ., dec. nr. 154 din 28 ianuarie 1992 (nepublicată), *apud* Fr. Deak, *op. cit.*, p. 176.
428. A se vedea, în acest sens, Mircea Mureşan, în Mircea N. Costin ş. a., *op. cit.*, p. 344.
429. A se vedea, în acest sens, M. Eliescu, *op. cit.* (*Transmisiunea...*), pp. 279-280.

§2. Dreptul creditorilor de a provoca împărţeala succesorală

Prima ipoteză dintre cele trei exprimate mai sus îi are în vedere pe creditorii personali ai comoştenitorilor.

Conform art. 974 C. civ., „creditorii pot exercita toate drepturile şi acţiunile debitorului lor, afară de acelea care îi sunt exclusiv personale". Cum dreptul de a introduce acţiunea de partaj succesoral nu este unul strict personal, provocarea împărţelii le incumbă şi lor.

Dreptul creditorilor personali de a provoca deschiderea procedurii succesorale judiciare se fundamentează şi pe dispoziţiile art. 1825 C. civ. în materie de expropriere, text de lege care stipulează că „... partea nedivizâ a unui coerede în imobilele unei succesiuni nu poate fi pusă în vânzare de către creditorii săi personali înaintea împărţelii sau licitaţiei ce pot provoca creditorii, dacă vor găsi de cuviinţă, sau în care au dreptul de a interveni".

Dispoziţiile legale de mai sus sunt „întărite, pe plan procesual-civil, de conţinutul art. 490 C. pr. civ., care, în materie de executare silită a bunurilor imobile, statuează: „Creditorii personali ai unui împreună moştenitor sau ai unui asociat nu vor putea să urmărească şi să pună în vânzare partea devălmaşă a datornicului lor în imobilele moştenirii sau societăţii. Ei vor trebui mai întâi să ceară împărţeala sau licitaţia imobilelor ce se află în devălmăşie".

Pasivitatea debitorilor în realizarea drepturilor lor din succesiune şi, chiar, încercarea de-a frauda interesele legitime ale creditorilor sunt cauze care l-au determinat pe legiuitor să prevadă, în favoarea creditorilor, aceasta prerogativă de provocare a împărţelii. Nu trebuie să înţelegem, însă, că este unica modalitate de realizare a drepturilor lor de creanţă. Ei păstrează, în continuare, la propria lor dispoziţie, acţiunile directe rezultate din raporturile lor juridice cu debitorii [430]. De altfel, în quasi-totalitatea concepţiilor doctrinare şi jurisprudenţiale, creditorii personali ai debitorilor coerezi îşi exercită prerogativa de-a provoca partajul succesoral, nu în virtutea unui drept propriu, cât în numele debitorilor lor, ceea ce va avea ca efect, fie caducitatea acţiunii, când, mai înainte, o astfel de acţiune a fost introdusă de comoştenitori, fie, respingerea ei, când se va fi dovedit că el, creditorul, nu urmărea decât un abuz de drept, un scop vexatoriu [431].

§3. Dreptul de opoziţie al creditorilor în cadrul partajului debitorilor coerezi

A doua ipoteză, aceea a intervenţiei şi a opoziţiei în cadrul partajului, se fundamentează pe dispoziţiile cuprinse în art. 785 C. civ.. Conform acestui text de lege, „creditorii unuia dintre copărtaşi, ca nu cumva împărţeala să se facă cu viclenie în

430. A se vedea, în acest sens, Eugeniu Safta-Romano, *Examen teoretic şi practic referitor la acţiunea publică şi la acţiunea pauliană*, în R.R.D. nr. 9-12/1989, p. 101.
431. A se vedea, în acest sens, Eugeniu Safta-Romano, *op. cit.* (*Dreptul de moştenire...*), p. 265.

vătămarea drepturilor lor, pot pretinde să fie prezenţi la împărţeală, pot dar să intervină pe spezele lor" [432].

Opoziţia creditorilor poate fi făcută în diferite forme (precum, *e. g.*, notificarea, cererea introdusă pe cale oblică în numele şi interesul debitorului coerede, urmărirea judiciară a unui bun din masa succesorală etc.), cu condiţia ca, prin actul respectiv, să fie exprimată, evident, intenţia creditorului de-a interveni în partaj şi, mai mult, cu condiţia aducerii la cunoştinţă copartajanţilor această intenţie [433]. Nu are importanţă felul împărţelii: pe cale judiciară sau, dimpotrivă, amiabilă, voluntară. Scopul opoziţiei este conservarea unei garanţii reale în favoarea creditorilor (de regulă, ipotecari sau chirografari care au o acţiune contra succesorilor).

În literatura juridică de specialitate au fost identificate, ca efecte ale opoziţiei la împărţeală, următoarele [434]:

- obligativitatea chemării la împărţeală a creditorului opozant pentru a-i fi opozabilă hotărârea de partaj;
- indisponibilizarea (poprirea) părţii de moştenire ce va fi revenit debitorului coerede (acesta neputând încasa cuvenitele valori lichide sau banii din succesiune şi nici înstrăina drepturile-i în favoarea terţilor);
- în sfârşit, simpla supraveghere a modului de împărţeală a masei succesorale, fără dreptul de-a determina partajul dintre comoştenitori în funcţie de propriile-i interese.

În teza secundară a aceluiaşi text de lege citat mai sus, se stipulează că: „ei (creditorii, n. n.) nu pot (...) să atace o împărţeală săvârşită, afară numai de s-a făcut în lipsă-le şi fără să se ţină seamă de opoziţia lor." Observăm cum, în viziunea legiuitorului, partajul în absenţa creditorilor opozanţi determină răsturnarea prezumţiei de bună-credinţă, transformând-o într-o prezumţie de fraudă. Pentru ca această prezumţie de fraudă să fie apreciată ca atare, este necesar ca opoziţia creditorilor să se fi manifestat înainte sau în timpul partajului judiciar (cel mai târziu, până la data soluţionării de către instanţă sau înainte de încheierea convenţiei de împărţeală de către comoştenitori – în cazul partajului voluntar) [435].

§4. Dreptul creditorilor opozanţi de-a ataca actul de partaj

A treia ipoteză vizează dreptul creditorului opozant de-a ataca actul de partaj realizat cu sfidarea prerogativelor conferite acestuia de art. 785 C. civ.

Un astfel de act nu este nul. El, însă, poate fi atacat printr-o „acţiune pauliană simplificată" [436], acţiune întemeiată pe art. 785 C. civ. Mai mult decât atât, „creditorii moştenitorilor vor putea obţine desfiinţarea împărţelii chiar dacă n-au

432. În acest sens, a se vedea şi Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 968/1961, în *Repertoriu... 1952-1969*, p. 461, citată de Dan Chirică, *op. cit.* (*Succesiuni*), p. 336, nota 1.
433. A se vedea, în acest sens, Dumitru Macovei, *op. cit.*, p. 190.
434. A se vedea, în acest sens, Francisc Deah şi colab., *op. cit.* (Moştenirea...), p. 176.
435. În acest sens, a se vedea Dan Chirică, *op. cit.*, p. 336.
436. A se vedea, în acest sens, Dumitru Macovei, *op. cit.*, p. 190.

făcut opoziţie" [437]. Când este posibilă această soluţie? Literatura juridică de specialitate face referire, în general, la două situaţii, după cum urmează:

- în primul rând, atunci când comoştenitorii, urmărind fraudarea interesului creditorului, au procedat la simularea partajării;
- apoi, în cazul efectuării unei împărţeli precipitate, tocmai, pentru a fi „paralizată posibilitatea de intervenţie „a creditorilor [438].

În ambele cazuri prezentate mai sus, în cadrul acţiunii revocatorii, creditorul poate folosi orice mijloc de probă. Nu are importanţă faptul că hotărârea de partaj a rămas, sau nu, definitivă ori înţelegerea comoştenitorilor la împărţeală a fost perfectă, după cum, n-are importanţă dacă drepturile moştenitorilor au luat fiinţă înainte sau după realizarea actului simulat [439].

În mod firesc, sancţionarea, prin acţiunea pauliană, a dreptului consacrat de art. 785 C. civ. în favoarea creditorilor succesorilor nu îngrădeşte posibilitatea respectivilor creditori de a-şi valorifica drepturile de creanţă şi pe calea normelor dreptului comun atunci când sunt prejudiciaţi (în spiritul normei prevăzute în art. 975 C. civ.) în realizarea intereselor lor.

Secţiunea a IV-a. Partajul de ascendent

§1. Aspecte preliminare

Partajul de ascendent are ca scop, esenţialmente, tocmai, prevenirea acestei modalităţi a dreptului de proprietate care este indiviziunea succesorală. Cu toate acestea, actul juridic încheiat *inter-vivos* sau *mortis-causa*, prin care un ascendent partajează între moştenitorii săi virtuali din clasa descendenţilor bunurile din patrimoniu (*in integrum* sau *pro parte*), act pe care îl denumim, prin forţa tradiţiei, „împărţeală de ascendent", produce şi unele efecte specifice partajului succesoral [440].

Sediul materiei împărţelii de ascendent se află în cuprinsul art. 794-799 C. civ., corespunzând art. 1075s-1079s C. civ. napoleonian. Instituţia ca atare este, însă, veche, fiind validată legislativ încă din timpul împăratului Constantin (312-337 d. Cr.) La acea epocă era cunoscut testamentul prin care dispunătorul partaja averea succesorală între copiii săi şi, mai mult, acesta era valabil în contra unei reguli consacrate la epoca clasică romană, aceea a testării în prezenţa martorilor. Mai târziu, Theodosius al II-lea (408-450) a extins sfera persoanelor care puteau fi gratificate printr-un astfel de act, incluzând şi copiii nelegitimaţi la data întocmirii actului, după cum, la finele Dominatului, Justinian (527-565) le-a inclus şi pe mame în categoria

437. *Ibidem*, p. 190.
438. *Ibidem*, p. 190.
439. În acest sens, a se vedea Eugeniu Safta-Romano, *op. cit.*, p. 269.
440. A se vedea, în acest sens, Mihail Eliescu, *op. cit.* (*Transmisiunea...*), p. 305 şi Dan Chirică, *op. cit.* (*Succesiuni*), p. 337.

dispunătorilor prin formula partajului de ascendent [441]. Sub aspectul formei, Justinian a introdus, printr-o constituţiune imperială, obligaţia scrierii şi datării de către testator a actului de partaj de ascendent iar părţile aferente moştenitorilor trebuiau să fie integral precizate [442].

Se poate observa că, prin tradiţie, partajul de ascendent s-a prezentat ca un act juridic complex care prevede un lăsământ testamentar sau o donaţie, pe de o parte, şi o împărţire a moştenirii, pe de altă parte.

Împărţeala de ascendent nu poate fi confundată cu partajul judiciar sau cu cel voluntar pentru simplul motiv că, spre deosebire de acestea din urmă, ea nu determină sfârşitul unei stări de indiviziune, ci „preîntâmpină naşterea unei astfel de stări între descendenţii lui *de cujus*" [443].

§2. Condiţiile de valabilitate a partajului de ascendent

1. Condiţiile de fond

Condiţiile de fond ale partajului de ascendent se divid în următoarele categorii:

A) – categoria condiţiilor de drept comun impuse testamentului şi contractului de donaţie (dat fiind faptul că justa cauză sau justul titlu al acestui partaj particular constă, fie într-un testament, fie într-un act de donaţie), condiţii între care le remarcăm pe următoarele:

a) capacitatea de a dispune şi de a primi;
b) consimţământul valabil exprimat;
c) obiect posibil şi licit;
d) cauză licită şi morală;
e) interzicerea testamentului conjunctiv [444];

B) – categoria condiţiilor speciale, legate de natura şi elementele acestor acte juridice, precum:

441. A se vedea, în acest sens, Codex Theodosianus, II, 24, 1, 4; *Novellae Theodosianus*, 16, 2, 5; *Codex Justinianeus*, VI, 23, 1, 3: *parentibus utriusque sexus*, (cf. C. civ. napoleonian, art. 1075), *apud* Edouard Cuq, *Manuel des institutions des romains*, Paris, Librairie Plon, Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence, 1928, p. 689, nota 2.
442. În acest sens, a se vedea Justinian, *Novellae*, 107, c. 1.
443. A se vedea, în acest sens, Dan Chirică, *op. cit.* (*Succesiuni*), p. 338.
444. A se vedea, în acest sens, Trib. reg. Oltenia, dec. civ. nr. 2575/1966, în R.R.D. nr. 3/1967, pp. 144-147, cu notă de R. Petrovici, *apud* Dan Chirică, *op. cit.* (*Succesiuni*), p. 338; deosebit, a se vedea: „Din dispoziţiile art. 794-795 C. civ. rezultă că părinţii, în viaţă fiind, pot proceda la o împărţire a averii lor către descendenţi dar, pentru ca o astfel de împărţeală să fie valabilă, se cere ca ea să fie făcută prin acte juridice sub formă de donaţii sau testamente, cu respectarea condiţiilor cerute de lege pentru asemenea acte. În ceea ce priveşte donaţia, potrivit art. 813 C. civ., aceasta se face prin act autentic şi sub formă de dar manual, iar cu privire la testament, numai în formele prevăzute de art. 857 din acelaşi cod. În speţă, pârâţii care au susţinut că părinţii lor au făcut un partaj de ascendent nu au înfăţişat nici un act întocmit în forma şi în condiţiile prevăzute de textele citate" (Trib. Supr. s. civ., dec. nr. 362 din 26 februarie 1987, în R.R.D. nr. 12/1987, p. 78).

a) persoanele care au dreptul să facă o împărţeală de ascendent; acestea sunt prevăzute în cuprinsul art. 794 C. civ., care le limitează la părinţii şi la ascendenţii acestora (fără să intereseze dacă raporturile de rudenie cu acestea din urmă sunt „fireşti, din căsătorie sau din afara căsătoriei (ori, n. n.) din adopţie") [445];

b) persoanele între care se face partajul de ascendent se limitează, de astă dată, la copii şi la ceilalţi descendenţi ai celui care dispune; aceasta este o prevedere a art. 794 C. civ.; între copiii dispunătorului şi ceilalţi descendenţi ai acestuia (nepoţi, strănepoţi etc.) există diferenţe de grad, ceea ce atrage imposibilitatea formării unui grup omogen, al descendenţilor în general; ca atare, descendenţii de grad inferior nu pot veni la partajul de ascendent împreună cu cei de grad superior; de asemenea, descendenţii trebuie să răspundă şi condiţiilor generale (să aibă capacitate succesorală, să aibă vocaţie în a-i succede dispunătorului, să nu fie renunţători şi să nu se afle în vreun caz de nedemnitate) [446]; nici soţul supravieţuitor nu poate fi inclus în categoria beneficiarilor partajului de ascendent (deşi, problema este controversată [447]), fără ca aceasta să atragă pierderea, de către soţ, a dreptului său la rezervă succesorală, aşa cum este acesta sancţionat prin art. 2 din Legea nr. 319/1944; protecţia dreptului soţului supravieţuitor poate fi, însă, asigurată chiar de către dispunător, care are a alege între împărţirea unui număr mai mic de bunuri, pentru a nu fi afectată rezerva soţului, respectiv în includerea rezervei în actul de împărţeală, păstrându-i destinaţia şi distincţia(situaţie în care soţul va fi asimilat unui legatar cu titlu particular) [448]; în orice caz, neincluderea tuturor descendenţilor de acelaşi grad în actul de împărţeală constituie, în conformitate cu art. 797 C. civ., motiv de nulitate absolută [449];

c) obiectul partajului de ascendent constă în totalitatea bunurilor succesorale ale dispunătorului, ceea ce nu atrage, însă, imposibilitatea restrângerii lui doar la o parte din aceste bunuri, astfel încât, restul să se supună dispoziţiilor art. 796 C. civ. („Dacă toate bunurile, ce ascendentele a lăsat la moartea sa, nu au fost cuprinse în împărţeală, bunurile necuprinse se vor împărţi conform cu legea"); când partajul de ascendent se realizează sub forma actelor *inter vivos* (prin donaţii), aşa cum

445. În acest sens, a se vedea Francisc Deak şi colaboratorii, *op. cit.* (*Moştenirea...*), p. 178.
446. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1403/1974, în *Repertoriu... 1969-1975*, p. 216; în acelaşi sens, a se vedea Dan Chirică, *op. cit.*, p. 339.
447. În acest sens, a se vedea M. Eliescu, *op. cit.* (*Transmisiunea...*), p. 315; Şt. Cărpenaru, *op. cit.*, p. 557; în sens contrar, a se vedea T. Pop, *Despre testamentul care cuprinde o împărţeală de ascendent cu omiterea soţului supravieţuitor,* în „Legalitatea Populară", nr. 2/1961, p. 60, punct de vedere contrazis, însă, şi de practica judiciară (Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1444/1972, în C.D. 1972, p. 173).
448. A se vedea, în acest sens, Francisc Deak şi colab., *op. cit.*, p. 179.
449. În acest sens, a se vedea Dan Chirică, *op. cit.* (*Succesiuni*), p. 339; Dumitru Macovei, *op. cit.*, p. 192; Eugeniu Safta-Romano, *op. cit.*, p. 288; M. Eliescu, *op. cit.* (*Transmisiunea...*), p. 315. În acelaşi sens, a se vedea şi C.S.J., s. civ., dec. nr. 33/1990, în *Probleme de drept din deciziile Curţii Supreme de Justiţie*, p. 133; V. Economu, *Dreptul de succesiune al soţului supravieţuitor,* în „Legalitatea Populară" nr. 5/1957, pp. 330-342.

prevede art. 795 alin. 2 C. civ., el nu poate avea de obiect decât bunurile prezente, nu şi cele viitoare; nimic nu-l împiedică, însă, pe dispunător, să repete actul de partaj de ascendent ori de câte ori este necesar, după cum nimic nu-l împiedică să abstragă din masa de împărţit bunurile pe care doreşte să le transmită sub imperiul normelor comune („Partajul suplimentar va fi făcut voluntar sau judiciar. Nu vor fi supuse raportului bunurile omise de către ascendent") [450];

d) condiţiile de fond referitoare la modul de realizare a partajului de ascendent se concentrează în următoarele trei exigenţe:

– formarea loturilor pentru fiecare dintre descendenţii din gradul proxim (ca o necesitate ca partajul să fie unul efectiv);

– asigurarea principiului egalităţii copărtaşilor (pentru a fi evitată atacarea împărţelii pe cale judiciară, ca posibilitate deschisă fiecăruia dintre copărtaşi) [451];

– unicitatea actului de partaj de ascendent, în sensul cuprinderii tuturor dispoziţiilor de împărţeală în acelaşi act juridic (*instrumentum*), redactat de către dispunător sau sub supravegherea şi influenţa sa directe, cu diligenţa de-a nu afecta rezerva succesorală a celorlalţi succesori (deci, în limitele cotităţii disponibile).

2. *Condiţiile de formă*

Literatura juridică de specialitate şi jurisprudenţa au folosit drept criteriu de referinţă în această materie dispoziţiile cuprinse în art. 795 alin. 1 C. civ., conform cărora „această împărţeală se poate face prin acte între vii sau prin testament cu formele (...) prescrise pentru donaţiuni între vii şi pentru testamente" [452].

Ignorarea condiţiilor de formă impuse de rigorile normative în materie atrage nulitatea absolută a actului de împărţeală de ascendent, însă, *post festum*, descendenţii beneficiari ai împărţelii pot „ratifica" actul nul prin executarea cu bună-ştiinţă a dispoziţiilor partajului de ascendent, sens în care s-au pronunţat, atât literatura juridică de specialitate, cât şi practica judiciară [453].

§3. Efectele partajului de ascendent

Efectele împărţelii de ascendent se divid în mai multe categorii în funcţie de două importante criterii, după cum urmează:

- natura actului juridic ce-i conferă forma de realizare (donaţie sau testament);
- momentul producerii efectelor (*ante-mortem* sau *post-mortem*).

450. A se vedea, în acest sens, Eugeniu Safta-Romano, *op. cit.*, p. 291.
451. În acest sens, a se vedea M. Eliescu, *op. cit.* (*Transmisiunea...*), pp. 319 şi urm.
452. A se vedea, în acest sens, şi: Dan Chirică, *op. cit.* (*Succesiuni*), pp. 341-342; Dumitru Macovei, *op. cit.*, p. 192; Francisc Deak şi colab., *op. cit.*, p. 180; Eugeniu Safta-Romano, *op. cit.*, p. 292 şi urm.; în acelaşi sens, a se vedea şi Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 362/1987, în C.D. 1987, p. 119; C.S.J., s. civ., dec. nr. 1409/1992, în „Dreptul" nr. 8/1993, p. 81.
453. În acest sens, a se vedea Dan Chirică, *op. cit.*, p. 342, care citează Trib. Jud. Sibiu, dec. civ. nr. 255/1987, în R.R.D. nr. 2/1988, p. 73.

1. Efectele partajului prin act inter-vivos

A) Efectele cu caracter viager ale actului de donaţie

În intervalul de timp socotit dintre momentul încheierii actului de donaţie şi momentul morţii dispunătorului, din respectivul act de donaţie izvorăsc efecte care se diferenţiază în funcţie de calitatea persoanelor implicate în partajul de ascendent. Astfel, deosebim efectele juridice din cadrul relaţiilor dintre descendenţii gratificaţi (efecte specifice partajului) de efectele care se produc în relaţia dispunător-descendenţi (şi care au alura specifică actelor convenţionale unilaterale de gratificare).

A') Efectele din raporturile dintre descendenţii gratificaţi

Prima categorie de efecte dintre cele mai sus-enunţate se caracterizează prin următoarele:

a) dreptul de proprietate (*nuda proprietas*) se transferă de plin drept (*optimo jure*) şi irevocabil de la dispunător la descendent, dispunătorul putându-şi rezerva uzufructul viager asupra bunului transmis [454];

b) descendenţii donatari, fiind simpli succesori cu titlu particular, vor răspunde pentru datoriile dispunătorului doar în cazul în care donaţia a fost grevată de această sarcină preexistentă donaţiei („... este (...) nulă (donaţia, n. n.) dacă s-a făcut sub condiţia de a se satisface datorii sau sarcini care nu existau la epoca donaţiunii sau care nu existau în actul de donaţiune" – art. 823 C. civ.);

c) creditorii dispunătorului sunt liberi să atace, pe calea acţiunii pauliene, partajul de ascendent realizat sub forma donaţiei, dacă aceasta este în interesul lor legitim;

d) dacă descendenţii donatari au atentat la viaţa ascendentului lor dispunător, ori au fost găsiţi vinovaţi de comiterea unor cruzimi, delicte, sau grave injurii pe seama lui, sau, fără temei, i-au refuzat asistenţa alimentară (motive de ingratitudine prevăzute de art. 831 C. civ.), donaţia-partaj de ascendent poate fi revocată la cererea dispunătorului, ceea ce nu atrage, însă, pierderea dreptului de-a succede donatorului la moartea acestuia din urmă; acelaşi efect poate fi produs de neexecutarea sarcinilor care-au grevat donaţia (*exempli gratia*, neplata rentei viagere statuate prin act în folosul donatorului);

e) la calcularea valorii cotităţii disponibile, valoarea bunurilor donate prin partajul de ascendent se va cumula, fictiv, cu activul net al moştenirii.

A") Efectele produse în relaţia dispunător-descendent

A doua categorie de efecte dintre cele enunţate la începutul acestui paragraf se caracterizează, la rândul ei, prin următoarele:

454. În literatura juridică de specialitate s-a atras atenţia (până la data generalizării regimului de publicitate imobiliară prin carte funciară) asupra momentului transmiterii nudei proprietăţi asupra imobilelor în regimul cărţii funciare, şi anume, acela al intabulării dreptului pe numele gratificaţilor, iar în regimul de inscripţiuni şi transcripţiuni imobiliare, în momentul transcrierii în registru (pentru a fi opozabil terţilor); în acest sens, a se vedea M. Eliescu, *op. cit.* (Transmisiunea...), p. 323.

a) în conformitate cu dispoziţiile art. 1741 C. civ., este garantată orice sultă stabilită de către dispunător în favoarea unui copărtaş, precum şi orice creanţă care izvorăşte pe seama unui copărtaş din relaţiile specifice actului de partaj de ascendent (aşa-numitul privilegiu al copărtaşului); sulta compensatorie pentru egalizarea loturilor şi neplata ei nu conduc, *ipso facto*, la rezoluţiunea actului de împărţeală (fără îndoială, în afara unei stipulaţiuni contrare);

b) de asemenea, copărtaşul este garantat de către comunitatea descendenţilor donatari împotriva oricărui act de evicţiune.

B) Efectele produse de donaţia-partaj de ascendent ulterior morţii autorului

Raportul dichotomic dintre succesiune şi donaţie se menţine şi după moartea dispunătorului. Ca atare, şi efectele particulare ale partajului de ascendent se divid în categoriile descrise la punctul precedent (A). Vom diferenţia, în consecinţă, efectele care decurg din faptul că donatarii au dobândit calitatea de succesibili, de efectele *post-mortem* ale testamentului-partaj realizat de autorul decedat.

B') Efectele care decurg din faptul că donatarii au devenit succesibili

În prima categorie dintre cele reliefate regăsim următoarele efecte:

a) descendenţii care au acceptat succesiunea sunt ţinuţi de sarcinile şi datoriile acesteia (în funcţie de cota-parte ce li s-a cuvenit), independent de faptul că, în virtutea vreunei obligaţii asumate prin actul de donaţie-partaj, ei plătiseră unele dintre debitele autorului lor;

- răspunderea descendenţilor gratificaţi pentru datoriile succesiunii este una nelimitată (*ultra vires hereditatis*), cu două excepţii, după cum urmează:
- când aceştia n-au putut sau n-au dorit să vină la succesiunea autorului;
- când au acceptat succesiunea doar sub beneficiu de inventar;

c) excedentul de bunuri succesorale se împarte între succesorii acceptanţi ai *de cujus*-ului după normele dreptului comun (acest excedent poate, *e. g.*, rezulta din reducţiunea liberalităţilor excesive care-au depăşit cotitatea disponibilă sau din bunurile care n-au fost partajate de ascendentul-donator);

d) în sfârşit, comoştenitorul care a dobândit (în urma partajului de ascendent) valori mai reduse decât rezerva ce i s-ar fi cuvenit, poate, în temeiul art. 798 C. civ., să ceară reducţiunea loturilor celorlalţi copărtaşi avantajaţi de către autorul lor comun [455].

B") Efectele *post-mortem* ale donaţiei-partaj realizată de autorul decedat

În cadrul celei de-a doua subcategorii de efecte le întâlnim pe următoarele:

a) în limitele cotităţii disponibile, descendenţii-donatari păstrează bunurile şi valorile cu care au fost gratificaţi de către autorul lor (desigur, aceştia trebuie, fie să fi fost declaraţi nedemni de a-i succede, fie să fi renunţat la succesiune);

455. A se vedea, în acest sens, M. Eliescu, *op. cit.* (Transmisiunea...), p. 324.

b) bunurile care au făcut obiectul partajului de ascendent sub forma donaţiei nu sunt supuse raportului donaţiilor (deoarece, explică unii autori, ele „alcătuiesc o lichidare anticipată a moştenirii între toţi descendenţii") [456];

c) dacă donaţia-partaj de ascendent s-a realizat fără fraudarea creditorilor dispunătorului, ulterior, după moartea acestuia din urmă, descendenţii gratificaţi nu pot fi urmăriţi de legatarii sau creditorii succesorali dacă ei, descendenţii, au acceptat moştenirea sub beneficiu de inventar; raţiunea acestui efect rezidă din principiul irevocabilităţii donaţiei, deci, al neîncorporării bunurilor donate prin partajul de ascendent în masa succesorală.

2. Efectele partajului testamentar de ascendent

Precum în cazul partajului-donaţie, şi în partajul-testament efectele se subdivid în două categorii temporale pe care le vom trata separat.

A) Efectele din timpul vieţii testatorului

Înregistrăm următoarele efecte recunoscute pe durata vieţii celui ce-a dispus prin testamentul-partaj de ascendent:

a) dacă, între momentul întocmirii testamentului şi acela al decesului testatorului (când se deschide succesiunea şi când testamentul, act *mortis-causa,* începe să-şi producă efectele) acesta a înstrăinat o parte din bunurile atribuite (graţie partajului de ascendent) unuia dintre descendenţi, acesta din urmă va putea (în temeiul art. 798 C. civ.) reclama reîntregirea lotului său pe seama loturilor celorlalţi copărtaşi prin acţiunea în reducţiune (firește, cu condiţia ca rezerva ce i se cuvenea să-i fi fost atinsă, lezată);

b) dacă, în aceeaşi ipoteză, precum aceea descrisă mai sus, lotul copărtaşului a fost complet epuizat prin înstrăinarea bunurilor ce fuseseră testate în favoare-i, ei bine, respectivul descendent va avea la dispoziţie acţiunea în anularea partajului testamentar (în baza art. 797 C. civ.).

B) Efectele produse după moartea ascendentului testator

Şi această subcategorie de efecte este una plurală, sens în care remarcăm următoarele efecte:

a) fiind precumpănitoare, în economia testamentului, operaţiunea de partajare a bunurilor succesorale (operaţiune ce constituie, de altfel, o prerogativă legală a testatorului), în literatura juridică de specialitate s-a conchis că, deşi îmbracă forma legatului, această prerogativă nu metamorfozează titlul cu care operează transferul moştenirii (din moştenire legală, *ab intestat,* într-una testamentară, *testamenti heredis institutio*) [457]; pe cale de consecinţă, descendenţii, din moment ce acceptă moştenirea, nu se vor găsi în stare de indiviziune cu privire la bunurile care-au fost

456. A se vedea, în acest sens, M. Eliescu, *op. cit.* (Transmisiunea...), p. 325.
457. A se vedea, în acest sens, M. Eliescu, *op. cit.* (Transmisiunea...), p. 326.

partajate de ascendentul *de cujus*, ci, doar, în raporturi de împărţeală; din aceste motive, ei „îşi vor datora reciproc garanţie pentru evicţiune, precum şi raportul donaţiilor preciputare primite de la defunct şi se vor bucura de privilegiul copărtaşului" [458];

b) faptul că în cuprinsul testamentului se pot afla dispoziţii de ultimă voinţă în favoarea altor persoane, sau legate independente, care n-au legătură imediată cu descendenţii copărtaşi, ori (chiar) unul dintre copărtaşi este gratificat printr-un legat, în limita cotităţii disponibile, dar peste partea ce i s-a făcut prin partajul de ascendent, nu afectează calitatea de succesori *ab intestat* a descendenţilor copărtaşi şi nici validitatea partajului testamentar, teză pe care o găsim susţinută şi în practica instanţelor noastre judecătoreşti [459]; achiesăm la acest punct de vedere.

Secţiunea a V-a. Partajul de bunuri comune ale soţilor

§1. Precizări introductive

Inserarea acestei secţiuni într-o lucrare care are un caracter monografic, ce se referă la partajul judiciar succesoral, urmăreşte a oferi un exemplu sau, mai bine spus, un termen de comparaţie în materia împărţelilor judiciare (indiferent de izvorul concret al raporturilor de coproprietate).

Scopul acestei inserţii în finalul lucrării este deci acela al completării tabloului general al materiei partajului judiciar, materie în cadrul căreia, aşa cum s-a putut observa, în urma analizelor efectuate, partajul bunurilor succesorale ocupă un loc deosebit de întins.

În cele ce urmează, vom porni de la premisa recunoscută, după care, soţii pot cere, atât la desfacerea căsătoriei (prin sentinţa de divorţ), cât şi ulterior (în urma unui proces distinct) şi chiar în timpul căsătoriei (în mod excepţional, când există motive temeinice) să le fie împărţit patrimoniul comun.

§2. Procedura partajului de bunuri comune ale soţilor

La fel ca în cazul celorlalte acţiuni de partaj judiciar, procedura împărţelii bunurilor comune ale soţilor este guvernată de dispoziţiile Legii nr. 603 din 10 noiembrie 1943 pentru simplificarea procedurii împărţelilor judecătoreşti, lege prin care au fost, implicit, abrogate cele mai multe dintre normele prevăzute în cuprinsul art. 657-667 C. pr. civ. şi ale cărei dispoziţii se coroborează cu cele prevăzute în alte reglementări legale, după cum urmează:

458. În acest sens, a se vedea Dan Chirică, *op. cit.* (Succesiuni), pp. 344-345, unde autorul citează Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1743/1971, în *Repertoriu... 1969-1975*, p. 216; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 108/1980, în *Repertoriu... 1975-1980*, p. 142; în acelaşi sens, a se vedea M. Eliescu, *op. cit.* (*Transmisiunea...*), p. 327.
459. A se vedea, în acest sens, Trib. reg. Bucureşti, col. III civ., dec. nr. 1091/1956, în „Legalitatea Populară" nr. 5/1957, p. 625.

- art. 728 şi urm. C. civ. ;
- art. 33 şi 36 din Codul familiei ;
- Decretul nr. 40/1953, aşa cum a fost modificat şi republicat prin Decretul nr. 378/1960 ;
- Legea nr. 319 din 10 iunie 1944 privind dreptul de moştenire al soţului supravieţuitor ;
- Legea nr. 69/1991 privind administraţia publică locală, prin care au fost abrogate dispoziţiile referitoare la ieşirea din indiviziune a statului, sancţionate anterior prin Decretul nr. 841 din 3 ianuarie 1965 (privind reglementarea ieşirii din indiviziune a statului) ;
- Decretul nr. 31/1954 privind persoanele fizice şi juridice ;
- Legea nr. 112/1996, cu aplicare de la 18 februarie 1997, cu privire la actele de stare civilă.

Dreptul la acţiune având ca obiect partajarea bunurilor comune ale soţilor este imprescriptibil.

Competenţa de soluţionare a proceselor de partaj judiciar aparţine, conform art. 657 C. pr. civ. şi art. 1 din Legea nr. 59/1993 pentru modificarea Codului de procedură civilă, a Codului familiei, a Legii contenciosului administrativ nr. 29/1990 şi a Legii nr. 94/1992 privind organizarea şi funcţionarea Curţii de Conturi (lege promulgată la data de 22 iulie 1993) instanţelor de judecată.

Competenţa materială a judecării acestor cauze este conferită judecătoriilor.

Competenţa teritorială va fi diferită, după caz. Astfel, dacă cererea pentru împărţirea bunurilor comune se introduce după desfacerea căsătoriei prin divorţ, pe calea unei acţiuni personale principale, competentă este instanţa de la domiciliul pârâtului, conform art. 5 C. pr. civ.. În aceeaşi ipoteză, dacă în masa bunurilor de împărţit se găsesc şi bunuri imobile, ne aflăm în prezenţa competenţei teritoriale excepţionale, sancţionată de art. 13 C. pr. civ., care stipulează că astfel de cereri se fac numai la instanţa în circumscripţia căreia se află bunurile imobile.

O a doua ipoteză privind competenţa teritorială are în vedere introducerea cererii de partaj odată cu acţiunea de divorţ. În astfel de cazuri, competentă este instanţa de la ultimul domiciliu comun al soţilor (conform normei speciale prevăzută de art. 607 C. pr. civ.). Aceeaşi soluţie se impune şi pentru ipoteza în care cererea de partaj este introdusă ulterior (ca cerere incidentală sau accesorie), întrucât, în baza art. 17 C. pr. civ., cererile accesorii sau incidentale sunt de competenţa instanţei abilitate să soluţioneze cererea principală. Mai mult, printr-o decizie de îndrumare, instanţa noastră supremă a statuat că, deşi partajul bunurilor codevălmaşe nu este obligatoriu în cadrul procesului de divorţ, în vederea evitării unor procese trenante în viitor, instanţa este datoare a pune în discuţia părţilor şi problema partajării patrimoniului comun [460].

460. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., Plenul, dec. de îndrumare nr. 10/1964, în C.D. 1964, p. 45. În acelaşi sens, a se vedea : Gheorghe Piticari, *op. cit.*, p. 240 ; Ion Stoenescu, Savelly Zilberstern, *Drept procesual civil*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1977, p. 34 ; Tudor R. Popescu, *Dreptul familiei*, tratat, col. I, Editura Didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1965, p. 287 şi urm. ; Ion P. Filipescu, *op. cit.*, p. 247.

Ce se întâmplă, însă, când în această din urmă ipoteză, sunt aplicabile concomitent atât dispoziţiile art. 13 C. pr. civ., referitoare la competenţa teritorială după criteriul situării bunului imobil (*lex loci, lex rei sitae)*, cât şi dispoziţiile art. 607 C. pr. civ. (care stabilesc a fi competentă instanţa de la ultimul domiciliu comun al soţilor) ?

Printr-o recentă decizie de speţă, instanţa supremă a precizat că dispoziţiile sus-menţionatului text din Codul de procedură civilă (care sancţionează în mod excepţional criteriul situării bunului – *lex loci)* nu sunt aplicabile atunci când cererea de împărţire a bunurilor se judecă conncomitent cu cererea de divorţ. Ca atare, în conformitate cu art. 36 din Codul familiei, aceeaşi instanţă este competentă să dispună şi împărţirea bunurilor comune, inclusiv a imobilelor (chiar dacă acestea din urmă se află în circumscripţia altei judecătorii) [461].

Neexistând cote-părţi ale soţilor (cote determinate *ante factum)*, instanţa este obligată să le determine, fie atunci când există o înţelegere între cei doi soţi, reţinând cotele-părţi stabilite de către cei doi soţi, fie, în caz contrar, în baza criteriului contribuţiei soţilor la dobândirea bunurilor comune, va reţine cotele corespunzătoare prin sentinţă judecătorească. Acest din urmă criteriu este de natură jurisprudenţială şi doctrinară. Nu există vreun text în economia normativă pe care am menţionat-o ca sediu al materiei noastre, prin care să se statueze (în mod expres) sau, măcar indirect, că acest criteriu (al contribuţiei părţilor la dobândirea bunurilor comune devălmaşe) trebuie reţinut de instanţe. El este, totuşi, un criteriu raţional, preferabil celui fals egalitar al jumătăţii valorice [462]. Aceasta, în pofida faptului că cel din urmă criteriu ar putea fi sugerat (referitor la modalitatea concretă de stabilire a loturilor copartajanţilor) de dispoziţiile art. 741 C. civ., care prevăd că, la compunerea şi formarea loturilor, trebuie să acorde fiecărei părţi, în măsura posibilităţilor, aceeaşi cantitate de bunuri mobile, de imobile, de drepturi sau de creanţe, de natură şi de valoare asemănătoare [463]. Trebuie să reţinem însă, că alin. 2 al aceluiaşi articol precizează obligaţia instanţei de-a evita, în limita posibilităţilor, fragmentarea peste măsură a bunurilor imobile şi diviziunea exploataţiunilor [464].

461. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 731 din 23 martie 1989, în „Dreptul", nr. 1-2/1990, p. 132.

462. În acest sens, a se vedea Gheorghe Piticari, *op. cit.*, p. 134 ; Ion P. Filipescu, *op. cit.*, p. 248 ; Gheorghe Nedelschi, *Cu privire la împărţirea bunurilor comune ale soţilor*, în „Legalitatea Populară" nr. 3/1955, p. 228. În acelaşi sens, a se vedea : Trib. Supr., Plenul, dec. de îndrumare nr. 199 din 8 septembrie 1960, în C.D. 1960, p. 28 ; Trib. Supr., col. civ., dec. nr. 865/1960, în C.D. 1960, p. 282 ; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2571 din 17 decembrie 1985, în R.R.D. nr. 9/1986, p. 61 ; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 327 din 24 februarie 1987, în R.R.D. nr. 12/1987, p. 64 ; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1538 din 11 iulie 1987, în R.R.D. nr. 6/1988, p. 56.

463. A se vedea, în acest sens, Ion P. Filipescu, *Noţiunea de patrimoniu şi relaţiile între soţi privind bunurile şi datoriile lor*, în „Dreptul" nr. 3/1993, pp. 37-42.

464. A se vedea, în acest sens, Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2490 din 10 noiembrie 1987, în R.R.D. nr. 6/1988, p. 56.

În general, la soluționarea proceselor de partaj de bunuri comune, instanțele, în aplicarea criteriului contributiv, în lipsa probei că unul dintre soți a avut contribuție superioară la dobândirea bunurilor codevălmașe, pornesc de la prezumția relativă a contribuției egale (prezumție care conduce la stabilirea unor cote-părți), de asemenea, identice [465].

În orice caz, instanțele de judecată vor face o analiză complexă, atât asupra factorilor activi ai patrimoniului (reprezentând veniturile familiale și integrând în această categorie și prestațiunile casnice, gospodărești ale soților care nu realizează venituri directe din munca salarială, din afaceri private sau din alte prestații remunerate ori profitabile), cât și a pasivului patrimoniului respectiv (datoriile comune) [466].

S-a reținut, în practica instanței noastre supreme, în sensul de mai sus, că reducerea veniturilor comunitare familiale (datorită unor sarcini sau datorii personale pe care unul dintre soți este nevoit a le acoperi), sau efectuarea unor cheltuieli excesive (de asemenea, cu caracter personal) sunt de natură a afecta valoarea sau întinderea cotei-părți aferente a soțului respectiv din comunitatea devălmașă [467].

De asemenea, a reținut instanța noastră supremă, este un motiv de nulitate reaua-credință a subdobânditorului bunului mobil înstrăinat de către unul dintre soți, astfel încât, nu poate fi invocată prezumția mandatului tacit dintre soți când unul dintre ei contestă validitatea înstrăinării frauduloase tocmai pe acest temei – reaua-credință [468].

Va fi însă, valabilă, înstrăinarea de către unul dintre soți a unor construcții, chiar fără acordul prealabil din partea celuilalt soț, dacă, ulterior înstrăinării, are loc o confirmare (chiar tacită) a actului de înstrăinare (caracterul nulității unui act de acest fel fiind cel relativ, deci posibil a fi retroactiv acoperit) [469]. Trebuie reținut însă, tot aici, că modalitatea de exprimare *post-festum* a consimțământului celuilalt soț ulterior înstrăinării unui bun imobil comun de către celălalt partener va trebui să fie neîndoielnică (deși, tacită) [470].

465. În acest sens, a se vedea: Trib. Supr., Plenul, dec. de îndrumare nr. 19 din 8 septembrie 1960, în C.D. 1960, p. 28; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1518 din 10 noiembrie 1962, în „Justiția Nouă" nr. 12/1963, p. 164; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1542 din 14 noiembrie 1972, în C.D. 1972, p. 46; Tribunalul Județean Ialomița, dec. civ. nr. 130/1977, în R.R.D. nr. 4/1978, p. 64; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2024 din 17 septembrie 1987, în R.R.D. nr. 6/1988, p. 56.
466. A se vedea, în acest sens: Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2571 din 17 decembrie 1985, în R.R.D. nr. 9/1986, p. 60; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2024 din 17 septembrie 1987, în R.R.D. nr. 6/1988, p. 56.
467. A se vedea, în acest sens: Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2571 din 17 decembrie 1985, în R.R.D. nr. 9/1986, p. 60; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2024 din 17 septembrie 1987, în R.R.D. nr. 6/1988, p. 56.
468. În acest sens, a se vedea C.S.J., s. civ., dec. nr. 1645 din 10 septembrie 1992, în „Dreptul", nr. 10-11/1993, p. 108.
469. A se vedea, în acest sens, C.S.J., s. civ., dec. nr. 1100 din 5 iunie 1992, în „Dreptul", nr. 10-11/1993, p. 108.
470. A se vedea, în acest sens, C.S.J., s. civ., dec. nr. 2149 din 16 noiembrie 1992, în „Dreptul", nr. 10-11/1993, p. 109.

În orice situație, acordul soților (în sensul că au avut cote contributive diferite la dobândirea bunurilor) nu poate fi de natură a determina instanța să-i dea efect fără verificări atente, atunci când intervenienții în nume și în interes propriu din proces invederează și dovedesc faptul că se urmărește (prin respectivul acord), de fapt, fraudarea intereselor lor legitime. Ca atare, în situația în care intervenienții în nume și în interes propriu sunt creditorii personali ai unuia dintre soți și cer instanței a constata că respectivei părți i se cuvine o mai întinsă cotă din bunuri (în raport cu cota aferentă celuilalt soț), respectivii intervenienți tind a-și apăra un drept propriu și nu doar un drept al soțului debitor (ceea ce obligă instanța de partaj la o și mai circumspectă analiză a acordului intervenit între părți) [471].

Pe de altă parte, în nici un caz instanța nu va putea stabili o cotă-parte diferențiată pentru diversele categorii de bunuri care formează masa de bunuri comune partajabile.

Cota de contribuție a soților este unică pentru totalitatea bunurilor care constituie patrimoniul comunitar supus partajului, pentru că dreptul de proprietate comună în devălmășie asupra bunurilor dobândite în timpul căsătoriei se caracterizează prin faptul că aparține, în mod nefracționat, titularilor codevălmași [472]. Prin urmare, această universalitate juridică (masa de drepturi și de obligații comune), fiind considerată unică, determină, implicit, unicitatea cotelor-părți aferente soților (odată cu stingerea stării coindivizare), rămânând în sarcina instanțelor, doar atribuția de-a stabili, în mod concret, în raport cu reala contribuție personală a soților, cote unice, de ansamblu și nu diferențiate [473] (în funcție de elemente aleatorii, precum natura și calitatea bunului, data achiziționării lui, sursa de venit folosită la data de referință ș.a.m.d.) [474]. Nu aceeași situație regăsim în cazul concubinilor, caz în care, dimpotrivă, achiziționarea unui bun imobil de către unul dintre ei va produce, printre altele, drept efect cu privire la celălalt, obținerea unui simplu drept de creanță și nu de coproprietate precum soții (art. 30 din Codul familiei), drept de creanță ce urmează a fi dovedit în instanță conform dreptului comun [475]. Cu toate acestea, ne

471. În acest sens, a se vedea Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2642 din 24 noiembrie 1984, în R.R.D. nr. 10/1985, p. 67.
472. A se vedea, în acest sens și Sergiu Deleanu, *Despre modul de partajare, la divorț, a unei locuințe construite sau cumpărate cu sprijinul statului*, în „Dreptul" nr. 10-11/1991, pp. 58-59.
473. În acest sens, a se vedea Nicolae Iancu, Mircea Florescu, *Evaluarea clădirilor de locuit construite cu sprijinul statului și a locuințelor construite din fonduri proprii* (este vorba de normativele cuprinse în Decretul-Lege nr. 61/1990 și în H.G. nr. 449 și nr. 608/1991, care cuprind scheme de calcul, n.n.), în „Dreptul", nr. 6/1991, p. 38.
474. A se vedea, în acest sens: Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 544 din 21 martie 1987, în R.R.D. nr. 12/1987, p. 65; Trib. Supr., Plenul, dec. de îndrumare nr. 19/1960, în C.D. 1960, p. 28; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2171/1980, în R.R.D. nr. 7/1981, p. 69 și în C.D. 1980, p. 109; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 326/1984, în R.R.D. nr. 1/1985, p. 73 și în C.D. 1984, p. 112.
475. În legătură cu o privire de ansamblu asupra problematicii consecințelor concubinajului, a se vedea Dumitru Radu, *Examen teoretic al practicii judiciare privind unele probleme de drept civil și al familiei*, în R.R.D. nr. 9/1984, pp. 47-54.

aflăm în cazul unui drept de coproprietate codevălmaşă atunci când, anterior căsătoriei, printr-o convenţie intervenită între concubini în sensul alegerii regimului comunităţii devălmaşe de bunuri, unul dintre soţi a dobândit, în nume propriu, un apartament[476]. Convenţia concubinilor deci, îşi va produce efectele juridice urmărite de ei[477].

Dovada contribuţiei soţilor la dobândirea bunurilor comune se poate face prin orice mijloc de probă, inclusiv prin probe testimoniale şi prezumţii şi chiar în contra menţiunilor exprese făcute de acestea în actele de achiziţie făcute, eventual, în scopul determinării contribuţiei lor[478].

Deosebit, despărţirea în fapt a soţilor (pe o perioadă semnificativă) poate constitui un motiv temeinic pentru stabilirea diferenţiată a cotei-părţi cuvenită fiecăruia (după cum, faptul de-a avea în proprietate bunuri proprii nu constituie un motiv - prin el însuşi - de-a pretinde o cotă-parte de bunuri superioară valoric cotei celuilalt soţ)[479].

Soţii pot, pe de altă parte, conveni asupra modului în care să-şi partajeze bunurile, cu condiţia să nu încalce regulile imperative care constituie conţinutul regimului matrimonial unic din ţara noastră, acela al comunităţii devălmaşe de bunuri. În orice caz, aşa cum s-a precizat şi-n literatura noastră juridică de specialitate, acţiunea de partaj judiciar de bunuri comune o presupune, ca fiind implicită, pe aceea în anularea convenţiei ilegale de împărţeală dintre soţi[480].

§3. Consecinţele încetării comunităţii de bunuri a soţilor

Am precizat deja, că acţiunea prin care se solicită partajarea bunurilor comune ale soţilor constituie un drept imprescriptibil. Mai mult decât atât, în mod excepţional, este permis partajul bunurilor comune ale soţilor chiar înainte de desfacerea căsătoriei prin divorţ. Practica noastră jurisprudenţială a reţinut câteva condiţii factice de admisibilitate a unui astfel de partaj judiciar, după cum urmează:

- împiedicarea folosinţei bunurilor comune de către un soţ;
- distrugerea sistematică a bunurilor comune de către unul dintre soţi;
- înstrăinarea bunurilor fără acordul soţului inocent;

476. A se vedea, în acest sens, C.S.J., s. civ., dec. nr. 793 din 4 mai 1990, în „Dreptul" nr. 2-3/1991, p. 73.
477. A se vedea, în acest sens, C.S.J. în compunerea prevăzută de art. 39 alin. 2 şi 3 din Legea nr. 58/1968, dec. nr. 115 din 14 octombrie 1992, în „Dreptul", nr. 8/1993, p. 78.
478. În acest sens, a se vedea Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1522 din 12 august 1986, în R.R.D. nr. 6/1987, p. 65.
479. A se vedea, în acest sens: Ion G. Mihuţă, *Repertoriu... pe anii 1969-1975*, p. 32; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1801 din 12 septembrie 1980, în R.R.D. nr. 6/1981, p. 80; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 384 din 14 martie 1981, în R.R.D. nr. 12/1981, p. 9; Trib Supr., s. civ., dec. nr. 261 din 20 februarie 1967, în C.D. 1967, p. 145; Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2064 din 18 octombrie 1980, în R.R.D. nr. 7/1981, p. 54.
480. A se vedea, în acest sens, Mirela Ionescu, Gheorghe Chelariu, *Aspecte procesuale privind convenţia părţilor în partajul bunurilor comune*, în „Dreptul", nr. 1-2/1990, pp. 40-46.

- sustragerea şi dispariţia bunurilor comune, aspecte legate de conduita frauduloasă a unuia dintre soţi ş. a.[481].

Principalul efect al partajului de bunuri comune este transformarea bunurilor codevălmaşe supuse împărţelii în bunuri proprii[482], cu toate consecinţele care decurg de aici (inclusiv, naşterea unui drept de retenţie în favoarea soţului care a obţinut o sultă cu titlu de compensaţie valorică a cotei-părţi cuvenite)[483]. Precizăm însă, în sensul reţinut şi de instanţa noastră supremă, că dreptul de retenţie, fiind un drept real de garanţie imperfect, soţul copartajant care va deţine bunul mobil sau imobil în calitate de retentor până la data la care creditorul titular al bunului îi va plăti sumele datorate cu titlu de sultă, precum şi acelea ce decurg din cheltuielile de conservare, întreţinere ori îmbunătăţire a respectivului bun, fiind un detentor precar, nu va putea să culeagă şi fructele naturale, industriale sau civile ale bunului frugifer ce face obiectul retenţiei[484]. Se poate deci aprecia că, în materie de exercitare a dreptului de retenţie, sub aspectul regimul fructelor produse de bunurile deţinute, instanţa trebuie să recunoască limitele exerciţiului acestui drept[485].

Această transformare, la care ne-am referit mai sus, vizează, fie integralitatea masei de bunuri comune, fie doar parte sau părţi din aceasta, după cum are în vedere, fie bunurile, în materialitatea lor, fie doar cotele-părţi ideale, abstracte. În orice caz, împărţeala are, ca şi în cazul partajului judiciar succesoral, un caracter declarativ[486].

Încetarea comunităţii de bunuri are loc o dată cu desfacerea căsătoriei, chiar dacă dreptul de proprietate codevălmaşă al soţilor (cu privire la bunurile comune dobândite în timpul căsătoriei) subzistă până în momentul partajării respectivelor bunuri sau valori[487]. Această situaţie dobândeşte astăzi o şi mai evidentă importanţă,

481. În acest sens, a se vedea Trib. Jud. Constanţa, dec. civ. nr. 159 din 14 februarie 1992, în „Dreptul", nr. 5/1992, p. 82.
482. Rămân bunuri proprii dobândite în timpul căsătoriei şi acele sume de bani donate de către o terţă persoană doar unuia dintre soţi, în mod expres, astfel încât achiziţionarea unui bun imobil din acele sume nu va profita ambilor, ci doar celui gratificat de către donator. A se vedea, în acest sens, C.S.J., s. civ., dec. nr. 2351 din 29 noiembrie 1990, în „Dreptul", nr. 7-8/1991, p. 123.
483. A se vedea, în acest sens: Gheorghe Piticari, *op. cit.*, p. 279 şi urm.; Constantin Stătescu, Corneliu Bârsan, *Tratat de drept civil. Teoria generală a obligaţiilor*. Editura Academiei, Bucureşti, 1981, p. 450; Ion P. Filipescu, *op. cit.*, p. 262.
484. A se vedea, în acest sens, C.S.J., s. civ., dec. nr. 1648 din 11 septembrie 1990, în „Dreptul", nr. 7-8/1991, p. 125.
485. În acest sens, a se vedea Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1982 din 14 septembrie 1989, în „Dreptul" nr. 7/1990, p. 67.
486. În acest sens, a se vedea Alexandru Sitaru, Dragoş Alexandru, *Aspecte de practică judiciară în legătură cu partajarea bunurilor*, în R.R.D. nr. 7/1982, p. 64; Ion P. Filipescu, *op. cit.*, p. 262. În acelaşi sens, a se vedea Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 697 din 7 aprilie 1977, în R.R.D. nr. 11/1977, p. 60. În sens contrar, a se vedea Mihail Eliescu, *op. cit.*, p. 285.
487. A se vedea, în acest sens şi I. Didel Ghihaniş, Camelia Tudor, *Discuţii cu privire la partajarea unui apartament ce constituie bun comun al soţilor*, în „Dreptul" nr. 2/1996, p. 27 şi urm.

dacă avem în vedere că un bun comun poate fi (pe baza înţelegerii dintre soţi) adus ca aport social şi într-o societate pe acţiuni [488]. In orice caz, controversa întâlnită în literatura juridică şi în practica judiciară în legătură cu dreptul soţului de a subscrie cu titlu de contribuţie la capitalul social al firmei, odată cu constituirea unei societăţi în nume colectiv este generată de necorelarea dispoziţiunilor din Codul familiei cu privire la regimul matrimonial şi cele din cadrul obligaţiilor asociaţilor în vederea constituirii capitalului social al firmei [489]. Considerăm şi aici, de *lege ferenda,* că, pentru a fi înlăturat orice dubiu [490] în această materie, viitoarea reglementare a regimurilor matrimoniale în ţara noastră va trebui să distingă, în cazul regimului comunitar, bunurile din patrimoniul comun asupra cărora dispoziţia (*abusus sive jus abutedi*) oricăruia dintre soţi poate să poarte numai în baza avizului sau a autorizaţiei exprese din partea celuilalt soţ [491]. Mandatul tacit, subînţeles, nu va putea avea ca obiect decât bunurile de importanţă relativ restrânsă. Ar fi injust şi chiar împotriva progresului firesc, (subînţeles al societăţii) dacă s-ar considera contrariul. În chiar epoca clasică a dreptului roman, dacă ar fi să ne referim la faimoasa *muciana fictio,* era acceptată prezumţia după care fructele bunurilor administrate de către femeia căsătorită (care se putea obliga prin tutorele său) deveneau bunuri ale soţului doar în situaţia în care nu putea fi dovedită proprietatea exclusivă a femeii asupra bunului frugifer astfel administrat [492]. În acest sens s-au

488. În acest sens, a se vedea Ion P. Filipescu, *Regimul juridic al bunurilor şi datoriilor soţilor în lumina legii societăţilor comerciale,* în „Dreptul", nr. 11/1992, p. 39.
489. A se vedea, în acest sens, Valeriu Ciucă, Aurora Ciucă, *Despre subscrierea bunurilor sau valorilor codevălmaşe la capitalul social al firmei,* în *Studii de drept. Transformările dreptului în perioada de tranziţie,* Universitatea de Vest din Timişoara, Facultatea de Drept, vol. II, Timişoara, 1995, p. 291.
490. A se vedea, în acest sens, dr. Ion Turcu, *Societăţile comerciale în nume colectiv între tradiţie şi modernitate,* în „Dreptul", nr. 7-8/1992, p. 62, cu ref. şi la Octavian Căpăţână, *Consideraţii generale asupra societăţilor comerciale,* în „Dreptul", nr. 9-12/1990, p. 3. În acelaşi sens, a se vedea Ion Mustaţă, Duiu Mioara Ketty, *Dacă bunurile comune ale soţilor pot constitui aport la capitalul social,* în „Dreptul", nr. 6/1992, p. 26.
491. A se vedea, în acest sens, Valeriu Ciucă, Aurora Ciucă, *op. cit.*, p. 295. În acelaşi sens, a se vedea : *Memento pratique,* Francis Lefebvre, *Sociétés commerciales,* ed. a 20-a, Ed. Jurid. Lefebvre, Paris, 1990, p. 175 ; Michel de Juclart, Benjamin Ippolito, *Cours de droit commercial,* ed. a 2-a, vol. II (*Les sociétés commerciales depuis la réforme de 24 juillet 1966,* Ed. Montchrestien, Paris, 1966, p. 33 ; Alain Sayag şi Aristide Levi, *Fonde de commerce,* în „Lamy droit commercial", editat de Lamy S.A., Paris, 1989, p. 191 şi urm. ; D. Martin, *Le conjoint de l'artisan ou du commerçant,* Sirey, Paris, 1984, p. 228 ; R.Savatier, *La communauté conjugale nouvelle en droit français,* Dalloz, Paris, 1970, p. 1 şi urm. ; J.L. Virfolet, *Liberté, Egalité... Amour,* în „A propos de la réforme des régimes matrimoniaux", în J.C.P., Paris, 1986, I-3232, cf. Alain Sayag şi Aristide Levi, *op. cit.*, p. 191.
492. A se vedea, în acest sens, *Digesta,* 24,1,51 *(praesumptio Muciana)* - de la numele faimosului jurisprudent roman Quintus Mucius Scaevola, consul în anul 95 î.Hr. şi *pontifex maximus,* autor al celebrei *Juris civili libri XVIII. Liber singularis hernu* ; în Franţa, antica prezumţie muciană a fost abolită abia prin reforma regimurilor matrimoniale din anul 1967.

pronunţat şi unii autori, reprezentanţi ai unor sisteme doctrinare din familia de drept continental-europeană sau romano-germanică [493].

Pornind de la cele de mai sus, şi riscurile pieirii bunurilor investite în capitalul social al societăţii falimentare ori în cazul forţei majore vor fi, în mod simetric din punct de vedere juridic, suportate de către ambii soţi (firește, în limita valorică a investiţiei făcute) conform regulilor care guvernează înfiinţarea, funcţionarea şi răspunderea juridică a societăţilor comerciale în nume colectiv. Între soţi, prin excelenţă, rămân aplicabile, din această perspectivă, regulile mandatului expres sau tacit (după caz) [494]. O altă soluţie în înlăturarea tuturor acestor avataruri ar fi adoptarea unui regim matrimonial alternativ în ţara noastră, cum ar fi acela convenţional, soluţie care-a fost preconizată de mai mulţi autori în literatura noastră juridică de specialitate şi pe care o susţinem şi noi, ca o propunere *de lege ferenda,* pe lângă interpretările de *lege lata* de mai sus [495].

Principalele efecte ale încetării regimului matrimonial codevălmaş sunt următoarele [496] :

- în absenţa raporturilor juridice patrimoniale tipice pentru instituţia căsătoriei, nici prezumţia de mandat tacit reciproc dintre soţi nu-şi găseşte suport, astfel încât, se stinge ;
- soţii nu mai pot fi consideraţi codebitori în cadrul raporturilor obligaţionale la care devin părţi (normele specifice dreptului familiei devin inaplicabile) ;
- în sfârşit, bunurile succesorale dobândite de către foştii soţi (ulterior desfacerii căsătoriei) au calitatea de bunuri proprii sau, eventual, de bunuri indivize (dacă între foştii soţi s-a încheiat vreo înţelegere în acest scop determinat).

În acelaşi sens, a se vedea şi René Rodiére, *Droit commercial (Effets de commerce ; contrats commerciaux ; faillites),* Précis Dalloz, ed. a 5-a, Paris, 1970, p. 283 şi Vladimir Hanga, *Drept privat roman* (tratat), Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1977, p. 198.
493. A se vedea, în acest sens, Paul Didier, *Droit commercial* (*Les entreprises*), Thémis, (colecţie îndrumată de Maurice Duverger), Presses Universitaires de France, Paris, 1972, p. 6.
494. A se vedea, în acest sens, Valeriu Ciucă, Aurora Ciucă, *op. cit.*, p. 295.
495. În acest sens, a se vedea C.A. Diaconu, Victor Dan Zlătescu, Irina Moroianu Zlătescu, *Propuneri de lege ferenda privind reglementarea relaţiilor de familie într-un stat de drept,* în „Dreptul" nr. 9-12/1990, pp. 74-82.
496. A se vedea, în acest sens : Gheorghe Piticari, *op. cit.*, p. 262 ; Tudor R. Popescu, *op. cit.*, p. 279 ; Mihail Eliescu, *op. cit.*, p. 332 ; Ion P. Filipescu, *op. cit.*, p. 263. În acelaşi sens, a se vedea şi Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1115 din 7 iunie 1977, în R.R.D. nr. 12/1977, p. 46.

Bibliografie selectivă*

I. Lucrări şi monografii în ordinea menţionării lor în carte

1. Henri Léon et Jean Mazeaud, *Leçons de droit civil*, vol. II, ed. a 4-a, Ed. Montchrestien, Paris, 1969.
2. Mircea N. Costin, Mircea Mureşan, Victor Ursa, *Dicţionar de drept civil*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1980.
3. Mircea N. Costin, *Marile instituţii ale dreptului civil român*, vol. I (*Dreptul de proprietate şi celelalte drepturi reale principale)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1982.
4. Stanciu Cărpenaru, Paul Cosmovici ş.a., *Tratat de drept civil*, Editura Academiei, Bucureşti, 1989.
5. Dimitrie Gherasim, *Teoria generală a posesiei în dreptul civil român*, Editura Academiei, Bucureşti, 1986.
6. Constantin Stătescu, Corneliu Bârsan, *Drept civil. Drepturile reale*, Universitatea Bucureşti, 1988.
7. Dumitru Lupulescu, *Dreptul de proprietate personală*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1967.
8. Savelly Zilberstern, Corneliu Bârsan, Francisc Deak, Viorel Ciobanu, Ada Petrescu, Lucian Mihai, *Îndreptar interdisciplinar de practică judiciară*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1983.
9. Traian Ionaşcu, Salvator Brădeanu, *Drepturile reale principale*, Editura Academiei, Bucureşti, 1978.
10. Jean Carbonnier ş. a., *L'immeuble urbain à l'usage d'habitations*, „Études de droit privé", Paris, 1963.
11. Ourliac et de Juglart, *Les structures agraires, Safer et Cumuls,* Séminaire juridique, Paris, 1963.
12. Ourliac et de Juglart, *Traité de droit rural*, tom I, Paris, 1950.
13. A.M. Bourgeois, *Les exploitations agricoles dans la législation récente*, Paris, 1967.
14. M. Bour, *Les bénéficiaires de l'attribution préférentielle*, Paris, 1967.
15. J. Ripert, *Forces créatrices du droit*, Paris, 1955.
16. Ourliac et de Juglart, *Orientation agricole et statut du fermage* (legea din 31 decembrie 1968), Paris, Séminaire juridique, 1969.
17. Jean Goubeaux, *L'indivision forcée et perpétuelle*, Thèse, Nancy, 1910.
18. C. Nerson, *Observations sur quelques espèces particulières d'indivision*, Melanges Savatier, Paris, 1965.
19. Ioan G. Mihuţă, *Repertoriul de practică judiciară în materie civilă pe anii 1975-1980*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1982.

* *Nota bene*! Întreg materialul bibliografic, recomandările jurisprudenţiale şi referinţele normative din carte, fiind cele existente la data de 30 septembrie 1997, trebuiesc raportate la această dată.

20. Ioan Comănescu, Ioan Mihuţă, Raul Petrescu, *Ocrotirea familiei în dreptul socialist român*, Editura Politică, Bucureşti, 1989.
21. Dumitru Lupulescu, *Dreptul de proprietate comună al soţilor*, Casa de Editură şi Presă „Şansa" S.R.L., Bucureşti, 1993.
22. Jean Yaigre, Jean de Nucé de Lamothe, Louis Pujol-Capdevielle, *Droit professionnel notarial*, Litec Droit, Paris, 1976.
23. Gheorghe Tomşa, Gheorghe Grigore, Constantin Pârlea, Doina Şerban, *Dicţionar de dreptul familiei*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984.
24. Alex Weill, *Droit civil, Introduction générale,* Dalloz, Paris, 1970.
25. A. Javon, B. Lecourt, *Petit formulaire des notaires*, Librairies Techniques, Paris, 1976.
26. Mihail Eliescu, *Căsătoria în dreptul R.P.R.*, Editura Academiei, Bucureşti, 1964.
27. Tudor Popescu, *Dreptul familiei*, vol. I, Bucureşti, 1960.
28. Gheorghe Piticari, *Dreptul familiei*, Universitatea „Al.I. Cuza", Iaşi, Facultatea de Drept, 1981.
29. Dumitru Lupulescu, *Dreptul de proprietate personală*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1967.
30. Petre Anca, Ion P. Filipescu, *Încheierea căsătoriei şi efectele ei*, Editura Academiei, Bucureşti, 1981.
31. Alexandru Bacaci, *Raporturile juridice patrimoniale în dreptul familiei*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1986.
32. Ion P. Filipescu, *Tratat de dreptul familiei*, Editura Academiei, Bucureşti, 1989.
33. Julietta Manoliu, *Drept civil (succesiuni)*, Universitatea „Al.I. Cuza" Iaşi, Facultatea de Drept, 1970.
34. Constantin Stătescu, *Drept civil*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1967.
35. Francisc Deak, Stanciu Cărpenaru, *Drept civil*, Universitatea Bucureşti, 1983.
36. Mihail Eliescu, *Moştenirea şi devoluţiunea ei în dreptul R.S.R.*, Editura Academiei, Bucureşti, 1966.
37. Dumitru Macovei, *Drept civil. Succesiuni*, Universitatea „Al.I. Cuza" Iaşi, Facultatea de Drept, 1989.
38. Julietta Manoliu, Ştefan Răuschi, *Drept civil. Contracte. Dreptul de autor*, Universitatea „Al.I. Cuza", Facultatea de Drept, Iaşi, 1981.
39. Julietta Manoliu, Ştefan Răuschi, *Drept civil (Succesiuni)*, Universitatea „Al.I. Cuza", Facultatea de Drept, Iaşi, 1983.
40. Aurelian Ionaşcu, Nicolae Comşa, Mircea Mureşan, *Dreptul de autor*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1969.
41. Yolanda Eminescu, *Tratat de proprietate industrială*, vol. I (*Creaţii noi*), Editura Academiei, Bucureşti, 1982.
42. Constantin Stătescu, *Drept civil. Contractul de transport. Drepturile de creaţie intelectuală. Succesiuni*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1967.
43. Yolanda Eminescu, *Opera de creaţie şi dreptul*, Editura Academiei, Bucureşti, 1991.
44. René Dekkers, *Précis de droit civil belge. Tome troisième (les régimes matrimoniaux ; les successions – les donations et les testaments)*, Bruxelles, 1955.
45. Alex Weill, *Droit civil (introduction générale)*, ed. a 2-a, Dalloz, Paris, 1970.
46. Constantin Stătescu, *Drept civil. Persoana fizică. Persoana juridică. Drepturile reale*, editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1970.
47. Constantin Hamangiu, I. Rosetti Bălănescu, A. Băicoianu, *Tratat de drept civil român*, vol. III, Bucureşti, 1928.

48. Dimitrie Alexandresco, *Explicaţiunea teoretică şi practică a dreptului civil român*, tom III, partea a II-a, Bucureşti, 1912.
49. Constantin Crişu, *Acţiuni civile în justiţie (teorie şi practică judiciară)*, Editura Argensis, 1992.
50. P. Dupont Delestraint, *Droit civil (contrat de mariage et régimes matrimoniaux, libéralités)*, ed. a 5-a, Méméntos Dalloz, Paris, 1977.
51. V. Costin, *Contribuţia practicii judecătoreşti în dezvoltarea dreptului civil român*, vol. I, Editura Academiei, Bucureşti, 1973.
52. R. Morel, *Traité élémentaire de procédure civile*, Ed. Sirey, Paris, 1932.
53. Marcel Laborde Lacoste, *Précis élémentaire de procedure civile*, Sirey, Paris, 1939.
54. Robert Perrot şi Marcel Solus, *Droit judiciare privé*, Sirey, Pris, 1961.
55. Ion Stoenescu, Savelly Zilberstern, *Tratat de drept procesual civil*, Universitatea Bucureşti, 1972.
56. Ioan Leş, *Sancţiunile procedurale în procesul civil român*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988.
57. C.A. Barbi, *Comentarios ao Codigo de Processo civil*, vol. I, tom I, Ed. Forense, Rio-Sao Paolo, 1975.
58. E. Garsonnet, C. Cezar-Bru, *Précis de procédure civile*, ed. a 9-a, Recueil Sirey, Paris, 1923.
59. Alexandru Bacaci, *Excepţiile de procedură în procesul civil*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1983.
60. J. Mateiaş, P. Cosmovici, *Prescripţia extinctivă,* Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1962.
63. Traian Ionaşcu, Salvator Brădeanu, *Drepturile reale principale,* Editura Academiei, Bucureşti, 1978.
64. Ioan Mihuţă, Alexandru Lesviodax, *Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem şi a altor instanţe judecătoreşti pe anii 1952-1969*, Bucureşti, 1969.
65. I.G. Mihuţă, *Repertoriu de practică judiciară pe anii 1980-1985*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986.
66. Dumitru Lupulescu, *Dreptul de proprietate comună pe cote-părţi şi aplicaţiile sale practice*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1973.
67. Arthur Hilsenrad, Dumitru Rizeanu, Constantin Zirra, *Notariatul de stat*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1964.
68. Petre Anca, Octavian Căpăţână, Emil Prunescu, Constantin Stătescu, *Legislaţia civilă uzuală*, vol. I, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1956.
69. Dumitru Macovei, *Drept civil – Succesiuni*, Editura Fundaţiei „Chemarea", Iaşi, 1993.
70. Eugen Herovanu, *Principiile procedurii judiciare*, Bucureşti, 1932.
71. Traian Ionaşcu, *Curs de drept civil. Succesiuni şi liberalităţi*, vol. II, Bucureşti, 1947.
72. Aurelian Ionaşcu, *Curs de drept civil. Succesiuni şi liberalităţi*, Bucureşti, 1947.
73. Ion Deleanu, Sergiu Deleanu, *Adagii şi locuţiuni latine în dreptul românesc*, Editura Fundaţiei „Chemarea", Iaşi, 1993.
74. *Code civil*, Dalloz, 1991-1992 (ed. a 91-a) redactată cu concursul lui Gilles Goubeaux şi Philippe Zihr, Paris, 1992.
75. Mircea N. Costin, Ioan Leş, Mircea Minea, Dumitru Radu, *Dicţionar de drept procesual civil*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983.
76. Vasile Negru, Dumitru Radu, *Drept procesual civil*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1972.

77. Grațian Porumb, Ilie Stoenescu, *Drept procesual civil român*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1966.
78. Ilie Stoenescu, Savelly Zilberstern, *Drept procesual civil. Teorie generală*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1983.
79. Ioan Leș, *Procedurile speciale reglementate în Codul de procedură civilă*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989.
80. Ion G. Mihuță, *Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem și a altor instanțe judecătorești pe anii 1980-1985*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986.
81. Camil Gall, *Repertoriu alfabetic de practică judiciară*, Editura Științifică, București, 1958.
82. Nicolae Titulescu, *Împărțeala moștenirilor*, București, 1907.
83. Francisc Deak, Camelia Tudor, Romeo Popescu, Liviu Stănciulescu, Veronica Stoica, *Moștenirea testamentară, transmiterea și împărțeala moștenirii*, Editura Academiei, București, 1994.
84. Ilie Stoenescu, Savelly Zilberstern, *Drept procesual civil*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1977.
85. Tudor R. Popescu, *Dreptul familiei, Tratat*, col. I., Editura Didactică și Pedagogică, București, 1965.
86. Ion G. Mihuță, *Repertoriu de practică judiciară în materie civilă pe anii 1969-1975*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976.
87. Constantin Stătescu, Corneliu Bârsan, *Tratat de drept civil. Teoria generală a obligațiilor*, Editura Academiei, București, 1981.
88. Dimitrie Alexandresco, *Explicația teoretică și practică a dreptului civil român*, tom IV, Iași, 1900.
89. Dimitrie Alexandresco, *Explicațiunea teoretică și practică a dreptului civil român*, tom III, partea a II-a.
90. Dan Chirică, *Drept civil. Contracte speciale*, Editura Lumina Lex, București, 1997.
91. Dan Chirică, *Drept civil. Succesiuni*, Editura Lumina Lex, București, 1996.
92. Eugeniu Safta-Romano, *Dreptul de moștenire. Doctrină și jurisprudență*, vol.1-2, Editura Graphix, Iași, 1995.
93. Viorel M. Ciobanu, *Tratat teoretic și practic de procedură civilă*, vol.II, Editura Național, București, 1997.

II. Articole și studii în ordinea recomandărilor din lucrare

1. Raul Petrescu, *Nota I (aprobativă)* la dec. nr. 11/1976 a s. civ. a Trib. Supr., în R.R.D. nr. 7/1976, pp. 44-48.
2. Salvator Brădeanu, *Nota II (aprobativă)* la dec. nr. 11/1976 a s. civ. a Trib. Supr., în R.R.D. nr. 7/1976, pp. 44-48.
3. Traian Ionașcu, *Expunerea făcută la Simpozionul cu tema : „Legea fundamentală a R.S.R."*, în „Justiția Nouă" nr. 7/1965, p. 179.
4. Traian Ionașcu și V. Rausser, *Considerații asupra Constituției R.S.R.*, în „Probleme economice" nr. 8/1965, pp. 15-17.
5. Salvator Brădeanu, *Unele probleme de drept cooperatist-agricol în lumina prevederilor Constituției R.S.R. și a Statutului cooperativei agricole de producție*, în „Justiția Nouă" nr. 7/1966, p. 9.
6. Constantin Oprișan, *Situația juridică a bunurilor soților în timpul căsătoriei*, în „Justiția Nouă" nr. 5/1954, p. 641.

7. Constantin Oprișan, *Salarul fiecăruia dintre soți este un bun comun sau un bun propriu ?*, în „Legalitatea Populară" nr. 10/1957, p. 1189.
8. Sc. Șerbănescu, *Notă*, în „Legalitatea Populară" nr. 2/1959, p. 96.
9. Alexandru Gonciulescu, *Notă (aprobativă)* la dec. nr. 5116/1968 a col. civ. al Trib. Capitalei, în „Legalitatea Populară" nr. 2/1959, p. 96.
10. Octavian Căpățână, *Alcătuirea masei succesorale în cazul transmiterii prin moștenire a dreptului de autor*, în „Legalitatea Populară" nr. 10/1957, p. 1073.
11. Octavian Rădulescu, *Condițiile în care se realizează intrarea unui soț în spațiul locativ deținut de celălalt soț*, în R.R.D. nr. 3/1975, p. 10.
12. M.I. Eremia, Petre Anca, *Notă* la dec. civ. nr. 460/1973 a Tribunalului Județean Brașov, în R.R.D. nr. 3/1974, p. 78.
13. Ioan Augustin Man, *În legătură cu pasivul succesoral*, în R.R.D. nr. 5/1987, p. 10 și urm.
14. A. Ivanov, *În legătură cu prescriptibilitatea cererii – formulate în cadrul procesului de partaj – privind lichidarea pretențiilor dintre comoștenitori referitoare la cheltuielile de înmormântare*, în R.R.D. nr. 8/1986, p. 20 și urm.
15. Dan Chirica, *Notă (critică)* la dec. civ. nr. 1002/1983 a Tribunalului Județean Cluj, în R.R.D. nr. 10/1984, p. 57.
16. Mircea Mureșan, *Notă (explicativă)* la dec. civ. nr. 1002/1983 a Trib. Jud. Cluj, în R.R.D. nr. 10/1984, p. 58.
17. Raul Petrescu, *Examen al practicii judiciare a Tribunalului Suprem în materie civilă*, în R.R.D. nr. 9/1977, p. 38.
18. Eugeniu Safta-Romano, *Considerații teoretice și practice referitoare la regimul juridic al fructelor*, în R.R.D. nr. 3/1989, p. 23 și urm.
19. I.C. Vurdea, *Propuneri de „lege ferrenda" privind natura juridică a termenului de acceptare a succesiunii*, în R.R.D. nr. 11/1980, pp. 32-35.
20. I.C. Popescu, Octavian Căpățână, *Competența materială a notariatelor de stat în materie succesorală în dreptul nostru*, în „Legalitatea Populară" nr. 4/1956, p. 430.
21. I. Anghel, *Unele aspecte ale opțiunii succesorale în dreptul nostru*, în „Legalitatea Populară" nr. 4/1956, p. 420.
22. M. Breton, *Note*, Civ. I, 24 februarie, 1970, *Recueil analytique de jurisprudence et de législation (hebdomadaire)*, Dalloz, Paris, 1970.
23. Dumitru Radu, *Cu privire la natura juridică a unor termene din Codul muncii*, în R.R.D. nr. 6/1980, p. 34.
24. Dumitru Radu, *Cu privire la natura juridică și locul reglementării prescripției extinctive într-o viitoare legiferare*. Extras, în Analele Științifice ale Universității „Al.I. Cuza" Iași, 1976, p. 21.
25. Ioan Leș, *Natura juridică a acțiunii civile și a prescripției extinctive*, în „Studii și Cercetări Juridice", nr. 4/1985, p. 335.
26. Viorel-Mihai Ciobanu, *Considerații privind acțiunea civilă și dreptul la acțiune*, în S.C.J. nr. 4/1985, p. 327.
27. Ion Deleanu, *Repunerea în termen în condițiile art. 19 din Decretul nr. 167/1958*, în „Dreptul", nr. 9-12/1989, p. 35.
28. Ioan Albu, *Publicitatea imobiliară în dreptul român. Noile cărți funciare*, în „Dreptul" nr. 11/1996, p. 3.
29. Irina Moroianu, Cristina Tuțuianu, *Note* la dec. civ. nr. 3188/1985 a secției a IV-a a trib. Mun. București, în R.R.D. nr. 5/1986, p. 55.

30. V. Christodulo, P.C. Vlahide, *Probleme de drept privitoare la caracterul procedurii succesorale notariale şi la natura juridică a certificatului de moştenitor*, în „Legalitatea Populară", nr. 2/1959, p. 40.
31. I.C. Popescu, O. Căpăţână, *Competenţa materială a notariatelor de stat în materie succesorală*, în „Legalitatea Populară" nr. 4/1954, p. 55.
32. Yolanda Eminescu, *Notă* la dec. nr. 1802/1956 a col. civ. al Trib. Supr., în „Legalitatea Populară" nr. 6/1957, p. 734.
33. I. Manole, *Notă* la dec. nr. 393/1960 a col. III al Trib. Capitalei, în „Legalitatea Populară" nr. 8/1961, p. 115.
34. Ion Anghel, *Unele aspecte ale opţiunii succesorale în dreptul nostru*, în „Legalitatea Populară" nr. 4/1956, p. 430.
35. I.C. Popescu, *Notă* în „Legalitatea Populară" nr. 8/1956, p. 1010.
36. Mihai Călinescu, *Notă* în „Justiţia Nouă" nr. 1/1957, pp. 143-145.
37. Mircea Ionescu, *Notă*, în „Legalitatea Populară" nr. 7/1956, p. 886.
38. Octavian Popa, *Notă*, în „Legalitatea Populară" nr. 10/1958, p. 116.
39. Sc. Şerbănescu, *Notă* la dec. nr. 2338/1959 a Trib. Jud. Suceava, în „Legalitatea Populară" nr. 12/1959, p. 94.
40. Leo Horer, *Notă* la dec. nr. 2338/1959 a Trib. Jud. Suceava, în „Legalitatea Populară" nr. 12/1959, p. 91.
41. Despina Maria Fruth-Oprişan, *Examen teoretic al practicii Tribunalului Suprem în materia partajului*, în R.R.D. nr. 5/1988, p. 38.
42. Dumitru Bărbieru, *Notă* la dec. civ. nr. 3608/1956 a Trib. Supr., în „Legalitatea Populară" nr. 10/1956, p. 768.
43. Savelly Zilberstern, *Notă* la sent. civ. nr. 121/1956 a Trib. Rraion. Brad, în „Legalitatea Populară" nr. 6/1956, p. 720.
44. M. Ştefănescu, Adrian Dimitriu, *Notă* la sent. civ. nr. 163/1956 a Trib. Raion. Novaci, în „Justiţia Nouă" nr. 7/1956, p. 1232.
45. I. Didel Ghihaniş, Camelia Tudor, *Discuţii cu privire la partajarea unui apartament ce constituie bun comun al soţilor*, în „Dreptul", nr. 2/1996, p. 27 şi urm.
46. Betinio Diamant, *Obligaţia de raport a soţului supravieţuitor*, în „Justiţia Nouă" nr. 5/1954, p. 917.
47. Eugeniu Safta-Romano, *Examen teoretic al practicii judiciare referitoare la contractul de donaţie*, în R.R.D. nr. 6/1989, p. 53.
48. Raul Petrescu, *Examen al practicii judiciare a Tribunalului Suprem în materie civilă*, în R.R.D. nr. 9/1977, p. 43.
49. Kovacs Geza, *Notă* la dec. civ. nr. 33 din 30 ianuarie 1985 a Tribunalului Judeţean Sibiu, în R.R.D. nr. 6/1985, p. 53.
50. I.C. Popescu, P.C. Vlahide, *Probleme de drept privitoare la caracterul procedurii succesorale notariale şi la natura juridică a certificatului de moştenitor*, în „Legalitatea Populară" nr. 2/1954, p. 45.
51. Arthur Hilsenrad, *Notă* la dec. civ. nr. 1518/1955 a Tribunalului Regional Braşov, în „Justiţia Nouă" nr. 6/1956, p. 1062.
52. Mihai Vlad, *Notă* la încheierea nr. 1947/1960 a Tribunalului Regional Bacău, în „Justiţia Nouă" nr. 3/1962, p. 135.
53. Alexandru Velescu, *Notă* la dec. civ. nr. 384/1956 a Tribunalului Regional Bucureşti, în „Legalitatea Populară" nr. 3/1958, p. 33.

54. Alexandru Sitaru, *Aspecte de practică judiciară în legătură cu partajarea bunurilor*, în R.R.D. nr. 7/1982, p. 61.
55. Mircea Ionescu, *Executarea hotărârilor de partaj*, în R.R.D. nr. 4/1969, p. 122.
56. Mona-Lisa Ghinea, *Probleme privind aplicarea reglementării ieşirii din indiviziune a statului*, în R.R.D. nr. /1981, p. 39 şi urm.
57. Gheorghe Nedelschi, *Cu privire la împărţirea bunurilor comune ale soţilor*, în „Legalitatea Populară" nr. 3/1955, p. 228.
58. Alexandru Sitaru, Dragoş Alexandru, *Aspecte de practică judiciară în legătură cu partajarea bunurilor*, în R.R.D. nr. 7/1982, p. 64.
59. Pavel Perju, *Probleme de drept civil şi de drept administrativ survenite în practică*, în „Dreptul" nr. 6/1996, pp. 73-80.
60. Ion P. Filipescu, *Noţiunea de patrimoniu şi relaţiile între soţi privind bunurile şi datoriile lor*, în „Dreptul", nr. 3/1993, pp. 37-42.
61. I. Florea Ivan Ciobanu, Corneliu Turianu, *Probleme în legătură cu partajul succesoral în lumina prevederilor art. 12 din Legea nr. 18/1991*, în „Dreptul", nr. 9/1993, pp. 56-60.
62. Mihai Georgescu, Alexandru Oproiu, *Notă* (critică) la dec. civ. nr. 1279/1992 a Trib. Jud. Olt, în „Dreptul", nr. 10-11/1993, p. 101.
63. Ladislau Hadnagy, *Notă* (critică) la sent. civ. nr. 1864/1992 a Judecătoriei Miercurea Ciuc, în „Dreptul", nr. 7/1993, p. 77.
64. Constantin Bonea şi Corneliu Turianu, *Note* (critice) la dec. civ. nr. 394/1991 a Trib. Jud. Brăila, în „Dreptul" nr. 3/1992, pp. 57-61.
65. Dumitru Radu, *Examen teoretic al practicii judiciare privind unele probleme de drept civil şi al familiei*, în R.R.D. nr. 9/1984, pp. 47-54.
66. Francisc Deak, *Dreptul de preemţiune*, în „Dreptul" nr. 7/1992, p. 37.
67. Vasile Pătulea, *Efectele partajului de ascendent realizat înainte de cooperativizare dar neînscris în cartea funciară sau în rolul cadastrului funciar*, în „Dreptul", nr. 8/1992, pp. 76-77.
68. Laurian Franţescu, *Condiţiile de intabulare a dreptului moştenitorilor în cazul terenurilor cooperativizate*, în „Dreptul" nr. 9/1992, p. 66.
69. Ion P. Filipescu, *Regimul juridic al bunurilor şi datoriilor soţilor în lumina legii societăţilor comerciale*, în „Dreptul", nr. 11/1992, p. 39.
70. Gheorghe Beleiu, *Dreptul de preemţiune reglementat prin Legea nr. 18/1991 a fondului funciar*, în „Dreptul" nr. 12/1992, pp. 3-13.
71. Dan Chirică, *Consecinţele modificărilor legislative postrevoluţionare asupra circulaţiei imobilelor proprietate particulară*, în „Dreptul" nr. 4-5/1991, p. 22.
72. Nicolae Iancu, Mircea Florescu, *Evaluarea clădirilor de locuit construite cu sprijinul statului şi a locuinţelor construite din fonduri proprii*, în „Dreptul" nr. 6/1991, p. 38.
73. Dinu Ştefănescu, *Contribuţii la elaborarea unei noi definiţii a dreptului*, în „Dreptul" nr. 7-8/1991, p. 77.
74. Dr. Stelu Şerban, *În legătură cu dreptul de proprietate asupra terenurilor situate în intravilan*, în „Dreptul" nr. 7-8/1991, p. 100.
75. Sergiu Deleanu, *Despre modul de partajare, la divorţ, a unei locuinţe construite sau cumpărate cu sprijinul statului*, în „Dreptul" nr. 10-11/1991, p. 59.
76. Eugeniu Safta-Romano, *Probleme teoretice şi practice privind acceptarea tacită a succesiunii*, în „Dreptul" nr. 12/1997, p. 23.
77. Ion Deleanu, *Însemnări asupra câtorva probleme de practică procesual-civilă*, în „Dreptul" nr. 12/1991, p. 38.

78. Mirela Ionescu, Gheorghe Chelaru, *Aspecte procesuale privind convenţia părţilor în partajul bunurilor comune*, în „Dreptul" nr. 1-2/1990, p. 40.
79. Laurenţiu Dan, Bogdan Pătraşcu, Hugo Vitzman, *Note* la dec. civ. nr. 522/1989 a Trib. Jud. Ialomiţa, în „Dreptul" nr. 4/1990, p. 54.
80. I.C. Vurdea, Corneliu Bârsan, Valeriu Stoica, *Evoluţia legislaţiei privind circulaţia imobilelor*, în „Dreptul" nr. 6/1990, p. 33.
81. C.A. Diaconu, Victor Dan Zlătescu, Irina Moroianu Zlătescu, *Propuneri „de lege ferenda" privind reglementarea relaţiilor de familie într-un stat de drept*, în „Dreptul" nr. 9-12/1990, p. 74.
82. Dr. Constantin Oprişan, *Acţiunile petitorii*, în „Dreptul" nr. 9-12/1990, p. 95.
83. Pavel Perju, *Probleme de drept civil şi de drept administrativ survenite în practică*, în „Dreptul" nr. 11/1996, p. 68.
84. Gheorghe Beleiu, *Dreptul de preemţiune reglementat prin Legea nr. 18/1991 a fondului funciar*, în „Dreptul" nr. 12/1992, pp. 3-13.

III. Practica judiciară în ordinea prezentării în lucrare

1. Trib. Supr., col. civ., dec. nr. 733/1956, în Dumitru Lupulescu, *Dreptul de proprietate personală*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, p. 81.
2. Trib. Supr., col. civ., dec. nr. 1413/1963, în „Justiţia Nouă" nr. 10/1964, p. 192.
3. Trib. Supr., col. civ., dec. nr. 428/1952, în J.N. nr. 2/1953, p. 125, în C.D. 1952-1954, p. 44 şi în *Repertoriu alfabetic de practică judiciară*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1958, p. 77.
4. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 786/1977, în Savelly Zilberstern ş. a., *Îndreptar interdisciplinar de practică judiciară*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1983, p. 118.
5. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 549/1978, în S. Zilberstern ş. a., *op. cit.*, p. 116.
6. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 784/1977, în S. Zilberstern ş. a., *op. cit.*, p. 117.
7. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 23/1979, în R.R.D. nr. 5/1979, p. 54.
8. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2193/1979, în R.R.D. nr. 4/1980, p. 62.
9. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 450/1980, în R.R.D. nr. 10/1980, p. 67.
10. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 403/1984, în R.R.D. nr. 1/1985, p. 64.
11. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 476/1984, în R.R.D. nr. 2/1985, p. 71.
12. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2633/1985, în R.R.D. nr. 1/1986, p. 64.
13. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1780/1985, în R.R.D. nr. 6/1986, p. 73.
14. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2491/1985, în R.R.D. nr. 9/1986, p. 66.
15. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2591/1985, în R.R.D. nr. 9/1986, p. 73.
16. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 11/1976, în R.R.D. nr. 7/1976, pp. 44-48.
17. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 49/1980, în R.R.D. nr. 6/1981, p. 84 şi în C.D. 1980, pp. 40-47.
18. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 61/1985, în R.R.D. nr. 1/1986, pp. 63-64.
19. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2159/1980, în R.R.D. nr. 7/1981 şi în C.D. 1980, pp. 47-49.
20. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 60 din 14 ianuarie 1986 (nepublicată).
21. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 476/1984, în R.R.D. nr. 2/1985, p. 77 şi în C.D. 1984, pp. 24-26.
22. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. nr. 1411/1984, în C.D. 1984, pp. 36-38.
23. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2495/1984, în R.R.D. nr. 9/1985, p. 75.
24. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 79/1987, în R.R.D. nr. 11/1987, p. 71.
25. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1119/1987, în R.R.D. nr. 3/1980, p. 70 şi în C.D. 1987, p. 125.
26. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1699/1988, în R.R.D. nr. 5/1989, p. 69.

27. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2263/1988, în R.R.D. nr. 7/1989, p. 70.
28. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1189/1987, în R.R.D. nr. 3/1988, p. 67.
29. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 418/1989, în „Dreptul", Anul I, Seria a III-a, nr. 1-2/1990, p. 134.
30. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1095/1982, *Repertoriu de practică judiciară în materie civilă pe anii 1975-1980*, p. 65, nr. 16.
31. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 31/1977, în *Repertoriu de practică judiciară în materie civilă pe anii 1975-1980*, p. 65.
32. Cas. I, dec. nr. 641/1947, în J.N. nr. 1/1948, p. 25;
33. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 31/1977, în Savelly Zilberstern ş. a., *op. cit.*, p. 119.
34. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 568/1982, în I.G. Mihuţă, *op. cit.*, p. 68.
35. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 43/1980, în C.D. 1980, p. 11.
36. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 247/1980, în C.D. 1980, p. 14.
37. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2171/1980, în C.D. 1980, p. 108.
38. Trib. Supr., Plenul, dec. de îndrumare nr. 19 din 8 septembrie 1960 (punctul 2), în C.D. 1960, p. 26.
39. Camera civilă a Curţii de Casaţie nr. 1, dec. din 19 octombrie 1983, Recueil Dalloz, Paris, 1984, p. 229.
40. Civ. I, 18 iunie 1985, *Juris-Classeur périodique*, 1986, II. 20707., Paris, 1986.
41. Trib. Supr., col. civ., dec. nr. 497/1963, în J.N. nr. 6/1964, p. 160.
42. Trib. Supr., col. civ., dec. nr. 31/1960, în C.D. 1960, p. 262.
43. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 759/1985, în R.R.D. nr. 1/1986, p. 59.
44. Trib. Supr., Plenul, dec. de îndrumare nr 19 din 8 septembrie 1960, în C.D. 1960, p. 30.
45. Trib. Supr., col. civ., dec. nr. 497/1963, în J.N. nr. 6/1964, p. 160.
46. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1241/1970, în R.R.D. nr. 6/1970, p. 150.
47. Trib. Capitalei, col. I civ., dec. nr. 5116/1958, în L.P. nr. 2/1959, p. 96.
48. Trib. Jud. Cluj, dec. civ. nr. 712/1978, în R.R.D. nr. 11/1978, p. 64.
49. Trib. Supr., col. civ., dec. nr. 130/1966, p. 106.
50. Trib. Supr., col. civ., dec. nr. 896/1966, în C.D. 1966, p. 120.
51. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 65/1971, în C.D. 1971, p. 66.
52. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1042/1978, în C.D. 1978, p. 82.
53. Trib. Jud. Braşov, dec. civ. nr. 460/1973, în R.R.D. nr. 3/1974, p. 125
54. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 545/1970, în C.D. 1970, p. 201;
55. Trib. Jud. Cluj, dec. civ. nr. 199/1972, în R.R.D. nr. 4/1973, p. 113.
56. Trib. Jud. Bistriţa-Năsăud, dec. civ. nr. 498/1970, în R.R.D. nr. 6/1972, p. 166.
57. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2086/1984, în R.R.D. nr. 5/1987, p. 13.
58. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 877/1988, în R.R.D. nr. 3/1989, p. 67.
59. Trib. Jud. Cluj, dec. civ. nr. 1002/1983, în R.R.D. nr. 10/1984, p. 57.
60. Trib. Jud. Hunedoara, dec. civ. nr. 128/1988, în R.R.D. nr. 7/1988, p. 57.
61. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 503/1987, în R.R.D. nr. 12/1987, p. 72.
62. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1699/1972, în R.R.D. nr. 4/1973, p. 76.
63. Trib. Jud. Braşov, dec. civ. nr. 960/1972, în R.R.D. nr. 3/1973, p. 157.
64. Trib. Supr., col. civ., dec. nr. 1325/1956, în C.D. 1956, vol.I, p. 142.
65. Trib. Supr., col. civ., dec. nr. 884/1968 (nepublicată).
66. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 106/1969, în R.R.D. nr. 5/1969, p. 175.
67. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 157/1970, în R.R.D. nr. 7/1970, p. 181.
68. Trib. Mun. Bucureşti, secţia a III-a civ., dec. nr. 1681/1975, în R.R.D. nr. 11/1976, p. 50.

254. C.S.J., s. civ., dec. nr. 115/1992, în „Dreptul", nr. 8/1993, p. 78.
255. C.S.J., s. civ., dec. nr. 1979/1992, în „Dreptul", nr. 8/1993, p. 81.
256. C.S.J., s. civ., dec. nr. 1409/1992, în „Dreptul", nr. 8/1993, p. 81.
257. C.S.J., s. civ., dec. nr. 2406/1992, în „Dreptul", nr. 8/1993, p. 82.
258. C.S.J., s. civ., dec. nr. 1912/1992, în „Dreptul", nr. 8/1993, p. 83.
259. Trib. Jud. Olt., dec. civ. nr. 1279/1992, în „Dreptul", nr. 10-11/1993, p. 101.
260. C.S.J., s. civ., dec. nr. 1645/1992, în „Dreptul" nr. 10-11/1993, p. 108.
261. C.S.J., s. civ., dec. nr. 1100/1992, în „Dreptul" nr. 10-11/1993, p. 108.
262. C.S.J., s. civ., dec. nr. 2149/1992, în „Dreptul" nr. 10-11/1993, p. 109.
263. C.S.J., s. civ., dec. nr. 2468/1992, în „Dreptul" nr. 10-11/1993, p. 117.
264. Trib. Jud. Hunedoara, dec. civ. nr. 257/1993, în „Dreptul", nr. 10-11/1993, p. 117.
265. Judecătoria Miercurea Ciuc, sent. civ. nr. 1864/1992, în „Dreptul", nr. 7/1993, p. 71.
266. C.S.J., s. civ., dec. nr. 2465/1992, în „Dreptul", nr. 10-11/1993, p. 120.
267. C.S.J., s. civ., dec. nr. 1715/1992, în „Dreptul", nr. 10-11/1993, p. 121.
268. C.S.J., s. civ., dec. nr. 1212/1991, în „Dreptul" nr. 1/1992, p. 103.
269. C.S.J., s. civ., dec. nr. 1031/1991, în „Dreptul", nr. 1/1992, p. 107.
270. C.S.J., s. civ., dec. nr. 1199/1991, în „Dreptul" nr. 1/1992, p. 107.
271. C.S.J., s. civ., dec. nr. 1031/1991, în „Dreptul", nr. 1/1992, p. 107.
272. C.S.J., s. civ., dec. nr. 1173/1991, în „Dreptul", nr. 1/1992, p. 110.
273. C.S.J., s. civ., dec. nr. 637/1991, în „Dreptul" nr. 1/1992, p. 110.
274. C.S.J., s. civ., dec. nr. 90/1991, în „Dreptul" nr. 1/1992, p. 111.
275. C.S.J., s. civ., dec. nr. 1997/1991, în „Dreptul", nr. 7/1992, p. 78.
276. Trib. Jud. Brăila, dec. civ. nr. 394/1991, în „Dreptul" nr. 3/1992, p. 57.
277. Trib. Jud. Constanţa, dec. civ. nr. 159/1992, în „Dreptul" nr. 5/1992, p. 82.
278. C.S.J., s. civ., dec. nr. 2447/1991, în „Dreptul" nr. 7/1992, p. 79.
279. C.S.J., s. civ., dec. nr. 588/1992, în „Dreptul" nr. 10/1992, p. 90.
280. C.S.J., s. civ., dec. nr. 884/1992, în „Dreptul", nr. 11/1992, p. 85.
281. C.S.J., s. civ., dec. nr. 790/1990, în „Dreptul" nr. 1/1991, p. 64.
282. C.S.J., s. civ., dec. nr. 793/1990, în „Dreptul" nr. 2-3/1991, p. 73.
283. C.S.J. s. civ., dec. nr. 1526/1990, în „Dreptul" nr. 2-3/1991, p. 73.
284. C.S.J., s. civ., dec. nr. 753/1990, în „Dreptul" nr. 2-3/1991, p. 71.
285. Trib. Jud. Ialomiţa, dec. civ. nr. 522/1989, în „Dreptul", nr. 4/1990, p. 54.
286. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1590/1989, în „Dreptul" nr. 5/1990, p. 69.
287. Trib. Jud. Braşov, dec. civ. nr. 62/1989, în „Dreptul" nr. 4/1990, p. 53.
288. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 436/1989, în „Dreptul" nr. 6/1990, p. 73.
289. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 1982/1989, în „Dreptul" nr. 7/1990, p. 67.
290. Trib. Supr., s. civ., dec. nr. 2520/1989, în „Dreptul" nr. 8/1990, p. 79.
291. C.S.J., s. civ., dec. nr. 754/1990, în „Dreptul" nr. 9-12/1990, p. 240.
292. C.S.J., s. civ., dec. nr. 754/1990, în „Dreptul" nr. 9-12/1990, p. 240.
293. C.S.J., s. civ., dec. nr. 622/1990, în „Dreptul" nr. 9-12/1990, p. 237.
294. C.S.J., s. civ., dec. nr. 33/1990, în „Dreptul" nr. 9-12/1990, p. 237.
295. C.S.J., s. civ., dec. nr. 2351/1990, în „Dreptul" nr. 7-8/1991, p. 123.
296. C.S.J., s. civ., dec. nr. 1648/1990, în „Dreptul" nr. 7-8/1991, p. 125.
297. C.S.J., s. civ., dec. nr. 2193/1990, în „Dreptul" nr. 7-8/1991, p. 125.
298. Trib. Jud. Suceava, dec. civ. nr. 769/1991, în „Dreptul" 10-11/1991, p. 103.

Cuprins

Cuvânt înainte 5

CAPITOLUL I. **Indiviziunea succesorală şi regimul ei juridic** 9

Secţiunea I. **Privire generală asupra modalităţilor juridice ale dreptului de proprietate** 9

§1. Noţiunea de modalitate juridică a dreptului de proprietate 9
§2. Dreptul de proprietate comună. Indiviziunea. 11
§3. Alte forme ale dreptului de proprietate comună 24

Secţiunea a II-a. **Indiviziunea succesorală** 32

§1. Noţiunea de indiviziune succesorală 32
§2. Patrimoniul defunctului – obiect al transmisiunii şi al indiviziunii succesorale 34
§3. Dovada calităţii de moştenitor sau de coindivizar succesoral 43

Secţiunea a III-a. **Regimul juridic al indiviziunii succesorale. Transmisiunea activului, pasivului şi a posesiei moştenirii** 45

§1. Principii generale 45
§2. Regimul juridic al bunurilor aflate în indiviziune succesorală 45
§3. Drepturile şi obligaţiile coindivizarilor succesorali 52

Secţiunea a IV-a. **Încetarea stării de indiviziune succesorală** 54

§1. Noţiunea de împărţeală a moştenirii 54
§2. Imprescriptibilitatea dreptului de a cere încetarea indiviziunii succesorale 55
§3. Prescripţia dreptului de acceptare a succesiunii şi imprescriptibilitatea ieşirii din indiviziune 56
§4. Formele împărţelii 70

CAPITOLUL II. **Procedura succesorală notarială şi petiţia de ereditate** 79

Secţiunea I. **Procedura succesorală notarială – procedură necontencioasă** 79

§1. Precizări introductive 79
§2. Competenţa notarului public de la ultimul domiciliu al defunctului 80

§3. Cererea de deschidere a procedurii succesorale notariale 84
§4. Măsurile de conservare a bunurilor succesorale 85
§5. Stabilirea drepturilor succesorale ale moştenitorilor (procedura succesorală notarială propriu-zisă) 86

Secţiunea a II-a. **Certificatul de moştenitor** 88

§1. Noţiune şi conţinut 88
§2. Eliberarea certificatului de moştenitor 88
§3. Anularea certificatului de moştenitor 90

Secţiunea a III-a. **Petiţia de ereditate (*petitio hereditatis*)** 90

§1. Noţiune 90
§2. Caracteristicile petiţiei de ereditate 91
§3. Efectele petiţiei de ereditate 96

CAPITOLUL III. **Condiţiile generale ale partajului judiciar succesoral: părţile, obiectul şi cauza** 101

Secţiunea I. **Aspecte introductive** 101

§1. Conceptul de procedură civilă specială 101
§2. Caracterul de procedură specială al partajului judiciar succesoral 103
§3. Legea nr. 603/1943 pentru simplificarea procedurii împărţelilor judiciare 105

Secţiunea a II-a. **Noţiunea şi justificarea partajului judiciar succesoral** 110

§1. Partajul judiciar succesoral. Noţiune 110
§2. Justificarea partajului judiciar succesoral determinat de neînţelegerile coindivizarilor (*familiae herciscundae sive dividundo*) 110
§3. Cazuri în care partajul judiciar succesoral este obligatoriu 111

Secţiunea a III-a. **Părţile în procedura partajului judiciar succesoral** 112

§1. Calitatea de reclamant 112
§2. Formele acceptării succesiunii (*hereditatis aditio*) 116
§3. Calitatea de pârât în procesul de partaj judiciar succesoral 118
§4. Terţele persoane în procesul de partaj judiciar succesoral 119
§5. Condiţia capacităţii şi a necesităţii reprezentării judiciare 122

Secţiunea a IV-a. **Obiectul partajului judiciar succesoral** 123

§1. Precizări prealabile 123
§2. Determinarea activului succesoral 124
§3. Transmisiunea pasivului succesoral 125
§4. Categoria bunurilor nepartajabile 126

Secţiunea a V-a. **Raportul donaţiilor** 127

§1. Aspecte generale. Noţiune şi deosebiri faţă de alte gratificaţii 127
§2. Condiţiile obligaţiei de raport al donaţiilor nepreciputare 130
§3. Subiectele active ale raportului donaţiilor 130
§4. Obiectul şi modurile de raportare 131
§5. Raportul datoriilor 135
§6. Sancţiunea procesual-civilă a raportului succesoral 135

CAPITOLUL IV. **Determinarea în cadrul partajului judiciar succesoral, a pretenţiilor şi apărărilor părţilor** 141

Secţiunea I. **Instanţa competentă să soluţioneze acţiunea de partaj judiciar succesoral** 141

§1. Precizări introductive 141
§2. Determinarea competenţei teritoriale în favoarea instanţei de la domiciliul ultim al defunctului 142
§3. Caracterul de ordine publică a competenţei teritoriale în materie de succesiuni 143

Secţiunea a II-a. **Sesizarea instanţei de judecată şi admiterea în principiu** 144

§1. Precizări introductive 144
§2. Sesizarea instanţei de judecată. Cererea de chemare în judecată şi cuprinsul ei 145
§3. Întâmpinarea şi cererea reconvenţională în procesul de partaj judiciar succesoral 146
§4. Timbrarea cererii de partaj succesoral 149

Secţiunea a III-a. **Probele care se impun şi pot fi administrate în procesul de partaj judiciar succesoral** 152

§1. Precizări introductive 152
§2. Sarcina probei în dovedirea acţiunii de partaj judiciar succesoral 154
§3. Sarcina probei în dovedirea apărării 155

Secţiunea a IV-a. **Efectuarea propriu-zisă a partajului judiciar succesoral** 155

§1. Precizări introductive 155
§2. Etapele procesului de partaj judiciar succesoral 156

Secţiunea a V-a. **Faza admiterii în principiu a acţiunii de partaj judiciar succesoral** 157

§1. Dezbaterile asupra fondului cauzei – aspecte speciale faţă de procedura de drept comun 157

§2. Încheierea de admitere în principiu a acţiunii şi importanţa ei procesual - civilă 159
Secţiunea a VI-a. **Faza desăvârşirii judecăţii** 161
§1. Precizări introductive 161
§2. Atribuţiile judecătorului delegat cu privire la facerea loturilor 161
§3. Cauzele succesorale complexe şi necesitatea numirii unui expert pentru evaluarea bunurilor 162
§4. Stabilirea modalităţilor concrete de realizare a partajului judiciar succesoral, ca obligaţie a expertului în facerea loturilor 163
§5. Hotărârile de partaj succesoral şi efectele împărţelii 167
Secţiunea a VII-a. **Ieşirea din indiviziune a statului** 169
§1. Precizări cu privire la calitatea de coindivizar succesoral a statului ... 169
§2. Reprezentarea statului în cadrul procesului de partaj judiciar succesoral şi formele prin care se poate realiza ieşirea din indiviziune a statului 170
CAPITOLUL V. **Acţiuni care izvorăsc din partajul succesoral, nevaliditatea partajului şi partajul de bunuri comune ale soţilor** 175
Secţiunea I. **Tipuri de acţiuni** 175
§1. Precizări introductive 175
§2. Acţiunea fundamentată pe obligaţia de garanţie între copărtaşi, generată de actul de partajare 176
§3. Acţiunea bazată pe gestiunea de afaceri (*negotiorum gestio*) 177
§4. Acţiunea izvorâtă din subrogaţia prevăzută de lege 178
Secţiunea a II-a. **Nulitatea partajului judiciar succesoral** 179
§1. Precizări introductive 179
§2. Nulitatea absolută a actului de partaj judiciar succesoral 179
§3. Nulitatea relativă a actului de partaj judiciar succesoral 181
§4. Efectele nulităţii partajului judiciar succesoral 182
Secţiunea a III-a. **Drepturile creditorilor cu privire la partajul succesoral** 183
§1. Sediul materiei drepturilor creditorilor de intervenire în partajarea averii succesorale a debitorilor coerezi 183
§2. Dreptul creditorilor de a provoca împărţeala succesorală 184
§3. Dreptul de opoziţie al creditorilor în cadrul partajului debitorilor coerezi 184
§4. Dreptul creditorilor opozanţi de-a ataca actul de partaj 185
Secţiunea a IV-a. **Partajul de ascendent** 186
§1. Aspecte preliminare 186
§2. Condiţiile de valabilitate a partajului de ascendent 187
§3. Efectele partajului de ascendent 189
Secţiunea a V-a. **Partajul de bunuri comune ale soţilor** 193
§1. Precizări introductive 193
§2. Procedura partajului de bunuri comune ale soţilor 193
§3. Consecinţele încetării comunităţii de bunuri a soţilor 198
Bibliografie selectivă 203
I. Lucrări şi monografii în ordinea menţionării lor în carte 203
II. Articole şi studii în ordinea recomandărilor din lucrare 206
III. Practica judiciară în ordinea prezentării în lucrare 210

Seria: **Ştiinţe juridice**

Valerius M. Ciucă – *Procedura partajului succesoral*

Seria: **Psihologie, Ştiinţele educaţiei**

Constantin Cucoş – *Pedagogie*
Liviu Antonesei – *Paideia. Fundamentele culturale ale educaţiei*
Adrian Neculau (coord.) – *Psihologie socială. Aspecte contemporane*
Andrei Cosmovici – *Psihologie generală*
W. Doise, J.C. Deschamps, G. Mugny – *Psihologie socială experimentală*
Gilles Ferréol, Adrian Neculau (coord.) – *Minoritari, marginali, excluşi*
Constantin Cucoş – *Minciună, contrafacere, simulare. O abordare psihopedagogică*
Mielu Zlate (coord.) – *Psihologia vieţii cotidiene*
R. Bourhis, J.P. Leyens (coord.) – *Stereotipuri, discriminare şi relaţii intergrupuri*
Serge Moscovici – *Psihologia socială sau maşina de fabricat zei*
Adrian Neculau (coord.) – *Câmpul universitar şi actorii săi*
Carmen Creţu – *Psihopedagogia succesului*
Jean-Marc Monteil – *Educaţie şi formare. Perspective psihosociale*
Adrian Neculau (coord.) – *Psihologia câmpului social: reprezentările sociale*

în pregătire:

* * * *Psihologie şcolară*
Serge Moscovici – *Psihologia socială. Relaţiile cu celălalt*

Seria: **Sociologie, Ştiinţe politice**

Vladimir Tismăneanu – *Reinventarea politicului. Europa Răsăriteană de la Stalin la Havel*
Petre Andrei – *Sociologie generală*
Elisabeta Stănciulescu – *Teorii sociologice ale educaţiei*
Ion I. Ionescu – *Sociologia şcolii*
Traian Rotariu, Petru Iluţ – *Ancheta sociologică şi sondajul de opinie*
Elisabeta Stănciulescu – *Sociologia educaţiei familiale*
Joachim Wach – *Sociologia religiei*
Vladimir Tismăneanu – *Mizeria utopiei*

în pregătire:

Petru Iluţ – *Abordarea calitativă a socio-umanului*
Ernst Gellner – *Condiţia libertăţii*
Vasile Boari – *Alternative est-europene*

Seria: **Ştiinţe economice**

în pregătire:

I. Ciobanu – *Managementul strategic*

Seria: **Filosofie**

Petre Andrei – *Prelegeri de istoria filosofiei. De la Kant la Schopenhauer*

în pregătire:

Petre Andrei – *Filosofia valorii*
Andrei Marga – *Reconstrucţia pragmatică a filosofiei*
Petre Botezatu – *Introducere în logică*

Seria: **Media**

Mihai Coman (coord.) – *Manual de jurnalism. Tehnici fundamentale de redactare*

în pregătire:

C.J. Bertrand – *Media. O introducere în presă, radio şi televiziune*
Norbert Bakenhus – *Manual practic pentru posturile de radio locale şi regionale*
Melvin L. De Fleur, Sandra Ball-Rokeach – *Teorii ale comunicaţiei mass-media*

Seria: **Metodică**

Mihaela Neagu, Georgeta Beraru – *Activităţi matematice în grădiniţă. Îndrumar metodologic*
Teresa Siek-Piskozub – *Jocuri şi activităţi distractive în învăţarea limbilor străine*

în pregătire:

Aurel Dascălu – *Educaţia plastică în ciclul primar (clasele II-IV)*

Bun de tipar: noiembrie 1997. Apărut: 1997
Editura Polirom, B-dul Copou nr. 3, • P.O. Box 266, 6600
Iaşi • Tel. & Fax (032) 214100; (032) 214111
E-mail: polirom@mail.cccis.ro

Tiparul executat la Polirom S.A.
6600 Iaşi, Calea Chişinăului nr. 32
Tel. & Fax (032) 230323; (032) 230485